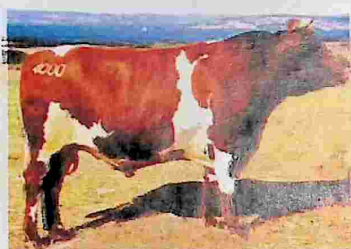

ДУНЁ ҚОРАМОЛ ЗОТЛАРИ

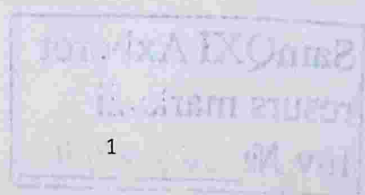

Дунё қорамол зотлари

Тошкент-2017

636
A 88

63
A
A
2

W

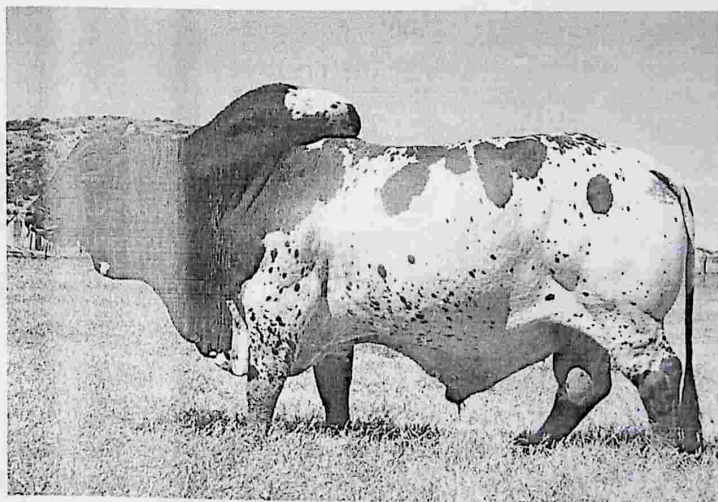
SamQXI Axherot
resurs mark: zi
Inv № 366 844

Ушбу китобда дунё давлатлари худудида яратилган ва кенг урчитиладиган 500 дан кўпроқ қорамол зотлари тўғрисида маълумотлар келтирилган.

Бундан ташқари, зотларнинг келиб чиқиши, яратилиш тарихи, хўжаликка фойдали ва маҳсулдорлик хусусиятлари, соҳа мутахассислари эътибор бериши лозим бўлган ва зотларни алоҳида ажратиб турадиган белгилари ва кўрсаткичлари тўғрисида қисқача маълумотлар келтирилган.

Китоб соҳа мутахассислари, хўжалик раҳбарлари, ёш олимлар, ўрта махсус ва олий таълим муассасалари талабалари учун мўлжалланган.

Муаллифлар ва тузувчилар: Кахаров Абдусаттор
Кахарович-қишлоқ хўжалик фанлари доктори, профессор, Ибрагимов
Юсуп Юлдашевич - биология фанлари номзоди, Абдурайимов
Дилшод Мўминович

® Барча ҳуқуқлар ҳимояланган

Муаллифлар тўғрисида:

Кахаров Абдусаттор Кахарович

1945 йили Сурхондарё вилоятида туғилган.

1971 йили Самарқанд қишлоқ хўжалиги институтини зоотехния факультетини тугатган.

1981 йили Патрис Лумумба номи Халқлар дўстлиги университетиди (Москва) номзодлик диссертациясини, 1994 йили Ўзбекистон Чорвачилик илмий-тадқиқот институтиди қишлоқ хўжалик фанлари доктори илмий даражасини олиш учун қорамолчилик соҳаси бўйича диссертациясини

ҳимоя қилган.

Самарқанд қишлоқ хўжалик институтининг “Ҳайвонлар генетикаси, селекцияси ва урчитиш” кафедрасининг профессори.

Ибрагимов Юсуф Юлдашевич

1960 йили Самарқанд вилоятининг Пастдарғом туманида туғилган.

1986 йили Самарқанд қишлоқ хўжалик институтини қорақўлчилик факультетини тугатган.

1987 йили Бутун иттифоқ Чорвачилик илмий-тадқиқот институтини (Россия) кундузги аспирантурасига ўқишга кириб, 1990 йили номзодлик диссертациясини ҳимоя

қилган.

1991-1996 йиллари Самарқанд қишлоқ хўжалик институтининг Зооинженерлик факультетини Қорамолчилик кафедрасида ассистент, 1996-2005 йиллари Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигида бош мутахассис лавозимидан Чорвачилик бош бошқармаси бошлиғи, 2010-2013 йиллари Чорвачилик уюшмаси бўлим бошлиғи, 2014-2015 йиллари ушбу уюшма раиси лавозимларида ишлаган.

Бугунги кунда Чорвачиликда “Насл-хизмат” республика наслчилик уюшмасида бўлим бошлиғи лавозимида фаолият юритиб келмоқда.

Абдурайимов Дилшод Мўминович

1974 йили Қашқадарё вилоятининг Ғузор туманида туғилган.

1997 йили Самарқанд кишлоқ хўжалик институтини (кундузги) зооинженерлик факультетини, 2008 йили Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги давлат ва жамият қурилиши академиясини тугатган.

Меҳнат фаолиятини 1997 йили Тошкент вилояти “Насл-хизмат” бирлашмасида бошлаган.

1998-2010 йилларида Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги Чорвачилик бош бошқармасида бош мутахассис, бўлим бошлиғи лавозимларида, 2010-2016 йиллари Республика Чорвачилик уюшмаси раисининг ўринбосари лавозимида ишлаган.

Айни пайтда Чорвачиликда “Насл-хизмат” республика уюшмаси раиси лавозимида ишлаб келмоқда.

Мундарижа

1.	Кириш	6-7
2.	Қорамолларнинг биологик хусусиятлари	7-9
3.	Қорамолларнинг ёввой турдошлари	9-17
4.	Қорамолларни хонакилаштириш тарихи	17-20
5.	Зотларни яратилиши ва классификацияси	20-29
6.	Хонакилаштирилган қўтос ва буйволларнинг зотлари	30
6.1	Буйволларнинг зотлари	31-44
6.1.1	Хитой буйволларининг зотлари	45-49
6.2	Қўтос зотлари	50-54
7.	Зебу	55-56
7.1	Ҳиндистон зубри	56-58
8.	Европа Ҳамжамияти давлатлари, Буюк Британия ва Россия Федерациясида урчитиладиган қорамол зотлари	59
8.1	Европа Ҳамжамияти давлатларида урчитиладиган қорамол зотлари	59-129
8.2	Буюк Британия қорамол зотлари	130-148
8.3	Россия қорамол зотлари	149-175
9.	Осиё давлатларида урчитиладиган қорамол зотлари	176-227
9.1	Ўзбекистон Республикасида урчитиладиган қорамол зотлари	228-235
9.2	Қозоғистон Республикасида урчитиладиган қорамол зотлари	236-240
9.3	Қирғизистон Республикасида урчитиладиган қорамол зотлари	241-242
9.4	Тожикистон Республикасида урчитиладиган қорамол зотлари	243-244
9.5	Туркменистон Республикасида урчитиладиган қорамол зотлари	245
10.	Австралия ва Океания қорамол зотлари	246-257
11.	Африка қорамол зотлари	258-293
12.	Шимолий ва Жанубий Америка давлатларида урчитиладиган қорамол зотлари	294
12.1	АҚШ қорамол зотлари	295-337
12.2	Канада қорамол зотлари	338-345
12.3	Жанубий Америка давлатларида урчитиладиган қорамол зотлари	346-372
	Фойдаланилган адабиётлар	372-382

Кириш

Қорамолчилик чорвачиликнинг асосий тармоқларидан ҳисобланади. Бу эса дунё аҳолисининг асосий истеъмол маҳсулотларидан ҳисобланган сутнинг 99 фоизини ва гўштнинг 50 фоизини қорамоллардан олиниши билан тавсифланади. Қорамолчиликдан олинadиган юқори сифатли маҳсулотларни ишлаб чиқаришини кўпайтириш – йиллар давомида ўз аҳамиятини йўқотмайдиган муаммо бўлиб, дунёда аҳоли сонини, шу жумладан республикада ҳам, ортиши билан инсониятни озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талабини қондиришда ҳам унинг ўрни ортиб бормоқда. Шунинг учун халқ хўжалиги даражасида тармоқ ривожига катта эътибор берилиб келинмоқда.

Қорамолчилик маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳажмларининг ўсиши ҳар бир давлатнинг иқтисодий ва ижтимоий ривожланиш даражаси ва улардаги қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг аҳволи билан аниқланади. 1990 йилга қадар аксарият давлатларда қорамоллар бош сонининг кўпайиши улардан фойдаланиш самарасининг ортиши билан кечган, натижада сут ишлаб чиқариш ҳажми мол бош сонларининг ўсишига нисбатан 2,5 баробарга ортган. 1990-2000 йиллар оралиғида кўпчилик ривожланган давлатларда қорамоллар бош сонини, айниқса соғин сигирларни камайитириш ҳолати кўзатилди, Европа давлатларида эса бу олдинроқ бошланган эди. Шу билан бирга чорва молларининг маҳсулдорлиги ортиб борди ва бу ўз навбатида қорамолчилик маҳсулотлари ишлаб чиқаришни барқарорлаштирди, баъзи давлатларда эса уни ортишига олиб келди.

Ўзбекистон Республикасида қорамолчилик, шу жумладан сут қорамолчилиги ривожига ўзига хос хусусиятларига эга. Республика мустақиллиги эълон қилингандан кейин чорвачиликда бозор муносабатлари принципларини жорий этишга ҳаракат қилинди. Вазирлар Маҳкамасининг қорамолчилик фермаларини, яъни уларни хусусийлаштириш ва акционерлик жамиятларига айлантириш асосида қайта ташкил этиш борасидаги қарорлари қабул қилинди. Шу билан бирга қишлоқда мулкдорлар синфини ривожлантиришга ҳаракат қилинди. Ўтказилган ўзгартиришлар натижасида ўзоқ йиллар давомида яратилган кучли наслчилик ва озуқа базаси, мол бош сонлари йўқотилди. 1991- 2008 йиллар оралиғида жамоат секторида қорамолларнинг бош сони бир неча баробарга камайиб кетди, бугунги кунда маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмларининг ва бош сонларининг ўсиши фақат аҳоли шахсий томорқаси (деҳқон хўжалиги) ҳисобига амалга оширилмоқда.

2017 йилнинг 1 январ ҳолатига республикада қорамоллар сони 12,2 млн. бошни, шундан сигирлар 4,2 млн. бошни, ўз навбатида уларнинг 94% и ёки 11,4 млн. боши аҳолининг шахсий томорқа ва деҳқон хўжаликларига тўғри келмоқда ва улар томонидан 9,3 млн. тонна сут ишлаб чиқарилиб, бу эса жами ишлаб чиқарилган сутнинг 95 фоизини ташкил қилмоқда. Йирик жамоат хўжаликларининг салмоғи ниҳоятда паст бўлиб, фермер хўжаликларида 4,5 фоиз қорамоллар бўлиб, улар томонидан республикада ишлаб чиқарилган сутнинг 3,5 фоизи тўғри келмоқда. (Ўзстат 2017 йил)

Кейинги 10 йил давомида республика Ҳукумати томонидан насли чорвачиликни ривожлантиришга катта аҳамият бериб келинмоқда. Жумладан, Европа Ҳамжамияти давлатларидан сут ва қўш маҳсулдор йўналишдаги қорамол зотларининг (голштин, симментал, швиц, монтбельярд, польша қизил ва бошқалар) ғунажиллари импорт қилинмоқда.

Сут ва сут маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кўпайтириш давр талаби бўлиб, республика аҳолисини озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талабини қондириш чорвачиликнинг, айниқса сут қорамолчилигининг ҳолати ва ривож билан чамбарчас боғлиқ.

Бу борада маълум бир қорамол зоти билан ишлаётган мутахассис ва раҳбарларнинг билимлари доирасини кенгайтириш ва мустаҳкамлаш катта аҳамият касб этади.

Чунки, ҳар бир зот асраш ва озиқлантириш, ҳамда урчитиш жараёнида ўзига хос хусусиятларига эга.

2. Қорамолларнинг биологик хусусиятлари

Қорамоллар тор маънода қишлоқ хўжалик ҳайвони бўлиб, сут эмизувчилар синфига (Mammalia), жуфт туёқлилар отрядига (Artiodactyla), говак шохлилар оиласига (Cavicornia), буқасимонлар оиладошларига (Bovinae), *Bos taurus* (лот. bos – сигир; taurus – буқа) турига мансуб. Кенг маънода қорамолларга *Bos* турига мансуб бўлган барчаларини киритишади, жумладан, бантенгни (*B. javanicus*), хонакилаштирилганини “бали” деб аташади, гаурни (*B. gaurus*) ва унинг хонакилаштирилган шакли “гаял”, купрейни (*B. sauveli*) ва қўтосни (*B. grunniens*). Алоҳида таъкидлаш керакки, баъзи олимлар ушбу каторга бизонни, европа зубрини ҳам киритишади, баъзилар эса қорамолларни 2 га ажратишади: ўрқачсиз қорамоллар - *B. taurus* ва ўрқачли қорамоллар - *B. indicus*, ёки зебу. Бундан ташқари, алоҳида турга йўқолиб кетган, ҳозирги қорамолларнинг аجدоди “тур”ни (*B. primigenius*) киритишади. [2,3,4,27,31]

Қорамоллар (*B. taurus*)-йирик, мустаҳкам тана тузилишига эга ҳайвонлар, ургочи ва эркакларида шохи бўлиб, у ҳеч қачон тушиб кетмайди. Шохлари бири - биридан узоқда жойлашган, ён бошига

йўналган бўлади. Баъзи қорамол зотлари тўқол бўлади. Жинсий вояга етмаган қорамолларда 20 та сут тишлари бўлиб, катта ёшдагиларида (28-32 ойлигида) уларнинг сони 32 тани ташкил этади.

Тишларининг формуласи қўйидагича: $I^{0/3}$, $C^{0/1}$, $P^{3/3}$, $M^{3/3}$.
Юқори кесувчи ва қозиқ тишлари бўлмайди, уларнинг ўрнига жағнинг олдинги тепа қисми мустаҳкам фибриноз бирлаштирувчи тўқима ва хитинлашган эпителий билан қопланган. Озиқланиш пайтида улар ўтқи лаби ва тили ёрдамида ўзиб олишади, ёки пастки ва юқори жағлари билан тишлаб олишади ёки иккала механизмни бир вақтнинг ўзида ишлатишади. Танаси узун дум билан яқунланади ва думнинг учида қоқили бўлади.

Қорамоллар - қавш қайтарувчи ҳайвон бўлиб, ошқозони кўп камерали бўлиб, 4 та бўлимдан иборат (катта қорин, кат қорин, тўр қорин, ширдон). Янги ютилган озиқа олдин оғиз бўшлиғида майдаланади, ютилади ва ошқозоннинг биринчи бўлимига тўшади. Маълум вақт ўтгач, озиқанинг ошқозондаги озиқалар билан аралашган бир қисми оғиз бўшлиғига қайтарилади ва яхшилаб майдаланиб чайналади, сўнгра қайта ютилади.

Ютиш, қайт қилиш ва қавш қайтариш ҳисобига майдалаш жараёни бир неча марта қайтарилади ва у озуқанинг сифатига боғлиқ бўлади. Озиқани қавш қайтарилиши уни микроорганизмлар ёрдамида парчаланишига ва ширдонда сўрилишига олиб келади.

Яхшилаб қайта ишланган озиқанинг бир қисми ошқозоннинг бошқа бўлимларига ўтказилади ва сўрилиш ҳамда ҳазм бўлиши бошланади.

Қорамоллар танасининг узунлиги, думини ҳисобга олмаганда 1,8-2,2 метрни, тирик вазни 450-1200 кгни ташкил этади. Жинсий диморфизм яққол ажралиб туради, яъни буқалар сизирларга нисбатан йирикрок бўлади. Баъзи буқаларнинг яғрин баландлиги 1,8 метрни ташкил этади, тирик вазни эса 1500-1800 кгга етади. Зотларнинг орасида қарликлари (митти) ҳам бўлиб, ҳайвонларнинг яғрин баландлиги 80 смни ва тирик вазни 90 кгни ташкил этадиганлари ҳам бор.

Ёш қорамоллар 9-12 ойлигида жинсий етилади, бунда уларни урчитишда ишлатиб бўлмайди, 18 ойлигида физиологик етилади ва бу ҳолат уларнинг зотига ҳамда физиологик ҳолатига боғлиқ бўлади. Қорамоллар полициклик ҳайвонлар бўлиб, уларда кўпайиш йил мавсумига боғлиқ эмас ва у йил давомида такрорланиб келаверади. Сизирларнинг бўғозлик даври 277-285 кунни ташкил этади ва битта, жуда кам ҳолларда эгиз бўғозларнинг туғилиши билан яқунланади.

Бўғозлар онасининг сути билан 9 ойгача озиқланиши мумкин (гўшт йўналишидаги зотларда 6-8 ой давом этади), лекин одатда бўғозлар онасидан 3 ойлигида ажратилади. Сизирлар туққандан

кейин лактация даври 10 ойгача давом этади ва яхши озиклантириш ва асраш шароитларида улардан 5000-10000 кггача сут соғиб олиш мумкин. Сигирларнинг сут махсулдорлиги уларнинг зотига, озиклантириш шароитига ва ҳайвонларнинг физиологик ҳолатига боғлиқ бўлади.

Қорамоллар ҳаётининг давомийлиги 22-25 йилни ташкил қилади, лекин баъзилари 35 йилгача яшаши мумкин. Қорамоллар полиэструс типли ҳайвонларга кириб, сигирларнинг жинсий цикли йил давомида маълум бир ораликда такрорланиб туради. Жинсий циклнинг ўртача давомийлиги 21 (17-28 кун) кунни ташкил этади.

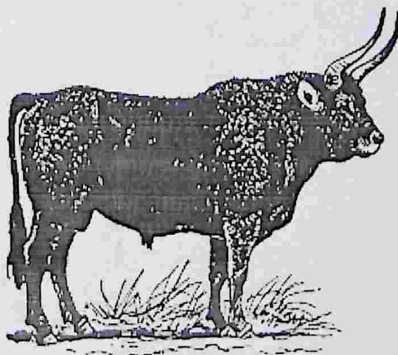
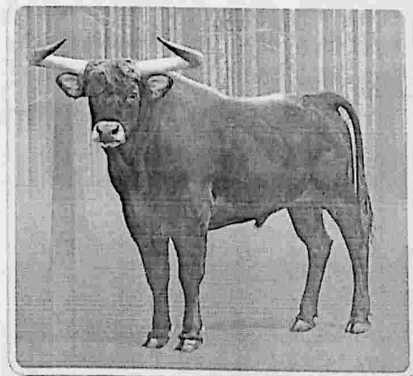
Сигирлар туққандан кейин биринчи жинсий куйикиши биринчи ойнинг охирида бўлиб (21-28 кундан кейин), баъзан эса жуда кечикиб кетади (4 ойгача). Куйикиш ўртача 12-18 соат давом этади, баъзан 3-36 соат давом этиши ҳам мумкин. Мойиллик куйикиш бошланишидан 15 соат олдин бошланиб, 10 соатдан 56 соатгача давом этади (ўртача 30 соат). Овуляция куйикиш бошлангандан кейин 20-30 соат ва тугагандан кейин 10-15 соат ўтгач бошланади.

Катта ёшдаги эркак ҳайвонлар-бука, ургочилари-сигир, янги туғилганлари-бўзоқ, ёш ҳайвонлар: эркаклари-букача, ургочилари-танача, янги туғадиганлари-гунажин, букаларини ахта қилинганлари-хўкиз деб аталади.

3. Қорамолларнинг ёввой турдошлари

Зоологик тизимлашга асосан Bovinae оиладошларига букаларнинг 10 та тури кириб, уларнинг аксарияти (6 та тури) хонакилаштирилган ва замонавий қорамол зотларини яратишга асос бўлган. [2,3,4,9,27,31]

Тур

1-Расм

Қорамоларнинг ёввой аجدоди –тур

Тур – ёввой бука (*Bos primigenius*) бўлиб, хонакилаштирилган қорамолларнинг бирламчи шакллари ва барча замонавий ўрқачли зебу ва ўрқачсиз таурин қорамол зотларининг аجدоди ҳисобланади. (1-Расм)

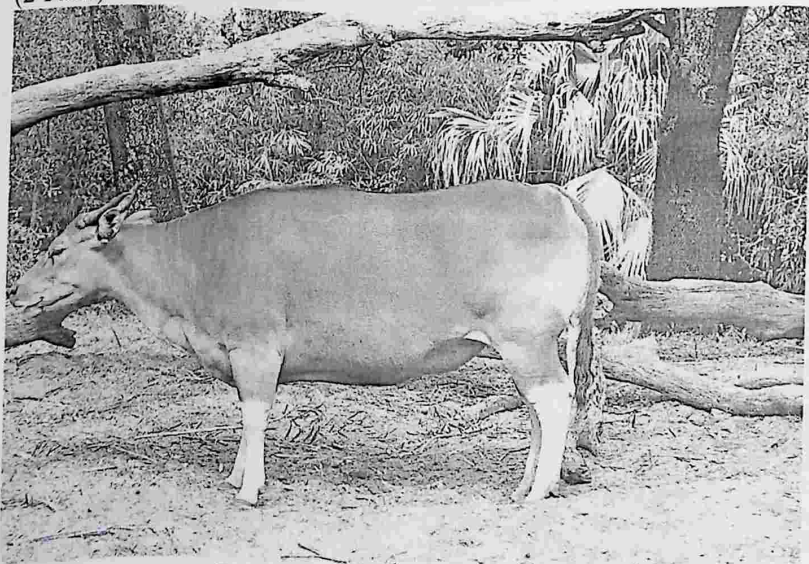
Уларда жинсий диморфизм яққол намоён бўлади, буқаларининг яғрин баландлиги 175-200 смни, сигирлариники эса 150-170 смни ташкил этади. Катта ёшдаги буқаларнинг туси қора-қўнғир бўлиб, орқасидан белигача сариқ жун билан қопланган. Сигирларнинг туси қўнғир бўлиб, бўзоқлари сарғиш бўлишади.

Боши катта, шохлари узунлиги 100 смгача бўлади ва жуда кучли бўйинга жипслашган ҳолда жойлаштирилган, шохи йўғон, қулоқлари кичкина, кўзлари катта, бошининг орқаси яғринига сезиларли даражада кўтарилган ҳолда ёпишган бўлади.

Баъзи буқалар ёғли ўрқачга эга бўлишиб, унинг шакли замонавий зебу зотлариникига ўхшаш бўлган. Турнинг танаси орқа тарафига қараб тортилган, чатани анча тепага кўтарилган. Думғазаси тўғри ёки бир оз осилган, оёқлари тўғри ва нисбатан узун.

Бантенг

Бантенг ёки зонд буқаси (*Bibos javanicus*)- ёввойи Осиё кенг пешонали буқаларининг вакили ҳисобланади. Малакка, Хиндухитой ярим ороллари ва Малай архипелаги оролларида кенг тарқалган. (2-Расм)

2-Расм

Бантенг ёки зонд буқаси

Бантенгнинг тана узунлиги 2 метрга якин бўлиб, ягрин баландлиги 130-170 смни, тирик вазни 500-900 кгни ташкил этади. Шохларининг узунлиги 40-50 смни ташкил этади, буқаларининг туси-кўк кўнғир, сигирлариники-сарик-кўнғир бўлади, танасининг орқа тарафи кенг ва оч тусли бўлади. [2,3,4,9,27,31,74,77,81,82]

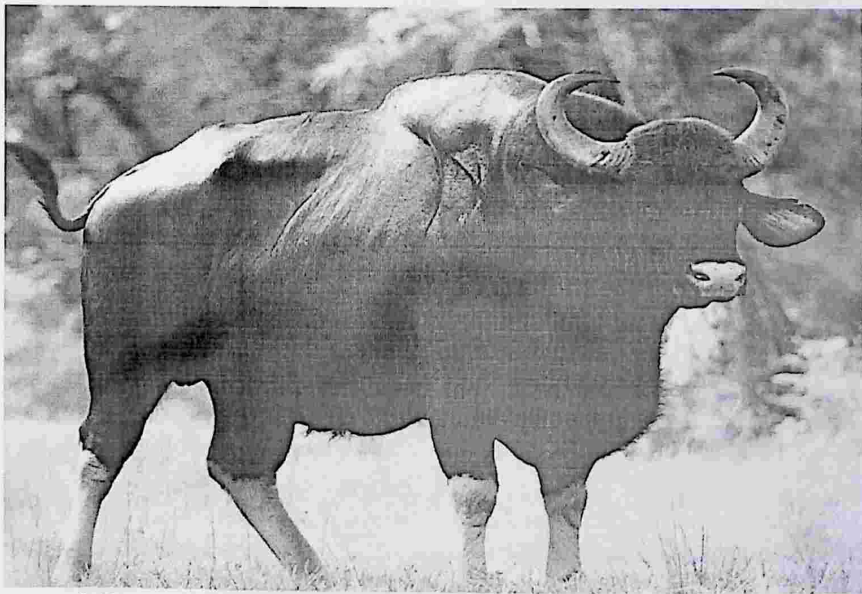
Улар унча катта бўлмаган подалар ҳолида текисликдаги ботқоқликларда ва денгиз сатҳидан 2000 метр баландликгача бўлган тоғ ўрмонларида яшашиди. Бантенгларнинг популяцияси кўп эмас ва улар йўқолиш хавфи остидадир. Бали ва Ява оролларида улар анча олдин хонакилаштирилган ва **бали** қорамоллари номи билан аталади.

Гаур

Гаур (*Bibos gaurus*) - ёввойи Осиё кенг пешонали буқаларининг вакили ҳисобланади. Ҳиндистон, Непал давлатлари, Хиндхитой ва Малакка ярим ороллари ҳудудида тарқалган. (3-Расм)

Тана узунлиги 3 метргача бўлади, ягрин баландлиги 210-220 смни, тирик вазни 800-1000 кгни, шохларининг узунлиги 100-115 смни ва улар оралиғи 120 смни ташкил этади.

Буқаларнинг туси- ялтироқ қора бўлиб, камдан-кам тўқ кўнғир рангда, оёқларининг пастки қисми оқ рангда бўлади. Гаурлар 15 бошгача бўлган подалар ташкил қилиб, денгиз сатҳидан 2000 метр баландликгача бўлган тоғ ўрмонларида яшашиди.

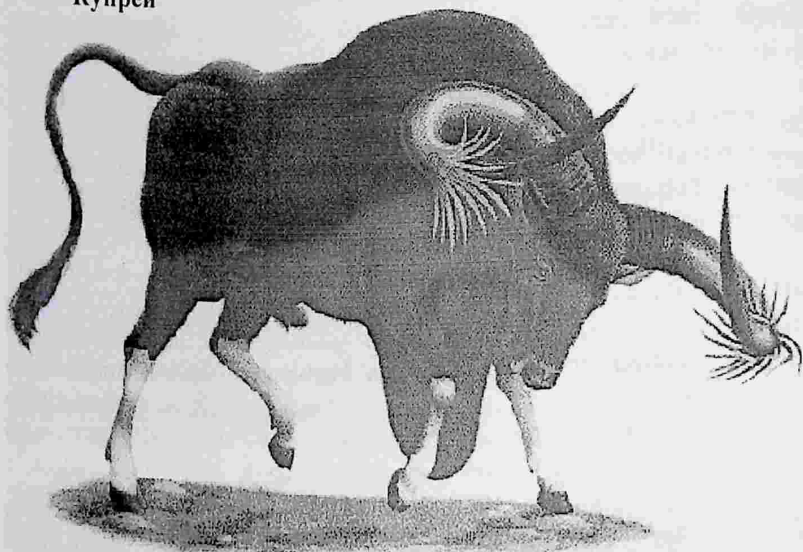

3-Расм

Гаур

Гаурнинг хонакилаштирилганини **гайл** деб аташади. Натижада унинг жуссаси бир оз кичиклашган, гаурга нисбатан кучсизроқ, шохлари калта, йўғон, коник шаклда. Улар гўшт учун бокилади ва ишчи хайвон сифатида фойдаланилади. [2,3,4,9,27,31,74,77,81,82]

Купрей

4-Расм

Купрей

Купрей (*Bibos sauveli*)- ёввойи Осиё кенг пешонали букаларининг вакили ҳисобланади. Меконг дарёси худудида (Камбоджа, Вьетнам, Лаос) тарқалган. (4-Расм)

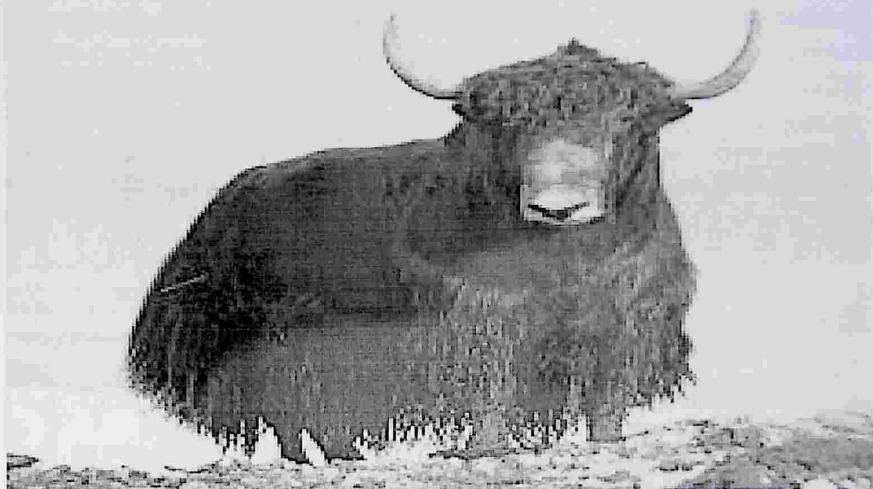
Купрей гаурдан кичик, лекин бантенгдан катта: танасининг узунлиги 235 смгача бўлади, яғрин баландлиги 170-190 смни, тирик вазни - 900 кгни ташкил этади.

Кўкрак ости кучли ривожланган, шохлари узун, анча ингичка, ўткир, кўтос шохига ўхшаш.

Букаларининг туси-қўнғир-қора ёки қора бўлиб, оёқлари ок бўлади.

Купрей йўқолиш хавфи остидадир. Купреининг хонакилаштирилган шакллари мавжуд эмас.

Қўтос

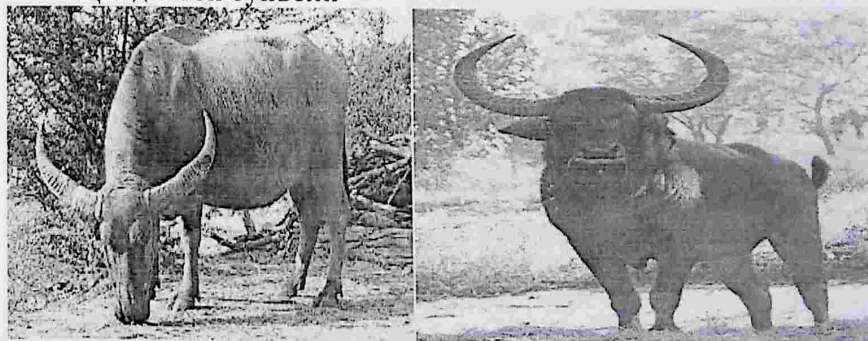
5-Расм Қўтос

Қўтос (*Bos poephagus*)- мўғил ёки тибет ёввойи буқаси номи билан таниш. Тибет, Памир, Тянь-Шаньнинг баланд тоғли худудларида, Монголия ва Олтой тоғларида тарқалган. (5-Расм)

Қўтос йирик ҳайвон бўлиб, танасининг узунлиги 4 метрни, яғрин баландлиги-200 смни, тирик вазни-1000 кгни ташкил этади. Туси-қора, оқ, кўк, кўнгир бўлади. Шохлари тепадан пастга сикилган, узунлиги 95 смгача бўлиб, оралиғи 90 смни ташкил этади.

Қўтос эрамиздан олдинги 1-минг йилликда хонакилаштирилган. Уй қорамоллари қўтос билан чатишади, олинган дурағайлари-хайнақлар деб аталади, улар ишчи, юк ташувчи сифатида ва салт минишда фойдаланилади. [2,3,4,9,27,31,74,77,81,82]

Ҳиндистон буйволи

6-Расм Ҳиндистон буйволи

Ҳиндистон буйволи (*Bubalus arnee*)- Осиё ёки сув букаси, жуда қадимий хайвон ҳисобланади. (6-Расм)

Тарқалиш ҳудуди – Шимолий Африкадан Ўрта Хитойгача (Ҳиндистон, Хитой, Бирма, Покистон, Лаос, Таиланд, Непал, Камбоджа, Вьетнам).

Ҳиндистон буйволи йирик бўлиб, яғрин баландлиги 180 смни, буқаларининг тирик вазни 1000 кгдан кўпроқни ташкил этади, шохлари узун, ясси, тепага қўтарилган ва орқага қайрилган бўлиб, узунлиги 200 смни ташкил этади. Танаси сийрак қора рангли жун билан қопланган.

Ҳиндистон буйволини хонакилаштириш эрампдан 4000 йил олдин бошланган ва у қорамолларни ва зебуларни хонакилаштиришдан кейин бошланган. [2,3,4,5,9,27,31,46,74,112]

Африка буйволи

7-Расм Африка буйволи

Африка ёки кафр буйволи (*Syncerus caffer*)-замонавий ёввойи буқаларнинг ичида энг йириги ҳисобланади. Тарқалиш ҳудуди- Африка қитъаси. (7-Расм)

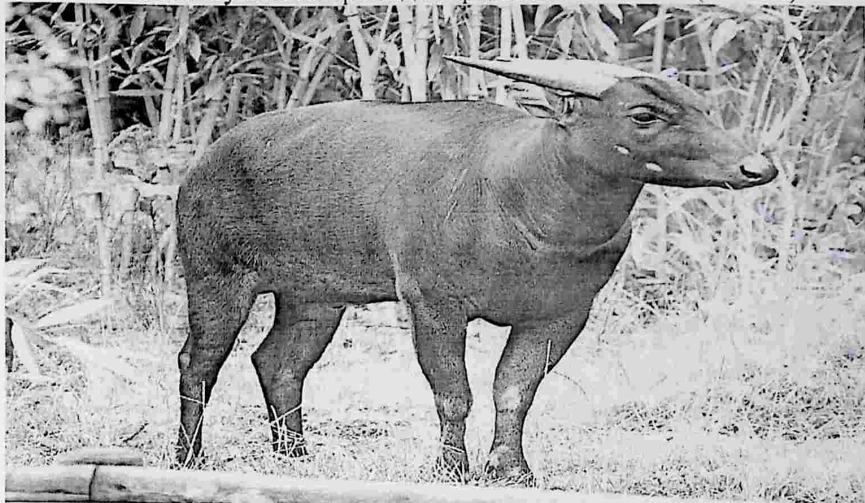
Танасининг катталиги бўйича у Ҳиндистон буйволидан қолишса ҳам, вазни бўйича ундан оғирроқ келади, катта ёшдаги буқаларининг вазни 1200 кгни ташкил этади.

Шохлари асоси билан қўшилиб кетган ва жипс қалқонни ташкил этади. Шохларининг узунлиги-180 смни ташкил этиб, улар пастга қараб тушган ва ён тарафга йўналтирилган бўлади.

Шохлари учларининг оралиғи-100 смни ташкил этади. Туси қора, бўзқоқлариники- тўқ қизил бўлади. Қорамол билан чатиштирганда авлод бермайди. (Лискун Е.Ф. 1951)

Аноа

Аноа (*Bubalus depressicornis*)- ёки целебесс митти буйволи – замонавий буйволлар орасида энг кичиги хисобланади. Фақат Индонезиянинг Сулавеси оролида тарқалган холос. (8-Расм)

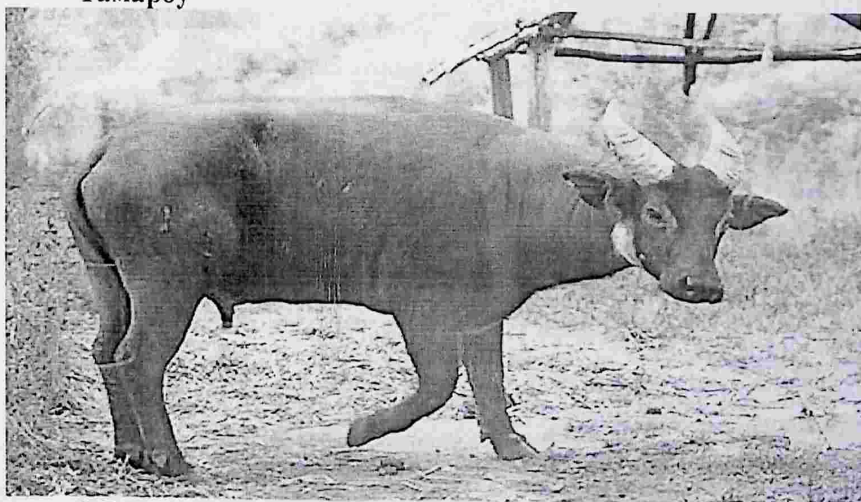

8-Расм

Аноа

Танасининг узунлиги -170 смни, яғрин баландлиги 60-100 смни, тирик вазни 150-300 кгни ташкил этади. Шохлари калта, узунлиги 39 смгача бўлиб, тўғри, бир оз яссисимон, орқага ва тепага қайрилган. Туси-тўқ қора, қорасимон, тумшуги ва оёқларида оқ доғлари бўлади. Йўқолиш хавфи остида.

Тамароу

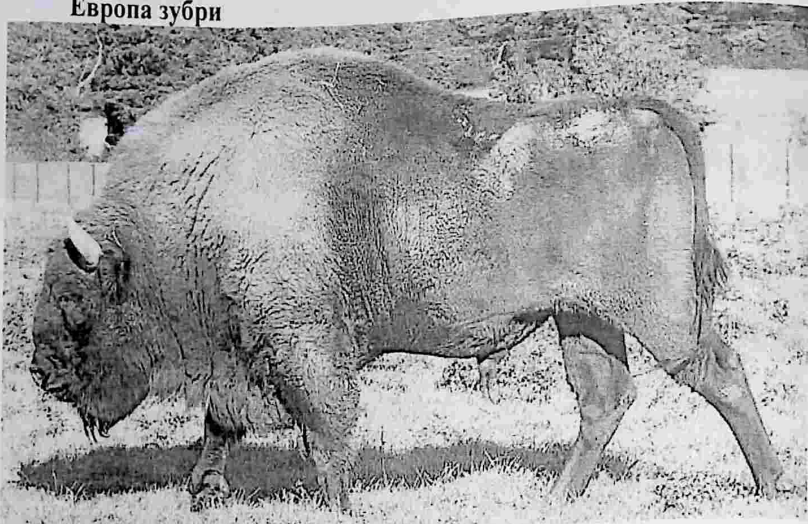

9-Расм

Тамароу

Тамароу (*Bubalus mindorensis*)-буйволларнинг митти турига киради. Миндоро оролида тарқалган (Филлипин). Йўқолиш хавфи остида. (9-Расм) [2,3,4,9,27,31]

Европа зубри

10-Расм

Зубр

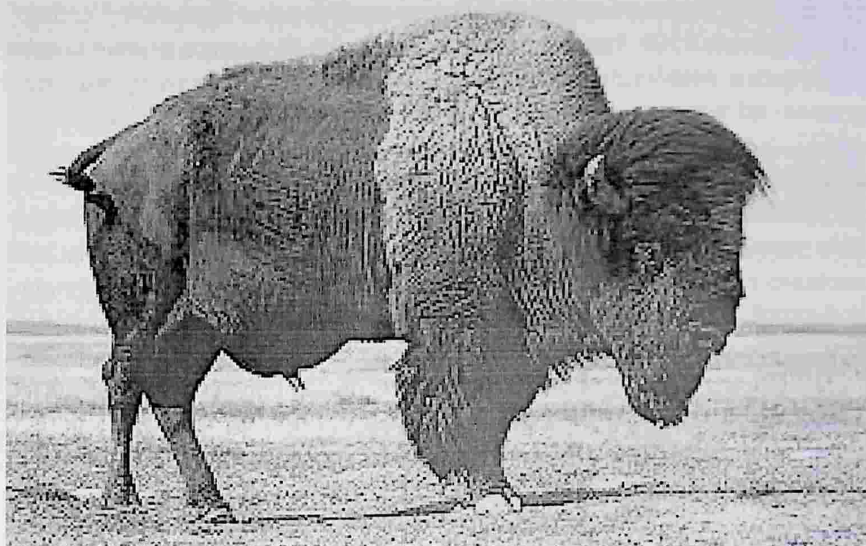
Зубр (*Bison bonasus*)-Европа ёввойи ўрмон букаси. (10-Расм)

Ўз вақтида улар Марказий Европа худудида ва Россиянинг Европа қисмида кенг тарқалган эди. Уларнинг иккита тури мавжуд-европа ва кавказ. Уларнинг охириги вакиллари ўз навбатида 1921 ва 1926 йилларда ўлдирилган. Зубрларнинг Халқаро насли китоби маълумотларига кўра 1991 йилда уларнинг сони 3400 бошни ташкил этган. Бугунги кунда зубрларни дунёнинг 27 та давлатида урчиштилади: АҚШ, Канада, Россия, Польша, Белоруссия, Украина ва бошқалар.

Зубр-йирик ҳайвон бўлиб, танасининг узунлиги - 3,5 метрни, яғрин баландлиги-200 смни, тирик вазни 800-1000 кгни, баъзан 1200 кгни ташкил этади. Шохлари калта, йўғон, ўткир, яғрини баланд, елкаси қиясимон, ёли қалин ва тигиз, соқоли узун толалардан иборат бўлади.

Туси қўнғир бўлиб, ҳар хил ранг-барангликда бўлади. Қорамол билан чатиштирганда авлод беради. [2,3,4,9]

Бизон

11-Расм Бизон

Бизон (*Bison bison*)-зубрнинг энг яқин турдоши ҳисобланади. Шимолий Америка ҳудудида тарқалган. (11-Расм)

Ташқи томондан бизон зубрга жуда ўхшаш. Танасининг узунлиги 3 метрни, яғрин баландлиги-190 смни, тирик вазни 1000 кгни ташкил этади. Шохлари калта, тўмток. Яғрини тепасида ўрқаи бор. Туси-тўқ қўнғир.

1905 йилда Америка бизонини қўтқариш жамияти ташкил қилинган. Бугунги кунда бизонлар популяциясининг сони 50 минг бошни ташкил этади.

4. Қорамолларни ҳонакилаштириш тарихи

Қорамолларнинг ёввой аجدоди-турларнинг кўплаб қазилма қолдиқлари Шарқий Осиё, Шимолий Африка ва Европада топилган. Бошқа қитъаларда бу ҳайвонлар тарқалмаган.

Европа тури, қадимий қазилма қолдиқларининг ёши 300 000 йилни ташкил этиб, йирик ҳайвон бўлган, унинг яғрин баландлиги 1,8-2,1 метрни ташкил этган, яъни улар ҳозирги замон қорамолларига нисбатан анча йирик бўлишган ва узун, оғир шохлари билан ажралиб турган. Уларга ўхшаш қорамоллар коррида жанглирида фойдаланилади (камарг қорамоллари, испания жангари моллари ва бошқалар): бу зотлар примитив ҳисобланиб, танлаш асосида

Саноат ва
қурилиш
Министрлиги
366844

ўзгартирилмаган, уларни махсус ишчи ҳайвон сифатида ва сут ҳамда гўшт ишлаб чиқариш учун урчитишади.

Балким, турларни биринчи хонакилаштириш Жанубий-Ғарбий Осиёда бундан 8500 йил олдин бошлангандир. Европада турлар Осиё ва Африкага нисбатан кўпроқ яшашган, турнинг охирги урғочиси Варшава яқинидаги Якторувск ўрмони худудига асралиб келинган ва 1627 йили отиб ўлдирилган. Инсон турни, худди бошқа ёввойи ҳайвонлар каби овлаб келган.

Хонакилаштириш (доместикация) инсон яшаш худудига яқин жойда доимий овқат манбаи бўлишига талаб ортиши билан амалга оширилиб келинган. Ўзоқ йиллар давомида инсон бир вақтнинг ўзида ҳам ёввойи, ҳам хонакилаштирилган турлардан фойдаланиб келган, бироқ иккинчисининг аҳамияти ортиб борганлиги сабабли биринчисининг ўрни пасайиб борган. Қорамоллар Эски Дунёнинг ривожига катта таъсир қилган: улар нафақат ишчи ҳайвони, сут ва гўшт манбаи бўлиб ҳисобланган, баъзи халқларда уларни илоҳий деб ҳисоблашган. Одатда, уларнинг тўғридан-тўғри фойдасидан ташқари, қорамоллар бойлик ва тўкин-сочинлик тимсоли бўлиб ҳам ҳисобланган.

Бугунги кунда баъзи қабилаларда қорамоллар ханузгача савдосотикда алмашиш манбаи бўлиб ҳисобланади. Ёввойи ва хонакилаштирилган турлар фақат гўшт манбаи сифатида фойдаланиб келинган, бироқ аҳолининг қишлоқ хўжалигидан қарамлигининг ортиши билан уларни асосан ишчи кучи сифатида фойдаланиш кенгайиб борди: улар минг йиллар давомида ишчи ҳайвони сифатида ишлатиб келинди ва баъзи давлатларда ханузгача шу ҳолатда қолиб келмоқда.

Кўпчилик давлатларда қорамолларни гўшт учун ишлатиш таъқиқланган эди. Сўнгра қорамол гўштини истеъмол қилишга рухсат берилиб, олдин фақат диний байрам кунлари қорамолларни қурбонлик қилиш пайтида истеъмолига рухсат этилса, сўнгра улардан ташқари ҳам рухсат берилди. (Богданов Е.А. 1937).

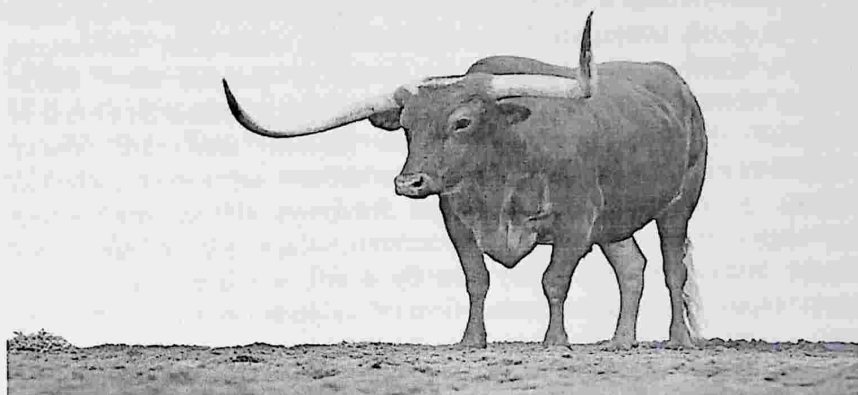
Сигир сутини озиқ-овқат сифатида фойдаланиш секин-аста ва қийинчиликлар билан ривожланиб борди. Қадимий Мисрда сигир сути фақат худодарга қурбонлик сифатида фойдаланилган. Ўзоқ вақтлар давомида сигир сути (эрамиздан олдинги 1000 йилга қадар) қадимий грекларга ҳам номаълум бўлган. Лекин баъзи бир маълумотларга кўра, эрамиздан олдинги 9000-йилларда сигирларни соғиш ишлари бошланган. (Ensminger M.E. 1993).

Қорамолларни хонакилаштиришнинг бошланғич даврларида барча қорамоллар узун шоҳли бўлган: қорамолларнинг бу тури Жанубий-Ғарбий Осиё ва Болқон ярим оролидан Африка қитъасига

(7000 йил олдин) ва Марказий Европага (тахминан 5000 йил олдин) тарқалган. [2,3,4,9,27,31]

Узун шоҳли қорамолларнинг вакилларидан бири - бу тегас узун шоҳли қорамоллари ҳисобланади. (12-Расм)

Биринчи калта шоҳли қорамоллар узуншоҳли моллар каби жуда қадимий бўлиб, уларнинг қолдик суяқларининг ёши 7000 йилни ташкил этади. Ғарбий Европанинг майда калта шоҳли қорамоллари кельт ёки иберия қорамоллари деб аталиб: улар Шимолий ва Ғарбий Африка ҳамда Европа қитъасининг барча ҳудудларига тарқалиб кетган.

12-Расм Тегас узуншоҳли зоти (Texas Longhorn)

Европа ва Американинг ҳозирги замон сут ва гўшт-сут йўналишидаги қорамол зотларининг аксарияти — кельт қорамолларининг авлодлари ҳисобланади.

Хонакилаштириш жараёнида қорамолнинг аجدоди - тур чуқур ўзгаришларга учради. Германснинг фикрича (В.Герпе бўйича), *V.primigenius* типдаги узун шоҳли қорамоллар ҳам ишчи хайвон ва гўшт йўналишидаги бўлган, *V.brachyceros* типдаги, яъни калта шоҳли қорамоллардан эса сут йўналишидаги қорамоллар яратилган.

Ўрқачли қорамолларни зебу (ўрқачи елкасининг олдинги қисмида бўлади, яъни кўкрак умуртқалари устида) ва санга (ўрқачи олдинга сўрилган-бўйин-кўкрак умуртқалари устида) типларига ажратишади. Ўрқач яшаш шароитига мослашиш тимсоли сифатида (иссиқ иқлим шароитига мослашиш учун ёғ захираси бутун тана бўйлаб тўпланмасдан, организмнинг маълум бир қисмида жойлашиши учун) ва мақсадли селекция ишлари натижасида ривожланган. Балким, ўрқачли қорамоллар қадимийлиги бўйича Европа калта шоҳли молларидан қолишмас, лекин уларнинг қадимий қолдиклари фақат охириги 4500 йиллар оралиғида топилган, холос. Улар ёки Жанубий-Ғарбий Осиё, ёки Ҳиндистон ҳудудида пайдо

бўлишган, ва фақат эрамиздан олдинги 1500 йилларда Месопотамияга (Ироқнинг шимолига, Эроннинг жанубий-ғарбий худудларига), Жанубий – Шарқий Осиё ва Африкага кириб келишган.

5. Зотларнинг яратилиши ва классификацияси

Балким, асосланган селекциянинг биринчи ўринишлари Қадимий Римда ишлатилган бўлиши мумкин. Шундан сўнг ўзоқ йиллар давомида қорамолларни яхшилаш марказлари сифатида Буюк Британия, Голландия, Франция ва Швейцария ҳисобланиб келинди.

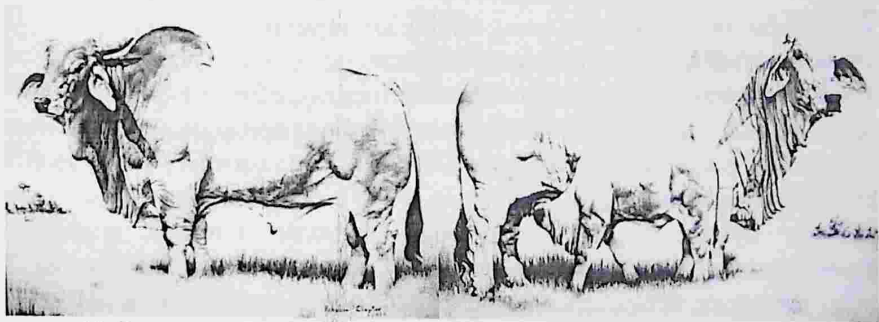
Бу йўналишдаги энг катта ишлар Британ ва Норманд ороллари худудида олиб борилган. Буюк Британияда Р.Беквэлл томонидан биринчи бўлиб инбридинг, чатиштириш ва танлаш йўли билан қорамоллар ва қўйларнинг белгиларини самарали равишда исталган йўналишда ўзгартириш мумкинлиги намоён қилинган. Унинг бошланиши 1760 йилга тегишли бўлган ишлари, жуда катта қизиқиш уйғотди, у тақдим этган услублари эса ханузгача селекционерлар томонидан кенг фойдаланиб келинади. Чорвадорлар маҳаллий қорамол подалари негизда у ёки бу белгилари мужассам бўлган қорамолларни яратиш ишларини бошлаб юбордилар. Натижада янги зотлар, яъни сунъий танлаш асосида ирсияти мустаҳкам бўлган хилма - хилликлар яратилди.

Қорамоллар ўзида учта асосий хўжаликка фойдали белгиларини мужассам этган: гўшт, сут маҳсулоти ва ишчи хайвони сифатида фойдаланиш. Бугунги кунда олинган маълумотларга кўра, уларга дунёда ишлаб чиқарилган гўштнинг 50 фоизи ва сутнинг 95 фоизи тўғри келади, ривожланган давлатларда ишчи кучи сифатида фойдаланилиши ўз аҳамиятини йўқотган, бироқ Осиё ва Африканинг қолоқ давлатларида бу хусусияти ўз аҳамиятини сақлаб қолган.

Қорамоллар ҳар қандай клим шароити ва ландшафтга мослашиш хусусиятига эга. Ўрқачсиз қорамоллар Шимолий ярим шарда, айниқса мутъадил зонада, ҳамда Жанубий Америка, Шарқий ва Жанубий Африка, Австралиянинг кўплаб худудларида кенг тарқалган. Ўрқачли зебусимон қорамоллар тропик ва субтропик худудларда тарқалган. Ушбу худудда шароитга мослашувчанлиги ва маҳсулдорлиги бўйича ўрқачли ва ўрқачсиз қорамолларнинг дурагайлари ўзларини яхши кўрсатишди. Зебусимон қорамолларнинг санга типи (ушбу чатиштиришнинг маҳсули сифатида) фақат Африка китъасида, айниқса китъанинг жануби ва шарқида кенг тарқалган, бироқ ушбу типнинг баъзи зотлари: мисол учун африкандер зоти, бошқа худудларга ҳам олиб келиниб урчитилмоқда.

XVIII ва XIX асрларнинг бошида, яъни қорамолларнинг илмий асосланган селекцияси бошланиш даврида энг кўзга кўринган ишлар Британия зотларини тропик зебусимон қорамоллари билан чатиштириш натижасида янги зотларни яратиш билан бошланган. Қўллик даврида Британия қорамол зотлари бошқа кўплаб давлатларга олиб келиниб, улардан ватанидаги каби маҳсулдорлик кўрсаткичларини кўрсатилиши кўтилган. Кўпчилик ҳолатларда бу истаклар оқланган. Мисол учун, жерсей зотли сигирлар, дунёда голштин зотидан кейин бош сони бўйича иккинчи ўринда туради, тропик ва субтропик иқлим шароитларига энгил мослаша олди, Англиянинг гўшт йўналишидаги герефорд зоти ҳам бошқа ҳудудларда ўзини яхши кўрсата олди.

Бирок 20-асрда қорамолларни зебусимон қорамоллар зоти билан чатиштириш ишлари кенг тарқалди ва бу ўз навбатида кўплаб янги зотларни яратилишига олиб келди, айниқса АҚШнинг жануби, Австралия ва Жанубий Америкада. Охири ҳудудда криол молларини (нихоятда чидамли, Европадан субконтинентга кўчиб келган биринчи кўманчилар томонидан олиб келинган португалия ва испания қорамоллари) зебу билан чатиштириб олинган дурагайлари кенг тарқалди. Янги гўшт йўналишидаги қорамол зотларини яратиш мақсадида ўрқачли браман зотли зебусимон қорамоллари (13-Расм) машҳур ўрқачсиз қорамол зотлари, яъни шароле, герефорд, лимузин, абердин-ангус ва бошқа зотлар билан чатиштирилди.

13-Расм Браман (Brahman)-зебу зоти

Сут ва гўшт-сут йўналишидаги бир қатор гибридлар ўрқачли африкандер, сахивал, канкреж, қизил синдхи зотларини ўрқачсиз швиц, жерсей, фриз, шортгорн, герефорд ва бошқа зотлар билан чатиштириш асосида яратилди.

Бугунги кунда дунёда 1080 та қорамол зотлари мавжуд бўлиб (улардан 300 та зоти кенг тарқалган), бундан ташқари 121 та зебу зоти, 29 та қорамолнинг зебу билан дурагайи ва 38 та буйвол зотлари мавжуд. [2,3,4,9,27,31,74,77,81,82,93,100,101,167]

Дунёда қорамолларнинг умумий сони 1474 млрд. бошни ташкил этади, шундан Ҳиндистонда - 195,0 млн. боши, Бразилияда - 160,0 млн. боши, АҚШда - 96,0 млн. боши, Европада - 122,0 млн. боши, Осиёда - 491,0 млн. боши, Шимолий Америкада - 101,7 млн. боши, Жанубий Америкада - 351,8 млн. боши, Африкада - 312,3 млн. боши ва Австралия ва Океания давлатларида - 39,4 млн. боши урчитилмоқда. [9,72,73,118,126]

Баъзи давлатларда қорамолларнинг ёввойи подалари тарқалган (Франция, Испания, Канада, АҚШ, Колумбия, Австралия ва бошқалар).

Зоотехния фанида қорамол зотлари бир нечта белгиларига қараб таснифланади. Бугунги кунда улар қўйидаги 3 та гуруҳга бўлинади:

- краниологик;
- ҳўжалик - маҳсулдорлик;
- географик.

Бош суягининг тузилишига қараб қорамоллар қўйидаги типларга бўлинади:

-тор пешонали - голланд, холмогор, украина кўк, ярославл, тагил, қизил чўл ва бошқалар;

-кенг пешонали - симментал ва унинг дурагайлари;

-калта шохли - швиц, жерсей, кострома, лебедин ва бошқалар;

-калта бошлилар - тирол қорамоллари, герефорд, қизил горбатов, козоки окбош ва бошқалар;

-тўғри шохлилар - қолмик, мўғил зотлари;

-тўқол - Шимолий Европа зотлари.

Ҳўжаликка фойдали белгиларига қараб тавсифланганда маҳсулдорлик хусусиятларига алоҳида эътибор берилади.

Бугунги кунда бу белгиларига қараб қорамол зотлари қўйидаги гуруҳларга ажратилади:

-сут йўналишидаги – голланд, қора-ола, голштин, жерсей, гернзей, бушуев, қизил зотлар (болтик бўйи қорамоллари, қизил чўл, англери, аулиёта, айиршир, истобен, қизил дания) ва бошқалар;

-гўшт йўналишидаги – абердин-ангус, герефорд, шортгорн, шароле, санта-гертруда, лимузин, козоки окбош, қолмик ва бошқалар;

- қўш маҳсулдор йўналишидаги- симментал, швиц, сут-гўшт йўналишидаги шортгорн, бестужев, алатау, кострома, сичев, лебедин, кўрғон, қизил горбатов, карпат кўнғир, кавказ кўнғир, юрин, пинцгау ва бошқалар.

Географик тарқалиши бўйича қорамол зотлари қўйидаги 3 та гуруҳга бўлинади:

-текислик қорамоллари - сут йўналишидаги қорамол зотлари;

- тоғ зотлари – тирол қорамоллари, швиц ва бошқа зотлар;
- дашт қорамоллари – украина дашт, кизил чўл ва бошқалар.

Зотларни бу таснифлаш тизими шартли ҳисобланади, чунки баъзи қорамол зотлари барча географик минтақаларда ниҳоятда кенг тарқалган. [9]

Бундан ташқари, баъзи муаллифлар томонидан зотларни қўйидаги 4 та категорияга ажратиш таклиф этилган:

- соф зотлар;
- дурагай, яъни кроссбред зотлар;
- гибрид зотлар;
- синтетик зотлар.

1. Соф зотлар - юқори мустаҳкам ирсиятли, яъни ўзок муддат ва авлодлар давомида тоза зотли урчитиш натижасида эришилган белгиларнинг бир хиллиги ва консерватизми билан ажралиб туради.

Уларга швиц (2800 йилдан кўпроқ), кианина (2000 йилдан кўпроқ), голштин (2000 йилга яқин), гернзей зотини (1000 йилдан кўпроқ) киритиш мумкин. (Герчиков Н.П. 1958, Clossary of beef cattle breeding terms, 2006: History of Cattle Breeds, 2007).

Соф зотларга примитив аралашмаган зотларни ва завод зотларини ҳам киритиш мумкин.

Бу тасниф 1985 йили Мерлин Фелиус томонидан таклиф этилган (Genus Bos: Cattle breeds of the world, 1985). У барча бир мунча таниш ва кенг тарқалган қорамол ва зебу зотларини кондошлиги ва географик келиб чиқишига кўра 16 та гуруҳга таснифлади ва тақсимлади.

485 та қорамол зотларининг 328 тасини ўрқачсиз қорамолларга, 128 тасини ўрқачли зебуларга, 29 тасини зебунинг ўрқачсиз қорамол зотлари билан дурагайларига ажратди. [9,93,96]

Ушбу гуруҳда энг аҳамиятлилари қўйидагилар ҳисобланади:

-сут йўналишидаги - жерсей, гернзей, голштино-фриз, айршир;

-гўшт - сут йўналишидаги – симментал, қўнғир швиц, сут йўналишидаги шортгорн;

-гўшт йўналишидаги – шортгорн, герефорд, абердин-ангус, шароле.

2. Дурагай, яъни кроссбред зотлар - бу бир турга, лекин икки зотга мансуб бўлган ҳайвонларни чатиштириб олинган зотлардир. Улар энгил урчителиади ва кўпая оладиган авлод беради. Авлодларини «ўз ичида» урчитиш шартли соф зотли ҳисобланади ва белгилари мустаҳкамлашган ҳайвонлар популяциясини яратишга асос бўлади. Бунга мисол қилиб, маҳаллий қозоқ қорамолларини герефорд зоти билан чатиштиришдан олинган дурагайлардан ташкил топган қозоқи окбош зотини келтириш мумкин,

Европа Ҳамжамияти давлатларида қорамолларни соф зотли насли деб ҳисоблаш учун келиб чиқишини тасдиқловчи сертификатида 2 бўғин аجدодлари тўғрисидаги маълумотлар бўлиши талаб қилинади, АҚШ ва Канадада ҳайвонларни соф зотли, яъни «Full blood» категориясига киритиш учун 5 та аجدодлари тўғрисидаги маълумотлар талаб қилинади, Жанубий Америка давлатларида эса 3 та бўғин аجدодлари маълумотлари бўлиши шарт (Герчиков Н.П.1958, Данкверт С.А. Дунин И.М. 2002; Krauslich H., Brem G. 1977; Makuza S.M. et.al. 2006: MLA Glossary, Pert, 2006).

3. Гибрид зотлар икки хил турга мансуб бўлган ҳайвонларни урчитишдан олинади, яъни ўзок гибридизация натижасида. Гибридлар яққол кўзга ташланадиган хусусиятларга ва бошланғич аجدодларга нисбатан кучли ирсиятга эга бўлишади.

Мисол қилиб, санта - гертруда зотини келтириш мумкин. Дурагайлар қўйидаги нисбатда кон аралашувига эга: 5/8 шортгорн ва 3/8 зебу. (Герчиков Н.П.1958, Легошин Г.П. Самоделкин А.Г.1998: Кленовицкий П.М. и др. 2005: History of Cattle Breeds, 2007: <http://ru.wikipedia.org/wiki>).

Чатиштириш бўйича анча қизиқарли ишлар АҚШнинг жанубий-ғарбий районларида, Австралияда, Бразилияда ва Ҳиндистонда ўтказилган бўлиб, бунда Европанинг сут ва гўшт йўналишидаги қорамол зотлари зебу зотлари, айниқса браман зоти билан чатиштирилган. АҚШда бу каби ишлар 1910-1920 йилларда бошланган.

Мейсон Н.Л. (1988), Роуд А.О. (1965) ва Фелиус М. (1985) 45 та гибрид зотларнинг таснифини беришган. [9]

1.Аветону зоти (Avetonou) - Того давлатида маҳаллий қорамолларни $\frac{1}{4}$ сарик, $\frac{1}{4}$ франкон зоти ва ндама зебуси $\frac{2}{4}$ билан чатиштиришдан олинган.

2.Австралия брангус зоти (Australian Brangus) - Австралияда 1950-1960 йилларда браман $\frac{3}{8}$ ва абердин-ангус $\frac{5}{8}$ зоти билан чатиштириш асосида яратилган.

3.Австралия брафорд зоти (Australian Braford) – Австралияда 1946-1952 йилларда браман зотини $\frac{1}{2}$ ва герефорд зоти $\frac{1}{2}$ билан чатиштириш натижасида яратилган.

4.Австралия зебу - фриз зоти (Australian Zebu-Fries)- Австралияда фриз зотли сигирларни сут йўналишидаги сахивал зотининг (Покистон) буқалари билан чатиштириб яратилган.

5.Австралия сут зебу зоти (Australian Milking Zebu)- Австралияда 1950 йилларда яратилган. Яратишда сахивал ва қизил синдхи зотли зебуларни жерсей зоти билан чатиштиришган. Селекция тадбирлари суддорлиги бўйича олиб борилган.

6. Австралия сахивал зоти (Australian Sahiwal) - Австралияда 1970 йилларда шортгорн, девон, жерсей зотларини сахивал зебу зоти билан чатиштириб яратилган, сахивал зоти конининг нисбати 7/8 ни ташкил этади.

7. Австралия чарбрей зоти (Australian Charbray) - Австралияда 1970 йилларда шароле зотини $\frac{1}{4}$ - $\frac{3}{4}$ ва браман зоти $\frac{3}{4}$ - $\frac{1}{4}$ билан чатиштириб яратилган.

8. Анколе-Ватуси (Ankole-Watusi)- зебунинг санга типи бўлиб, эрамиздан 2000 йил олдин Мисрнинг шохсиз қорамолларини узун шохли зебу билан чатиштириш натижасида яратилган ва Судан, Уганда, Кения, Руанда ва Бурунди давлатлари худудида кенг тарқалган.

9. Африкангус (Africangus) - АҚШнинг Луизиана штатида 1953-1963 йилларда африкандер зотини (30%) абердин-ангус (70%) зоти билан чатиштириб яратилган.

10. Базадей (Bazadaise) - Франциянинг гўшт йўналишидаги зоти бўлиб, Ўрта асрларда маҳаллий автохтон қорамолларини хабашлар томонидан олиб келинган зебулар билан чатиштириб яратилган.

11. Барзона (Barzona) - АҚШнинг Аризона штатида 1948-1968 йилларда мураккаб чатиштириш натижасида яратилган: америка ангус х (африкандер х герефорд) х санта гертруда х (африкандер х герефорд).

12. Бельмонт кизил зоти (Belmont Red) - Австралияда 1953-1968 йилларда африкандер х герефорд дурагайлари африкандер х шортгорн зотларини чатиштиришдан олинган дурагайлари билан урчитиш натижасида яратилган.

13. Бифмастер (Beefmaster) - АҚШда 1930 йилда герефорд $\frac{1}{4}$, шортгорн $\frac{1}{4}$ зотларини браман зебу зоти $\frac{1}{2}$ билан чатиштириб яратилган.

14. Бифмейкер (Beefmaker) - АҚШнинг Небраска штатида 1960 йилларда шароле (50%), герефорд, ангус, шортгорн, швейцария қўнғир зотларини браман зебуси билан чатиштириб яратилган.

15. Бонсмара (Bonsmara) - ЖАРнинг Трансвааль худудида 1936-1955 йилларда африкандер 5/8, шортгорн 3/16 ва герефорд 3/16 зотларини чатиштириб яратилган.

16. Брамузин (Brahmousin) - АҚШда браман зебуси 3/8 ва лимузин 5/8 зотларини чатиштириб яратилган.

17. Брангус (Brangus) - АҚШнинг Техас штатида 1932-1949 йилларда браман зотини 3/8 абердин-ангус 5/8 зоти билан чатиштириб яратилган.

18. Брашвиц (Bra-Swiss) - АҚШнинг Техас штатида браман ва швиц қўнғир зотларини чатиштириб яратилган.

19.Браунсинд (Brownsind) - Ҳиндистонда 1960 йилда швейцария қўнғир зотини 3/8 қизил синдхи зебуси 5/8 билан чатиштириб яратилган.

20.Брафорд (Braford) - АҚШнинг жанубида 1969 йилда браман ва герефорд зотларини чатиштириб яратилган.

21.Брахорн (Brahorn) - АҚШнинг Техас штатида браман ва шортгорн зотларини чатиштириб яратилган.

22. Виктория (Victoria) - АҚШнинг Техас штатида 1946 йилда браман зотини ¼ герефорд ¾ зоти билан чатиштириб яратилган.

23.Гиrolандо (Girolando) - Бразилияда гир зебу зотини голланд-фриз зоти билан чатиштириб яратилган.

24.Гузерандо (Guzerando) - Бразилияда гузерат зебу зотини голланд - фриз зоти билан чатиштириб яратилган.

25. Жерди (Jerd) - Бразилияда жерсей ва қизил сахивал зотларини чатиштириб яратилган.

26. Жерзинд (Jersind) - Ҳиндистонда 1960 йилда жерсей зотини 3/8 қизил сахивал 5/8 зоти билан чатиштириб яратилган.

27.Дракенсбергер (Drakensberger) - ЖАРда 1947 йилда юйс, кемп ва қора тинтерн (Tintern Black) зотларини ўзаро чатиштириб яратилган.

28. Драутмастер (Droughtmaster) - Австралияда 1930 йилларда браман зотини 3/8 шортгорн зоти ½ билан чатиштириб яратилган.

29. Ҳинду - Европа сут зоти (Dairy Indo - European) - Бразилияда фриз зотини зебу билан чатиштириб яратилган.

30. Канчим (Canchim) - Бразилияда 1940 йилларда шароле 5/8 зотини зебу 3/8 билан чатиштириб яратилган.

31. Каран - фриз (Karan - Fries) - Ҳиндистонда 1971 йилда фриз зотини 3/8 зебунинг тарпаркар зоти ½ билан чатиштириб яратилган.

32. Лавиния (Lavinia) - Бразилияда 1954 йилда швейцария қўнғир зотини 5/8 зебу гузерат 3/8 зоти билан чатиштириб яратилган.

33.Мантикейра (Mantiqueira) - Бразилияда фриз зотини 5/8 зебунинг гир зоти 3/8 билан чатиштириб яратилган.

34. Норманзу (Normanzu) - Бразилияда норманд зотли қорамолларни зебунинг гир ва гузерат зотлари билан чатиштириб яратилган.

35.Нурас (Nuras) - Намибияда африкандер ½, симментал ¼ ва герефорд ¼ зотларини чатиштириш йўли билан яратилган.

36. Пьемонтес (Piedmontese) - Италиянинг шимоли-ғарбида бир неча минг йил олдин маҳаллий таурин қорамолларини Покистондан келтирилган зебулар билан чатиштириш асносида яратилган.

37. Ренитело (Renitelo) - Мадагаскарда 1962 йилда лимузин (25%), африкандер (48%) зотларини мадагаскар зебуси (27%) билан чатиштириб яратилган.

38. Риопарденсе (Riopardense) - Бразилияда 1953 йилда голштин зотини 5/8 зебунинг гузерат зоти 3/8 билан чатиштириб яратилган.

39. Санта габриела (Santa Gabriela) - Бразилияда 1965 йилда қизил-ола фриз, қизил-ола зебу ва девон зотларини чатиштириб, зебу конининг 3/8 нисбатини Европа зотлариникига нисбатан 5/8 даражада сақлаб яратилган.

40. Санта – гертруда (Santa Gertrudis) - АҚШнинг Техас штатида 1910-1940 йилларда шортгорн 5/8 ва браман 3/8 зотларини чатиштириш йўли билан яратилган.

41. Сейбр (Sabre) - АҚШнинг Техас штатида 1950 йилда суссекс 7/8 ва браман 1/8 зотларини чатиштириб яратилган.

42. Сибоней (Siboney) - Кубада голштин-фриз зотини 5/8 ва куба зебуси 5/8 билан чатиштириб яратилган.

43. Симбра (Simbrah) - АҚШда симментал ½-3/4 ва браман ½-1/4 зотларини чатиштириб яратилган. Ушбу қорамол зотини браментал деб ҳам аташади.

44. Суисбу (Suisbu) - Аргентинада америка қўнғир зоти билан швиц қўнғир ва зебу зотларини чатиштириб яратишган.

45. Суя (Suia) - Бразилияда маркиджиана ва зебунинг нелоре зотларини чатиштириб яратишган.

46. Тауриндикус (Taurindicus) - Танзанияда 1946-1966 йилларда Европа сут қорамолларини шаркий африка зебулари билан чатиштириб яратилган.

47. Тропикал (Tropical) - Аргентинада аргентина фриз зотини зебу қорамоллари билан чатиштириб яратилган.

48. Филамин (Filamin) - Филиппинда герефорд ½, зебу онголе 3/8 зотини маҳаллий зебусимон қорамоллар 1/8 билан чатиштириб яратилган.

49. Чарбрей (Charbray) - АҚШнинг Техас штатида 1936 йилда шароле 5/7-5/8 зотини браман 5/7 зоти билан чатиштириб яратилган.

50. Чарфорд (Charford) - АҚШнинг Аризона штатида 1952 йилда шароле ½, герефорд 3/8 ва браман 1/8 зотларини чатиштириб яратилган.

51. Юйс (Uys) - Жанубий Африкада қора фриз, африкандер ва зулу зотларини чатиштириб яратишган.

52. Ямайка хоуп (Jamaica Hope) - 1950-1952 йилларда жерсей (80%), зебу сахивал (15%) ва голштино-фриз (5%) зотларини чатиштириб яратишган.

53. Ямайка қора (Jamaica Black) - 1954 йилда абердин-ангус ¼ ва зебу 3/8 зотларини ўзаро чатиштириб яратилган.

Бундан ташқари, олимлар томонидан зебу билан қўтосни, бантенгни, гаурни, галяни ва бизонни чатиштириб гибридларини олиш мумкинлиги тасдиқланган. (Вердиев З.К. 1978; Денисов В.Ф. 1958; Боголюбский С.Н. 1940).

Қорамолларни бизон билан чатиштириш ишлари олиб борилиб, биффало, катало ва симмало каби зотлар яратилган. (Легошин Г.П. Самоделкин А.Г.1998;Амерханов Х.А.2004;History of Cattle Breeds, 2007: <http://www.albcia.org/composites.html>.)

4. Синтетик зотлар Букасимонлар турдошларига кирувчи кўп зотли чатиштиришда 3 ва ундан кўпроқ зотларни ишлатиш натижасида олинади, бундан ташқари бошқа турга мансуб бўлган хайвонлар ишлатилади ва ҳар бир катнашган зотга нисбатан ирсий юксалиши юқори бўлган дурагайлари олишга қаратилади.

1. Америка зоти (American Breed) - АҚШнинг Нью-Мексика штатида 1974 йили яратилган. Дурагайлар ўзида шароле 1/4, шортгорн 1/16, браман 1/2, бизон 1/8, герефорд 1/16 ҳамда мандалонг зотининг қонини сақлайди.

2.Белорусия синтетик зоти (Belorussian Syntetic) - Белоруссияда қўйидаги зотларнинг комбинацияси асосида яратилган: менанжу (25%), лимузин (25%), салерс (25%), Россия симментали (12,5%) ва Россия қўнғир (12,5%).

3. Бурваш (Burwash) - Канадада 1957 йили яратилган, бунда қўйидаги зотлар катнашган: шароле, герефорд ва бошқа зотлар. Вариантларнинг бири: шароле 1/2, герефорд 1/4 ва шортгорн 1/4.

4. Тикланган тур (Auerochs Ruckzuchtung) – XX асрнинг 20-йиллари охирида Германия зоопаркларида яратилган. Бунда мураккаб чатиштиришдан фойдаланилган: испания жангари, франция жангари, хайланд, камарг, корсика, англия парк қорамоллари, подольск, венгрия дашт, қўнғир, англер, германия кора-ола, мурнау-вендерфельзер зотлари. Поданинг умумий сони 150 бошни ташкил қилади.

5.Купрем-гибрид (Cuprem Hybrid) - АҚШда 1960-1970 йилларда қўйидаги зотларни чатиштириш йўли билан яратилган: кизил ангус (50%), санта –гертруда (25%), лимузин (25%) зотли сигирлар ва шортгорн (50%), шароле (25%), кианина (25%) зотли буқалар.

6. Мандалонг (Mandalong) - Австралияда 1979 йилда 5 та таурин зотли қорамол зотларини чатиштириб яратилган: (шароле-31,2%, кианина - 25,0%, британия ок - 12,5%, шортгорн - 12,5%, австралия фриз - 6,3%) ва зебу (12,5%).

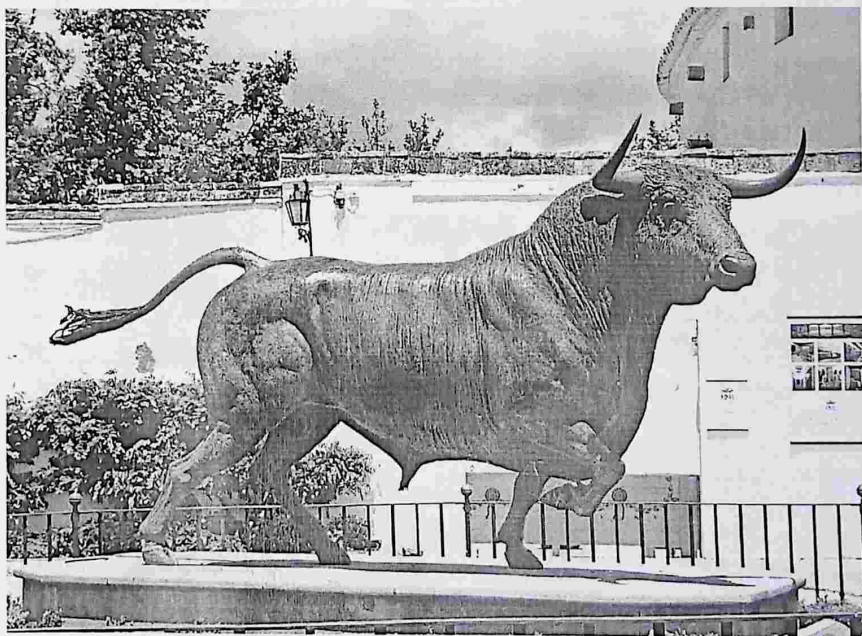
7.Сут синтетик (Dairy Syntetic) - Канадада қўйидаги зотларни ишлатиб яратилган: голштин (30%), америка қўнғир швиц (30%), симментал (6%) ва гўшт йўналишидаги зотлар (34%).

8.Мпвапва (Mpwapwa) - Танзанияда 1940-1958 йилларда қизил синдхи (32%), сахивал (30%), танзания зебу (19%), боран (10%), айиршир ва шортгорн (9%) зотларини чатиштириб яратилган.

9. Гўшт синтетик (Beef Syntetic) - Канадада қўйидаги зотлардан фойдаланиб яратилган: абердин-ангус (37%), шароле (34%), галловей (21%), америка қўнғир швиц (5%) ва бошқа зотлар (3%).

10.Рейнджер (Ranger) - АҚШда 1970 йилда қўйидаги зотларнинг мураккаб комбинацияси асосида яратилган: симментал, хешкросс, бифмастер, герефорд, браман, хайланд, шортгорн, америка қўнғир швиц, қизил ангус, қизил-ола голштин.

11.Хейс конвертер (Hays Converter)- Канадада 1952 йилда қўйидаги комбинацияларни ишлатиш асосида яратилган: герефорд х (голштин х герефорд) + (америка қўнғир швиц х герефорд).

14-Расм Европа давлатларининг бирида қорамолга ўрнатилган ҳайкал

6. Хонакилаштирилган буйвол ва қўтосларнинг зотлари

Хонакилаштирилган буйволлар Жанубий ва Жанубий-шарқий Осиёда, Африкада, Жанубий Европада, Азербайжонда, Грузияда, Арманистонда ва Шимолий Кавказда урчитилади.

Буйволларнинг асосий популяцияси Осиёда тўпланган бўлиб, дунёдаги мавжуд 175,5 млн.бош буйволдан 165,4 млн. боши ёки 97 фоизи ушбу қитъага тўғри келади. Шундан Ҳиндистонда 59%и, Покистонда 15%и ва Хитойда 14%и урчитилади. Ушбу давлатларга Осиёдаги буйволларнинг 87%и тўғри келади. Покистонда буйволларнинг асосан сут йўналишидаги зотлари урчитилади.

Ҳиндистонда 100,0 млн. бошга яқин буйволлар бўлиб, 20 та зотга ажратилади. Уларга сут йўналишидаги зотлар киради: муррах, нили-рави, сурати, джафарабади, меҳсана, сампамбур, менда. Қолганлари ишчи йўналишдаги ҳисобланади: нагпури, калаханда, зеренги, бадхавари, пандхарпур, мадрас, мадур, валида, гауял.

Хитойда Осиё буйволларининг 17 та ва қўтосларнинг хонакилаштирилган 7 та зоти урчитилади, Мўғўлистонда қўтоснинг 1 та зоти кўпайтирилади. (15-Расм) [41,74, 81,82,85,86,126,141]

Бугунги кунда қўтосларнинг сони 15,0 млн. бошни ташкил этади.

15-Расм

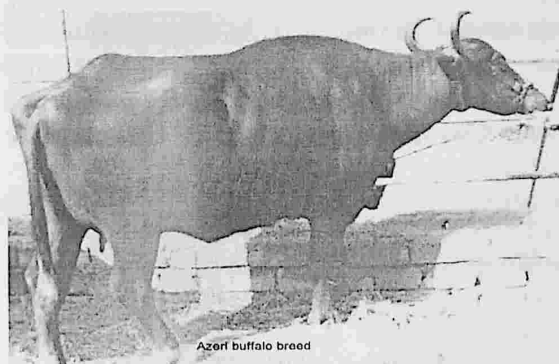
Қўтос (хонакилаштирилган тури)

6.1 Буйвол зотлари

Азербайжон буйволи (Azeri Buffalo)

Индо водийсидаги Ҳиндистон буйволидан келиб чиққан. Шимолий ва шимолий-ғарбий Эрон, ғарбий Азербайжон, Грузия ва Арманистон худудларида тарқалган. Азербайжонда буйволлар олдин фақат гўшт учун урчитилган. Бугунги кунда улар кўп мақсадли ҳайвонлар ҳисобланади, яъни улар ишчи ҳайвон сифатида ишлатилади ва улардан сут ҳамда гўшт олинади. [74,92]

Туси - тўқ қўнғир ва қора рангда бўлиб, баъзиларининг пешанасида оқ доғи бўлади. Териси қалин, жуни тигиз эмас. Боши катта, қўпол. Пешонаси тор, кулоклари узун, кенг, бўйини узун.

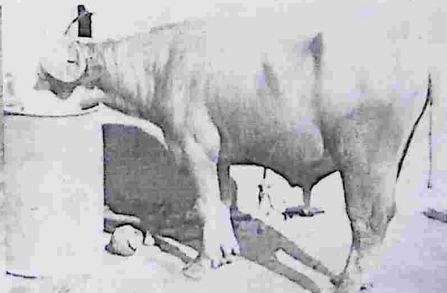
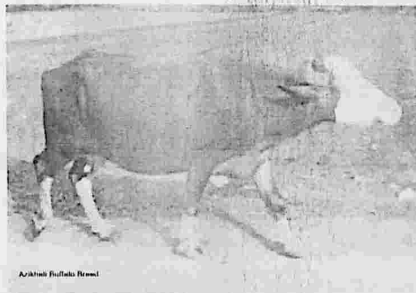
Шохлари катта, яхши ривожланган, тўқоллари ҳам учраб туради, лекин уларда шохи калта бўлиб, орқага қараб ўсган бўлади. Думининг учи - оқ рангда. Оёқлари узун, йўғон, кучли. Елка ва орқаси узун ёки калта, кенг,

томсимон бўлади,, дўмғазаси кўтарилган, қорни ҳажмли. Елини косасимон, яхши ривожланган сут безларига эга. Сургичлари узун ва тўғри шаклда бўлади.

Катта ёшдаги буқаларнинг тирик вазни 450-600 кгни, сигирлариники 400-500 кгни ташкил этади. Буқаларнинг яғрин баландлиги - 137 смни, сигирлариники - 133 смни ташкил этади.

Лактация давридаги (305 кун) сут маҳсулдорлиги 1200-1600 кгни ташкил этади, ёғлилик даражаси 8,0-8,1% бўлади.

Ази кхели (Azi kheli)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Azikheli Buffalo, Azakheli, Azakhale.

Келиб чиқиши номаълум бўлиб, Хвазакхела, Сват, Сват Хайбер-Пахтунхва водийси, Покистоннинг шимолий-ғарбий чегарадош ҳудудларида тарқалган. 2006 йили 107 минг бошли популяцияси билан ҳайвонларни руйхатга олиш жараёнига киритилган эди. [87]

Уларнинг танаси унча катта эмас, бу эса уларни қир-адирли ҳудудларда мослаштиришни осонлаштиради.

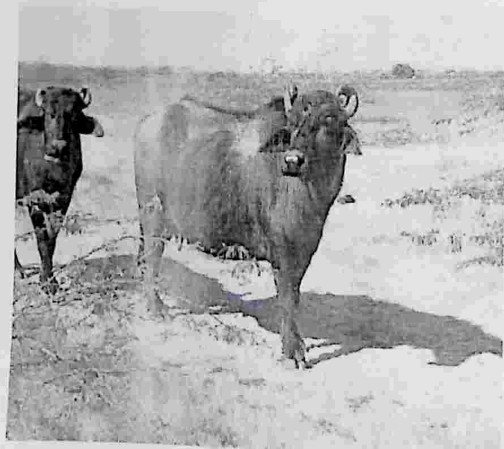
Туси тўлиқ оқ рангдан ола ёки қора ранггача бўлади, лекин аксарияти қўнғир тусда бўлади. Сигирларнинг боши оқ рангда бўлади.

Буқаларнинг қулоқлари сигирларникига нисбатан узун бўлади, шохлари йўғон, яссисимон, орқага ва бир оз тепага йўналтирилган, шакли ўроқ ёки ярим ўроқ шаклида бўлади. Сигирларнинг шохини узунлиги буқаларникига қараганда узунроқ бўлади, шохининг ранги жигарранг ёки қора бўлади. Думи калта, оёқлари тиззасигача оқ рангда бўлади. Туёқлари жигарранг ёки қора бўлади.

Елини яхши ривожланган. Тирик вазни 350-450 кгни, яғрин баландлиги буқаларида 132 смни, сигирларида 130 смни ташкил этади. Биринчи туғишдаги ёши 45 ойни ташкил этади, туғишлар оралиғи 18 ой бўлади. Лактация даври-300 кун бўлиб, бу даврда 1800 литр сут соғиб олинади, сутининг ёғлилик даражаси-6,5% бўлади.

Ушбу зотга мансуб ҳайвонларнинг хулқи-агрессив бўлади.

Банни (Banni)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Kutchi, Kundi.

Зот Ҳиндистонни Гужарат провинциясининг Банни ва Кучч тумани ҳудудларида тарқалган.

Ҳайвонлар маҳаллий шароитга жуда яхши мослашган, яъни тез-тез такрорланиб турувчи

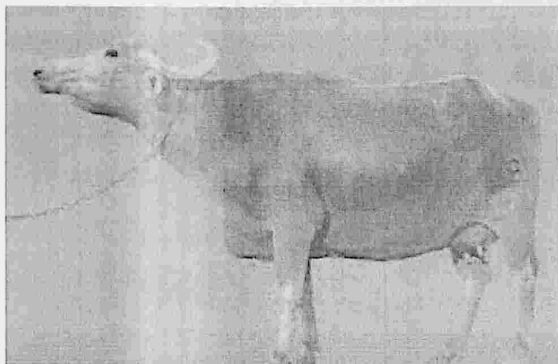
кўрғоқчилик, сувнинг етишмаслиги, ҳаво ҳароратининг баландлиги, намликнинг ўта пастлиги каби ва бошқалар. [126,131]

Банни туманининг худуди кучли шўрланган, қўмлок, ишкорли бўлгани сабабли сувни ушлаб қолиш хусусияти ёмон ва эрозияга тез учрайди. Буйволлар тунда ўтлоқларда қолдирилади ва тонгда қишлоқларга ҳайдаб келинади ва соғилади. Бу тизим буйволларни куннинг иссиғидан ва қуёшнинг ўта иссиқ нуридан сақлайди. Банни зоти кучли мослашиш хусусияти, сувсизликка чидамлилиги, катта масофаларни босиб ўта олиши, касалликларга бардошлилиги билан ажралиб туради.

Туси асосан қора рангда бўлади. Пешонаси чузилган ва тўғри. Шохлари тепага қараган ва 1 ёки 2 марта буралган бўлади. Танаси ўртача катталиқда, компакт, сийрак жун билан қопланган.

Елини яхши ривожланган, косасимон, олдинги ва орқа бўлаклари бир хил ривожланган. Аксарият сигирларнинг сўргичлари коник шаклда бўлиб, учи тумтоқ ёки ўткир бўлади. Сигирларидан лактация даврида ўртача 2800 кг сут соғиб олинади, сутининг ёғлилиқ даражаси 6,6% ни ташкил этади.

Бхадавари (Bhadawari)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: этава.

Ушбу зот Ҳиндистонда (Бхинд, Морена туманлари Мадхья-Прадеш, Агра ва Этава округлари, Уттар - Прадеш провинцияси) яратилган. Номи тарихий давлат

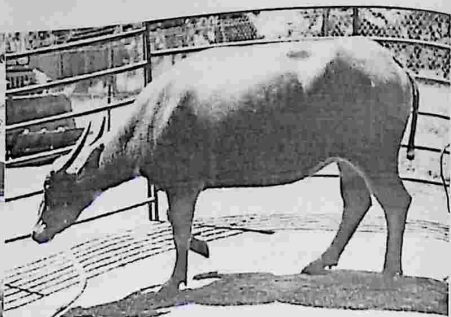
Бхадавара номидан олинган. Бхадавари зоти қўш маҳсулдорлик йўналишидаги зот ҳисобланади. [126,131]

Туси тўқ қўнғир бўлиб, оёқларига қараб тушган сари оқариб боради.

Шохлари қора рангда бўлиб, ташки томонга ва пастга қараб қайрилган. Бу зотли буйволлар яйловлардаги дағал озуқаларни самарали қайта ишлаши билан ажралиб туришади.

Сут маҳсулдорлиги яхши ривожланмаган, лекин сутининг таркибидаги ёғи 13% гача этади. Лактацияси даврида сигирлардан 1294 кг, ёғлилиги 7,88% бўлган сут соғиб олинади.

Борнео (Borneo)

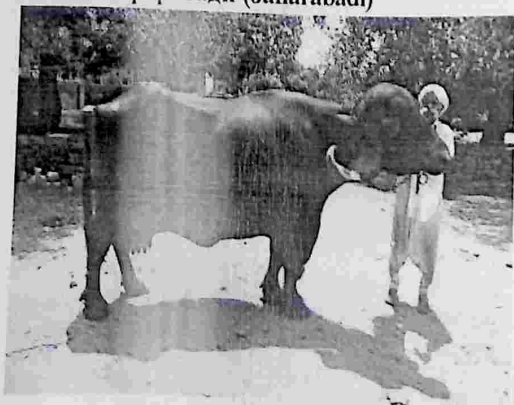
Borneo Buffalo

Бу зотли моллар Малайзия ва Индонезия давлатлари ҳудудида кенг тарқалган. Зот боткок типигаги молларга тегишли. Улар асосан гўшт ва сут учун, салт миниш ва юк тортиш мақсадларида урчитилади. Сабаҳана ва Саравакия халқларининг кундалик ҳаётларида муҳим ўрин эгаллайди ва маросимлар, байрамларда улардан кенг фойдаланилади. Ушбу зот Фарбий Малайзияда яратилган бўлиб, абориген зот ҳисобланади. [126,131]

Туси – кўк кўнғир. Кўкраги кенг, чуқур эмас, шохлари ўртача катталикда, бир оз қайрилган ва орқага йўналтирилган. Буқаларнинг тирик вазни - 450 кгн, сигирлариники - 350 кгн, яғрин баландлиги буқаларда 135 смни, сигирларда 130 смни ташкил этади.

Биринчи туғиш ёши 22-50 ойни, туғишлар оралиғи 450-630 кунни ташкил этади. Сут маҳсулдорлиги 450-800 кг бўлиб, сутининг ёғлилиги 4,0-6,2% ни, лактация даври 180-210 кунни ташкил этади.

Жафарабади (Jaffarabadi)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: бхаванагри, гир, джаффари.

Джаффарабади дунёдаги энг йирик буйволлардан ҳисобланади ва Ҳиндистонни Гужарат штатининг Саураштра туманида яратилган. Гужаратнинг Амрели,

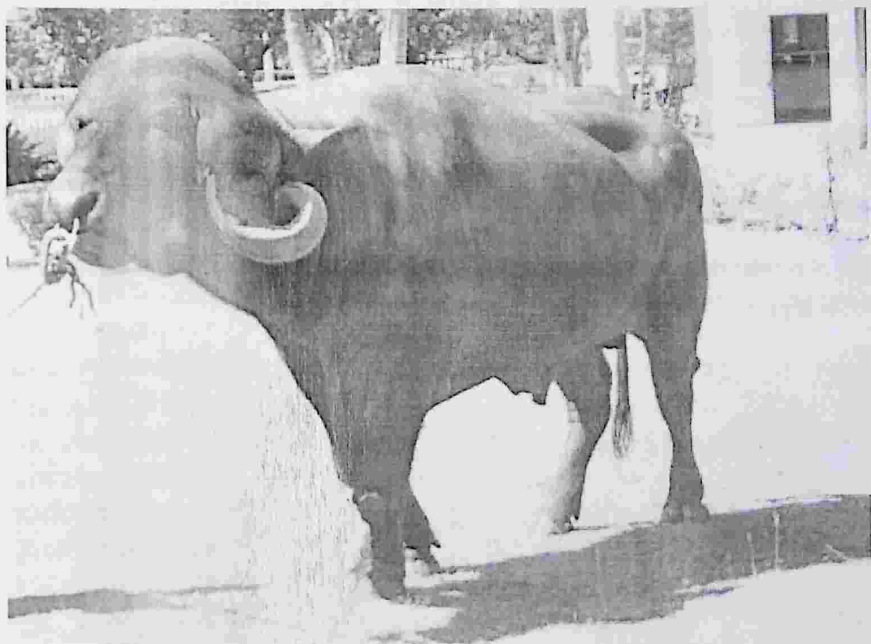
Бхавнагар, Джамнагар, Джунагад, Порбандар ва Раджкот туманларида кўпайтирилади. [126,131]

Сигирларининг тирик вазни 800 кгни, букалариники 1000 кгни ташкил этади.

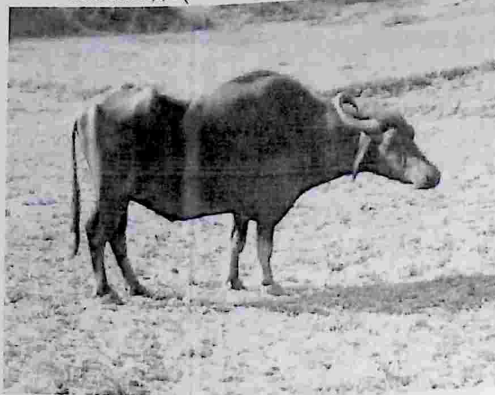
Пешонаси томсимон, ясси пачокланган, йўғон шохлари пастга осилган ва бир оз учи қайрилган бўлади. Пешонанинг дўнглиги баъзан қош ва кўзларини устига ҳам тушиб туради. Шохлари хилма-хил бўлиб, одатда бош суягини сиқиб ўсади, пастга осилади, сўнг ён томонга қайрилади, сўнггра тепага ва ичкарига бурилиб, айлана ҳосил қилади. Бу ушбу зотни ажратиш турадиган белгиси ҳисобланади.

Шунинг учун молларнинг кўзлари жуда кичкина, яъни бирон нарсага тикилганда қисилгандек бўлиб кўринади, бу ҳолат букаларида яққол ажралиб туради. Туси қора бўлиб, баъзиларида думининг учи оқ ёки кўк рангда бўлади.

Сигирларининг сут маҳсулдорлиги яхши, лактация даврида 2239 кг, ёғлилиги 7,7% бўлган сут соғиб олинади. Баъзи сигирларидан кунига ёғлилиги 18% бўлган 30 литргача сут соғиб олинганлиги тўғрисида маълумотлар ҳам бор.

Калаханди (Kalahandi)

Кўйидаги ном билан ҳам аталади; деши.

Зот келиб чиқиш худудининг номи билан аталган (Калаханди, Одиша провинцияси, Ҳиндистон).

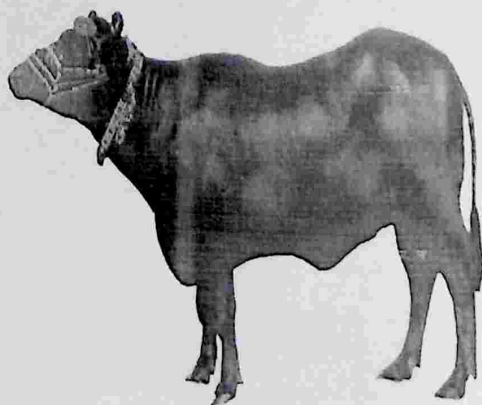
Калаханди кўш махсулдор йўналишдаги зот

хисобланади: сут ва гўшт. Асосан Одиша провинциясининг Калаханди ва Райагади туманларида урчитилади. [126,131]

Туси-кора-кўкдан кўкгача бўлади. Уларнинг пешонаси ясси бўлиб, сарик рангдаги жун билан копланган. Баъзиларининг бўйин кисмида оқ доғлари бўлади. Шохлари горизонтал равишда ўсиб, орқага, тепага ва ичкарига қайрилиб ярим доира ҳосил қилади. Туёқлари кора рангда бўлади. Боши дўнгсимон, яғринида унча катта бўлмаган ўркачи бўлади, елини косасимон ва ўртача катталиқда.

Моллар ўрмонларнинг озука шаронтига яхши мослашган бўлади. Сигирлар кунига бир марта яйловга чиқарилишдан олдин соғилади. Соғими 680-912 кггн ташкил этади. Зот ёғингарчиликка, касалликларга ва иссиқ иқлимга чидамли.

Кунди (Kundi)

Инд дарёси бўйидаги ёввой буйволларни хонакилаштириш тўғрисидаги маълумотларнинг манбалари 4500 йилга бориб тақалади.

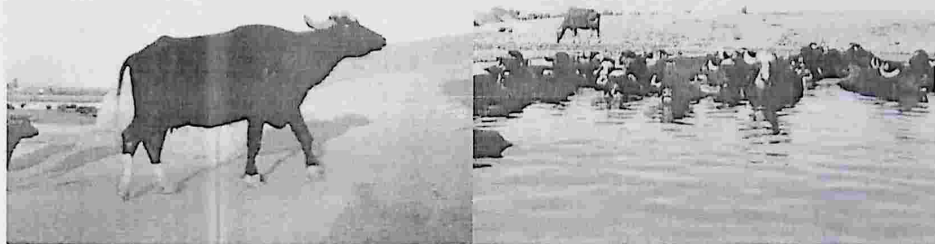
Кунди зоти аҳамияти бўйича Покистонда иккинчи ўринда туради. Ҳиндистон ва

Покистонда кенг таркалган. Популяцияси 5,5 млн. бошни ташкил этади. Туси қора, шоҳлари калта. [126,131]

Буқаларнинг яғрин баландлиги 135 смни, тирик вазни - 700 кгни, сигирларини яғрин баландлиги 125 смни, тирик вазни - 600 кгни ташкил этади.

Лактация даври - 320 кунни, соғими - 2000 кгни, сутининг ёғлилиги - 7,0%, оқсил - 6,0 % ни ташкил этади.

Кужестани (Kuhzestani or Iraqi buffalo)

Iraqi buffalo near Mosul (Iraq) on the Tigris river (Al-Jamass R. photo)

Зот Эрон ва Ирокнинг маҳаллий зоти ҳисобланади. Популяцияси 200 000 бошни ташкил этади.

Туси қора, бошида, оёқларида ва думининг учида оқ доғлари бор. [126,131]

Буйволлар йирик бўлиб, шоҳи калта ва тепага қараб ўсади, шохининг охирида айлана ҳосил қилади.

Буқаларнинг яғрин баландлиги 148 смни, сигирлариники - 141 смни, тирик вазни буқалариники 800 кгни, сигирлариники - 600 кгни ташкил этади.

Эроннинг Кужестани ва Лорестани, Ирокнинг жануби, яъни асосан Боғдод ва Мосул шаҳарларининг атрофларида кенг таркалган.

Буқаларини қўлга ўргатиш нихоятда қийин, улар қучли, ҳавфли, бошқариш қийин бўлгани учун инсонлар эҳтиёт бўлиб ишлатишади. Баъзан уларни ахта қилишади.

Сут, гўшт учун ва ишчи ҳайвони сифатида урчитилади.

Ёш моллар бўрдоқига боқилганда 12 ойлигида 400 кг тош босади, сўйим чикими 50% ни ташкил этади.

Лактация даври 200-270 кунни, соғими 1300-1400 кгни, ёғлилиги 6,6% ни ташкил этади.

Малайзиянинг боткок буйволи (Malaysian Swamp Buffalo)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Kerbau-Sawah, Malayan, Kerbau.

Танаси понасимон, туси тўқ кўк, баъзан оқ тусилари ҳам учраб туради. Боши ўртача катталиқда, пешонаси бир оз дўнг, юзи чузилган, шохлари

ўртача катталиқда, бир оз қайрилган ва орқага ташланган. Думи узун, ингичка, оёқлари ўртача катталиқда, елини кичкина. [126,131]

Сигирларнинг тирик вазни 311-373 кгни, буқалариники 460 кгни, яғрин баландлиги буқаларда 135 смни, сигирларида 130 смни ташкил этади.

Жинсий вояга ёш моллар 22-49,7 ойлигида етишади, биринчи туғиш ёши 22-60 ойни, туғишлар оралиги $628 \pm 2,0$ кунни ташкил этади. Бўғозлик даври $338 \pm 4,6$ кун, ҳаётининг давомийлиги 8,5 йилни ташкил этади.

Ёш буқалари гўштга боқилганда 600 граммгача кунлик ўсиш беришади, сўйишда нимталарнинг оғирлиги 190 кг бўлиб, сўйим чиқими 48% бўлади.

Буйволлар асосан ишчи ҳайвон сифатида урчитилади.

Маратхвади (Marathwadi)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Ellichpuri, Dudhana Thadi.

Энг қадимий абориген зотлардан бири бўлиб, уларни ажратиб турадиган белгиси - бу катта ва узун ясси

шохларидир. Ҳиндистонни Махараштра

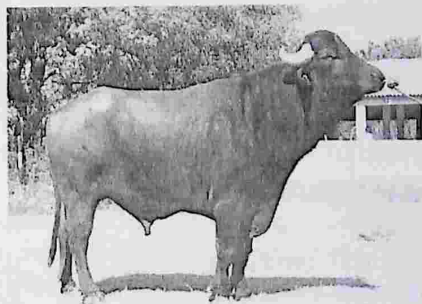
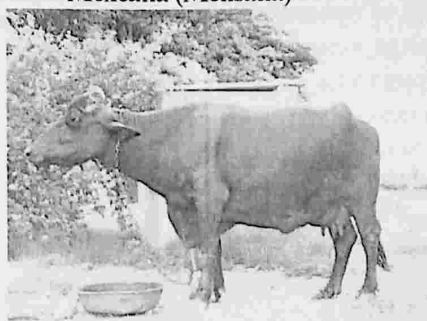
провинциясининг Парбхани, Нандед, Бид, Джална ва Латур туманларида кенг тарқалган. [126,131]

Зот асосан сут учун ва ишчи хайвони сифатида урчитилади.

Туси кўк-қорадан қорагача бўлади. Пешонаси ва оёқларининг пастида оқ доғлари бўлади. Шохлари ўртача катталиқда бўлиб, бўйнига нисбатан параллель равишда орқага қараб ўсади, лекин қуракларидан нарига ўтмайди.

Моллар ярим интенсив услубда бошқа чорва моллари билан аралашган ҳолда асралади. Уларни сорго, шоли поҳоли, шакар қамиш пояси ва ўтлар билан озиқлантиришади. Сигирларга омухта ем берилади. Соғими 1200 кгни, сутининг ёғлилиги 8,8% ни ташкил этади (6,25 - 10,50%).

Мехсана (Mehsana)

Кўйидаги ном билан ҳам аталади: махезани, мехсани.

Мехсана зоти мурра ва сурти зотларини чатиштириб яратилган. Зот номи келиб чиққан жой номидан, яъни Ҳиндистоннинг Гужарат штатидаги Мехсана тумани номидан олинган. [126,131]

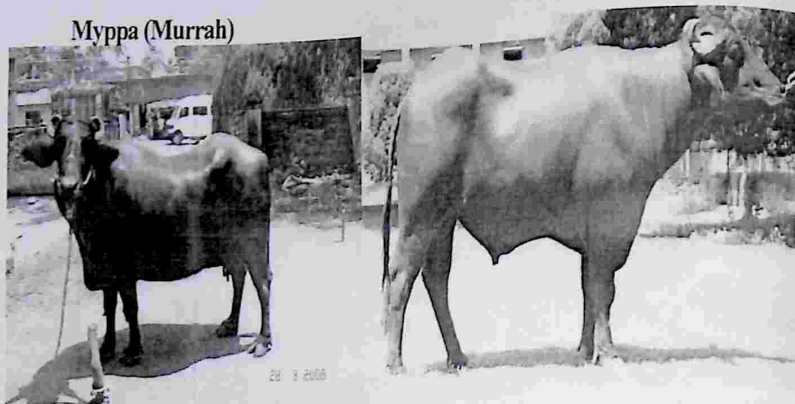
Гужарат провинциясининг Мехсана, Сабарканта, Банаскантха, Ахмадод ва Гандинагар туманлари ҳудудида кенг тарқалган.

Танаси узун, оёқлари енгил ва ингичка. Шохлари ўроксимон, мурра зотига нисбатан шохлари кўп қайрилмаган, сурти зотига нисбатан эса шохлари тепага қўтарилган.

Туси қора, баъзилари кўнғир тусда ҳам бўлиши мумкин. Қўзлари катта, қора, ялтираб буртиб туради, қовоқларида бўрмалари бўлади.

Соғими юқори бўлиб, 3500 кгни ташкил этади, ёғлилиги 5,2-9,5% ни ташкил этади.

Мурра (Murrah)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: дели, кунди, кали.

Ҳиндистоннинг Харьяна ва Дели провинцияларининг Хисар, Роҳтак, Гургаон ва Жинд туманларида кенг тарқалган ва Панжоб, Ғарбий Уттар-Прадеш провинцияларида ҳам учрайди. [126,130,131]

Ҳиндистоннинг бошқа ҳудудларидаги кам маҳсулдор буйвол зотларини яхшилашда кенг ишлатилади ва Болгария, Филиппин, Малайзия, Вьетнам, Бразилия ва Шри-Ланка давлатларида чорвачилик ривожланган ҳудудларида кенг тарқалган.

Молларнинг танаси йирик, боши катта ва узун, бўйини узун, шохлари калта ва бўралган, елини яхши ривожланган, сонлари йўғон бўлади. Туси асосан қора бўлиб, думининг учи оқ бўлади.

Сигирларнинг сут маҳсулдорлиги 1000 - 2100 кг/кун, сутининг ёғлилик даражаси 6,9 - 8,3% ни ташкил этади.

Нагпури (Nagpuri)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: бери, гаорани, пурантади, вархади, гаолави, арви, гаолаоган, гангаури, шахи, чанда.

Ҳиндистонни Махараштра провинциясининг Акола, Амравати, Яватмал, Вардха ва Нагпур туманларида кенг тарқалган.

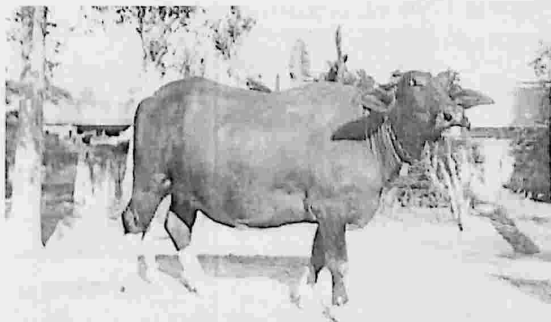
Зот қўш маҳсулдор йўналишда бўлиб, сут учун ва ишчи ҳайвон сифатида урчитилади. [126,130,131]

Ушбу зот тарқалиш ҳудудининг сўронли иқлимига ниҳоятда яхши мослашган. Уларни асраш харажатларининг пастлиги, озукаларни самарали конверсияси, ишлаб чиқариш кўрсаткичлари ва маҳаллий ҳудуднинг иқлим шароитларига яхши мослашувчанлиги учун урчитиб келишади.

Туси қора, оёқларида, боши ва думида оқ доғлари бўлади. Қўнғир тусли моллар ҳам учраб туради. Шохи узун, ясси, орқага танаси бўйлаб қайрилган, елкасигача етади, асосан тепага қараган бўлади.

Сут маҳсулдорлиги ўртача (1100 кг) бўлиб, лактация даврида улардан 760 - 1500 кггача сут соғиб олинади, сутининг ёғдорлиги 8,25% ни ташкил этади.

Нили рави (Nili Rawi)

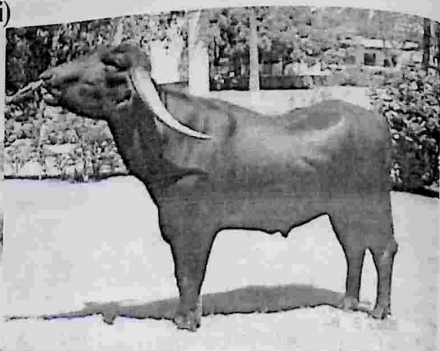
Қўйидаги ном билан ҳам аталади: панч кальяни. Панжоб провинциясининг Сутлудж ва Рави дарёлари оралиғидаги ерларда кенг тарқалган. Иккита зот - нили ва рави зотларини қўшилишидан яратилган. Бугунги

кунда бу зот Ҳиндистоннинг Амритсар, Гурдаспур ва Ферозепур туманлари ҳудудида ва Покистоннинг Лахор, Шейхапур, Файзобод, Окора, Сахивал, Мултан, Бохавалпур, Бахвалнагар туманларида тарқалган. [126,130,131]

Туси қора, пешонаси, тумшуғи, оёқлари ва думида оқ доғлари бўлади.

Сигирларидан ёғлилиги 6,8 % бўлган 1850 кггача сут соғиб олинади. Зот ёғингарчиликка, касалликларга ва иссиқ иқлимга чидамли.

Пандхарпури (Pandharpuri)

Пандхарпури зоти Ҳиндистоннинг Махараштра провинциясида яратилган. Яратилган ҳудуд номи, яъни Пандхарпур номи билан аталган ва Солапур, Сангли ва Колхапур туманларида кенг тарқалган. [126,130,131]

Асосан сут учун урчитилади. Туси кора рангининг турли ранг-баранглигида бўлади. Пешонаси, тумшуғи, оёқлари ва думида оқ доғлари бўлади. Шохлари ниҳоятда узун бўлиб, кураклари орқасига ҳам ўтиб кетади. Боши узун ва тўғри.

Сут маҳсулдорлиги ўртача 1790 килограммни ва ёғдорлиги 8% ни ташкил этади. Зот ёғингарчиликка, касалликларга ва иссиқ иқлимга чидамли.

Паркоте (Parkote)

Typical Parkote buffalo (Rasali D. photo, Nepal)

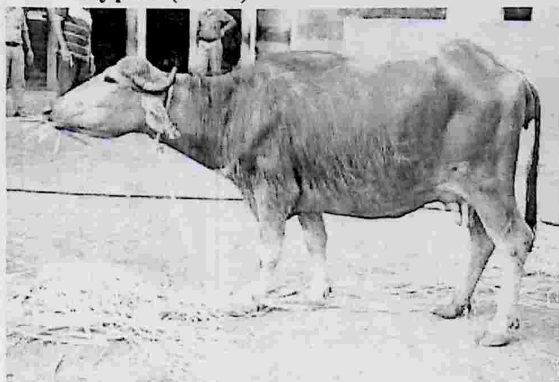
Ушбу зот Непал давлати ҳудудида яратилган ва дарё водийлари буйволининг типик вакили ҳисобланади.

Популяциядаги моллар сони 500 000 бошни ташкил этади.

Туси тўқ кора бўлиб, танаси ўртача катталикда, шохлари киличсимон, ёнига ва

бикинига караб йўналган. Териси кора рангда, бурун ойнаси кора. Катта ёшдаги сигирларнинг яғрин баландлиги 114 смни, тирик вазни 410 кгни ташкил этади. Лактация давомийлиги 351 кунни, сут маҳсулдорлиги 875 кгни, ёғлилик даражаси 7,0% ни ташкил этади.

Сурти (Surti)

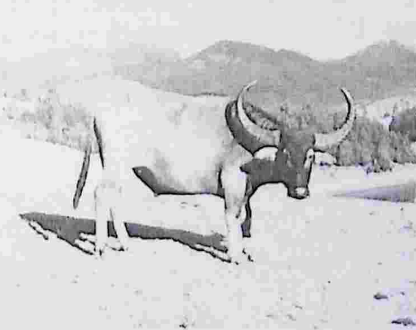

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: харотари, декани, гуджарати, надиади, талабда.

Ҳиндистоннинг Гужарат провинциясининг Вадодара, Бхаруча, Хеди, Сурат туманларида яратилган. Зот номи

яратилиш жойининг номидан олинган. Туси қўнғир ва қўк рангда бўлади, қўкдан қорагача бўлиши ҳам мумкин. Териси қора ёки жигарранг бўлади. Шохлари ясси, ўроксимон шаклда ва пастга ва орқага қайрилган бўлиб, учлари тепага қараб ўсиб илгак ҳосил қилади. Ўртача сут соғими 1667 кг бўлиб, ёғлилик даражаси 7,02% ни ташкил этади. [126,130,131]

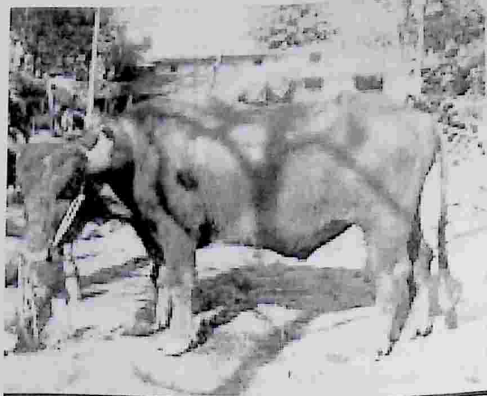
Тода (Toda)

Зот тода қабиласи томонидан Ҳиндистонни Тамил Наду штатининг Нилгирис тумани ҳудудида яратилган. Зот юқори намлик ва ёғингарчиликка мослашган. Асосан ишчи ҳайвон сифатида ва диний маросимларда фойдаланиш учун урчилади. [126,130,131]

Бўзоқлари туғилганда оч кизил рангда бўлади, 2 ойлик бўлгандан кейин туси қўк рангга алмашади. Катта ёшдаги буйволлар туси қўк рангга бўлиб, шохлари узун, ҳар хил шаклда, кенг жойлашган, ёнга қараб ўсган, пастга ва тепага қараб йўналтирилган, шохининг учлари ички томонга қайрилиб, ярим ой ёки ярим айлана шаклини ҳосил қилади. Шохлари тубида йўғон бўлади. Соғими - 500 кг, ёғлиги - 8,22% ни ташкил қилади.

Тараи (Tarai)

Ҳиндистоннинг
Тараи, Уттар - Прадеш,
Уттаракханд,
Танакпур, Рам Нагар,
Ситаргандж, Хатима,
Нанакматта, Кумаона,
Уттаракханда (Сингх и
Барвал) районлари
худудида мурра
зотининг орасидан
селекция йўли билан
яратилган. Яратиш

жараёнида мурра зотининг кони куйилган. [126,130,131]

Ҳайвонлар ўртача катталиқдаги тана тузилишига эга. Туси қора ва кўк қора бўлади. Қовоқлари, туёқлари, бурун ойнаси, тумшуги қора рангда бўлади, баъзиларида пешонасида оқ доғи бўлади. Териси қалин, ялтироқ жун билан қопланган. Қаншари бироз дўнг бўлади, бурун суяқлари ажралиб туради. Кўзлари кичкина, кулоқлари узун, катта, бўйини кучли бўлади.

Шохлари узун ва ясси, орқага ва тепага эгилган бўлиб учлари ўткир. Шохининг узунлиги сигирларида 32 смни, букаларида 44 смни ташкил этади. Оёқлари калта, мустаҳкам. Елини косасимон.

Чилика (Chilika)

Қўйидаги ном
билан ҳам аталади:
деши. [126,130,131]

Зот Ҳиндистонни
Одиша штатидаги
Чилика қўлининг номи
билан аталади. Улар
Каттак, Гянджам, Пури
ва Хурда туманларида
кенг тарқалган. Ушбу
худудларнинг ери шўр
ерлар ҳисобланади.

Буйволлар бегона ўтлар ва Чилика қўлининг шўр сувларидаги ўсимлиқлар билан озикланади. Улар сут учун урчитилади. Танаси ўртача катталиқда бўлиб, яхши тузилишга эга. Оёқлари кучли, елини кичкина. Шохи қора рангда, тўғри, тепага ва ичкарига қайрилган.

Соғими 500 кгни, сутининг ёғлилиги 8,7%ни ташкил этади.

6.1.1 Хитой буйволларининг зотлари

Венжоу (Wenzhou)

Чжэцзян провинциясининг Пинянг, Руянь, Тайшун, Венченг, Янгхэ, Венчжоу худудларида тарқалган.

Ишчи йўналишидаги зот ҳисобланади. Танаси калта, кучли ва ихчам тузилишига эга, мускуллари яхши ривожланган, туси-кўк-хаво ранг, баъзилари қора ёки сарик-қўнгир тусда бўлиши мумкин.

Боши ўртача катталиқда, шохлари ўроксимон, бўйини йўгон, танасининг орқа қисми яхши ривожланган, елкаси кенг текис, қорни катта, оёқлари кучли, йўгон. Туёқлари каттик, айланасимон, елини ўртача катталиқда.

Тирик вазни: туғилганда- букачалари -23 кг, таначалари-21 кг, катта ёшдаги букалари- 517 кг, сигирлари - 496 кг ташкил этади. Буқаларнинг яғрин баландлиги 126 см, сигирлариники 123 см ташкил этади.

Лактация даври 240 кун давом этиб, сут маҳсулдорлиги 500-1000 кг ташкил этади. [126]

Жанубий –шарқий Юнан (South-east Yunnan)

Юньнань провинциясининг Юньхунхэ, Юаньчунь, Юаньян, Цзиньпин, Пинбянь, Хекоу, Вэньшань, Юйси, Цюйцзин туманлари худудларида тарқалган. [126]

Ишчи йўналишидаги зот ҳисобланади. Зотнинг таркибида 2 та типи мавжуд: йирик ва майда. Туси қизил-кўк ва оқ. Боши ўртача катталиқда, шохлари 2 хил бўлади: калта ва катта.

Қорни катта, бочкасимон, танасининг орқа қисми томсимон, дўмғазаси ясси ва осилган, думи калта йўгон асосли, оёқлари кучли ва йўгон. Елини катта ва сўрғичлари йўгон бўлади. Яғрин баландлиги йирик типда 120,5-127,4 см, майда типда 115-118,3 см ташкил этади.

Зот ёғингарчиликка, касалликларга ва иссиқ иқлимга чидамли.

Ибинь (Yibin)

Сычуань провинциясининг Ибинь, Гао, Цзяньян, Чаннин ва Сингвен уездлари худудида кенг тарқалган.

Ишчи йўналишидаги зот ҳисобланади. Танаси кичкина, кучли ва ихчам тана тузилишига эга, суяклари қўпол. Туси-кўк-хаво ранг, баъзилари ок тусда бўлиши мумкин. Бўйин тагида 1 та ёки 2 та ок чизиги бўлади. [126]

Боши ўртача катталиқда, пешонаси ясси, шохлари ўроксимон орқага қайрилган. Бўйини узун ва йўғон, кўкраги чуқур эмас, танасининг орқа қисми томсимон, оёқлари калта, кучли, йўғон. Туёқлари қаттик, кора рангда.

Тирик вазни буқалариники 375 кгни ва сигирлариники 300 кгни ташкил этади. Сут маҳсулдорлиги паст бўлиб, лактация даврида 260 кг сут соғиб олинади. Озука шароитига тез мослашади, ёғингарчиликка, касалликларга ва иссиқ иқлимга чидамли бўлади.

Инянг (Inyang)

Хэнань провинциясининг Синьян, марказий туманлари бўлган Луошань, Синьян ва Гуаншань, Хуайхэ дарёси бўйидаги Цзяньбо уездининг Наньян, Миян, Чжэньян худудларида кенг тарқалган.

Инянг зоти ботқоқ буйволлари типига киради ва ишчи йўналишидаги ҳисобланади. [126]

Танаси йирик, компакт ва симметрик тузилган. Туси сарик, кўк ёки кора-кўк бўлиши мумкин.

Боши узун, пешонаси кенг, шохлари квадрат шаклида, орқага ва тепага қайрилган. Бўйини калта қўпол, кўкраги чуқур, орқаси текис ва кенг, думи калта. Оёқлари калта ва кучли, елини катта эмас, сўргичлари узун.

Тирик вазни: буқалари - 530 кг, сигирлари – 490 кг тош босади. Яғрин баландлиги буқаларида 127,1 смни, сигирларида 123,6 смни ташкил этади.

Хинлонг (Xinglong)

Хайнань провинциясининг Ваньнин округини жанубий-ғарбий ва шимолий-ғарбий худудларида тарқалган. [126]

Ишчи йўналишдаги зот ҳисобланади. Танаси катта, кенг ва узун. Туси кўк ёки қора рангда, буйининг тагида «V» - симон оқ чизиғи бўлади. Шохлари йўғон эмас, узун, орқага ва тепасига қайрилган бўлади. Оёқлари кучли.

Буқаларнинг тирик вазни 505 кг, сигирлариники 455 кг, яғрин баландлиги тегишлича 129,4 - 123,7 смни ташкил этади.

Юк ташиганда 500-600 кгни кўтаради.

Хинфенг (Xinfeng)

Цзянси провинциясининг Синьфэн округининг марказий худудида яратилган ва Нанкан, Даю, Кан, Лонгнань, Дингнан, Кваннан, Аньян, Чонги ва Юду туманлари худудида кенг тарқалган.

Ишчи йўналишдаги зот ҳисобланади. Танаси нисбатан калта, туси қора ёки қўнғир рангда бўлади. Боши ўртача катталиқда бўлиб, пешонаси ясси. Шохлари узун, қайрилган. Бўйини буқаларида калта, кўкраги чуқур, орқаси кенг ва текис, думи сакраш бўғинларигача тушади. Оёқлари калта, кучли, мускуллари кучли ривожланган. Туёқлари катта ва қаттиқ.

Тирик вазни: буқалари- 327 кггача, сигирлари - 344 кггача тош босади, яғрин баландлиги тегишлича 119,1 см - 115,9 смни ташкил этади. [126]

Ёш моллар жинсий вояга 18 ойлигида етади, қочириш ёши 3-4 йилни ташкил этади. Бу зотли буйволлар ҳаётининг давомийлиги 12-14 йилни ташкил этади.

Юк кўтариш қобиляти 236-270 кгни ташкил этади.

Хилин (Xilin)

Гуанжхи Автоном худудининг Хилин, Лонглин, Тианлин туманларида кенг тарқалган.

Хилин зоти юқори тоғ типига қиради ва йирик танаси ҳамда кучли оёқлари билан ажралиб туради. Ишчи йўналишдаги зот ҳисобланади.

Туси – қора-кўк. Боши ўртача катталиқда, пешонаси кенг, шохлари ҳар хил шаклда: айланасимон, ярим айлана, баъзиларида шохлари пастга осилиб ўсади.

Елкаси кенг ва узун, дўмғазаси катта ва осилган, оёқлари йўғон, кучли, сакраш бўғинлари киличсимон. Туёқлари дўмалок, катта, елинидаги сўргичлари калта ва майда.

Тирик вазни: буқалари - 485 кг, сигирлари - 400 кг бўлади, яғрин баландлиги 120 - 126 см бўлади, тегишлича.

Хиажианг (Xiajiang)

Цзянси провинциясининг Сяцзян уездида тарқалган.

Ишчи йўналишдаги зот ҳисобланади. Танасининг катталиги ўртача, боши узун ва тор, шохларининг туби квадрат шаклда, орқага сўнгра ёнбошларига қараб ўсади ва ички томонга ярим ой шаклида қайрилади.

Бўйини буқаларида йўғон, калта, сигирларида ингичка бўлади, кўкраги чуқур, қорни буқаларда компакт, сигирларида катта ва бочкасимон бўлади.

Оркаси кенг ва текис, думи йўғон ва калта. Оёқлари калта, кучли, туёқлари катта ва дўмалок. Елини ўртача катталиқда, сўргичлари узун.

Тирик вазни: буқалари - 550 кг, сигирлари - 450 кг бўлади, яғрин баландлиги 133 - 140 см бўлади.

Янжин (Yanjin)

Юньнань провинциясининг Яньцзинь, Вэйсинь округларида тарқалган.

Ишчи йўналишдаги зот ҳисобланади. Туси – кўк, камдан – кам оқ туслилари учраб туради. Боши ўртача катталиқда, шохлари йўғон, орқага қайрилган, кўкраги чуқур, кенг, думи калта бўлиб, сакраш бўғинига етади.

Тирик вазни: буқалари - 405 кг, сигирлари - 390 кг бўлади, яғрин баландлиги 121 - 123 см бўлади.

Шанан (Shannan)

Ханьчжун провинциясининг Сисянь, Миан уезди, Ханьчжун, Чэнгу, Ян уезди, Шицань уездининг Нинцян, Наньчжэн, Анькан, Ханьин, Шаньси провинциясининг Анькан дарёси қирғокларидаги худудларда кенг тарқалган.

Ишчи йўналишдаги зот ҳисобланади. Танаси кенг, йўғон, унчалик катта эмас, калта, суяклари мустаҳкам, туси қўқ, терисида жунлари сийрак, қора ёки қўқ рангда бўлади. Томоғининг остида ва қўқрак қисмида оқ чизик бўлади.

Боши узун, пешонаси тор, шоҳлари ясси, кенг туби билан ажралиб туради, орқага қайрилган, кўз чуқурчалари кўриниб туради, кўзлари катта ва дўмалоқ, қулоқлари калта, ясси ва ўртача катталиқда, бурун ойнаси қора рангли, бўйини ингичка ва узун, қўқрагидаги териси осилган, кенг, яғрини билиниб туради, ўрқасиз, қорни катта ва бочкасимон, орқаси текис ва калта, думи калта. Оёқлари калта ва кучли, туёқлари қаттиқ ва дўмалоқ. Елини кичкина.

Тирик вазни: буқалари - 442 кг, сигирлари - 398 кг бўлади, яғрин баландлиги 124 - 126 см бўлади.

16-Расм Ҳитойда урчитиладиган буйволлар

6.2 Қўтос зотлари

Ёввой қўтос (Wild yak)

Олимлар барча қўтосларни, яъни ёввой *B.g. mutus* (Przewalski, 1883) ва хонакилаштирилган *B. g. Grunniens* (Linnaeus, 1766) бир турга: *Bos grunniens* га бирлаштиришган. Бугунги кунда аксарият олимлар уларни алоҳида иккита тур, яъни *Bos*

mutus ва *Bos grunniens* га ажратиб ўрганишни тавсия этишган.

Қўтос — танаси йирик, узун, оёқлари нисбатан калта, туёқлари дўмалоқ, кенг, боши танасига паст қўйилган бўлади. Яғрин баландлиги 200 смгача, тирик вазни 1000 кггача бўлади. Катта ёшдаги буқаларининг тана узунлиги 4,25 метрни ташкил этади, шундан думи 75 смга етади. Сигирларининг тана узунлиги 2,8 метрни, яғрин баландлиги 160 смни, тирик вазни 325—360 кгни ташкил этади.

Қўтоснинг яғринида унчалик катта бўлмаган ўркачи бўлади, натижада унинг елкаси кия бўлиб кўринади. Шоҳлари узун, йўғон эмас, кенг қўйилган бўлади, асосида ҳар томонга қараган бўлиб ўсади, кейин тепага ва олдинга йўналтирилган бўлади. Шоҳларининг узунлиги 95 смни, оралиғи 90 смни ташкил этади.

Тарихий манбаларда қўтос инсон учун хавф тўғдирадиган энг даҳшатли хайвон сифатида тавсифланган. Тибет тилида ёввой қўтос — «дронг» деб номланади.

Ёввой қўтослар инсон оёғи етган ерларда яшай олмайди ва асосан Тибет платосидаги тоғ тизмаларининг денгиз сатҳидан, киш мавсумида 4300-4600 метр ва ёзда 6100 метр баландликдаги худудларида сакланиб қолган. [5,27,54,81,99,113,114,126]

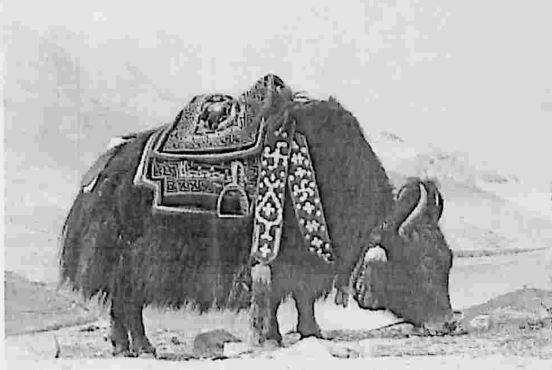
Қўтос баланд тоғларнинг шароитига мослашган бўлиб, уларнинг ўпкаси ва юраги қорамолларникига нисбатан ўлчами катта бўлади. Конининг таркибида фетал гемоглобин микдорининг кўп бўлиши, териси тагида ёғнинг ва тер безларининг бўлмаслиги уларни ажратиб турадиган асосий хусусиятлар ҳисобланади.

Бундан ташқари, қўтослар пастликларга ва ҳаво ҳароратининг $+15^{\circ}\text{C}$ дан кўтарилишига чидай олмайдилар.

Қўтослар 10 - 12 бошдан иборат подалар ташкил қилиб яшашади. Жинсий вояга 6-8 ёшида етади ва 25 йилгача умр кўради.

Қўтосларда ҳид билиш кучли ривожланган бўлиб, кўриш ва эшитиш қобилияти пастрок бўлади.

Дзо (Dzo)

Хонакилаштирилган қўтос букасини қорамоллар билан чатиштирганда олинган дурагайлар тибет тилида "дзо" деб аталади. Улар аждодлари каби чидамли ва бардошли бўлмайди, лекин инсонни оғирини енгил қилишда фойдаланилади.

Жиулонг (Jiulong)

Ушбу зот Хитойнинг Сычуань провинциясидаги Цзюлун ҳудудида кўйидаги географик кенгликларда (тахминий $101^{\circ} 33'\text{E}$, $28^{\circ} 39'\text{N}$) тарқалган. Зот ўзоқ, 150 йиллик яратилиш тарихига эга бўлиб, популяцияси

бугунги кунда 50 000 бошни ташкил этади (Zhong Jincheng, 1996; Lin Xiaowei и Zhong Guanghui, 1998).

Jiulong зотли қўтослар танаси йирик, бўйи баланд, кўкраги чуқур, боши ўртача катталикда, оёқлари калта бўлади. Сигирларини

бўйини узун бўлади. Туси асосан кора (61,7%), кора-ола (24,6%) бўлади. Тирик вазни: букалари 600 кг, сигирлари 320 кг тош босади.

Мейва (Maiwa)

Ушбу зот Хитойнинг Сичуань провинциясининг Хонгуань худудида (географик кенгликлари: 102 ° 33'E, 32 ° 48'N) таркалган бўлиб, популяцияси 600 000 бошни ташкил этади. (Lin Xiaowei и Zhong Guanghui, 1998).

Уларнинг боши ўртача катталикда бўлиб, пешонаси тўғри, елкаси ва орқаси тўғри, текис, корни яхши ривожланган, танаси узун, оёқлари калта, аксарият моллар шохли бўлади.

Туси кора, жигарранг, кора-ола бўлади. Улардан асосан юк ташувчи хайвон сифатида фойдаланилади. Бундан ташқари улардан сут, гўшт, жун олинади.

Тирик вазни: сигирлари 314 кг, букалари 450 кг тош босади.

Сарлак (Sarlag)

sarlag

Mongol ulsyn
nitleg sarlagin
mongul
Mongolia

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: саргалин, сарлагийн.

Муғулистоннинг хонакилаштирилган қўтос зоти, ўртача катталикда, буқаларнинг ягрин баландлиги 115 - 125 смни, сигирлариники 97 - 125 смни ташкил этади.

Туси тўқ жигар рангдан бошка барча ранглар аралашувидан иборат. Қўтослар универсал хайвонлар ҳисобланади.

Улар ишчи хайвон, яъни юк ташиш ва салт миниш учун ишлатилади, бундан ташқари улардан гўшт ва сут олинади.

Қўтоснинг гўшти каттик бўлсада маҳаллий аҳоли уни севиб истеъмол қилади. [113,114,126]

Тзян шу (Tzian shu)

Тзян шу зоти Хитойнинг Тзян шу провинциясининг Ганьсу худудида қўйидаги географик кенгликларида ($102^{\circ} 02' - 103^{\circ} 29'E$, $36^{\circ} 29' - 37^{\circ} 41'N$) тарқалган. Зот бундан 120 йил олдин маҳаллий чорвадорлар томонидан хонакилаштирилган

қўтосларнинг орасидан оқ туслиларини танлаш орқали яратилган.

Бугунги кунда 60 000 бошга яқин оқ тусли қўтослар мавжуд (Лян Юлин, Чжан Хаймин, 1998 год).

Қўтосларнинг тана тузилиши ўртача, танасининг олдинги қисми кучли ривожланган, оёқлари калта. Букалари сигирларига нисбатан йирик бўлиб, шохлари кучли ривожланган.

Туси оқ бўлиб, альбинослар ҳам учраб туради. Қўзларининг атрофи оқ жун билан ўраб олинган ва бу тоғ худудида қорли ерларда уларни қуёшнинг ультратинафша нуридан асрайди.

Тибет тоғ тизмаларида аҳоли томонидан ишчи ҳайвон сифатида ишлатилади.

Хайнак (Haynak)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: хайнык, дзо.

Хонакилаштирилган қўтос букасини қорамоллар билан чатиштирганда олинган дурагайлар мўғил тилида "хайнак" деб аталади. Улар аждодлари каби

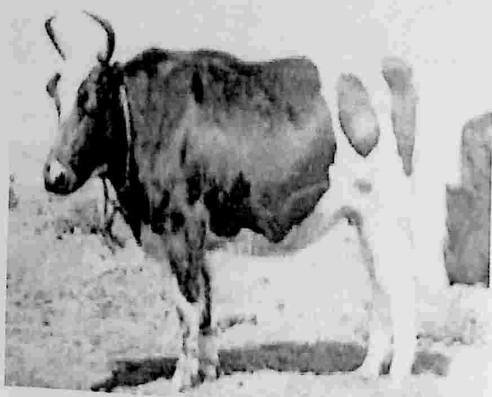
чидамли ва бардошли бўлмайдилар, лекин инсонни оғирини енгил қилишда фойдаланилади. Мугулистонда, Тибет ва Непалда

деб аталади. Улар аجدодлари каби чидамли ва бардошли бўлмайдилар, лекин инсонни оғирини енгил қилишда фойдаланилади. Муғулистонда, Тибет ва Непалда тарқалган. Ишчи хайвон сифатида фойдаланилади ва сут, гўшт учун урчилади. [113,114,126]

Хайнақларнинг урғочилари авлод беради, эркакларидан авлод олиб бўлмайдилар. Улар қорамолларга ўхшаб кетади, лекин думи отникига ўхшайди, жуни қалин, елкасида қўтосникига ўхшаш ўркачи бор, натижада орқаси қия бўлиб қўринади. Тирик вазни 2000 кггача бўлади, ўзоқ яшайди, чидамли.

Қора Пиан Ню (Black Pian Niu)

Голштин зотини қўтос сигирлари билан чатиштириб олинган F1 дурагайлари. [113,114,126]

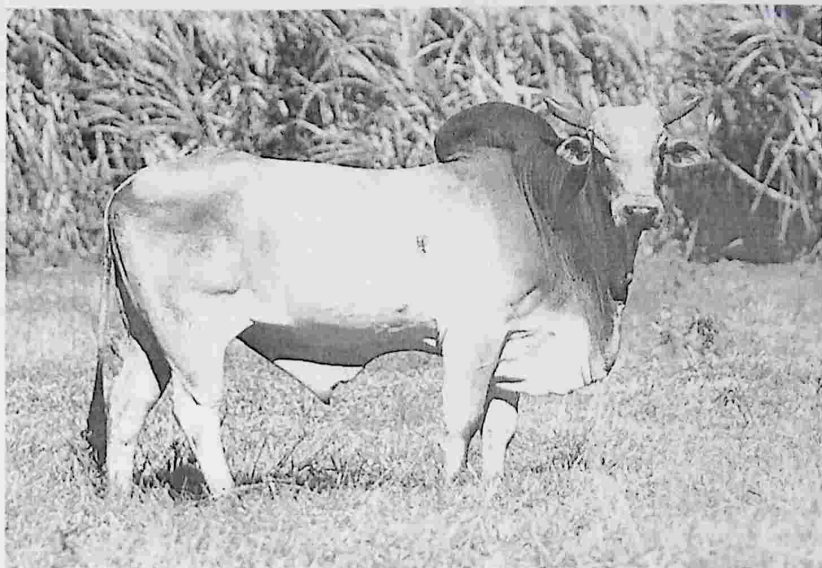
Қизил Пиан Ню (False Pian Niu)

Қўтос буқаларини Хитойнинг маҳаллий сарик зотли сигирлари билан чатиштириб олинган F1 дурагайлари. [113,114,126]

7. Зебу

Зебу - қорамолларнинг энг яқин турдоши ҳисобланади. Улар елкасидаги кучли ривожланган мускулли-ёғли ўркачи билан ажралиб туришади. Янги туғилган бўзоқларида ўркачи ривожланмаган бўлади, лекин катта ёшдаги буқаларида ўркачининг баландлиги 30-40 смгача етади. (17-Расм) Зебуларнинг икки тури мавжуд: осий калта шохли ва африка узунли шохли. [3,4,5,6,7,9,27,77,93,126,131,141]

17-Расм

Зебу

Зебулар Ҳиндистонда кўп тарқалган бўлиб, уларнинг бир нечта сут ва ишчи йўналишдаги зотлари мавжуд. Зебуларнинг туси хилма-хил бўлади, лекин асосан кизил ва оқ туслилари кенг тарқалган.

Зебулар иссиқ иқлимга яхши чидайди, кўпчилик касалликларга чидамли бўлади, шу жумладан иқлими иссиқ давлатлардаги қорамолларнинг асосий кушандаси бўлган - конпаразитар касалликларига.

Сут маҳсулдорлиги бўйича зебу қорамоллари оддий қорамолларга ютказади. Сигирларнинг маҳсулдорлиги ўртача 500-700 кгни ташкил этиб, ёғлилиги 5-6% ни, айрим зотлариники эса 7-8% ни ташкил этади.

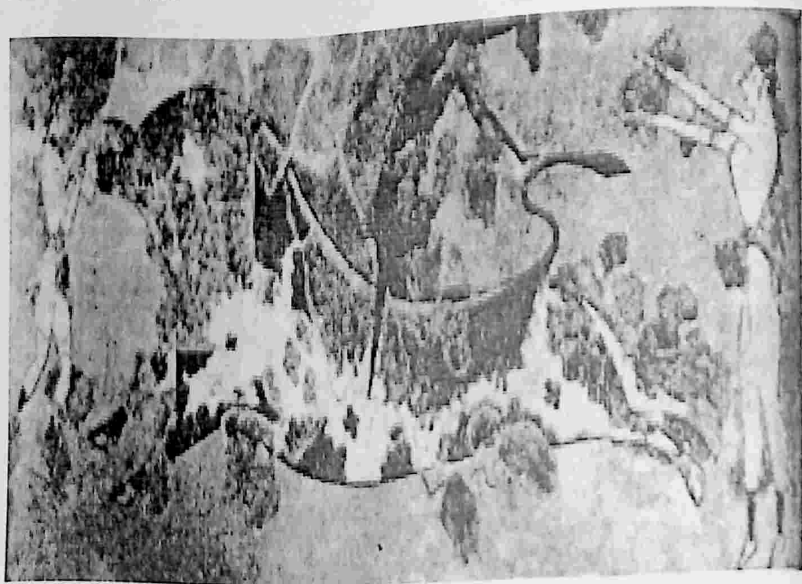
Оддий қорамол билан чатиштирилганда зебу молларидан авлод берадиган дурагайларни олиш мумкин. Чорвадорлар бу услуб билан иссиқ иқлими давлатларнинг шароитига мослашган янги зотларни яратишда фойдаланмоқдалар.

Кавказ ўлкасида азербайжон зебуси, Ўрта Осиё давлатларида зебусимон қорамоллар урчитилади. Зебусимон моллар майда бўлиб, сигирларининг тирик вазни 250-350 кгни ташкил этади.

7.1 Ҳиндистон зубри

Ҳиндистон зубри (*Bos primigenius namadicus*) йўқолиб кетган зубрларнинг турдоши ҳисобланади.

У зебуларнинг аجدоди бўлиб, асосан Жанубий Осиёда учрайди ва дунёнинг кўплаб қисмларига, шу жумладан, Африка ва Жанубий Америка қитъасига олиб чиқиб кетилган. Европа, Яқин Шарқ, дунёнинг бошқа қисмларидаги таурин қорамоллари эса аксинча Евроосиё зубрларининг (*Bos primigenius primigenius*) авлодлари ҳисобланишади.

18-Расм Ҳиндистоннинг тоғларида топилган қоя тошлардаги зебуларнинг тасвирлари

Ҳиндистон зубрлари голоцен даврида, яъни бундан 2000 йил олдин қирилиб йўқолиб кетишган.

Ҳиндистон зубри топилган қазилма ва субфоссил қолдиқлари бўйича ўрганилган. Уларнинг барча кўрсаткичлари бўйича Европа зубридан (*B. p. Primigenius*) бир оз фарқланиши аниқланган. Улар Евроосиёдаги қариндошидан бир оз жуссаси кичик бўлган бўлсада, лекин пропорционал ривожланган шохларига эга бўлган.

Ҳиндистон зубрлари Евроосиё зубрларидан бундан 100 000 – 200 000 йил олдин ажралиб чиққан.

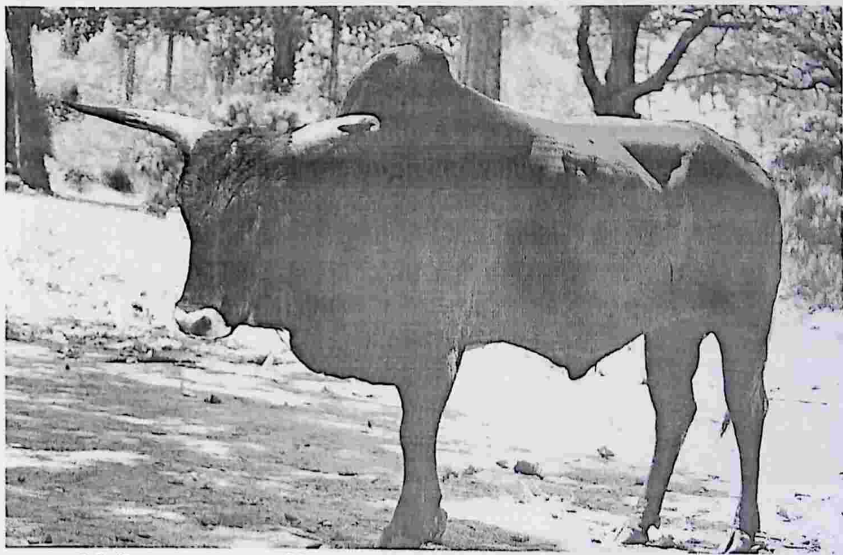
Бу хулосага иккита зубрларнинг ҳозирги замонда мавжуд бўлган авлодларининг ДНКларини ўрганиш асосида келинган. Баъзан хиндистон зубри алоҳида тур деб ажратилади.

Зебу қорамоллари таурин қорамолларидан елкасидаги буртиб турадиган ўркачи билан ажралиб туради. [3,4,5,6,7,9,27,77,93,126,131,141]

Зубр Ҳиндистонда бундан 2 миллион йил олдин пайдо бўлган ва ғарбга қараб тарқалган. Ҳиндистон зубрларининг қолдиқлари ҳозирги Ҳиндистоннинг барча ҳудудларида топилган.

Ёввойи зубрлар неолит даврида сақланиб қолиб, улар хонакилаштирилган. Ёввойи зубрларнинг энг янги қолдиқларининг ёши 4200 йилни ташкил этади ва улар жанубий Ҳиндистоннинг Карнатака штатидаги Банахалли ҳудудида топилган.

Бугунги кунда ёввойи зубрларнинг авлодлари Ҳиндистоннинг Keoladeo Ghana миллий қўриқхонасида сақланиб қолган. (19-Расм)

19-Расм

Ҳиндистон зубрининг ёввойи турдоши

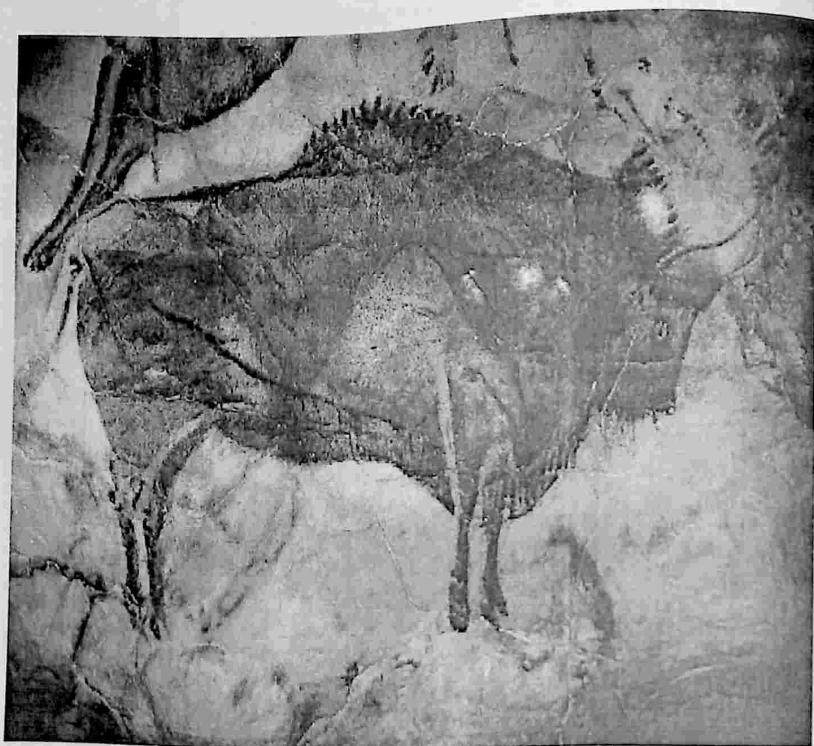
Ҳиндистон зубрларини биринчи хонакилаштириш маркази деб Покистоннинг Белужистон ҳудуди қабул қилинган.

Бунинг асосий сабаблари сифатида Ҳиндистон ва Покистон ҳудудига эрамиздан олдинги 7000 йилларда Яқин Шарқдан янги қишлоқ хўжалик экинларининг тарқалиши деб ҳисоблашади.

Балким, хиндистон зубрлари Жанубий Ҳиндистон, Гужарат ва Ганга дарёсининг бўйларида мустақил ажралган ҳолда хонакилаштирилган.

Инд дарёсининг бўйларида топилган зебуларни қолдикларининг ёши эрамиздан олдинги 6000 йилни, ўрта Ганга ва Гужаратда эса 2000-3500 йилни ташкил этади.

Қабул қилинганки, эрамиздан олдинги 2000-1000 йилларда жанубий Хитой ва Жанубий-шарқий Осиёда қорамоллар умуман тарқалмаган. (18 -, 20- Расмлар)

20-Расм Барча зубрларнинг, шу жумладан хиндистон зубрининг аждоди бўлган, дашт зубрининг қоя тошлардаги тасвири

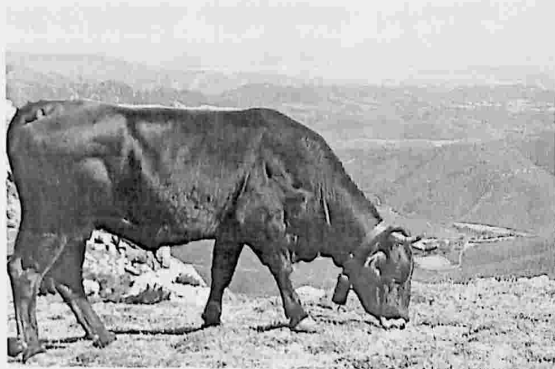
8. Европа Ҳамжамияти, Буюк Британия ва Россия Федерациясида урчитиладиган қорамол зотлари

8.1 Европа Ҳамжамияти давлатлари ҳудудида урчитиладиган қорамол зотлари

Бугунги кунда Европа Ҳамжамиятига кирадиган 27 та давлат ҳудудида 534 та қорамол зоти руйхатга олинган бўлиб, улар ҳақидаги маълумотлар ФАОнинг маълумотлар базасига киритилган (www.fao.org/DAD-IS). Улардан 464 зоти маҳаллий автохтон зотлар ҳисобланади. Европа Ҳамжамияти давлатларининг ҳудуди трансмиллий тарқалиш хусусиятига эга бўлган ва кўплаб давлатлар ҳамда қитъаларда урчишиб келинаётган зотларнинг ватани ҳисобланади. [9,72,73,126]

Уларга қўйидаги зотларни киритиш мумкин: қора-ола, голланд, голштинофриз, швиц, симментал, шароле, лимузин.

Албрес (Albères)

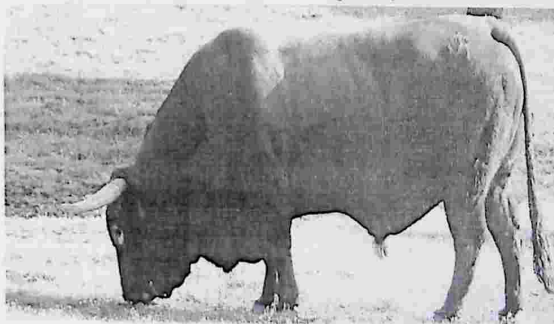

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Massanaise (Франция).

Бу зот - Франция ва Испаниядаги Пиреней тоғининг жанубий қисми ва Албрес тоғи ҳудудида топилган ярим ёввойи қорамол зоти ҳисобланади.

Туси асосан қора ёки тўқ кўнғир бўлади, оч кўнғир моллар кам учрайди. [126,167]

Алентижана (Alentejana)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Transtagana.

Бу зот Португалиянинг Алентежу ҳудудида тарқалган. Гўшт учун урчитилади. Испаниянинг ретинта зотиға ўхшаш. Туси

асосан саргиш кизил бўлиб, шохлари узун бўлади. Мертоленг ва жанубий криол зотли қорамоллари ушбу зотдан фойдаланиб яратилган. [126,167]

Андалузия қора (Andalusian Black)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: негра андалуза, негра сампинеза, негра – де-лас – кампинас андалузас.

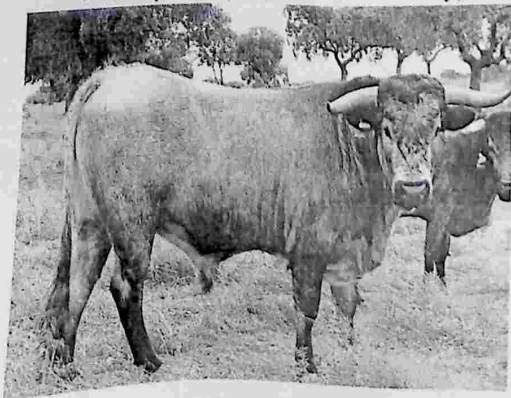
Бу зот иберия қора зотига ўхшаш. Андалузия қора зотли қорамоллар Испанияни Андалусия

вилоятининг ғарбий қисмида тарқалган. Туси асосан қора ёки қоракўнғир рангда бўлади. [126,167]

Андалузия қора зоти қадимий зот бўлиб, Кастилиядан келтирилган ва алоҳида подалари Севилья, Кордова, Кадиса ва Уэльва худудларида тарқалган.

Сигирларнинг яғрин баландлиги 135 смни ва букалариники 140 смни, тирик вазни тегишлича 400 кг ва 750 кгни ташкил этади.

Андалузия кўк (Andalusian Grey)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Cardeña Andaluza (Испания).

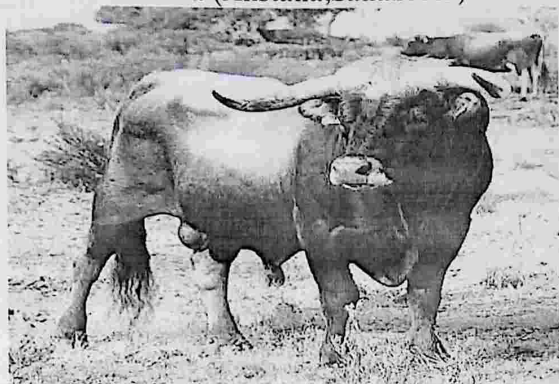
Андалузия кўк зоти андалузия қора зотидан кўк тусли қорамолларни ажратиб олиш натижасида яратилган.

Бу зотли қорамоллар

Испаниянинг Шимолий Кордова ва Шимолий Уэльва вилоятлари худудида тарқалган. [126,167]

Испания ҳукумати фермерларни бу зотни асраб қолиш бўйича ҳаракатларини молиявий томондан қўллаб-қувватлаб келмоқда.

Алистана (Alistana, Sanabresa)

1979 йилдаги чорва молларини руйхатга олиш натижаларига кўра алистана зоти 2 та алоҳида зот деб ажратилган: Alistana ва Sanabresa.

Икки йилдан кейин Испаниянинг давлат нашридаги каталогида битта зот

этиб кайд этилган. Зот 3 та маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, ишчи кучи сифатида ҳам фойдаланилади, улардан сут ва гўшт ҳам олинади.

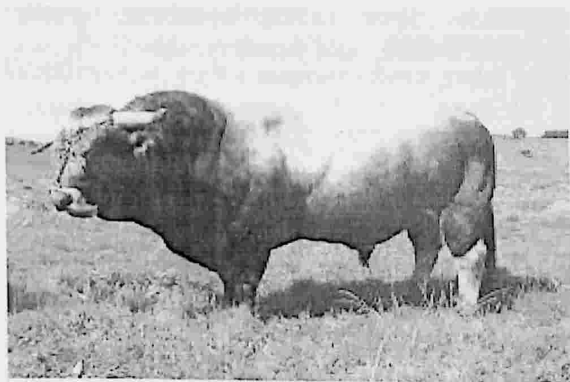
Бугунги кунда факат гўшт учун урчитилади. [126,167]

Охирги 10 йилларда популяциядаги қорамоллар бош сони ортиб бормокда ва бугунги кунда 2500 бошни ташкил этади. Бу зотли қорамолларни Испаниянинг Самора, Кастилия, Леон каби вилоятларида урчитишади.

Испания давлати томонидан 1995 йили йўқолиб бораётган автохтон зотларни асраб қолиш Дастури қабул килинган ва зотнинг Наслчилик китобини юритиш бошланган.

Асосий хусусиятлари: гўштининг юкори сифати ва маҳсулот бирлигига кам харажат талаб килиши.

Абрак (Aubrac)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Laguiole.

Франциянинг Aveyron - Lozère райони худудида яратилган. Зотни яратиш ишлари

Франциянинг жанубидаги Обрак бенедикт аббатлигида 1600 йилларда бошланган ва

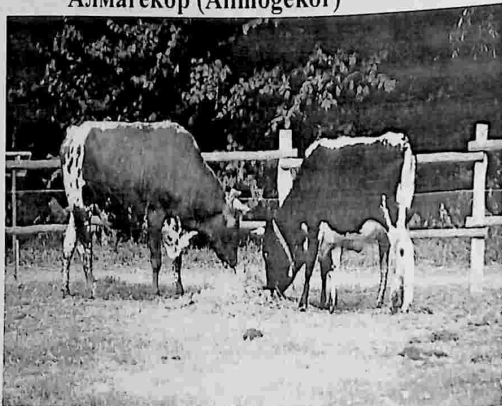
килинган ишлар Француз революцияси даврида йўқ килиб ташланган. Сўнгра селекцион тадбирлар 1840 ва 1860 йиллар

оралиғида қайтадан олиб борилди ва бунда қорамолларнинг белгиларини яхшилашда қўнғир швиц зотидан фойдаланилди.

Зот гўшт ишлаб чиқариш учун урчитилади, бундан ташқари улардан сут олинади ва ишчи кучи сифатида ҳам фойдаланилади.

Туси оч сарикдан қўнғир ранггача бўлади. Яғрин баландлиги сигирларида 125 смни, букаларида 130 смни ташкил қилади. Тирик вазни тегишлича 580-825 кгни ташкил этади. Ўртача сут маҳсулдорлиги 2180 кгни ва сутининг ёғлилиги 4,13% ни ташкил этади. [126,167]

Алмагекор (Allmogekor)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Peasantry cows.

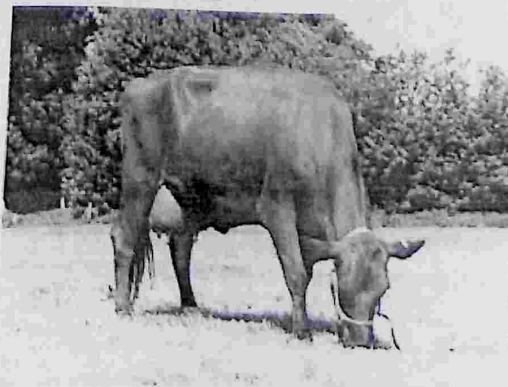
Зот Швецияда яратилган бўлиб, абориген зот ҳисобланади.

Қорамоллар жуда чидамли бўлиб, экстенсив асраш шароитига тез мослашади,

озуқаларни конверсияси бўйича мукаммал хусусиятларга эга. Бу хусусияти эса ноқулай яйлов ва ўтлоқлар шароитида бу зотли қорамолларни мослашувига асос бўлади. [126,167]

Швецияда ушбу зотни асраб қолиш бўйича керакли чоратadbирлар қўрилгани боис бошқа зотларнинг белгиларини яхшилашда кенг ишлатилмоқда. Туси кизил, оркасида, қорин қисмида оқ доғлари бўлиб, чипор моллар ҳам учраб туради.

Ангелн (Angeln)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: англер, немис кизил.

Ангелн зоти Германияда (Шлезвиг-Гольштейн ерининг шимолида) яратилган ва жуда қадимий тарихга эга. Ушбу зот тўғрисидаги ёзувлар 1600 йилларга бориб

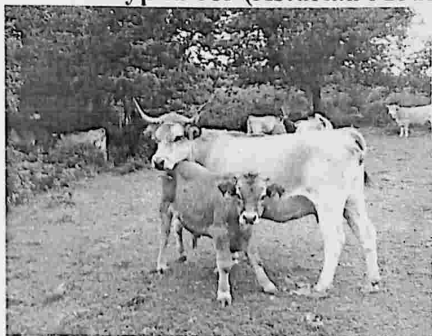
тақалади. Наслчилик китобига сигирларни киритиш тадбирлари 1830 йилдан бошланган.

Зот сут йўналишида бўлиб, сутининг ёғлилик даражаси юқори бўлади. Сут маҳсулдорлиги 9000 кггача бўлиб, ёғдорлиги 4,8% ни ва сутининг таркибидаги оксиленинг миқдори 3,8% ни ташкил этади. Яғрин баландлиги сигирларида 140 - 145 смни, буқаларида 150-160 смни, тирик вазни сигирлариники 650 кггача, буқалариники 900 кгни ташкил этади. [126,167]

Асосий хусусиятлари: иктисодий тарафдан самарали, сутининг таркибида қуруқ модданинг юқори даражада бўлиши, туғишларнинг осон кечиши.

Наслчилик китобига киритилган сигирларнинг соғими 7570 кгни, сутининг таркибидаги ёғи 4,81% ни ёки 364 кг сут ёғини, оксили 3,62% ни ёки 274 кг сут оксилени ташкил этади.

Астурия тоғ (Asturian Mountain)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Asturiana-de-la-Montane, Casina, Asturiana Oriental.

Астурия тоғ зоти Испаниянинг абориген зотларидан ҳисобланади, озуқа шароитларига яхши мослашувчанлиги ва юқори оналик хусусиятлари билан ажралиб туради. Испаниянинг шаркидаги «Principado de Asturias» ва шимолидаги Covadonga миллий парки ҳудудида кенг тарқалган. [126,167]

Астурия тоғ зоти Астурия ҳудудидаги тоғ ландшафти ва экотизимининг бир қисми бўлиб, қолоқ ҳудудларда инсонларни жойлашиб қолишига асос бўлган.

Зот қадимий келиб чиқиш тарихига эга бўлиб, балким, астурия пастлик зоти билан бир хилдир. Ўзоқ йиллар давомида сут маҳсулдорлиги бўйича селекция ишлари олиб борилгани сабабли соғими юқори бўлган гуруҳлари яратилган ва бугунги кунда уларнинг сутидан сифатли пишлоқлар тайёрланади.

Наслчилик китобига сигирларнинг маълумотларини киритиш 1978 йилдан бошланган.

Зотнинг хусусиятлари: боши ўртача катталиқда, тўғри ва энсасида дўнги бор. Кулоқлари кичкина ва ичида жунлари кўп бўлади, юввош қарашли. Шохи ўртача катталиқда, асосида горизонтал бўлиб, олдинга ва тепага йўналтирилган, учи орқага қараган. Бўйини ўртача узунлиқда, ингичка, букалариники эса мускулли, қўқрак ости кенг ва катта.

Туси қўнғир, тумшуги ва қўзи атрофи ок рангли туклар билан ўралган, оёқларининг ички томони, сут безлари, сонининг ва чатининг ички томони ок тусда бўлади. Бурни, оғзи, тили, орқа тешиги, сигирларининг вульваси қора ёки оч қора рангда бўлади.

Астурия пастлик (Asturian Valley)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Asturiana-de-los-Vales, Carreñana, Asturiana Occidental.

Испаниянинг маҳаллий абориген зотларидан ҳисобланади.

Ўтмишда энг катта популяцияга эга бўлиб, бугунги кунда наслчилик ишида махсус йўналишдаги сермахсул зотларнинг ишлатилиши оқибатида бош сони кескин камайиб кетди. [126.167]

Шунга қарамасдан, насли молларнинг бош сони 1980 йилларда бир оз қўпайди ва бу ҳолат ҳозир ҳам давом этмоқда.

Бу зот асосан Астуриянинг жанубий-ғарбида ва шимолида ҳамда Леон, Галисия, Кантабрия каби ҳудудларида ҳам тарқалган.

Туси оч-сарикдан қизил сарикгача бўлади. Оёқларининг ички қисми, тумшуги атрофида жун қоплами оқаради, думининг учи ва оёқларининг пасти тўқ қўнғир рангда бўлади. Букаларнинг туси тўқроқ, боши, бўйининг орқаси, тушининг атрофи, қориннинг пастки қисми, оёқлари тўлиқ қора рангда бўлади.

Шохи ок рангда ва учи қора бўлади. Бурни, оғзи, тили, орқа тешиги, сигирларининг вульваси қора ёки оч қора рангда бўлади.

Сигирларининг туғиши осон кечади, юкори оналик хусусиятларига эга бўлади, пушторлиги юкори, моллар юввош. Бу зотли қорамоллар иқлимнинг экстремал ўзгаришларини осон ўтказади.

Базадейз (Bazadaise)

Базадейз зоти Франциянинг Базас шаҳри атрофида яратилган.

Гўшт йўналишидаги зот бўлиб, маҳаллий автохтон зот билан ўрта асрларда хабашлар томонидан келтирилган зебуларни чатиштириш натижасида яратилган.

Биринчи Наслчилик китоби 1895 йилда чоп этилган. Қорамоллар Пиреней ярим оролининг ва тоғ худудининг кескин континентал ўзгарувчан иқлимига тез мослашади. [126.167]

Асосий ижобий томонларидан бири-бу хашаротларнинг чақишига чидамлилиги ва ҳар хил касалликларга нисбатан иммунитетининг баландлигидир.

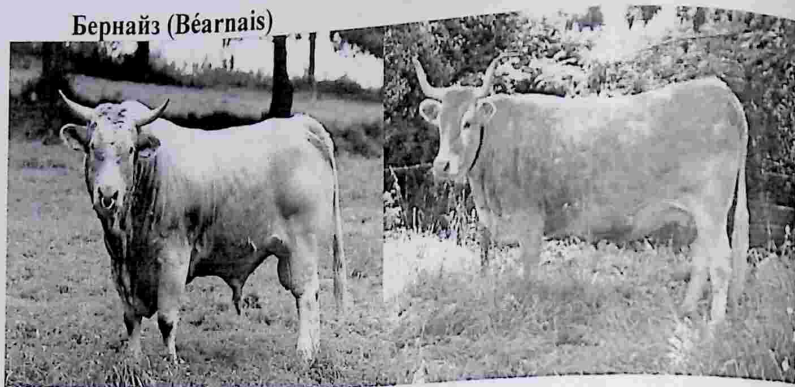
Зотнинг гўшт маҳсулдорлиги, сифати ва мармарлиги юкори. Бундан ташқари, сигирлари осон туғади, юкори оналик хусусиятларига эга.

Ёш моллар бўрдокига боқилганда 12-14 ойлигида 500 кг тош босади ва бунда сўйим чикими 63-67 % га етади. Букалари голштин зотли сигирларни саноат чатиштириш жараёнида дурагайларнинг гўшт маҳсулдорлигини ошириш учун ишлатилади.

Туси кўк бўлиб, ҳар хил ранг-барангликка эга. Кўзлари ва бурнинг атрофидаги жун коплами ок рангда, туёқлари қора рангда бўлади. Бўзоқлари туғилганда сарик тусда бўлади, 3 ойдан сўнг кўк тусга қиради.

Ягрин баландлиги сигирларида 140 смни, букаларида 145 смни, тирик вазни сигирлариники 750 кггача, букалариники 1200 кгни ташкил этади.

Бернайз (Béarnais)

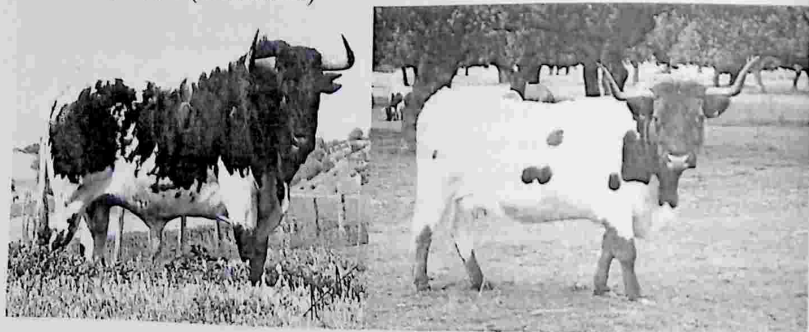
Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Basco-Béarnais.

Бу зот ок аквитан зоти билан келиб чиқиши бир хил бўлиб, популяцияси унчалик катта эмас. [126.167]

Туси оқ-сарғиш бўлиб, йирик тана тузилишига эга, асосан сут учун урчитилади. Соғими 2500 кгни ташкил этиб, сути пишлок тайёрлашда ишлатилади.

Пиреней ярим оролида кенг тарқалган.

Берендас (Berrendas)

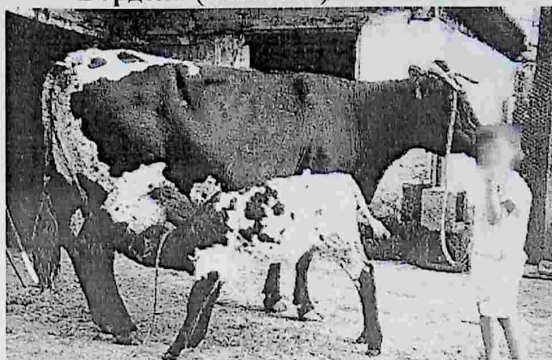

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Berrendas andaluza, Berrenda espanolas.

Берендас – жуда кам учрайдиган зот ҳисобланади, асосан букалар жангида ишлатилади. [126.167]

Зотнинг таркибида 2 хил типи мавжуд: кизил берендас (Berrenda roja andaluza) ва қора берендас (Berrendas negra andaluza).

Бордела (Bordelais)

Кейинги 30 йил давомида тўлик кирилиб кетган деб ҳисобланарди, бироқ Франциянинг жанубий-ғарбий ҳудудларида дурагай моллар (ушбу зотдан келиб чиққан) топилган. [126.167]

Бордела – сут йўналишидаги зот

ҳисобланади, голланд ва бретон зотлари асосида яратилган. Ўтган асрнинг 1960 йилларида тўлик кирилиб кетган эди. Бунинг асосий сабаби ушбу зотли қорамолларни фриз зотли қорамоллар билан чатиштириш ҳисобланади.

Бельгия кизил (Belgian Red)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: фламанд моли, француз, кизил фламанд, ғарбий кизил фламанд, шарқий фламанд.

Бельгия кизил зоти Бельгиянинг Ғарбий Фландрия ҳудудида яратилган.

Зот қўш маҳсулдор бўлиб, сут ва гўшт учун урчитилади, фландрия

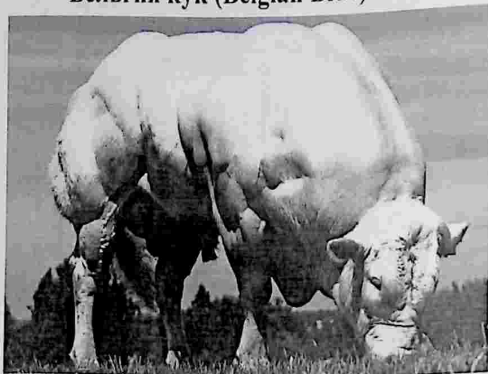
шортгорн зоти каби хусусиятларга эга. [126.167]

Биринчи жаҳон уруши даврида Ғарбий Фландрия ерлари жанг майдонларига айлантирилганлиги сабабли барча қорамоллар подалари кириб ташланган эди. Ўша пайтларда зотнинг 2 типи мавжуд эди: Кассель ва Верне-Амбахт. Урушдан сўнг чорвадорлар зотни тиклаш устида иш олиб бордилар ва янги зот яратишга муваффақ бўлдилар. Унинг номини бошида ғарбий фламанд зоти деб аташган бўлса, сўнгра уни бельгия кизил зотига алмаштиришди.

Бугунги кунда бу зотли моллар Фарбий Фландриянинг барча худудларида урчитилади ва Бельгия миллий подаларининг 7%ини ташкил этади.

Яғрин баландлиги сигирларида 138 смни, букаларида 153 смни, тирик вазни сигирлариники 725 кггача, букалариники 1200 кгни ташкил этади. Сут маҳсулдорлиги 4000 кгни, ёғлилиги 3,79% ни ташкил этади.

Бельгия кўк (Belgian Blue)

Кўйидаги ном билан ҳам аталади: Race de la Moyenne et Haute Belgique, бельгия кўк-ок, бельгия ок-хаво ранг, хаво ранг, бельгия кўк.

Бу зот Бельгиянинг марказий ва шимолий худудларида яратилган

бўлиб, ўз вақтида давлат қорамоллар подасининг тенг ярмини ташкил этарди. [126,167]

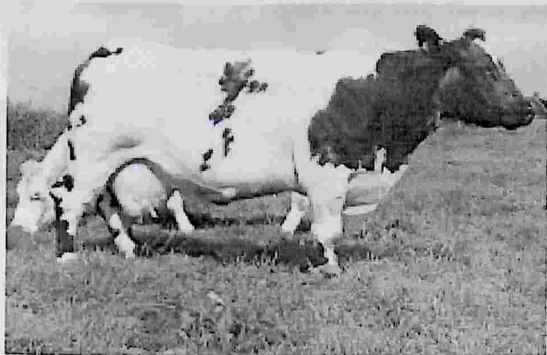
Зотни яратишда маҳаллий кизил-ола ва қора-ола қорамолларини Англиядан 1850-1890 йилларда олиб келинган шортгорн зотли қорамоллар билан чапиштириш ишлари олиб борилган. Баъзи олимлар XIX асрда шароле зотидан ҳам фойдаланилган деб кўрсатишади.

Зот XX асрнинг бошида тан олинган ва уни урчитиш қоидалари белгиланган. Гўшт учун урчитилади.

Бельгия кўк зоти-йирик бўлиб, дўмалок контурлари ва ниҳоятда қучли ривожланган мушаклари билан ажралиб туради. Елкаси, бели, орқаси, дўмғазаси қучли мускуллашган. Орқаси тўғри, дўмғазаси осилган, думи жуда тепада бириккан. Оёқлари қучли ва ўзок масофаларни бемалол босиб ўта олади.

Туси асосан ок, кўкиш рангли ва баъзан қора туслилари ҳам учраб туради. Моллар ниҳоятда ювош. Катта ёшдаги сигирлар вазни -500 кгни, букалариники -800 кгни ташкил этади. Ажралиб турадиган белгиси-сигирларида туғиш жараёнининг оғир кечишидир.

Бельгия кўк кўш маҳсулдор (Blanc Bleu Mixte)

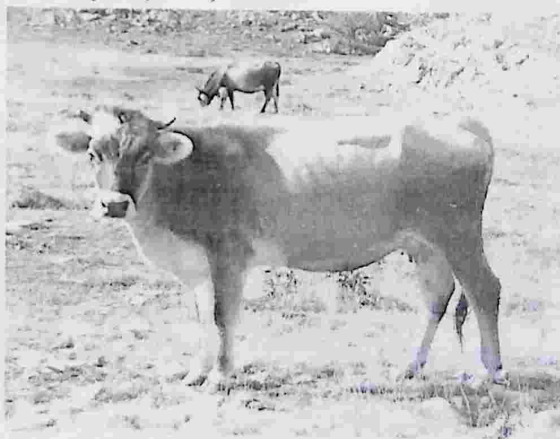
XIX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб бельгия кўк зотли қорамолларини шортгорн зоти билан чатиштириш ишлари бошлаб юборилди. XX аср бошларида бу тадбирлар тўхтатилди ва 1950 йилгача сут маҳсулдорлиги бўйича

селекция ишлари олиб борилди. 1950 - 1970 йилларда гўшт ишлаб чиқариш самарали ҳисобланиб, селекционерлар кўпроқ гўшт маҳсулдорлигига эътибор бериб бошладилар. 1974 йилда зотни 2 та типга ажратиш тўғрисида қарор қабул қилинди ва биринчи типни гўшт йўналишидаги Бельгия кўк зоти (BBV) деб ва иккинчисини Бельгия кўк кўш маҳсулдор (DP-BBV) деб аташди. [126.167]

1998 йилга келиб DP-BBV йўқолиб кетиш даражасигача келди. 2007 йилдан бошлаб бош сони кўпайиб бошлади ва айти пайтда бу ҳавф йўқолди.

DP-BBV типда мускулларининг кучли ривожланиши молларнинг ирсиятида миостатин генида мутация (аллель МН деб аталувчи) мавжудлигига жуда боғлиқ бўлиб, у асосан кўш мушакларнинг ривожига таъсир қилади. Бу мутация DP-BBV типда бўлишига руҳсат этилади ва 2009 йилда 43% қорамоллар ушбу гени, яъни mh/mh бўйича текширилиб типлаштирилган эди. Сигирларида туғиши осон кечади, бунинг учун доимо тирик вазн ўлчаб борилади. 30 бош насли буқаларнинг музлатилган уруғларининг захираси яратилган.

Буца (Busa)

Кўйидаги ном билан ҳам аталади: Bosnian, Illyrian.

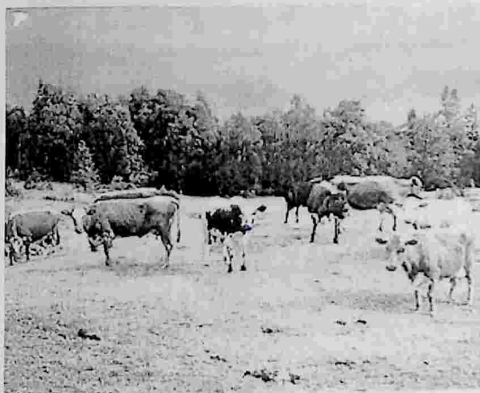
Буца зоти абориген зот ҳисобланади ва бир неча хил зот гуруҳларига эга. Зот асосан жанубий Югославия, Хорватия, Босния, Македония, Сербия, Албания

давлатлари худудида тарқалган. Наслчилик китоби 1984 йилдан буён юритилади ва унга 20% га яқин сигирлар ҳақидаги маълумотлар киритилган. [126,167]

Яғрин баландлиги сигирларида 104 смни, букаларида 115 смни, тирик вазни сигирлариники 230-270 кггача, букалариники 340-430 кгни ташкил этади.

Туси тарқалиш худудига боғлиқ бўлади. Мисол учун, Метохияда (Югославия) қизил, айти пайтда македон гурухининг туси эса – кўк бўлади.

Вестланд фьорд (Vestland Fjord)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Vestlandsk fjordfe, fjord, Westland, ғарбий фьорд қорамоллари.

Бу кам учрайдиган зот бўлиб, популяцияси 100 бош урғочи таналардан (2-ёшдан катта ва ёш) ва 214 бош сигирдан иборат (01.01.1995 йил

ҳолатига). [126,167]

Қорамоллар шохли ва тўқол бўлади. Туси ҳар хил. Зот икки маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, Ғарбий Норвегия худудига ҳос қорамол ҳисобланади.

Қорамоллар калта бўйли, нозик суякли. Норвегиядаги энг бўйи паст қорамоллар каторига киради.

Яхши озуқа конверсия хусусиятига эга, айниқса дағал ҳашакни, бу эса сут ишлаб чиқаришда жуда керакли хусусият ҳисобланади. Сигирларининг сут маҳсулдорлиги лактация даврида 4000 кгни ташкил этади.

Сигирларнинг тирик вазни 400 кг бўлади.

Музлатилган букаларнинг уруғининг захираси 15 000 дозани ташкил этади ва улар 20 бош насли букадан олинган.

Вестланд қизил тўқол (Vestland Red Polled)

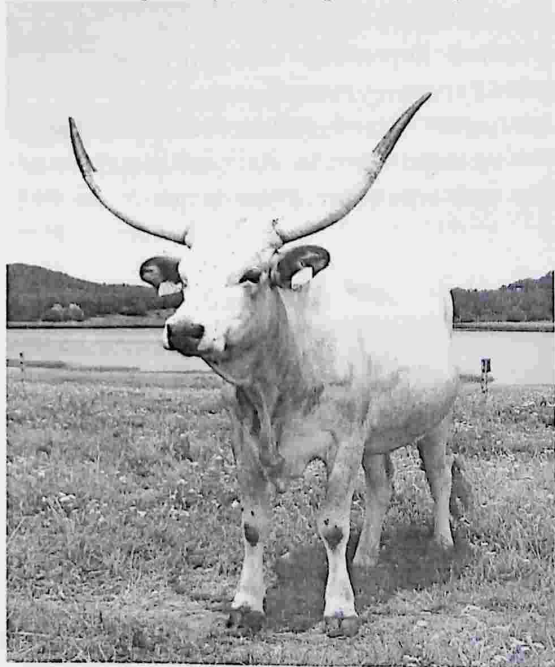
Кўйидаги ном билан ҳам аталади: Vestlandsk Raudkolle, Westland polled, ғарб қизил тўқол моли, ғарбий соҳил қизил тўқол моли.

Зотнинг популяцияси кам сонли бўлиб, 71 бош тана (2 ёшдан катта) ва 218 бош сигирлари мавжуд (01.01.1995 йил).

Қорамоллар тўқол бўлиб, қизил тусли, кўш махсулдор йўналишдаги, Норвегиянинг ғарбий соҳилларида тарқалган.

Қорамолларнинг бўйи паст бўлиб, суяклари енгил бўлади. Озукаларни, айниқса дағал хашакларни самарали конверсия қилиш хусусиятига эга. Сигирларнинг сут махсулдорлиги 4000 кгни ва тирик вазни эса 400-500 кгни ташкил этади. Чуқур музлатилган уруғ захираси 14 000 доза ташкил этади ва улар 15 бош букадан тайёрланган. [126,167]

Венгрия кўк (Hungarian Grey)

Кўйидаги ном билан ҳам аталади: Magyar szürkemarha ёки Magyar Alföldi (Венгрия), кўк венгрия, венгрия дашт, ок венгрия.

XX аср бошигача узун шоҳли қорамоллар Венгрияда энг кўп тарқалган қорамоллардан хисобланарди.

Бу қорамоллар гўшт учун ва ишчи хайвони сифатида урчитилади. [126,167]

Яғрин баландлиги сигирларида 135 смни, букаларида 150 смни,

тирик вазни сигирлариники 535 кгни, букалариники 700 кгни ташкил этади.

Зот популяцияси кам сонли бўлиб, 1000 бошни ташкил этади.

Виллар де Ланс (Villard de Lans)

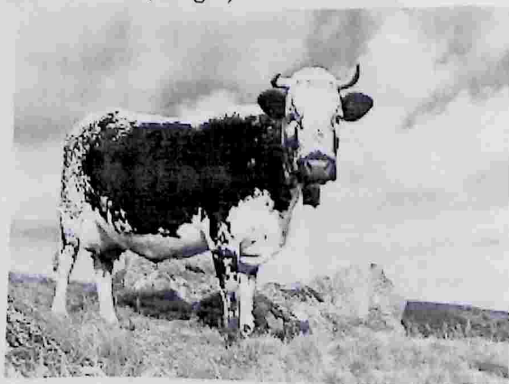
Виллар де Ланс
зоти Франциянинг
Гренобль шаҳри
ёнидаги Веркор
тоғларида яратилган.
Ушбу зот ўтган
асрнинг 50-
йилларигача
кўпайтириб келинди.
Улардан ишчи
кучи сифатида

фойдаланишни тўхтатилиши, туберкулёз ва бруцеллезга қарши профилактик тадбирларни қўлланилиши, шу билан бирга хўжаликларни ихтисослашувини жорий этилиши зот популяциясининг камайишига олиб келди. XX аср бошларида уларнинг сони 20 минг бошни ташкил этган бўлса, 1980 йилга келиб атиги 100 бош сигир қолган эди. [126,167]

Бугунги кунда ушбу зотни бирон-бир маҳсулот ёки тизим билан боғлаб бўлмайди. Асосан сут учун урчишиб келишади.

1977 йилдан буён ҳар хил келиб чиқишига эга бўлган букаларни етиштиришга эътибор қаратилмоқда. 2008 йилда уларнинг сони 400 бошга етказилди.

Borez (Vosges)

Кўйидаги ном билан ҳам аталади: Vosgienne (Франция), Vogesen (Германия).

Borez зоти шу номдаги ҳудудда яратилган ва бошланғич даврда ишчи ҳайвон сифатида фойдаланиб келинар эди.

Улар йирик, кучли, пўштор ва ўзоқ давр давомида маҳсулдорлик кўрсаткичларини сақлаб қолиш хусусиятига эга бўлганлиги учун маҳаллий аҳоли томонидан эътироф этиб келинган. Баъзи сигирлар 15-16 ёшида ҳам соғиб келинган.

Зотнинг келиб чиқиши XVII асрга бориб тақалади, яъни худудга Ўттиз йиллик уруш даврида швециялик солдатлар томонидан ўзлари билан скандинав қорамолларини келтиришдан бошланган.

XX аср бошларида зот кенг тарқалган эди (1914 йилда сигирларнинг сони 125 минг бошни ташкил этган). Лекин, 2 та Жаҳон урушларидан сўнг зот популяцияси кескин камайиб кетди ва 1976 йилга келиб атиги 3 минг бош сигир сақланиб қолди.

1971 йилда Норвегиянинг телемарк зотли буқаларини олиб келиб сигирлар қочирилиб бошланди ва бугунги кунда телемарк зотининг қонининг нисбати 1/8 ни ташкил этади.

1977 йилда зотни асраб қолиш чоралари қўрилди ва уларнинг сони 8500 бошга етказилди. [126,167]

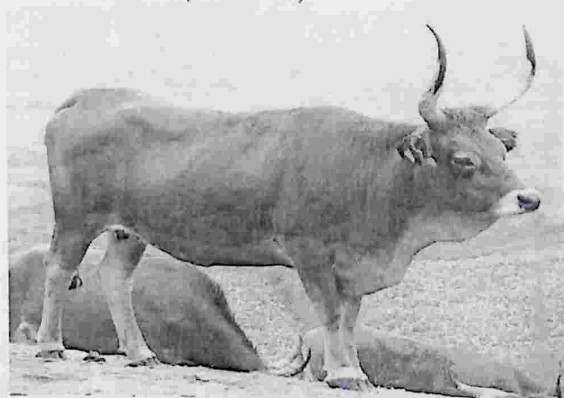
Туси қора-ола бўлиб, орқаси, танасининг пастиди оқ тасмаси бўлади, боши сут-қўқ рангда, қўзларининг атрофи қора бўлади. Тумшуғи ва унинг атрофи ҳам қора бўлади.

Қорамоллар феъли юмшоқ, талабчан эмас, қўш маҳсулдор йўналишда, ҳаво ҳарорати ўзгаришлари ва атроф муҳит таъсирларига чидамли, ўзоқ масофаларни босиб ўта олади ва дағал хашакларни яхши ўзлаштиради.

Сут маҳсулдорлиги ўртача 3479 кг/сут, сутининг ёғлилик даражаси 3,75% ни ва оксили 3,33% ни ташкил этади.

Яғрин баландлиги сигирларида 125-135 смни, буқаларида 135-140 смни, тирик вазни сигирлариники 600 кг/ти, буқалариники 800 кг/ти ташкил этади.

Гачена (Cachena)

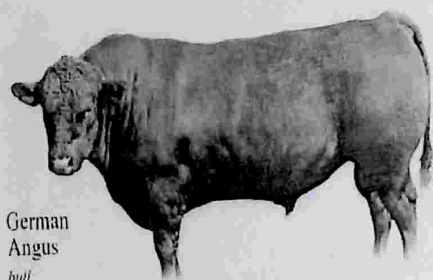
Гачена зоти барроса зотига ўхшаб кетади ва Испаниянинг Итрино, Жанубий Оренси, Галисия худудларида тарқалган.

Моллар унчалик катта эмас, яғрин баландлиги сигирларида 112 смни, буқаларида 115 смни, тирик вазни

сигирлариники 250-260 кггача, букалариники 370-390 кгни ташкил этади. [126,167]

Уларнинг танаси мутаносиб ривожланган ва шохлари узун ҳамда лирасимон бўлади. Қорамоллар тоғ ландшафтига ва кам озуқа ресурсларига ниҳоятда чидамли бўлишади.

Германия ангус (German Angus)

German
Angus
bull
Germany

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Deutsches – Angus – Fleischrind, Deutsche Angus.

Германияда замон талабларига жавоб берадиган гўшт йўналишидаги қорамол зотини яратиш

максадида германия қора-ола, германия қизил-ола, германия симментал зотлари ангус зоти билан чатиштирилган. [126,167]

Танланган қорамоллар ангус зотига нисбатан яхши феъли, катта жуссаси, яхши гўшт маҳсулдорлиги, гўштининг таркибида ёғнинг камрок бўлиши, сут маҳсулдорлигининг юқори бўлиши билан ажралиб туради.

Туси қора, тўқ-жигарранг. Қизил ёки сарик кўк тусда, баъзан оқ доғлари бўлади. Сигирлари 650 кг, букалари 1100 кг тош босади.

Германия қизил-ола (German Red Pied)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Deutsche Rotbunte, Rotbuntes Niederungsvieh.

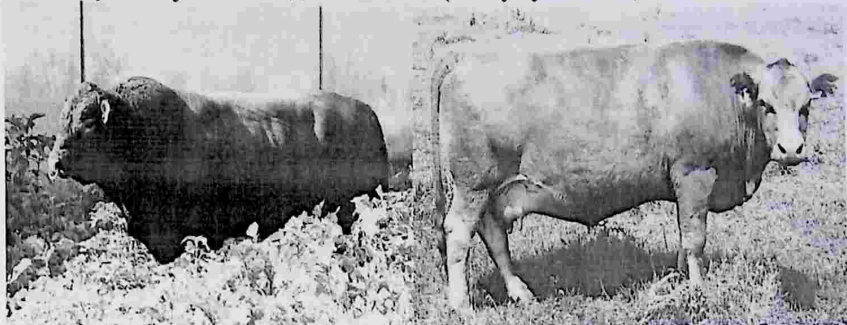
Германия қизил-ола зотини яратиш ишлари Германиянинг бир нечта ҳудудида 1800 йилларда бошланган. 1934 йилда ушбу зотли сигирлар

голланд қизил оқ зоти букалари билан чатиштирилган.

Қорамоллар голланд қизил оқ зотига ўхшаш бўлиб, сигирлари йирикрок ва чидамли бўлади. [126,167]

Сигирларни яғрин баландлиги 135 смни, букалариники 145 смни, тирик вазни тегишлича 700-1000 кгни ташкил этади.

Гўшт йўналишидаги волин (Voliynyan beef)

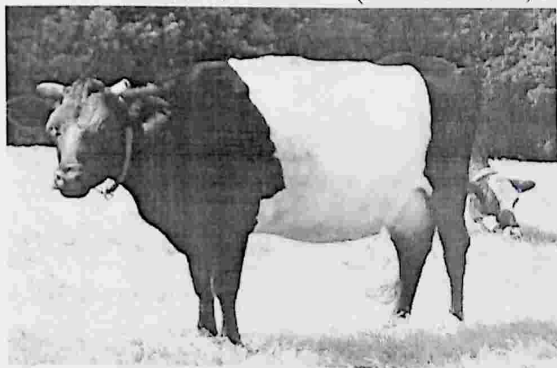

Ушбу зот Украинанинг Волин вилоятида яратилган. Бу ушбу давлат худудида яратилган биринчи гўшт йўналишидаги қорамол зоти ҳисобланади. Зот репродуктив чатиштириш методи билан яратилган бўлиб, маҳаллий қора-ола ва кизил-ола қорамоллар абердин - ангус, герефорд, лимузин зотли буқалар билан чатиштирилган. Зот сифатида 1994 йилда тан олинган.

Украинанинг Винницк, Волин, Киев, Львов ва Ровно вилоятларида тарқалган (39 та хўжалик, шу жумладан 14 та наслчилик). [126.167]

Яғрин баландлиги сигирларида 128 смни, буқаларида 138 смни, тирик вазни сигирлариники 525 кгни, буқалариники 1000 кгни ташкил этади.

Голланд оқ тасмали (Dutch Belted, Lakenvelder)

Голланд оқ тасмали зоти дунёдаги ягона белида оқ тасмаси бор бўлган зот ҳисобланади.

Голландияда бу тасмаси бўлган қорамоллар ниҳоятда қимматли ҳисобланган ва уларнинг эгалари эҳтиёт қилиб асраб

қилишган. Зот юкори сут маҳсулдорлиги ва гўштининг сифати учун қадрланади. [126.167]

Голландияда 1750 йилларда кенг тарқалиб бошланди (бу ҳолат профессор Раймонд Беккернинг «Қорамолларнинг сут йўналишидаги зотлари. Қелиб чиқиши ва ривожланиши» номли китобида ўз аксини

топган). Голланд оқ тасмали зоти АКШда кенг тарқалган ва талаб даражасидаги хусусиятлари учун чатиштириш Дастурларида ишлатилади.

Голланд фриз (Dutch Friesian)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: голланд қора-ола, Zwartbont (Голландия), қора-ола голланд, голланд пастликлари қорамоли.

Голланд фриз зоти ўзок йиллар давомида қўш маҳсулдор йўналишдаги зот

сифатида урчишиб келинган, сўнгра факат сут маҳсулдорлиги бўйича селекция ишлари олиб борилиб, маҳсулдорлиги ўртача 5300 кг/и ва сутининг таркибидаги ёғининг миқдори 4,09% ни ташкил этадиган зот сифатида шакллантирилди. [126.167]

Зотнинг аниқ келиб чиқиш саналари номаълум бўлиб, XVIII асрда Голландиянинг шимолига ва Фрисландияга касалланган ва сув тошқинлари натижасида қирилиб кетган молларнинг ўрнига шимолий Ютландиядан қора-ола моллар подаси келтирилган.

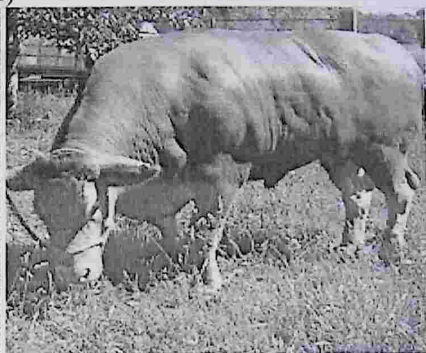
Бу қорамоллар маҳаллий голланд қорамоллари билан чатиштирилган ва голланд фриз зотига асос солинган.

Қизил-ола подалар ҳам мавжуд бўлиб, 1873-1879 йиллардан бошлаб Наслчилик китоблари алоҳида юритилади.

Голландияга 1970 йилларда АКШдан голштин зотли қорамоллар келтирилиб, чатиштириш ишларида ишлатилган.

Бугунги кунда зотнинг таркибида уларнинг қони 75 %ни ташкил этади.

Галиция ок (Galician Blond)

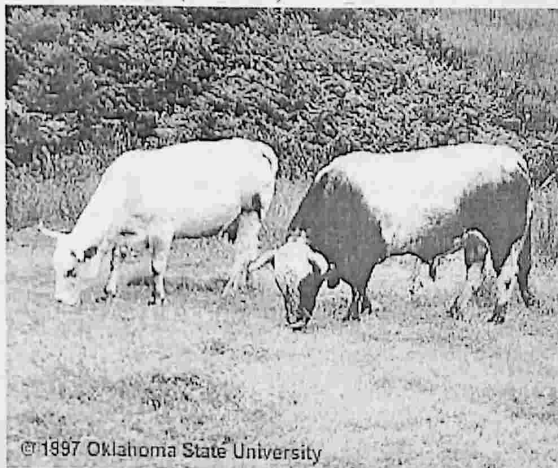

Кўйидаги ном билан ҳам аталади: Rubia galega.

Галиция ок зоти фақат Шимолий Испанияда тарқалган ва гўшт учун урчитилади. Испаниянинг шимолий-ғарбий ҳудудларида яратилган, Монтеросо ва Карбаллино ҳудудларидаги абориген (бирламчи) типи йўқолиб кетган. [126,167]

Туси - сарғиш-тилла ранг ёки кизил. Маҳсулдорлик кўрсаткичларини яхшилаш мақсадида: симментал, кўнгир швиц, жанубий девон зотларидан фойдаланилган.

Гаскон (Gascon)

Зот Франциянинг жанубий - ғарбий ҳудудларида яратилган ва ок аквитан ва пьемонтес зотларига ўхшаш. Қорамоллар тоғларнинг қахратон, айниқса совуқ иклимига яхши мослашади.

Популяцияси 30 минг бошни ташкил этади. Яғрин

балиндлиги сизирларида 135 смни,

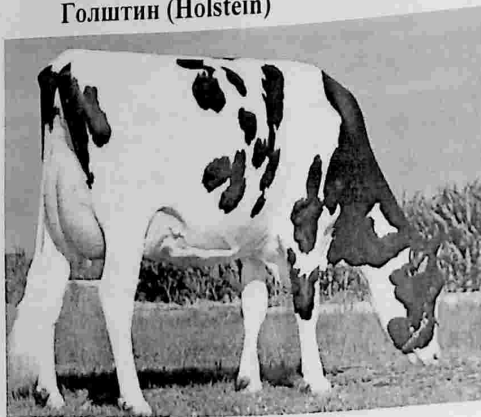
букаларида 145 смни, тирик вазни сизирлариники 550-700 кггача бўлиб, букалариники 800-950 кгни ташкил этади. [126,167]

Қорамолларнинг туёғи каттик, оёқлари кучли, бу эса уларни тоғ шаронтига мослашишини кучайтиради. Қуёшнинг ёрқин нурларидан химоя воситаси сифатида кўзлари қора рангли ковоклари билан

химояланган. Сигирлари пўштор, улардан ҳар йили биттадан бўзқоқ олинади. Ёш таналар 16-18 ойлигида жинсий етилади, сигирларининг туғиши осон кечади. Бўзқоқлари туғилганда 36-38 кг бўлади.

Зот Европанинг Испания, Буюк Британия, Голландия ва Чехия давлатларида кенг тарқалган.

Голштин (Holstein)

Голштин зоти Зейдер дарёсининг икки қирғоғидаги Шимолий Голландия ва Фрисландияда яратилган. Зотнинг асоси – бу 2000 йиллар давомида урчиқ келинган қора-ола моллар ҳисобланади. Ўзқ йиллар давомида олиб борилган ишлар

натijasида юқори махсулдор моллар танланиб олинган ва улар бугунги кунда самарадорлиги баланд бўлган, махсулдор сут йўналишдаги қора-ола зотга айланди. [126.167]

1880 йиллар охирида зотнинг уюшмаси ташкил этилди ва Наслчилик китобини юритиш бошланди.

Голштин зотли сигирлар йирик, туси қора-ола ёки қизил –ола бўлади.

Бўзқоқлари туғилганда 45 кг, сигирлари 750 кг тош босади. Урғочи таналарини 15-17 ойлигида қочириш мумкин, улар 26-27 ойлигида биринчи марта туғади.

Сут махсулдорлиги юқори бўлиб, айрим сигирлардан 30 минг кггача сут соғиб олинади.

Наслли сигирлар популяцияси 30,0 млн. бош бўлиб, улар дунёнинг 75 та давлатида тарқалган.

Голланд қизил-оқ (Maas Rijn IJssel, Meuse-Rhine-Yssel)

Meuse Rhine Yssel

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Roodbont (голландия), Meuse – Rhine - Yssel (Голландия), Rotbunte holländische (немис тилида), Mosane-rhénane - ysseloise (француз тилида), MPT, MRV, голланд қизил-ола.

Голланд қизил-оқ (қисқача MRV)

зоти Нидерландиянинг 2 та худуди: 1- Маас ва Рейн дарёлари бўйлари ва 2 - Йссель дарёси бўйларида яратилган. [126.167]

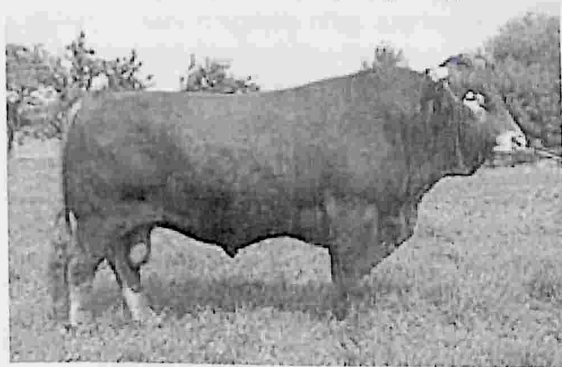
Қорамолларни Наслчилик китобига киритиш 1874 йилда бошланган ва 1905 йилда алоҳида зот сифатида тасдиқланган. Ўтган асрнинг 60- ва 70-йилларига қадар Голландия қорамол подаларининг 25% ини ташкил этар эди.

2004 йилга келиб 14 минг бош соф зотли сигирлар қолди, холос. 2008 йилда қўрилган чоралар натижасида уларнинг сони 15 000 бошга етказилди.

Зот қўш маҳсулдор йўналишда бўлиб, сут ва гўшт учун урчитилади. Бугунги кунда асосан сут учун боқишади.

Туси қизил-оқ. Яғрин баландлиги сигирларида 135 смни, букаларида 142 смни, тирик вазни сигирлариники 600 кггача бўлиб, букалариники 1250 кгни ташкил этади.

Гелбвиех (Gelbvieh (Gelp-fee))

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Einfarbig gelbes Hohenvieh, German Yellow.

Гелбвиех зоти Германиянинг Бавария ерлари худудида яратилган. Эътироф этиладики, зот XVIII асрнинг охири ва XIX

асрнинг бошларида ҳар хил тусдаги берн ва швейцария қўнғир

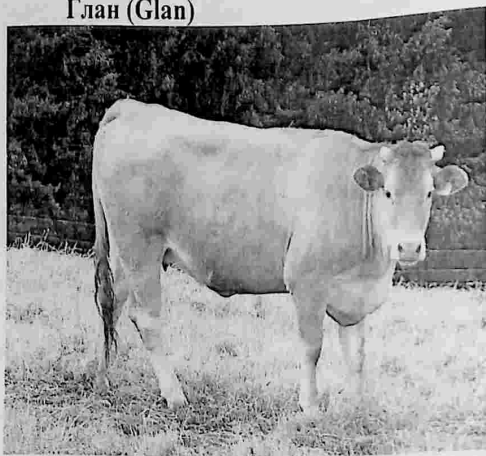
қорамолларини маҳаллий қизил ёки қизил-ола қорамоллари билан чатиштириб яратилган. Зот ишчи ҳайвон сифатида ва сут, гўшт олиш учун яратилган. [126,167]

Туси қизил, териси кучли пигментлашган ва шохлари яхши ривожланган.

АҚШда зотнинг тўқол шакли ҳам яратилган.

Сигирлари пўштор, туғишлари осон кечади, оналик хусусиятлари юқори, бўзоқлари тез етилади.

Глан (Glan)

Зот XVIII асрнинг охирида швейцария кўнғир зотли қорамоллари популяцияси орасидан танлаш йўли билан яратилган.

1890 йил охирларида ушбу зот доннерсберг зоти билан чатиштирилган ва ушбу зот 1961 йилгача Gelbvieh

зотининг бир типни ҳисобланган. [126,167]

1950 йилда қорамоллар дания қизил зотли букалари билан чатиштирилган. Зот ўзоқ тарихга эга ва Германиянинг яхшиланган гўшт йўналишидаги қорамол зоти ҳисобланади.

Туси сариқ ва унинг хилма-хил ранг-баранглигида бўлади. Германиянинг Хунсрюк, Эйфель, Пфальце ҳудудларида тарқалган.

Бўзоқларнинг тирик вазни туғилганда унчалик катта бўлмайди, кеч етилади. Бўрдоқига боқилганда сўйим чиқими 60% ни ташкил этади.

Бугунги кунда популяцияси катта эмас.

Греция калта шохли (Greek Shorthorn)

Ушбу зот кам учрайди, Грециянинг шимолий-ғарбий тоғли худудларида тарқалган.

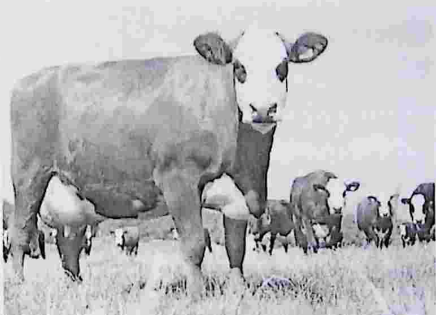
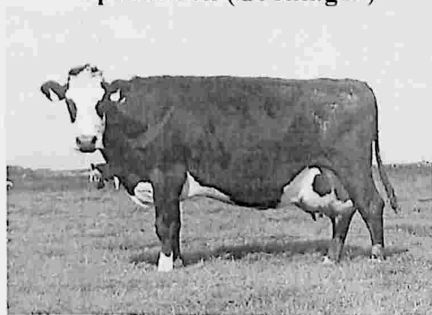
Қорамолларни жуссаси кичик, сигирларнинг яғрин баландлиги- 97 смни, буқаларники- 114 смни ташкил этади.

Боши ўртача катталиқда бўлиб,

шоҳлари ингичка. Туси қўнғир ёки қўк. Бурун ойнаси, оғиз бўшлиғи ва туёқлари одатда қора рангда бўлади. [126.167]

Тирик вазни: сигирлари - 200 кгни, буқалари – 300 кгни ташкил этади.

Гронинген (Groningen)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Blaarkop, Groningen, Blaarkop ёки Gronings Blaarkop (Голландия), Groninger (Германия), Groningue (Франция), Zwartblaar, Zwartwitkop, Roodblaar, Roodwitkop.

Ушбу зот Нидерландиянинг шимолий худудларида тарқалган ва яратилиш тарихи ўрта асрларга бориб тақалади.

Гронинген зоти голландларнинг маҳаллий зоти ҳисобланади. Зот тўғрисидаги биринчи маълумотлар XIV асрга тегишли. Ўрта асрларда рассомлар қизил ва қора тусли оқбошли қорамоллар суръатларини чизиб, портретларини яратишган. XX асрнинг бошида Гронинген худудидида қорамолларнинг 90%и оқ бошли қорамоллардан иборат эди. [126.167]

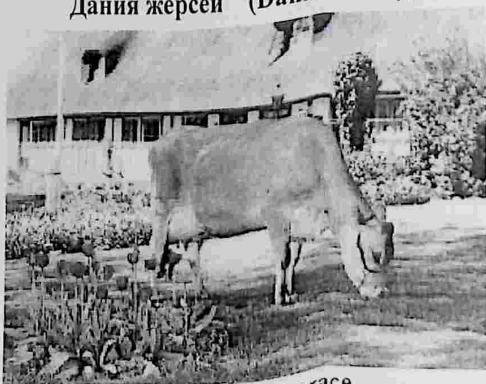
Бундан ташқари, оқбошли қорамоллар Жанубий Голландиянинг Лейден ва Рейн дарёсининг Утрехт шаҳарлари

атрофида ҳам яратилган. Бу ерда ушбу зотли қорамолларнинг сут маҳсулдорлигини яхшилаш мақсадида улар ангелн ва голштин зотли қорамоллар билан чатиштирилган. Бугунги кунда соф зотли қорамоллар сони 1000 бошни ташкил этади.

Гронинген зотли қорамоллар туси асосан қора бўлиб, боши ва қорин қисми оқ бўлади. Шу билан бирга, 5% қорамоллар қизил тусли бўлади.

Сигирлар яғрин баландлиги 132 смни ва тирик вазни 600 кгни ташкил этади. Сут маҳсулдорлиги ўртача бўлиб, лактация даврида соғими 5000 кгни ва сутининг ёғлилиги 4% ни ташкил этади.

Дания жерсей (Danish Jersey)

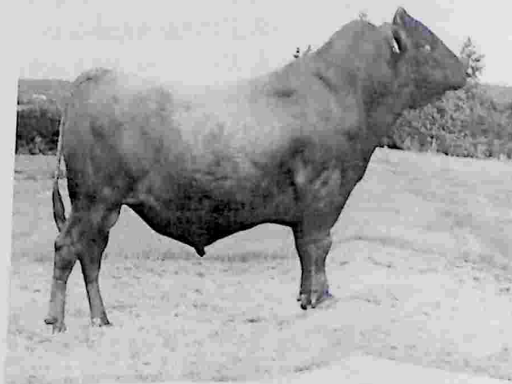
Provided by Rød Dansk Majkerace

Дания жерсей зоти Данияда, айниқса Ғарбий Фюн худудида кенг тарқалган. Бу зот Шведиядан 1800 йилларда келтирилган жерсей зотли қорамоллари ва Англиянинг Джерси оролидан 1900 йилларда олиб келинган соф зотли жерсей қорамолларидан

фойдаланиб яратилган. Зот уюшмаси 1902 йилда тузилган ва Наслчилик китоби 1925 йилдан бошлаб юритилиб келинмоқда.

Туси оч сарик ва оч-қўқ рангда бўлади. Сигирлар тирик вазни 360-400 кгни, буқалариники 540-570 кгни, сут маҳсулдорлиги 4000-4500 кгни, сутининг ёғлилиги 5,5% ни ташкил этади. [126,167]

Дания қизил (Danish Red)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Rød Dansk Malkekvoг (Дания), Fune, Red Dane, Danish Red.

Дания қизил зоти болтик қизил қорамоллари типига кириб, Даниянинг қирғоқ бўйидаги оролларида яратилган.

қирғок бўйидаги оролларида яратилган.

Шимолий қизил селвик маҳаллий қорамолларини ангелн зоти билан чатиштириб яратилган, сўнгра дурагайлар оролдаги маҳаллий қорамоллар билан такрор чатиштирилган. [126,167]

1970 йилдан бошлаб сигирларни Наслчилик китобига киритиш ишлари бошланган. Ўтган асрда бу зотли қорамоллар дания қорамолларининг 61% ни ташкил этар эди. 1980 йилдан бошлаб уларнинг сони қисқариб бошлади. Асосий сабаби сифатида голштинофриз зотининг кенг таркалиши кўрсатилмоқда.

Туси қизил бўлиб, ҳар хил ранг-барангликда бўлади. Букалар туси тўқрок бўлади, тирик вазни 1000 кгни, сигирлариники 660 кгни ташкил этади. Сигирларининг тана тузилиши сут йўналишидаги каби бўлади. Соғими 5240 кгни ва сутининг ёғлилиги 4,17% ни ташкил этади.

Деп Ред зоти (Brandrode Rund - Deep Red)

Деп Ред зоти Голландиядаги голланд қизил оқ зотининг бир қисми ҳисобланади. Иккинчи жаҳон урушидан кейин голланд қизил оқ зотининг туси кўпроқ оқ ва оч қизил тусга алмаштириб борилди.

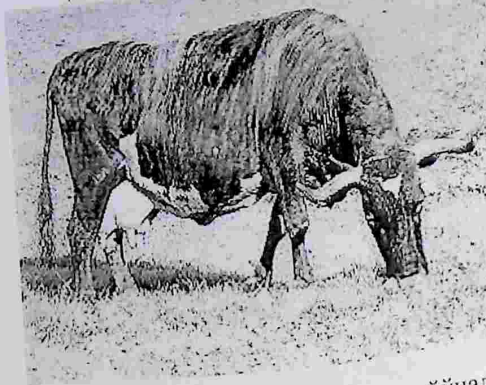
Тўқрок тусли қорамоллар ажратилиб, кам ишлатиладиган бўлди. Бугунги кунда тўқ қизил тусли қорамоллар алоҳида зот деб тан олинди. [126,167]

Бу зотли қорамоллар ажралган баъзи ҳудудларда ишлатилади, улар мослашувчанлиги билан ажралиб туради.

Бугунги кунда «Het Brandrode Rund» номли уюшмаси тузилган. 2007 йилда Наслчилик китобига 454 бош соф зотли сигирлари ва 66 бош букалари киритилди.

2008 йилдан бошлаб 12 бош насли букаларнинг уруғлари музлатилиб сақланмоқда.

Долафе (Dölafe)

Долафе зоти -
жуда кам учрайди,
популяциясида
қорамоллар сони жуда
кам. Бугунги кунда
йўқолиб кетиш хавфи
остида ва
популяциясида 150 бош
сигир ва таналар қолган.
Норвегиянинг
қишлоқларида сақланиб
қолган. [126.167]

Долафе зоти қўш маҳсулдор йўналишда бўлиб, қалта бўйли,
оёқлари қалта. Қорамоллар асосан шохли бўлади, баъзан тўқол
моллар ҳам учраб туради. Туси тўқ жигар ранг ёки тарғил бўлади,
ола, қўнғир ва қора тусилари ҳам бўлади. Тирик вазни 450-500 кг
ташқил этади.

Жангари қорамоллар (Fighting Bull)

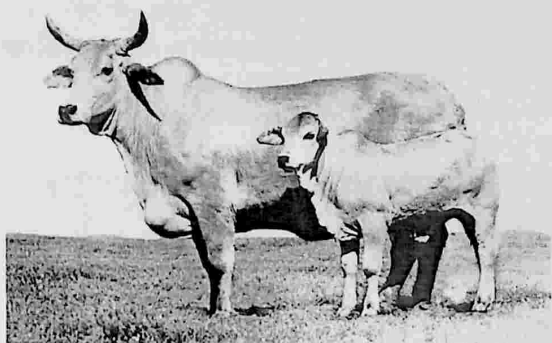

Қўйидаги ном
билан ҳам аталади:
Toro de Lidia, Toro
lidiado, Ganado bravo,
Tipo de Lidé.
Зубрнинг турдоши,
жуфт туёқли Ibericus
тури, Пиреней ярим
оротида тарқалган
барча қора тусли, ш
жумладан жангар
қорамолларнинг
аждоди ҳисобланади.

Зот жангарилиги, қучи ва ҳаракатчанлиги ҳисобга олини
яратилган. Уларни асосан Испания, Португалия ва Лотин Америка
давлатларида урчитишади. [126.167]

Туси асосан қора ёки тўқ жигар ранг бўлади, лекин туси қўқ
оқгача, тарғил, чипор, ола ва қизил бўлиши мумкин. Қорамол
бўйини узун ва қайрилган бўлади. Боши баланд қўтарилган. Оёқла
узун ингичка бўлиб, тез ҳаракат қилиш ва чакконликни таъминлай
Буқалар вазни 600 - 700 кг таъқил этади.

Жанубий гўшт (Southern beef)

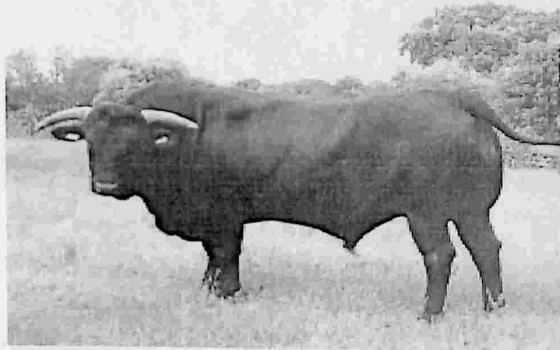

Зот гўшт
йўналишидаги
(абердин - ангус,
герефорд, шароле,
санта-гертруда) ва зебу
зотларини маҳаллий
кизил чўл зотли
қорамоллар билан
чатиштириш ва
гибридлаштириш
асосида 2009 йилда

Украинада яратилган. Зот мастопатия, пироплазмоз, туберкулез, лейкоз, бруцеллез касалликларига жуда чидамли. Қорамоллар иқлим ҳароратининг кескин ўзгаришларига чидамли. Пўшторлиги ҳар 100 бош сигирга 85-97% ни ташкил қилади. Сигирларининг туғиши осон кечади ва уларда оналик хусусияти юқори бўлади. Гўшт маҳсулдорлиги юқори. [126,167]

Туси кизил ёки оч кўк. Тирик вазни: буқалариники 1000 кгн, сигирлариники 550 кгн ташкил қилади. Ёш моллар бўрдокига боқилганда кунлик ўсиши 1200 граммни ва сўйим чиқими 61,5%ни ташкил этади. Ушбу зот Украинанинг Донецк, Николаевск, Одесса, Херсон, Чернигов вилоятларида тарқалган.

Иберия қора (Avilena Negra Iberica)

Бу зотли
қорамоллар Пиреней
ярим оролининг
марказий ҳудудларида
кенг тарқалган бўлиб,
изоляцияда
урчитилган, улар
асосан қишлоқ
хўжалигида
ишлатилган. Бундан
ташқари, гўшт учун
ҳам боқилган.

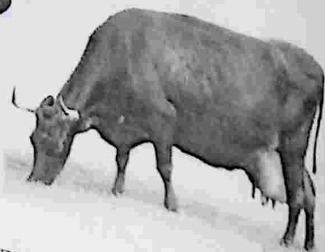
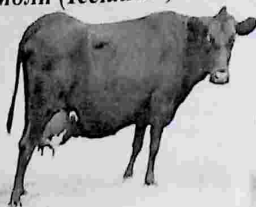
Зот номи тарқалиш ҳудуди номидан олиниб, Авила тоғи ҳудудидагиларни Авила деб, қўшни ҳудудидагиларни эса Иберия қора деб аташган. [126,167]

1980 йилда иккала зот иберия қора зотига бирлаштирилди. 1978 йилда 80 минг бош сигирлари бор эди ва 2007 йилга келиб улар сони

115 000 бошга етказилди. 1971 йилда зот уюшмаси тузилган ва 1975 йилдан бошлаб сигирларнинг кўрсаткичлари Наслчилик китобига киритилиб борилмоқда.

Туси қора, шохлари ёнга қараб ўсади, феъли-жуда агрессив бўлади.

Исландия қорамоли (Icelandic)

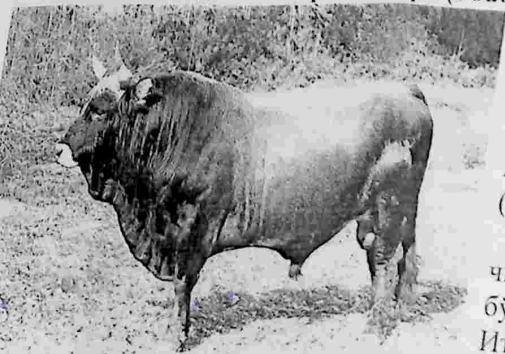
Қўйидаги ном билан ҳам аталади: исландия қорамоли, Íslenska kúrin (Исландия).

Исланд қорамоллари Атлантик океанининг Исландия оролида тарқалган. Улар Х асрда Норвегиядан келтирилган қорамоллардан келиб чиққан. [107.126.167]

Зот қўш маҳсулдор йўналишда бўлиб, популяцияси шимолидаги атиги 75 000, шундан 30 000 бошини сигирлар ташкил қилади. катта эмас: 6 та асосий ва 100 дан ортиқ уларнинг қизил-ола, тарғил, жигарранг ва қора, қора-ола.

Сигирлар 430 кг, букалари 600 кг тош босади. Сут маҳсулдорлиги 4000 кгни ва сутининг таркибидаги ёғи 4,00% ни ва оқсил 3,33% ни ташкил қилади.

Италия подольск қорамоллари (Podolica Italiana)

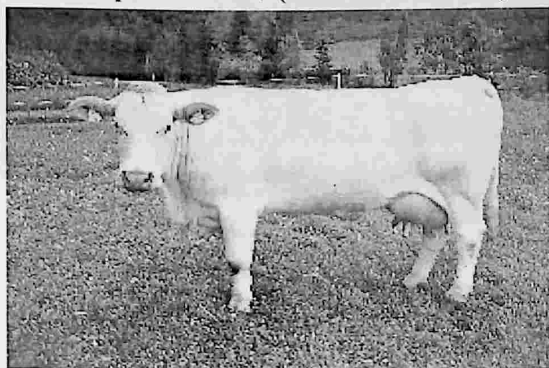
Қўйидаги билан ҳам аталади: Podolica, Podolica Apulian (инглиз тилида), Зотнинг чиқиши жуда бўлиб, Италияга уни қадимий эрамининг Монголиядан 452 йиллар олдин келиб баъзилар уларни Крит оролидаги жанубий худудда

(Абруццо, Базиликата, Калабрия, Кампания, Молизе, Апулия) кенг тарқалган. [126,167]

Туси кўк бўлиб, оч кўкдан тўқ кўкгача бўлади. Бўзоқлари туғилганда кизил тусли бўлади ва 5 ойдан кейин кўк тусга киради. Тирик вазни тегишлича: 450-800 кгни ташкил этади.

Озуқа ва ҳудуд шароитига тез мослашади, иссиқга чидамли.

Каринтиан оқ (Carinthian Blond)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: австрия оқ.

Бу зот кўш маҳсулдор йўналишида бўлиб, Австриянинг тоғли ҳудудларида учрайди ва мақсадли зот ҳисобланади. Туси фақат оқ рангда бўлади.

Ҳолати: йўқолиб кетиш арафасида

Карпат қўнғир (Karpatian brown)

Ушбу зот Украинанинг Закарпатск вилоятида маҳаллий қорамолларни келиб чиқиши швиц зотига боғлиқ бўлган алп қўнғир қорамоллари билан чатиштириш натижасида яратилган. XX асрнинг бошларида

Закарпатъга маҳаллий қорамолларни яхшилаш мақсадида қўнғир, монтафон, альгауз, швиц зотли қорамоллар келтирилган. Зотнинг шаклланиши тоғли ҳудудларда юкори тоғ тизмаларидаги алп ўтлоқларига хос бўлган ўсимликлари бўлган яйловларда амалга оширилган. [6,126,167]

Дурагайлар билан наслчилик иши олиб борилганда асосан сут-гўшт йўналишидаги қорамолларни шакллантиришга катта эътибор берилди. Карпат қўнғир зоти 1973 йилда алоҳида зот сифатида тасдиқланди.

Қорамоллар мустаҳкам конституцияга эга бўлиб, Закарпатск вилоятининг иқлим шароитларига мослашган эди. Туси бошқа қўнғир зотли молларга ўхшаш бўлиб, тана тузилиши кичикроқ, компакт тана тузилишига эга, тор танали ва нисбатан чуқур кўкракли бўлади.

Ўртача тирик вазни сигирлариники 489 кгни, букалариники 816 кгни, максимал эса 1000 кгни ташкил этади.

Сут маҳсулдорлиги яхши бўлиб, зотнинг ирсий потенциалидан дарак беради. Ёш қорамоллар бўрдокига боқилганда гўшт маҳсулдорлиги яхши бўлиб, сўйим чикими 58,2% га этади.

Камарг қорамоли (Camargue)

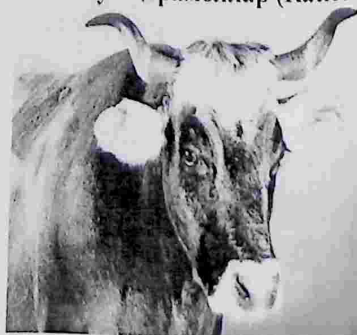
Қўйидаги ном билан ҳам аталади: La race Camargue (француз тилида). [126.167]

Бу зотли қорамоллар Франциянинг бошқа зотларидан тубдан фарқ қилади. Улар келиб чиқиши бўйича неолит даври қорамолларига бориб такалади.

Яъни, улар

табиатан ярим ёввойи бўлиб, фақат букалар жангида ишлатилади.

Кўк қорамоллар (Rätien Gray)

Европа тоғли ҳудудларининг абориген зоти ҳисобланади ва дунёнинг ҳар ерида уни ҳар хил ном билан аташади. 12 хил типдаги қорамол мавжуд бўлиб, номи ҳам алоҳида бўлади. [126.167]

Канар ороллари қорамоллари (Canary Island)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Canaria (Испания).

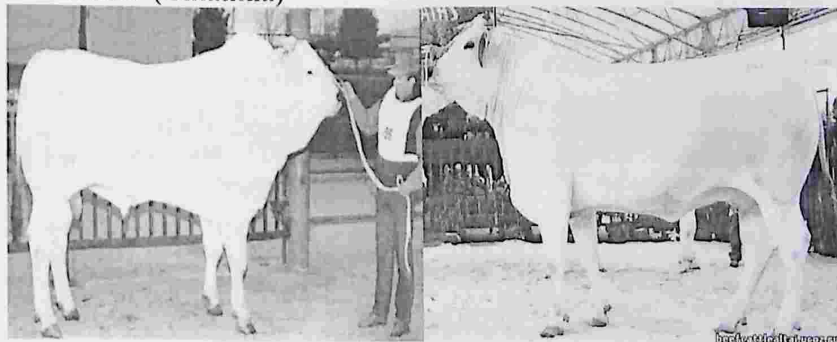
Ушбу зот шимолий - ғарбий Африка қирғоқларидаги Канар оролларида тарқалган.

Туси қизил, улар галиция оқ зотли қорамолларидан келиб чиққан деб тахмин

килинади. Ушбу оролларга улар XV асрда келтирилган. [126,167]

Сигирларнинг яғрин баландлиги 148 смни, буқалариники 152 смни, сигирларининг вазни 575 кгни, буқалариники эса 800 кгни ташкил этади.

Киан (Chianina)

Киан зоти энг қадимий зотлардан биридир. Уларни қадимий шоирлар, Колумелла ва Вергилий, мактаб шеърлар ёзишган, рим усталари уларнинг ҳайкаллари яратишган. Зот Италия марказий қисмининг ғарбида яратилган, турли хил табиат шароитларига мослашиб тарқалган. [126,167]

Шунинг учун, уларни тарқалиш ҳудудига қараб типларга ажратишади. Энг катта подалари Аретцо ва Сиена текисликларида тарқалган. Зот номи Кьяна водийси номидан олинган.

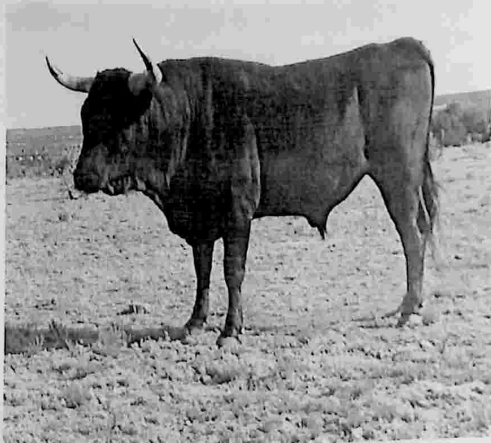
Яқин вақтларгача бу зотли қорамолларни ишчи ҳайвони сифатида ишлатишган. Кейинги пайтларда кўпроқ гўшт маҳсулдорлигига эътибор берилмоқда. Бу борада баланд бўйли ва оғир мускулатурага эга бўлган қорамолларни танлашга алоҳида эътибор берилди.

Териси калта жун билан копланган, туси окдан темир рангли кўк тусигача бўлади, териси қора пигментли, кўзларининг атрофи ва шиллик пардалари қора рангда. Шохлари калта, олдинга қайрилган, ёш молларда шохлари қора рангда, катта ёшдагиларида оч рангда бўлади.

Зотни ажратиб турадиган белгиси-бу мускулларининг яхши ривожланганлигидир. Елкаси, орқаси, орқа томони яхши шаклланган, оёқлари узун, боши узун ва тўғри, елини унча катта эмас, сут учун боқилмайди.

Яғрин баландлиги сигирлариники - 158 смни, букалариники- 170 смни, тирик вазни: сигирлари-700-750 кгни, букалари- 1300 кгни ташкил этади. Ёш қорамоллар бўрдоқига боқилганда кунлик ўсиши - 2000 гр.ни ташкил этади. Сўйим чиқими-60-65% бўлади.

Корриент (Corriente)

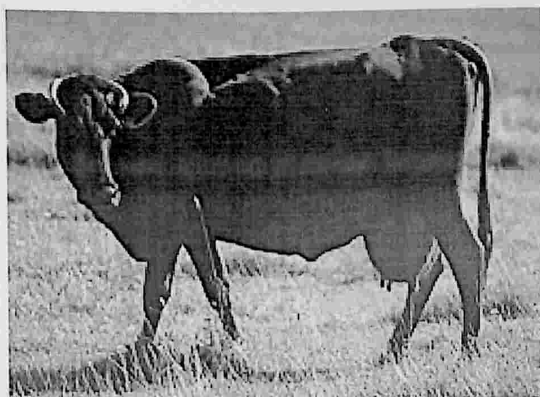
Корриент зоти испанлар томонидан биринчи бўлиб Америка китъасига олиб келинган қорамоллар ҳисобланади.

Испанияда, Жанубий Америка китъаси давлатларида ва АҚШда кенг тарқалган.

Уларни ишчи ҳайвони сифатида ва сут, гўшт учун урчитишади. Асраш ва озиклантириш шароитларига тез мослашади. Кριοлло номи билан таниш бўлган қорамолларга ўхшаш бўлади. [126,159,167]

Бу зотли қорамоллар спорт мусобақаларида, «родео»да ишлатилади.

Латвия қўнғир (Latvian brown)

Ушбу зотни
шаклланиши XIX
асрнинг ўрталарида
бошланган бўлиб,
Латвияга маҳаллий
қорамолларни
яхшилаш мақсадида
ангелн зотли
қорамоллар
келтирилган.
Дурагайлар юкори сут
махсулдорлигига эга

бўлсада, сутининг таркибидаги ёғ ва оксил микдори талабга жавоб бермасди. Латвияга XIX аср охири ва XX аср бошларида кизил дания зоти келтирилди. [6.126.167]

Ангельн ва кизил дания зотлари ўзаро чатиштирилди ва дурагайлар ўзок муддат давомида «ўз ичида» урчитилди ва тизимли равишда сут махсулдорлиги ва сутининг ёғлилик даражаси бўйича танлаш ва саралаш ишлари олиб борилди.

Энг яхши қорамоллар 1885 йилдан бошлаб Наслчилик китобига ёзилиб борилди. 1911 йилда Наслчилик китобининг 1-нашри чоп этилди ва унга 900 бош сигирлар тўғрисидаги маълумотлар киритилган эди.

1947 йилда зотнинг номи латвия қизил қўнғир деб белгиланди.

Туси қизил бўлиб, ҳар хил ранг – барангликда бўлади. Боши, бўйини, оёқлари тўқроқ рангда бўлади. Қорамоллар мустаҳкам конституцияли, боши катта эмас, енгил, бир оз узун, суяклари енгил, кўкраги чуқур, танаси узун, думғазаси кўтарилган, елини яхши ривожланган бўлади.

Энг яхши подаларида сигирларнинг сут махсулдорлиги юкори бўлади. Сигирларининг сут махсулдорлиги 4331 кгни ва ёғлилиги 4,25% ни ташкил этади.

Наслли сигирларнинг ўлчамлари (см): яғрин баландлиги 129,6 смни, кўкрак чуқурлиги 71,1 смни, кўкрак айланаси 193,3 смни, тана узунлиги (лента билан) 163,7 смни, кафт айланаси 18,0 смни ташкил этади.

Сигирларнинг тирик вазни 520—560 кгни, буқалариники 750—850 кгни ташкил этади. Энг юкори вазн сигирларида 750 кгни, буқаларида 1000 кгга етади.

Литва қизил (Lithuanian Red)

Бу зот ХХ асрнинг бошларида маҳаллий литва корамолларининг асраш ва озиклантириш шароитларини яхшилаш, ялпи танлаш, юкори махсулдор зотлар билан (айиршир, ангелн, голланд, дания кизил, кўнгир швейцария,

шортгорн) чатиштириш натижасида яратилган. Дурагайлар сут ишлаб чиқариш учун танлаб олинган. Барча корамоллар аник сут типидagi тана тузилишига эга. Туси қизил бўлади. [6,126,167]

Тана ўлчамлари: яғрин баландлиги - 126,0 см, кўкрак чуқурлиги - 69 см, танасининг кия узунлиги - 157,0 см, кўкрак айланаси - 188,0 см ва кафт айланаси - 19,0 смни ташкил этади. Катта ёшдаги сигирлар вазни - 470 кгни, яхшилариники - 500 кгни, букалариники 750 кгни, максимали эса 950 кгни ташкил этади. Соғими 3362 кг бўлиб, ёғлилиги 3,69% ни ташкил этади.

Ушбу зот Литва, Россия, Марказий Осиё давлатлари худудида кенг тарқалган.

Литва кора-ола (Lithuanian black-pied)

Ушбу зот Литва маҳаллий корамолларини кора-ола голланд зоти билан чатиштириб яратилган. Зотни шаклланишида остфриз ва швеция кора-ола зоти катнашган.

Литва кора-ола зоти 1951 йилда зот

сифатида тан олинган. [6,126,167]

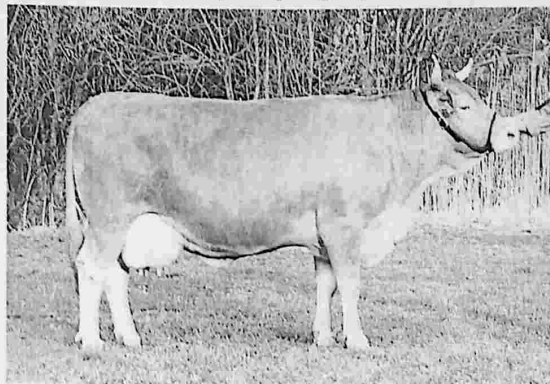
Ушбу зот Литвадаги корамолларнинг 57% ини ташкил қилади. Ҳозирги замон литва кора-ола зоти кенг танали, мустахкам

конституцияли бўлиб, зотнинг ичида яққол сут ва сут-гўшт йўналишидаги белгилари мужассам бўлган қорамоллар ажралиб туради.

Биринчи туққан сигирларининг вазни 513 кгни, катта ёшдагилариники 553 кгни ташкил этади. Моллар тез етилади, озуқага кунлик ўсиши билан жавоб беради, интенсив боқилганда букачалари 17-18 ойлигида 380 - 420 кг тош босади. Сўйим чиқими 58 - 59%.

Ўртача сут маҳсулдорлиги 5428 кг ва сутининг ёғлилиги 4,19% ни ташкил қилади.

Лимпург (Limpurger)

Ушбу зот Германиянинг жанубидаги Лимпург худудида Штутгарт шаҳри атрофида яратилган.

Ушбу худудга Франциядан XVIII ва XIX асрларда қорамоллар келтирилган ва уларни маҳаллий аҳоли «Beef-de-

Hohenhole», деб аташган. XIX аср охирида уларнинг маҳсулдорлик кўрсаткичларини яхшилаш мақсадида Gelbvieh ва Glan зотлари билан чатиштирилган. Шу билан бирга, XIX асрда қирол Вильгельм I Вюртемберг шаҳри худудида ушбу зотни голланд зотли буқалар билан чатиштиришни ташкил қилган ва бугунги кунда йўқолиб кетган розенштайн зотини яратишга муваффақ бўлган. [126,167]

1890 йилда зот уюшмаси ташкил қилинган (Verein zur Erhaltung und Pflege des Limpurger Rindes).

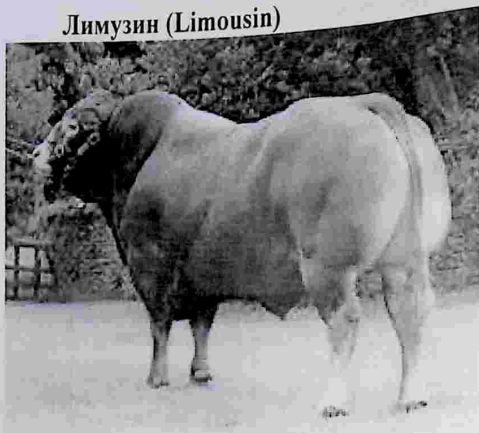
Иккинчи жаҳон урушигача 13 000 бош қорамол бўлган, 1952 йилга келиб 5000 бошгача камайган. Бугунги кунда жами 300 бош сигир ва 10 бош буқаси қолган.

Зот ишчи кучи сифатида ва гўшт учун урчитилади.

Зот ўртача катталиқда, туси сариқ рангда.

Сигирларнинг яғрин баландлиги 134-137 смни, буқалариники- 143-148 смни, тирик вазни тегишлича: 650-1100 кгни ташкил этади. Сут маҳсулдорлиги 4400 кггача бўлади.

Лимузин (Limousin)

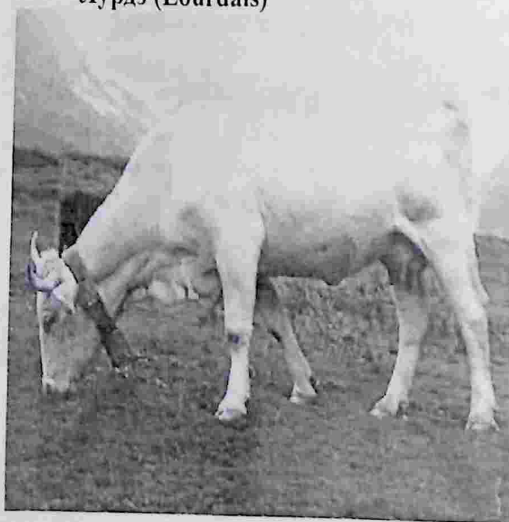
Зот ўзоқ
яратилиш тарихига эга.
Франциянинг
Монтиньяк яқинидаги
Ласко ғорларидаги ёши
20 минг йилдан ортиқ
бўлган қоялардаги
тасвирланган
қорамоллар ҳозирги
замон лимузин зотли
қорамолларига
ниҳоятда ўхшаб

кетди. Франция жанубининг марказий қисмидаги Лимузин ва Марке ҳудудларининг ерлари тошлоқ ва иқлими совуқ бўлиб, бу қизил тилласимон қорамолларнинг ватани ҳисобланган. Бундан ташқари, ҳудуднинг ўраб олинганлиги қорамолларни бошқа зотларнинг таъсирисиз урчиштириш имконини берган. [126.167]

1886 йилдан бошлаб сигирларнинг кўрсаткичларини Наслчилик китобларига киритиш бошланган. Туси тилласимон қизил, кўкраги чуқур, гавданинг олдинги қисми кучли ривожланган, орқа тарафи кучли муқуллаган.

Тана ўлчамлари: яғрин баландлиги- сигирларида 127-128 смни, букаларида 137-140 смни, катта ёшдаги сигирлар вазни- 550-600 кгни, букалариники 1000-1100 кгни, сўйим чиқими-60-65% ни ташкил этади. Зот жуда самарали, тез мослашувчан, юқори гўшт маҳсулдорлигига эга.

Лурдэ (Lourdais)

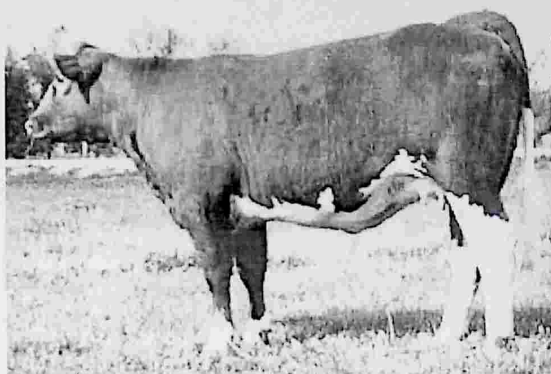
Ушбу зот
йўқолиб кетган деб
ҳисобланади, лекин
популяцияси 40
бошни ташкил этган,
шундан 30 боши
сигирлар ва 10 боши
букалар бўлган подаси
сакланиб қолган.

Зот Пиреней
ярим ороли ҳудудида
яратилган ва энг яхши
сут йўналишидаги
зотлардан

хисобланган. Бундан 100-150 йил олдин тоғли худудларда кенг тарқалган бўлиб, мустаҳкам тана тузилишига ва яхши сут маҳсулдорлигига эга бўлган. [126.167]

Кунлик соғими 20 кггача бўлган, бўзоқлар онасининг тагида ўстирилган. Туси ок ёки сут-бугдой рангли.

Мен-анжу (Maine-Anjou)

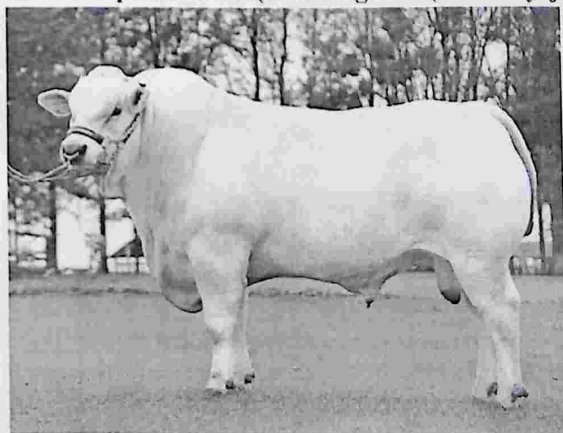
Мен-анжу зоти Франциянинг шимолий –ғарбий худудида яратилган. Зот Мен ва Анжу дарёларининг номи билан аталган ва шу худудда тарқалган. Туси қизил бўлиб, танасининг пастки қисми, боши, думи ва оёқларида ок доғлари бўлади. Жуссаси йирик

бўлиб, букалари 1400 кггача, сигирлари 850 кггача тош босади.

Гўшт маҳсулдорлиги юкори, пўшторлиги яхши, сигирларида туғиши осон кечади. Сўйилганда кам ёғли нимталарнинг чиқиши билан қимматли ҳисобланади. [126.167]

Қорамоллар тез мослашувчан, оғир шароитларни енгил ўтказди, яйловлардан яхши фойдаланади.

Маркижиана (Marchigiana (mar-key-jah-nah))

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Del Cubante (Авеллино).

Маркижиана зоти Италиянинг пойтахти Рим шаҳрига яқин бўлган Марке худудида яратилган. Худуднинг ландшафти тошлоқ ва озука манбалари етарли эмас.

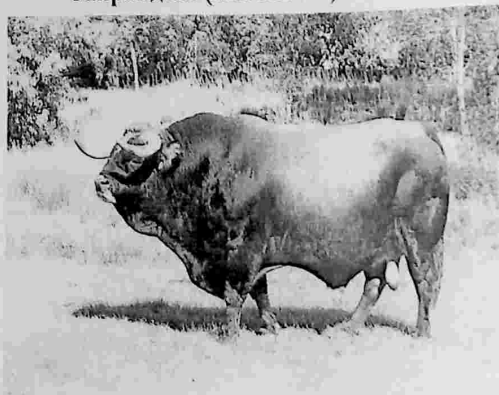
Зот Италияда энг кўп таркалган зотлар каторига киради. Зотнинг келиб чиқиши борасида бир неча хил фикрлар бўлиб, Америка халқаро уюшмасининг чоп этилган ишларида V асрда Рим қўлагандан кейин Марке худудидида ушбу зотли моллар олиб келинган деб кўрсатилган. Бошқа олимлар (К.Бриггс) зотни яратишда киан ва яна 2 та тоғ зотларидан фойдаланилган деб таъкидлашган.

Зот киан зотига туси ва умумий тузилиши билан ўхшаб кетади. Улар йирик жуссали, мускуллари яхши ривожланган, лекин нисбатан энгил суяқларининг структурасига эга. Териси калта жун билан копланган, туси оқ - кўк ва оқ бўлади. Териси, тили, тумшуги, кўзларининг атрофи қора рангда. Шохлари ўртача катталиқда, учи қора рангда, ўртаси оқ ва туби сарик рангда, букаларида олдинга қараган, сигирларида эса тепага.

Оёқлари ўрта узунликда, лекин киан зотига нисбатан калтарок. Ёш қорамоллар эрта етилади, сигирларини туғиши энгил кечади, пўшторлиги яхши.

Қорамоллар тез мослашувчан, оғир шароитларни энгил ўтказади, яйловлардан яхши фойдаланади. [126.167]

Мирандеса (Mirandesa)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Frieiresa (испан тилида), Ratinha.

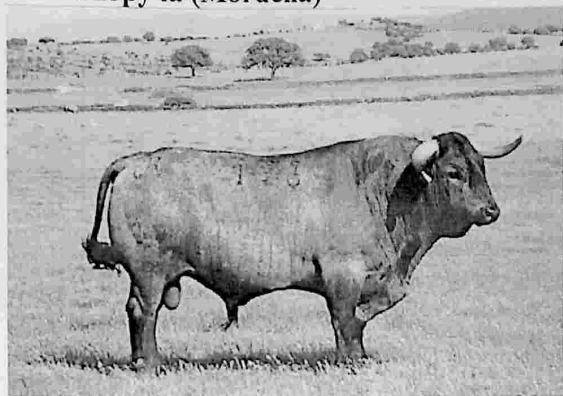
Ушбу зот Португалиянинг абориген зоти ҳисобланади.

Португалиянинг марказий ва шимолий-шарқий қисмида ва Испаниянинг жанубий-

шарқий туманларида (Orense) таркалган. [126.167]

Гўшт ишлаб чиқаришда мақбул зот ҳисобланади. Сигирларнинг яғрин баландлиги 133 смни, букалариники 143 смни, тирик вазни тегишлича 550-900 кгни ташкил этади. Туси тўқ қизил, сигирлариники очроқ бўлади. Иккала жинси ҳам калта бошли, шохлари узун, олдинга ва тепага қайрилган бўлади.

Моруча (Morucha)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Salmantina (испан тилида).

Ушбу зот Испаниянинг Саламанка худудида қора иберия зотидан келиб чиққан.

Гўшт ишлаб чиқаришда макбул зот ҳисобланади.

Испаниянинг Саламанка, Касерес, Камара, Авила, Вальядолид, Бадахос, Паленсия, Толедо, Хаэн, Сьюдад-Реаль, Мадрид ва Португалиянинг баъзи худудларида тарқалган. [126,167]

Сигирлари 500 кг, буқалари 900 кг тош босади, туси қора ёки кўк-чипор (кўк) бўлади.

Сигирларининг оналик хусусиятлари юқори, ўзоқ маҳсулдор ҳаётининг давомийлигига эга (14 дан 16 йилгача). Қорамоллар тез мослашувчан, оғир шароитларни енгил ўтказади, яйловлардан яхши фойдаланади.

Мюрбоден (Murboden)

Мюрбоден зоти Австрияда 1950 йилларда бир нечта тоғ зотларини чатиштириш йўли билан яратилган. Сўнгра дурагайлар австрия сариқ зоти билан чатиштирилган.

Бугунги кунда зотнинг кичик популяцияси Югославияда сақланиб қолган ва уни Помур

қорамоллари деб аташади. [126,167]

Туси сариқ ва оч сариқ-кизил бўлади, кўзлари, шохлари, бурун ойнаси атрофи кизил рангда.

Сигирларини яғрин баландлиги 130-140 смни, букалариники 140-150 смни, тирик вазни сигирлариники 700 кгни ва букалариники 1200 кгни ташкил этади.

Ҳолати: йўқолиб кетиш арафасида

Моденезе (Modenese)

Моденезе зоти, эътироф этишларича, IX асрда Капри оролидаги (Модена, Шимолий Италия) кизил тусли корамолларнинг гетероген популяциясидан келиб чиккан дейилади ва бунда подольск корамолларининг таъсири бор деб

хисобланади. [126,167]

Ўзок йиллар давомида наслчилик ишида сут маҳсулдорлигига эътибор берилган, гўшт маҳсулдорлигига камрок, ҳамда ок тусли корамоллар танланган.

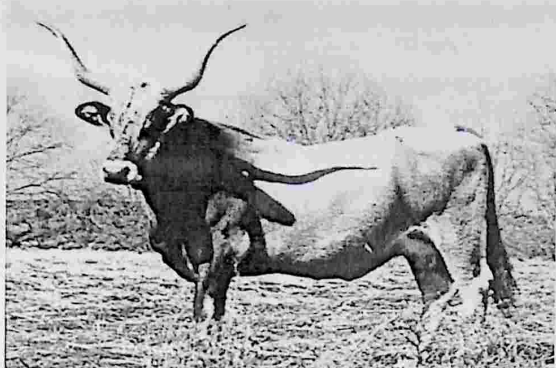
1957 йилда Наслчилик китобига киритиш бошланган, сўнгра 1975 йилда тўхтатилган. 1986 йилда янги Миллий реестр қабул қилинган ва унга ушбу зот сигирлари ҳақидаги маълумотлар киритилиб борилмоқда.

Сони 1940 йилда 120 000 бошга етган ва 2000 йилда 300 бошга тушиб қолган. Бугунги кунда 650 бош сигирлар қолган, уларнинг 60%и италия фриз зоти асралаётган подаларда аралаш ҳолда сақланмоқда.

Асосий хусусиятлари – ҳаётининг ўзок давом этиши, пўштдорлиги, чидамлилиги.

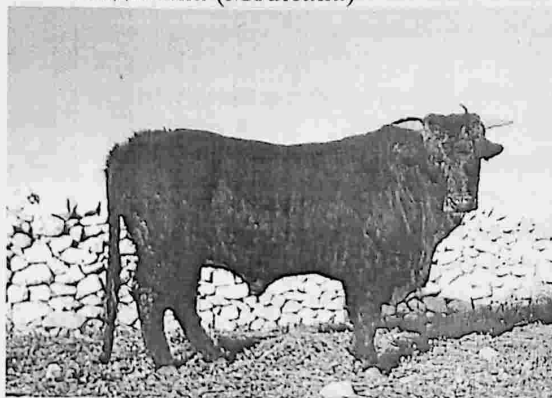
Сут ва гўшт маҳсулдорлиги бошқа ихтисослаштирилган зотларниқига нисбатан пастроқ.

Маремана (Maremmana)

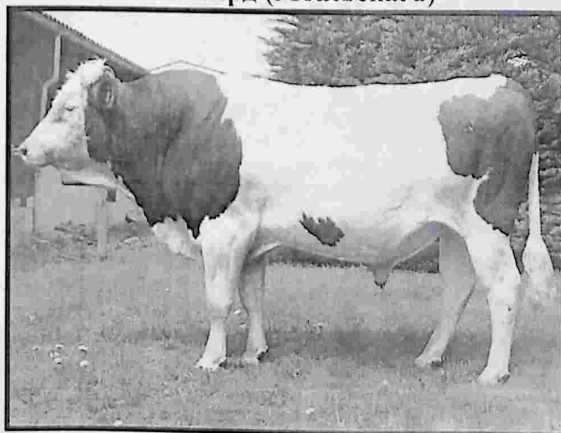
вояга етгач кўк тусга киради. Букаларининг лирасимон, сигирлариники калтарок. [126.167]

Модикана (Modicana)

қизил бўлади. [122.126.167]

Монтбельярд (Montbéliard)

Ушбу зот Италиянинг Маремма, Тоскана ва Лацио ҳудудларида тарқалган. Мареммана зоти гўшт учун урчитилади, лекин олдинлари ишчи ҳайвон сифатида фойдаланилган.

Бўзоқлари туғилганда қизил тусли бўлади ва шохлари узун ва катта,

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Olivastra modicana, Sicilian.

Модикана зоти фақат Италиянинг Сицилия оролида тарқалган. Гўшт ва сут учун урчитилади.

Қорамолларнинг Подольск типига киради. Туси тўқ

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: French Dairy Simmental.

Бу зот Франциянинг Юкори Сона-Дус ҳудудида яратилган бўлиб, XVIII асрда меннонитлар олиб келган берн қорамолларидан келиб чиққан.

Маҳаллий қорамоллар швейцария симментал, маҳаллий
альзан (оберлан), ола қорамоллар ва шароле зоти билан
чатиштирилган. [126,167]

Тусини танасининг пастки кисми ва оёқларидаги ок рангдан ажратиб олиш мумкин.

Қорамоллар йирик, яғрин баландлиги 140-152 см атрофида. Танаси компакт, суяклари мустаҳкам. Боши катта, кўзлари баландлигида кенгайган, ок рангда, жағи ва кўзлари атрофида бинафша рангида бўлиши мумкин. Тумшуғи катта, симметрик профилда, бўйини чуқур кўкрагига билинмасдан ўтиб кетади, буқаларида туши яхши ривожланган. Кураклари баданига ёпишган, ёнлари чуқур.

Сигирларининг елини етарлича баландликда ёпишган, орқа бўлаклари кенг ва баланд, елин асоси горизонтал жойлашган, сўрғичлари тўғри ва горизонтал жойлашган, тўғри цилиндрик шаклда. Елинида веналари кўриниб туради. Орқаси кенг, тўғри. Дўмғазаси бир оз қия, умурткаси билинмайди. Оёқлари мустаҳкам, йўғон.

Сигирлар тирик вазни 600- 650 кгни, буқалариники 1000 - 1200 кгни ташкил этади.

Сут маҳсулдорлиги юқори, сути физик-кимёвий хоссалари бўйича қўйилган талабларга жавоб беради ва ҳар хил пишлоқларни, йогурт, бошқа сут маҳсулотларини тайёрлашда қўл келади. Кўпинча сут порошоғи тайёрлашда ишлатилади.

Сигирларнинг сут маҳсулдорлиги 5500 кгни ва сутининг таркибидаги оксили 3,45% ни ва ёғлилиги 4% ни ташкил этади.

Қорамоллар бўрдокига боқилганда кунлик ўсиши баланд бўлиб, ўртача 1200 - 1350 гр. ни ташкил этади, сўйим чикими сигирларда 52-54%, буқаларда 56-58% бўлади.

Маҳаллий эстон (Estonian native)

Маҳаллий эстон зоти абориген зот бўлиб, олиб борилган самарали наслчилик ишлари натижасида маданий зотларга хос бўлган хусусиятларни ўзида мужассам этган. Зот буюк рус қорамолларининг шимолий гуруҳидан

фойдаланиб яратилган. Эстонияда маҳаллий қорамолларни яхшилаш тадбирлари 1909 йилда бошланган. [6,126,167]

Наслчилик иши сут йўналишидаги ўртача катталиқдаги, мустаҳкам конституцияли, чидамли, юкори сут маҳсулдорли, серёғли, самарали, тўқол, сарик-қизил тусли қорамолларни яратишга қаратилган эди.

1914 йилдан бошлаб сигирларнинг кўрсаткичлари Наслчилик китобига киритиб борилди. Инбридингни олдини олиш мақсадида 1955 - 1967 йилларда қорамолларни жерсей ва маҳаллий финн зотларининг буқалари билан чатиштириш ишлари олиб борилди.

Ушбу зотли қорамолларнинг аксарият қисми тўқол. Туси сарик жигарранг ва қизил бўлади, буқаларининг елкаси ва танаси тўқроқ рангда.

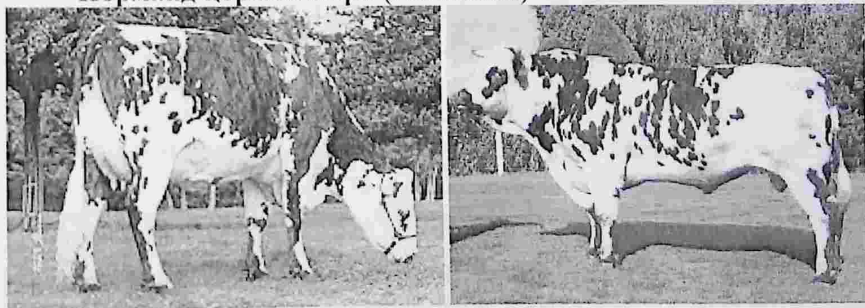
Боши енгил, ўртача, тор пешонали, бўйини ингичка, узун, кўкраги ўртача кенгликда, чуқур, орқаси тўғри, узун, томсимон, орқа оёқлари сакраш бўғинларида яқинлашган.

Елини ҳажмли, бўлаклари бир текис ривожланган, ваннасимон ёки косасимон.

Конституцияси нозик, тигиз. Яғрин баландлиги сигирларида 124,9 смни, тирик вазни 520 кгни ташкил этади.

Сут маҳсулдорлиги 3276 кгни ва сутининг ёғлилиги 3,78% ни ташкил этади.

Норманд қорамоллари (Normande)

Ушбу зот Нормандияда IX-X асрларда викинглар томонидан олиб келинган қорамоллар негизида яратилган. Минг йиллар давомида ушбу қорамоллар кўш маҳсулдор йўналишдаги зотга айланган. [126,167]

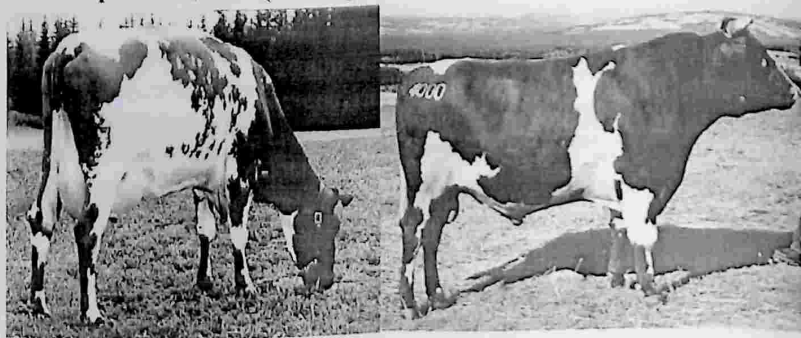
Францияда 1883 йилдан бошлаб зотнинг Наслчилик китоби юритилиб бошланган. Бу зот асосан сут ишлаб чиқариш учун урчитилади.

Зот Франциядан ташкари Жанубий Америка давлатларида ҳам кенг тарқалган. Улар юкори озуқа конверсияси ва сут махсулдорлиги билан ажралиб туради. Ёш қорамоллар бўрдокига боқилганда сўйим чикими 62% ни ташкил қилади.

Сигирларнинг тирик вазни 680 кгни, букалариники 1100 кгни ташкил қилади. Ёш моллар тез ўсади, сигирлари ўзок яшайди.

Сут махсулдорлиги 6000 кгни, сутнинг таркибидаги ёғи 4,2% ни ва оқсили 3,5% ни ташкил этади.

Норвегия қизил (Norwegian Red)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Norsk rødt fe (Норвегия)

1961 йили норвегия қизил зотини бошқа зотлар билан чатиштириш ишлари бошланган эди, 1963 йилда эса айиршир, швеция қизил оқ, қизил-ола, фриз ва голштин зотларидан ҳам фойдаланилди. 1975 йилга келиб Норвегия қорамолларининг 98%и ушбу зотга мансуб эди. [126.167]

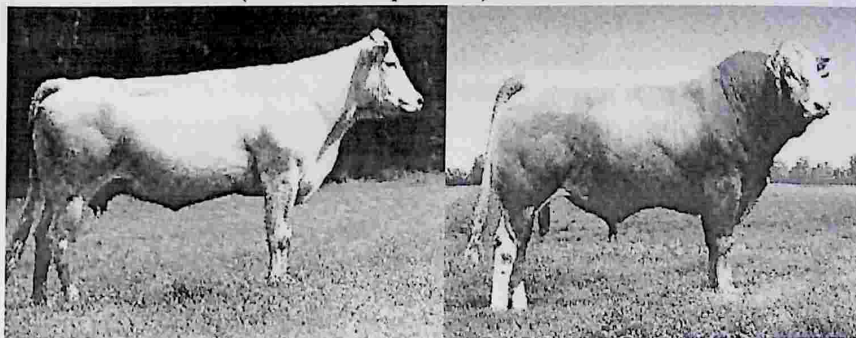
Зот тўғрисидаги тушунчага асосан норвегия қизил моллари зот деб аталса нотўғри бўлади. Бу жуда катта тушунча бўлиб, ушбу қорамоллар популяцияси катта бўлиб, улар икки йўналишда урчитилади.

Сигирлари юкори сут махсулдорлигига эга, сут ажратиш тезлиги юкори, пўшторлиги баланд, айна пайтда букалари бўрдокига боқилганда тез семиради.

Туси қизил ёки қизил –ола. Тирик вазни тегишлича: 495 - 900 кг бўлади.

Сут махсулдорлиги юкори бўлиб, сигирларидан лактация даврида ўртача 5800 кггача сут соғиб олинади. Сутининг таркибидаги ёғи 4,0 % ни ва оқсили 3,3 % ни ташкил этади.

Ок аквитан (Blonde d'Aquitaine)

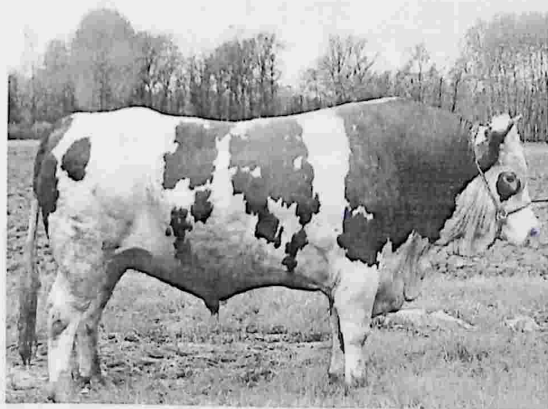

Ок аквитан зоти асосан юк ташиш мақсадида ишчи ҳайвон сифатида яратилган. Зотни яратишда шортгорн, шароле ва лимузин зотли букалар ишлатилган, сўнгра олинган авлодлар бошлангич зотнинг букалари билан қайта чатиштирилган. Наслчилик ишида асосий эътибор юк ташиш қобилятига ва сут маҳсулдорлигига қаратилган эди. [126,167]

Зот таркибида 3 та гуруҳ мавжуд: Гароней, Керси ороли ва ок Пиреней. Улар асосан Франциянинг жанубий-ғарбий ҳудудларида тарқалган. Ок аквитан зоти халқ селекцияси томонидан яратилган, юқори гўшт маҳсулдорлигига эга, чидамли ва жуда ювош ҳисобланади. Ўтган асрнинг 60-йилларида зотнинг Наслчилик китоби юритилиб бошланган.

Туси оч ок рангдан оч сарикгача бўлади. Пешонаси ва тумшуги кенг, учбурчаксимон. Шохи оч рангли ва асосида йўғон, учи қорайган бўлади. Подада тўқол моллар ҳам учраб туради. Бу зотли қорамоллар йирик, букалари 700 - 1100 кг, сигирлари 500-650 кг тош босади.

Оропа (Oropa)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Pezzata rossa d'Oropa. [126,167]

Зот Италиянинг Бьелла ва Пьемонт ҳудудларида тарқалган.

Сут ва гўшт учун урчитилади ва бу зот аоста зотига ўхшаш бўлиб, симментал зотидан фойдаланиб яратилган. Туси қизил-ола, боши ок бўлади.

Партенайз (Parthenais (Par-Ten-A))

Ушбу зот Европа давлатларида кенг таркалган зотлардан хисобланиб, жуда кадимий яратилиш тарихига эга.

Биринчи Наслчилик китоби Франция 1893 йилда чоп этилган.

Қорамолларнинг феъли юмшок, туси тўқ пигментацияли кизил рангда бўлади. Сигирларида туғиши асоратларсиз осон кечади, бўзоклари тез ўсади. Гўшти жуда майин, юмшок бўлади, ёғ ва холестерин миқдори кам бўлади. Таъми жуда яхши.

Зот гўшт учун урчилади. [126.167]

Пьемонтес (Piedmontese)

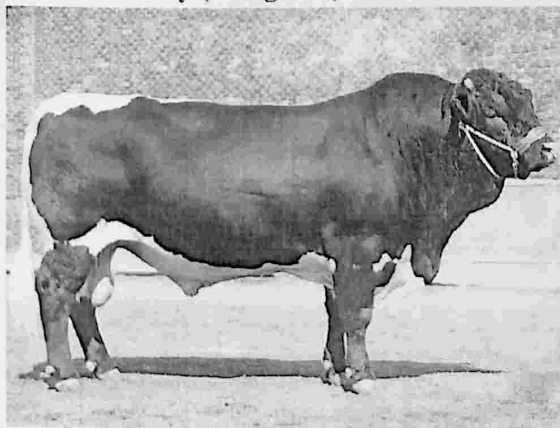
Пьемонтес зоти Италиянинг шимолий-ғарбида Альп тоғлари билан изоляцияланган (Razza Piedmontese) тоғли худудда яратилган. Европа қорамолларининг кадимги аجدоди зубр бу худудларда кенг таркалган эди. Бундан тахминан 25 минг йиллар олдин Осиёдан (ҳозирги Покистон) зебуларнинг миграцияси бошланган. Улар асосан Пьемонт водийига келиб тўпланишган ва олдинга, яъни Альп тоғларига қараб ҳаракати шу ерда тўхтаган. Улар бу ерда зубрларнинг маҳаллий тури билан чатишган. Иккита бир бирига ўхшамайдиган- зубр ва зебу чатишиб, ҳозирги пьемонтес зотига айланган.

Барча Италия ок зотлари, шу жумладан пьемонтез зотининг бўзоқлари туғилганда сарик тусли бўлади ва ёши ўтиб ок-кўк тусга айланади, териси қора рангда бўлади. [126,167]

Пьемонтез зоти бундан ташқари, уни ажратиб турадиган хусусиятларидан бири, бу сонларида қўш мускулатурасининг ривожланиш хусусиятига эга. 1886 йилда бу хусусияти селекционерларнинг эътиборини жалб этди ва улар уни такомиллаштириш чораларини кўриб бошладилар.

Наслчилик китобига маълумотларни киритиш 1887 йилда бошланган. Италияда пьемонтез зоти сут ва гўшт учун урчитилади. Сутидан махсус пишлоқлар тайёрланади, гўшти эса юқори баҳоланиб сотилади.

Пинцгау (Pinzgauer)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Pinzgau, Jocherg Hummel.

Эрамизнинг 500 йилларида Альп тоғлари худудида чорвадорлар бавария маҳаллий қорамолларидан совук иқлим шароитига чидамли бўлган ва етарлича сут ва гўшт

бера оладиган қорамолларни ажратиб бошладилар. [126,167]

Баварияда озуқа шароити яхши бўлиб, қўнғир ва чипор қорамоллар урчитилган.

Аста - секин пинцгау зоти ҳозирги тана тузилиши ва тусига эга бўлиб борди.

Пинцгау номи Австрияни Зальцбургдаги «Пинцгау» номли худуд номидан олинган бўлиб, биринчи марта хужжатларда 1600 йилда қайд этилган. 1700 йилда бошланган Наслчилик китобларига асослансак, кўриниб турибдики қанчалик ўзоқ тарихга эга бу зот.

Маълумотларга кўра, бу зотли қорамоллар 1820 йилларда Румыния, Чехословакия ва Югославияга экспорт қилинган. 1900 йиллар бошида кичик подаси Жанубий Америка қитъасига экспорт қилинган.

Сут маҳсулдорлиги ўртача бўлиб, 4000-5000 кгни ташкил қилади.

Сигирлари яхши озуқа конверсиясига, юмшок феълга, онал хусусиятларига ва пўшторликка эга.

Интенсив бокилганда ёш молларнинг кунлик ўсиши 140 граммни ташкил этади ва сўйим чиқими 56-58% бўлади.

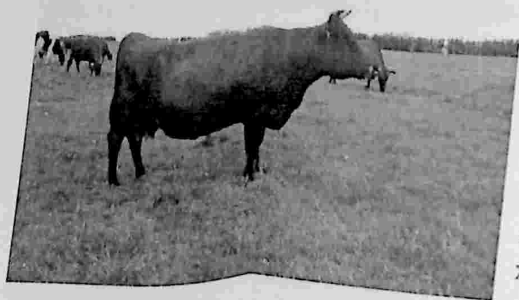
Гўштининг сифати яхши, мрамрлиги юкори, гўшти оч кизил рангда бўлади.

Қорамоллар шохли бўлади, баъзан тўкол моллар ҳам учраб туради.

Туси қизил, оркаси, думи ва қорин қисми ок бўлади.

Қорамоллар шароитга тез мослашувчан бўлади, тирик вазни сигирлариники 450 кгнн, букалариники 900 кгнн ташкил этади.

Польша қизил (Polish Red)

Польша қизил
зоти кадимий калта
шохли қорамоллардан
(Bos Taurus
brachyceros) келиб
чиккан.

Яратилиш тарихи
XIX асрга бориб
тақалади ва биринчи
подалари Польшанинг
жанубидаги ерларда
яратилган. [6,126,167]

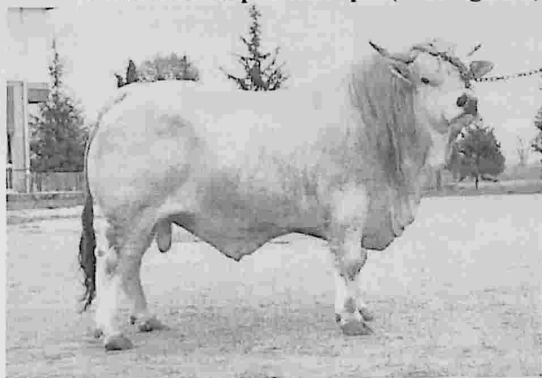
1915-1940 йилларда бу зотли қорамоллар Польша давлатининг подаларида 25% ни ташкил этар эди. 1960 йилда уларнинг сони 2,0 млн. бош бўлиб, салмоғи 18%га тушиб қолди.

Шундан сўнг популяцияси кескин камайиб борди ва бутунги кунда ушбу зотнинг англер, Швеция ва Дания қизил моллари билан чатиштириб олинган дурагайларида кенг фойдаланилмоқда.

Зот сут йўналишида бўлиб, туси қизил бўлади.

Шохлари ўртача катталиқда. Букачалари интенсив бокилганда кеч етилади. Сигирлари 500 кг, букалари 750-800 кг тош босади.

Романол қорамоллари (Romagnola)

Романол қорамоллари Италияда тарқалган *Bos primigenius podolicus* типдаги ёввойи бука ва готлар томонидан Евроосиё даштларидан олиб келинган *Bos primigenius nomadicus* типдаги букаларидан келиб чиққан.

Шунинг учун улар асосий *Aurochs* типи, яъни замонавий *Bos Taurus* ва *Bos Indicus* типдаги қорамолларнинг ёввойи аجدодларидаги хусусиятларни ўзларида мужассам этишган. [126,167]

Улар Италияда бир нечта зотларнинг яратилишига асос бўлган. Уларни ажратиб турадиган белгиси –бу лирасимон шохлари, қора рангдаги териси, оқ ёки кўк туси ва умумий тана тузилиши.

Италиянинг шимолий-шарқий ҳудудларидаги Равенна, Форль ва Римини провинцияларида, яъни Романья деб умумлаштирилган ҳудудида, романола зоти яратилган.

Ўзоқ йиллар давомида наслчилик иши фақат уларнинг ишчи хусусиятларига қаратилган бўлиб, гўшт маҳсулдорлиги иккиламчи деб ҳисобланган. Яхши озуқа манбалари ва доимий қишлоқ хўжалик ишларида фойдаланилиши зотни йирик, мускуллари яхши ривожланган тана тузилишига эга бўлишига асос бўлган. Ўтган асрда механизациянинг қишлоқ хўжалигига кириб келиши қорамоллардан фойдаланишни қисқартирди. Бу эса уларнинг гўшт маҳсулдорлигига эътибор қаратишни тақозо этди.

Зот дунёдаги йирик қорамол зотларига қиради. Молларнинг бели, орқаси ва сонларининг пастида мускулатураси кучли ривожланган. Суяқларининг структураси ўртача. Киан зотига қараганда жуссаси кичикроқ. Шохлари лирасимон, букаларида ўроксимон, ичкарига йўналтирилган. Туси оч сарик, букаларида кўзларининг атрофи ва яғрини кўк тусда.

Териси қора, оёқлари, тумшуги, шохининг учлари, ёргоғи, сигирларида вульваси қора рангда бўлади. Бу - ҳудуднинг иссиқ иқлимга адаптацион жавоб ҳисобланади.

Бўзқоклари туғилганда оч қизил тусда бўлади ва ёши 90 кунга етгач рангини ўзгартириб, оқ тусда бўлади. Тирик вазни: сигирлари-750 кг, букалари 1250 кг тош босади. Ёш моллар тез етилади, яхши ўсади, гўшт маҳсулдорлиги юқори бўлади.

Режжиана (Reggiana)

Кўйидаги ном билан ҳам аталади: Formentina. Италиянинг Парма ва Реджио - Эмилия худудидаги монахлар томонидан урчитилган режжиана моллари хақидаги маълумотлар 1000 йилда келтирилган ва улар 1809 йилгача бу ерлардаги энг муҳим

қорамоллардан бири бўлиб ҳисобланган. [17,126,167]

1950 йилда руйхатга олиш бошланган ва 1986 йилда Миллий Наслчилик китоби юритилган. 1950 йили 41 000 бош сигирлар руйхатга олинган бўлса, сўнгра уларни швиц ва голштин зотли қорамоллар билан алмаштириш ишлари бошлаб юборилди.

1970 йилга келиб моллар сони 8000 бошга камайиб кетди ва 1981 йили атиги 450 бош сигирлари сақланиб қолди. Бугунги кунда бош сони кўпаймоқда ва бунда улардан олинadиган маҳсулот брендининг аҳамияти катта бўлмоқда (Parmigiano Reggiano пишлоғи ва Reggiana сути).

Туси қизил ва сарик қизил, тумшугининг атрофи оқ ва шохларининг учи қора бўлади. Ягрин баландлиги сигирларида 140 смни, букаларида 145 смни, тирик вазни сигирлариники 500 кгни, букалариники 650 кгни ташкил этади. Сутининг таркибида β -казеиннинг кўп бўлиши пишлоқ ишлаб чиқаришда муҳимдир. Зот шароитга тез мослашади, сигирлари пўшtdор бўлади.

Ретинта (Retinta)

Ретинта зоти Испаниянинг Эстремадур ва ГАРбий Андалусия худудида яратилган ва тарқалган. Яратилишида андалуз қизил, эстремадур қизил ва андалуз зотларидан фойдаланилган. Ретинта зоти

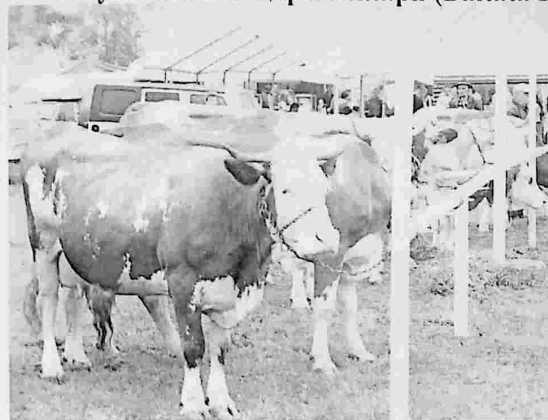
ишчи йўналишида бўлиб, бугунги кунда асосан гўшт учун урчитилади. [126,167]

Туси кизил. Шохлари ўртача катталикда, ёнига ва олдинга қараб ўсади. Уларнинг тана тузилиши ва маҳсулдорлиги тарқалиш ҳудудига қараб ўзгаради.

Яғрин баландлиги сигирларида 136 смни, буқалариники-141 смни, тирик вазни сигирлариники 380-590 кгни, буқалариники 660 - 1000 кгни ташкил этади.

Энг йирик подалари Испаниянинг Тамерон, Лас-Ломас Финка, Кадиса каби ҳудудларида жойлашган.

Руминия ола қорамоллари (Baltata Romaneasca)

Руминия ола қорамолларини яратиш ишлари 1860 йилда бошланди ва маҳаллий кўк қорамоллар ўзок муддат давомида Швейцария, Австрия, Германия, Чехия ва Словакиядан олиб келинган симментал зотли буқалар билан чатиштирилди.

Биринчи подалар

Банат, Трансильвания ва Буковина вилоятлари ҳудудида ташкил этилди. Бугунги кунда руминия ола қорамоллари энг кўп сонли ҳисобланади. [126,167]

Зот уюшмаси 1910 йилда ташкил этилди ва маҳсулдорликни назорат қилиш тизими 1914 йилда жорий этилди.

1962 - 1980 йиллар оралиғида 1400 бош ғунажинлар ва 60 бош симментал зотли насли буқалар келтирилди.

Бунинг самараси ўларок симментал зотига ўхшаб кетадиган қорамоллар яратилди ва бир пайтнинг ўзида маҳаллий қорамолларнинг айрим белгиларини сақланиб қолишига ҳам эришилди.

Зот сифатида 1959 йилда тасдиқланди. Ушбу зот филогенетик жиҳатдан қўйидаги зотлар билан ўзвий боғлиқ: симментал, монбельярд, чехия ва словакия ола қорамоллари, венгрия ола зоти, сичев зоти (Россия).

Популяцияси Руминия қорамолларининг 36% ни ташкил этади.

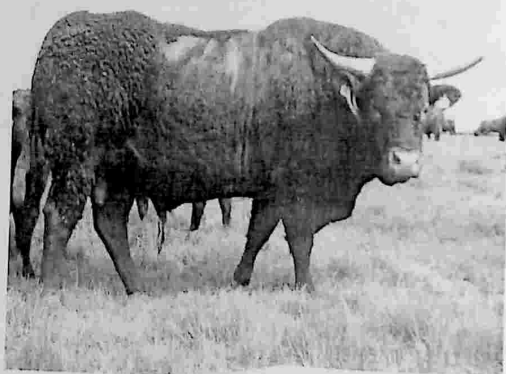
Ягрин баландлиги сигирларида 133 смни, буқаларида 150 смни, тирик вазни сигирлариники 600 кгни, буқалариники 900 кгни ташкил этади.

Туси қизил (қизилдан каштан рангигача) бўлиб, ок доғлари (оч сарикдан тўқ сарикгача) бор.

Боши, оёқларининг пастки қисми, елини, кўкраги, думининг охириг учдан бири ок рангда. Тумшуғи бинафша рангда, шохлари сарик. Пешонаси кенг, катта, кулоклари катта горизонтал йўналган, шохлари ўртача, лирасимон шаклда, кўзлари катта, маъноли, шиллик пардаси рангли, бўйини ўртача узунликда бўлади.

Танасининг олдинги қисми кенг, елкаси тўғри, думи тепада бириккан. Феъли юмшоқ.

Салерс (Salers (Sa'lair))

Францияда яратилган кадимий зотлардан бири. Франциянинг ўрта асрларда қурилган Салерс шаҳри яқинидаги горлардаги қояларида топилган ва 7000 йил ёшдаги бўлган кадимий расмлардаги қорамолларнинг

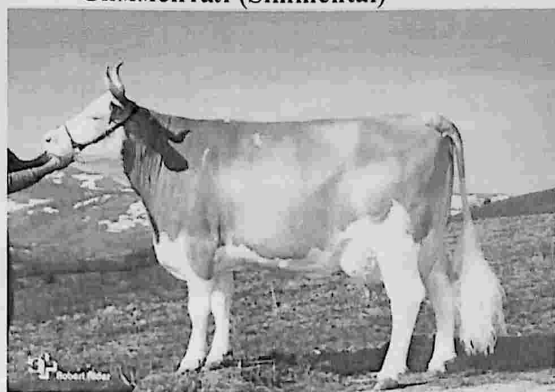
суръатлари салерс зотли қорамолларини эслатади. Зот кадимий Мисрнинг қизил қорамолларига ўхшаб кетади. Ушбу зот кадимий ва соф сақланган Европа зотлари сирасига киради. Бу уларни чатиштириш Дастурларида ишлатганда қўл келади. [126.167]

Маълумки, ушбу зот Франциянинг Овернь худудида яратилган. Бу худуд тоғлар билан ўралган худуд бўлиб, иклими экстремал, намли, тўпроғининг аҳволи оғир, ҳаво ҳарорати йил давомида тез ўзгарувчан бўлади. Шунинг учун қорамоллар яйлов ўтларини ишлатишга яхши мослашган.

Бугунги кунгача ушбу зотли қорамолларни сут ва гўшт учун ва ишчи ҳайвони сифатида урчитишган.

Туси қизил, шохлари ўртача катталикда, баъзан қора тусли ва тўқол моллар ҳам учраб туради.

Симментал (Simmental)

Симментал зоти
– энг қадимий ва
дунёда кўп тарқалган
зотлардан
ҳисобланади.

Зот Швейцариянинг
Симма водийидаги
қизил - ола
қорамоллари асосида
халқ селекцияси йўли
билан яратилган.
Зотнинг номи

яратилиш ҳудудининг номидан келиб чиққан. Немис тилида "Thal"
ёки "Tal" сўзи «водий» дегани бўлиб, зот номи «Simme Valley»
сўзидан олинган. [126,167]

Наслчилик китобига киритиш тадбирлари 1806 йилда Берн
кантонида бошланган ва бу зот тез ўсиши, сут, ёғ ва пишлоқ ишлаб
чиқаришдаги кўрсаткичлари, ишчи хайвони сифатида
фойдалангандаги афзалликлари учун маҳаллий аҳоли томонидан
севиб урчитилган.

Симментал зотининг уюшмаси 1890 йилда ташкил этилган.

Швейцарияда яратилганидан бошлаб ушбу зотли қорамоллар
барча китъаларга тарқалиб кетди. Дунёдаги симментал зотли
қорамолларнинг сони 40-60 млн. бошни ташкил этади.

Уларнинг тенг ярми Европа давлатларида урчитилади. XIX
асрда симментал зоти Европа давлатларига, Болкон оролига ва
Россияга, 1895 йилда Жанубий Африка давлатига экспорт қилинган.

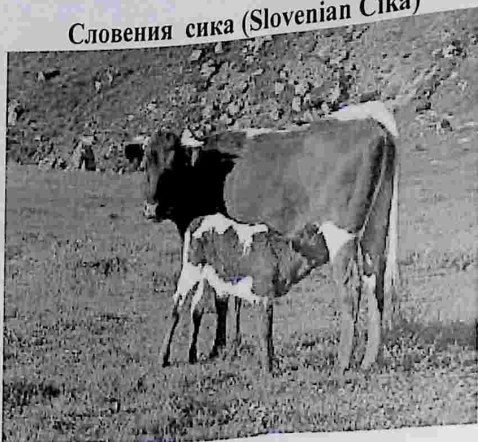
Гватемалага улар 1897 йилда, Бразилияга 1918 йилда ва
Аргентинага 1922 йилда келтирилган. Бутунжаҳон симментал зоти
федерациясига 1974 йилда асос солинди. 1976 йилда Хитой Халқ
Республикасига келтирилган.

Зот қўйидаги номлар билан машҳур: Германия, Австрия ва
Швейцария, ҳамда Европанинг бошқа давлатларида «Fleckvieh»,
Францияда «Pie Rouge», «Montbeliard» ва «Abondance», Италияда
«Peccata Rassa». Туси қизил-ола, сарғиш-ола, қизил, қизғиш. Соф
зотли молларда бурун ойнаси, туёқлари ва шохлари ок ёки бинафша
рангда бўлади.

Тирик вазни: бўзоқлари туғилганда 35-45 кг, сигирлари 550-
650 кг, букалари 900-1100 кг тош босади.

Сут маҳсулдорлиги ўртача 4000 кг/и, сутининг ёғлилиги 3,6-
4,0% ни ва оксили 3,9% ни ташкил этади.

Словения сика (Slovenian Cika)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Tolmin Cika, Bohinj Cika, Bohinjska cika, Tolminaka cika.

Словения сика зоти жигар ранг-ола тусли қорамоллар бўлиб, пинцгау зотининг типларидан биридир ва XIX-XX асрларда Словениянинг

Толминск, Гореньск ва Ормо ҳамда Птуй шаҳарларининг атрофларидаги ҳудудларда тарқалган. [126.167]

Туси қизил, жигар ранг бўлиб, орқаси ва қорин қисмининг пасти оқ бўлади. Зот таркибида 2 та гуруҳи мавжуд: Tolmin ва Bohinj.

Молларнинг жуссаси кичик, сигирларнинг яғрин баландлиги 116 - 123 смни, тирик вазни эса 200 - 400 кгни ташкил қилади. Ушбу зотли қорамоллар озуқа шароитига тез мослашади.

Сут маҳсулдорлиги 2500 кгни ташкил қилади. Зот йўқолиб кетган ҳисобланади.

Тарентайз (Tarentaise)

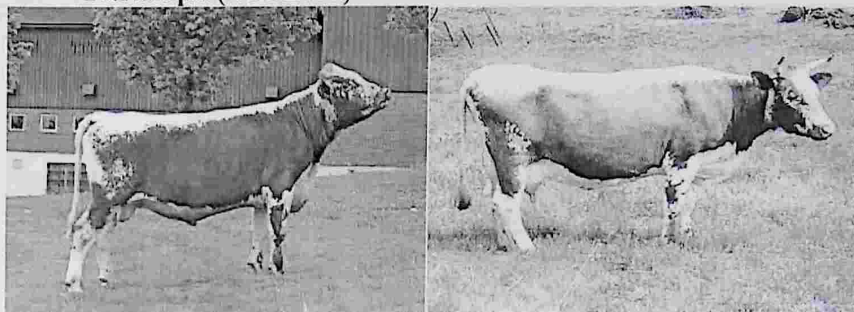
Тарентайз зоти Альп тоғларининг Франция ҳудудида яратилган. Охирги 100 йил мобайнида ушбу зот соф ҳолда бошқа зотлардан фойдаланмасдан урчитиб келинмоқда. Зот асосан сут учун урчитилган. лекин тарқалиш хусусиятларидан

келиб чиқиб гўшт маҳсулдорлиги ҳам яхши ривожланган.

Чунки ушбу қорамоллар баланд тоғ яйловларида боқилади ва ушбу ҳудудларда бошқа қорамол зотлари урчитилмайди.

Зот уюшмаси 1859 йилда ташкил этилган, Наслчилик китоби 1888 йилдан бошлаб юритилиб келинмоқда. [126,167]

Телемарк (Telemark)

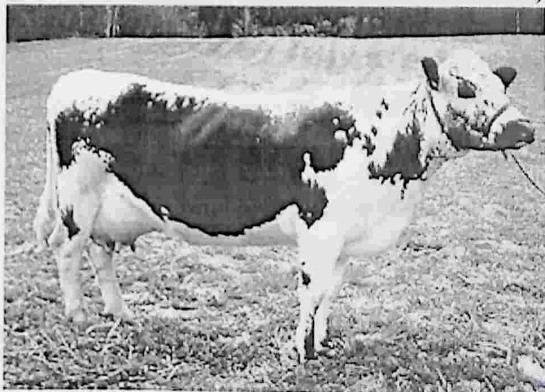

Кўйидаги ном билан ҳам аталади: Telemarkfe (Норвегия).

Зот қўш махсулдорлик йўналишида бўлиб, сут ва гўшт учун урчитилади. Туси кизил ёки сарғиш ок. Оркаси, корни ва бошида ок тасмаси бор. Оёқларида ок, кизил доғлари бўлади. Норвегиянинг тоғли худудларида тарқалган. [17,126,167]

Ййловларда урчитиладиган энг макбул зот ҳисобланади ва юқори озука конверсиясига эга. Тирик вазни сигирлариники 400-500 кгни ташкил этади. Руйхатга олинган қорамоллар популяцияси 96 бош таналарни (2 ёшдан катта) ва 396 бош сигирларни ўз ичига олади. Чуқур музлатилган уругининг захираси 25 000 дозани ташкил этади.

Трондхейм ва Норланднинг қора ола чипор қорамоллари (Blacksided Trondheim and Norland Cattle)

Кўйидаги ном билан ҳам аталади: Sidet trønderfe og nordlandsfe, Black Trondheim, Colorsided Trondheim, Northlandm Nordland.

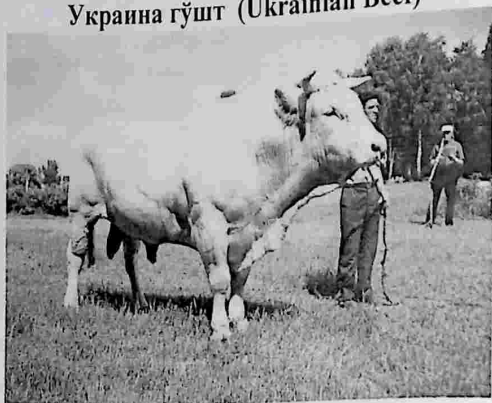
Қорамоллар жуссаси унчалик катта эмас, оёқлари калта, нозик суякли. Туси қора-ола чипор, кизил, кўк, тарғил бўлади.

Норвегиянинг шимолида кенг тарқалган. Зот сут учун урчитилади ва Трондхейм ва Норланд вилоятларининг тоғли худудларида урчитиш самарали ҳисобланади. Сигирларининг тирик вазни ўртача 400 кгни,

соғими 4500 кгни ва сутининг таркибидаги ёғи 4,3% ни ва оксил-
3,3% ни ташкил қилади. [17,126,167]

1994 йилда популяциясида 400-500 бош насли сигирлар бор
эди ва чуқур музлатилган уруғининг захираси 60,0 минг дозани
ташкил қилади.

Украина гўшт (Ukrainian Beef)

Қўйидаги ном
билан ҳам аталади:
украина
синтетик. гўшт

Ушбу зот
Украинада кенг
тарқалган. 1960
йилларнинг охирида
яратилган бўлиб,
қонида 3/8 нисбатда
киан, 3/8 нисбатда

шароле, 1/8 россия симментал ва 1/8 Украина кўк қорамолларининг
қони бор. Зот сифатида 1993 йилда тасдиқланган. Туси оч сарғиш.

Тана тузилиши пропорционал, кўкраги чуқур (чуқурлиги 81 см
ва кенглиги 61 см), букаларининг яғрин баландлиги 150 см,
сигирлариники - 130 смга етади. Орқаси тўғри, узун, сонлари яхши
тўлишган, гавдаси оғир. Тирик вазни: сигирлар - 600-700 кг, букалари
- 1000-1200 кг бўлади. Ургочи таналари 18 ойлигида 420 - 440 кг,
букачалари 560-600 кг, бўзқлари туғилганда 30-45 кг тош босади.
Бўрдоқига боқилганда кунлик ўсиши 1200 гр.га етади. Сўйим чикими
- 59-63%. Пўштдорлиги 83-98%. Биринчи туғиш ёши: 30 ой.
туғишлар оралиғи: 400 кун. [6,126,167]

Сигирларида оғир туғишлар даражаси 2,9% ни ташкил қилади.

Украина кўк (Ukrainian Grey)

Қўйидаги ном
билан ҳам аталади:
кўк, кўк Украина, кўк
дашт.

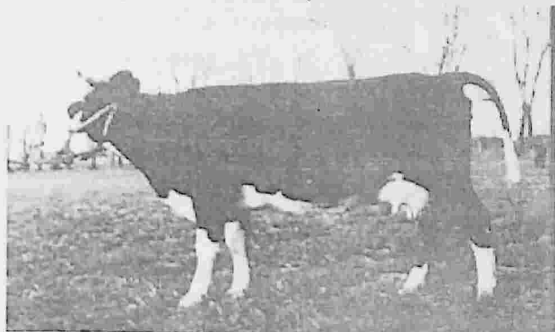
Украина кўк
зоти гўшт - сут
йўналишидаги зот
бўлиб, Жанубий
Европа худудида
тарқалган ёввойий
турнинг авлоди

хисобланган кўк қорамолларни ишчи ва гўшт махсулдорлик кўрсаткичлари бўйича танлаш ва жуфтлаш натижасида яратилган. Олдинлари бу зот черкасск, кичик россия, черноморск номи билан аталган ва XX аср бошида украина кўк қорамоли номи билан атаб бошлаган. XIX асрда бу зотли қорамолларни ишчи ҳайвон сифатида урчитишган.

Асосан Украинада тарқалган. Туси оч кўк, кўк. Кўкраги ва оёқлари тўқ рангда, шохининг учлари қора. Қорамоллар йирик, баланд бўйли, танаси чузилган, териси калин, тиғиз, яғрини баланд, мускуллари яхши ривожланган. Тирик вазни сигирлариники 450 - 550 кг, буқалариники 800 - 850 кг бўлади. Бўзоқлари 27 - 30 кг келади. Сўйим чикими 62 - 65 % бўлади.

Сут махсулдорлиги 2100 - 2800 кг. Ёғлилиги 4,2 - 4,5 %. Қорамоллар чидамли, кам талабчан, яйловда сўқимлашга мос, касалликларга чидамли, мустаҳкам конституцияли, гўшт махсулдорлиги яхши. [6,126,167]

Украина оқбош (Ukrainian Whitehead)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: оқбош, украина оқбош колонистларники.

Ушбу зот Украина худудида XVIII асрнинг охирида яратилган. Зот шаклланиши бир нечта даврдан иборат бўлган:

- XVIII аср охирида Украинага голланд қорамоллари келтирилган (гронинген гурухи);

- XIX асрда уларни маҳаллий полесье қорамоллари билан частиштиришган, дурагайлари «ўз ичида» урчитилган, наслчилик ишлари сут махсулдорлиги ва мақсадли типдаги молларни олишга ва туси бўйича (урчитишга оқ бошли қизил ва қора туслилари ишлатилган) олиб борилган;

-XX аср ўрталарида гронинген гурухидаги голланд қорамолларининг қони қўйилган.

Зот Украинанинг шимолий ғарбий ҳудудларида тарқалган ва сут учун урчитилади. Конституцияси нозик тиғиз. Туси қора ва қизил, боши оқ бўлади. Баъзиларининг кўзининг атрофида “кўз ойнаги” бўлади, танасининг пастки қисми, оёқлари ва думи оқ бўлади.

Ўртача катталиқда, чуқур кўкракли, боши енгил, курук, бўйини узун, суяклари ингичка. Елини ўртача, сўрғичлари тўғри қўйилган, яғрин баландлиги сигирларида -132 смни, букаларида -136 смни, тирик вазни сигирлариники - 455 кгни, букалариники - 1200 кгни ташкил этади. [6.126,167]

Сут маҳсулдорлиги 5500 кгни, сутининг ёғлилиги 3,8% ни ва оқсил 3,5% ни ташкил этади.

Ферандайз (Ferrandaise)

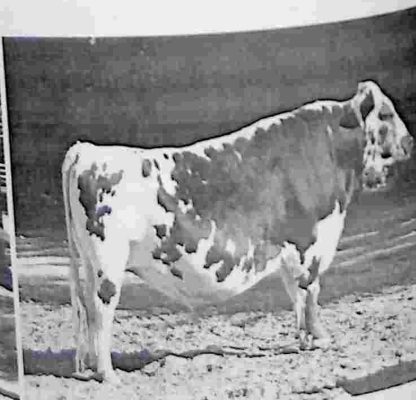
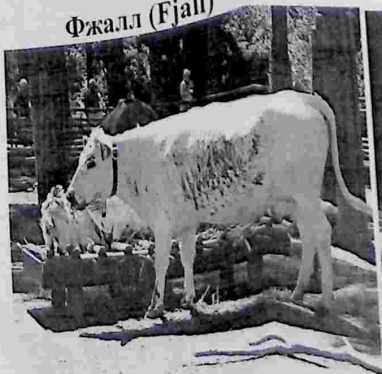
Ферандайз зоти Франциянинг тоғли Пюи де Дом вилоятида яратилган. Зот 3 та маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, сут ва гўшт учун ҳамда ишчи хайвонни сифатида урчитилади.

Бўзоклари гўштва бокилади ва жуда

кадрланади. Сигирлар сути миллий пишлоқлар, яъни «Fourme d'Амбер», «Fourme de Monbrizon», «Fourme de Rochefort» ва «Bleu de Laqueulle» каби навларини тайёрлашда ишлатилади.

Зот ўзининг мослашувчанлиги, универсаллиги учун кимматли хисобланади. De L'Elevage институти 1980 йилдан буён бу зотли қорамолларнинг маҳсулдорлик кўрсаткичларини қайд этиб боради. Наслчилик китобини юритади. 2008 йилда подадаги моллар сон 1000 бошни ташкил этди. [17.126,167]

Фжалл (Fjall)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: швеция тоғ, Fjällras.

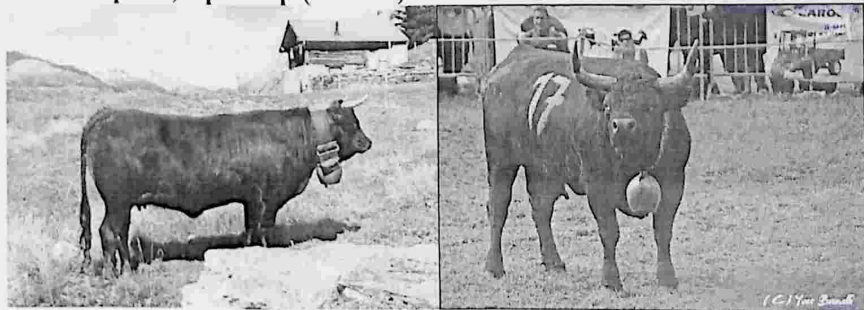
Зот 1893 йилда Швецияда соф зотли урчитиш йўли билан сут маҳсулдорлиги бўйича яратилган. Бошлангич даврда сигирларнинг сут маҳсулдорлиги атиги 1200-1400 кгни, ёғлиги 3-3,5% ни ташкил этар эди, холос. Сигирларнинг тирик вазни 300-350 кгдан ортмаган.

Зотни яратишда чатиштиришдан фойдаланилмаган. Бугунги кунда сут маҳсулдорлиги 5500 кгга кўтарилган ва сутининг ёғдорлиги 4,5% ни ва оксили 3,6% ни ташкил этади. Баъзи сигирлардан 11000 – 12000 кг сут соғиб олинади. Сигирларнинг ўртача тирик вазни 450 кгни (350-600), букалариники 650-800 кгни, яғрин баландлиги сигирларда 125 см ва букаларда 135-140 смни ташкил этади.

Туси ок бўлиб, қора ва кизил доғлари бўлади, танасининг пастки ва тепа қисмида оқ тасмаси бўлади. Кўк тусли моллар кам учрайди. Фжалл зоти Норвегияни Трондхейм ва Норланднинг қора – ола чипор зотига ўхшаш. XX асрнинг 70- ва 80-йилларида зот зотлараро чатиштириш йўли билан ўзгартириб юборилди.

Швеция ҳукуматининг 1995 йилдаги қарори билан зот соф ҳолда урчитилмоқда, бунинг учун зот уюшмаси ташкил этилди. Соф зотли қорамоллар сони 1000 бошни ташкил қилади. [17, 126,167]

Херенс, Эрингер (Herens)

Кўйидаги ном билан ҳам аталади: Вале, Эрингер (Германия).

Эрингер (немис тилида: eringer) зоти ўз номини Швейцарияни Вале кантонидаги (фр. Valais, нем. Wallis) Валь д 'Эран (фр. Val d'Hérens) пастлигидан олган. [126,167]

Ушбу зотли сигирлар подадаги ўрнини аниқлаш борасидаги феъл атворига эга бўлиб, бунинг учун шохлашишади ёки жанг қилишади. Ютган сигир пода боши бўлади ва энг яхши ўтлоқлардан фойдаланишда саркорлик қилади. Вале кантонида сигирлар жанги туристларни жалб қилиш мақсадида тез-тез ўтказилиб турилади.

Сигирларнинг феъли агрессив бўлиб, гўшт йўналишдаги зот ҳисобланади. Гавдаси унчалик катта эмас.

Швейцариядан ташқари Франциянинг Шамони провинциясидаги Блан тоғининг этакларида тарқалган.

Зот 3 махсулдорлик йўналишидаги зот бўлиб: сут, гўшт учун ва жангари хайвон сифатида урчитилади. Туси тўқ қизил ёки қўнгир бўлиб, орқаси бўйлаб ок тасмаси бўлади.

Сигирларнинг ўртача тирик вазни 450-500 кгни, буқалариники 600-650 кгни, яғрин баландлиги сигирларда 119 см ва буқаларда 122 смни ташкил этади. Сут соғими 2900 кг бўлади.

Хинтервалд (Hinterwald, Hinterwälder Rind)

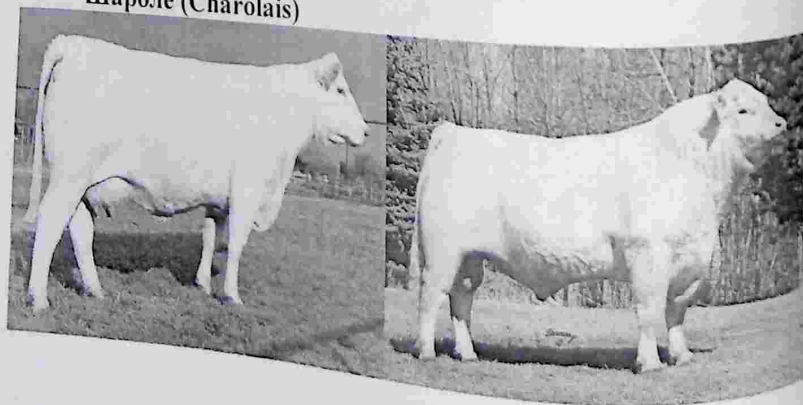

Зот маҳаллий қорамолларнинг орасидан тирик вазни, сут махсулдорлиги, шароитга мослашувчанлиги бўйича танлаш йўли билан яратилган.

Германиянинг жанубий Шварцвальд (Катта ва Кичик Виесентал, Мюнстертал, Бернау, Мензеншванд) худудида кенг тарқалган. Сигирларнинг тирик вазни 350-450 кг бўлиб, сут махсулдорлиги 3200 кгни ташкил этади.

Қорамоллар мустаҳкам соғлиги, озукага кам талабчанлиги, пўшtdорлиги, сигирларида туғишнинг осон кечиши билан ажралиб туради. Туси оч сарик ва қизил ола, боши ок, кўзлари олдида қизил доғлари бўлади. Сигирларнинг яғрин баландлиги 118 см, буқаларида 125 см бўлади. [126,167]

Шароле (Charolais)

Шароле зоти Франциянинг жанубий – шаркий қисмидаги Шароле ва Ньевре провинцияларида яратилган.

Зотнинг яратилиш тарихи маълум эмас, лекин шу ҳудудда топилган қадимий қорамоллардан келиб чиққан. Афсоналарга қўра, оқ қорамоллар ушбу ҳудудда эрамиздан олдинги 878 йилда учраган ва XVI ва XVII асрларда Лион ва Вильфранш бозорларида сотилган. [126,167]

Зот оқ тусда бўлиб, Европанинг бошқа зотлари каби ишчи ҳайвон сифатида фойдаланилган ва гўшт, сут учун урчитилган.

Ушбу зотли моллар чекланган бир ҳудудда, яъни Француз революциясига қадар пайдо бўлган ҳудудда тарқалди. Лекин, 1773 йилда Клод Матье, Шароллик чорвадор, Ньевр провинцияси ҳудудига кўчиб ўтади ва ўзи билан оқ қорамоллар подасини ҳам олиб кетади. Зот ҳудудда кенг тарқалди ва Ньевр қорамоллари номи билан аталиб бошланди, сўнгра олдинги номи – шароле номи билан аталиб келинмоқда. Биринчи Наслчилик китоби 1882 йилда юритилиб бошланди.

Селекция ишлари ўлчамлари ва мускулларининг ривожини ошириш бўйича олиб борилди, чунки қорамоллар асосан ишчи ҳайвони сифатида ишлатиларди.

Шароле зотли моллар йирик, гўшт типига, юқори сўйим чикими ва тез мослашувчан бўлади. Сигирларининг сут маҳсулдорлиги 1700 - 1900 кгни ташкил қилади. Туси оқ сутсимон, узун шохли, тўқол моллар ҳам учраб туради, ривожланган елинига эга. Тирик вазни сигирлариники -570-900 кгни, буқалариники -1200 кгни, сўйим чикими 65-66% ни ташкил этади. Бўзоқлари туғилганда 45 кг бўлиб, бу кўпинча туғишларда муаммоларга олиб келади, бу эса ўз навбатида зотнинг камчилиги ҳисобланади.

Зот Шимолий Америка қитъаси давлатларида ва Россияда кенг тарқалган.

Шаркий фин қорамоллари (Finnecattle, Itäsuomenkarja, kyyttö)

Шаркий фин қорамоллари алоҳида зот сифатида 1890 йилда тасдиқланган. 1898 йилда зот уюшмаси тузилган ва шу аснода Финляндияда қорамолларни тизимли урчитишга асос солинди. [17,126,167]

Биринчидан, зот

хусусиятларига алоҳида эътибор берилиб, ўзок кишлоқлардаги сигирлар устида кўпроқ ишлар олиб борилди, чунки улар соф зотли деб эътироф этилар эди.

Сўнгра сут маҳсулдорлигини ошириш бўйича ва 1920 йилдан бошлаб екстерьер белгилари устида ишлар олиб борилди.

Сут ишлаб чиқариш саноатининг ривожланиши, голштин зотининг экспансияси оқибатида 1980 йилга келиб атиги 50 бош сигир ва 10 бош насли бука қолган эди. Бугунги кунда сигирлар сони 800 бошга етказилди ва рўйхатга олинган сигирлар салмоғи 32% ни ташкил этади. Сунъий уруғлантириш марказларида 48 бош букадан олинган 75 000 доза уруғ сақланмоқда.

Туси қизил бўлиб, бошидан думигача узун оқ тасмаси бўлади. Сигирларнинг сут маҳсулдорлиги паст.

Шетланд (Shetland)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: шетланд.

Шетланд зоти жерсей, канада и британ зотларига ўхшаб кетади. Лекин бу зот негизида скандинав қорамолларининг қони бор. Улар 1800 йилларнинг ўрталарига қадар соф ҳолда

урчишиб келинди, лекин кейинчалик Шетленд оролларида олиб келинган шортгорн, ангус ва хайланд зотлари билан чатиштирилди. 1920 йилларда фриз зотли қорамолларни импорт қилиниши сабабли маҳаллий қорамоллар улар билан чатиштириб борилди. Ўзок йиллар давом этган чатиштириш натижасида қора-ола тусли қорамоллар зоти яратилди.

Бошланғич даврда моллар жуссаси кичкина, яхши маҳсулдорли, касалликларга чидамли ва ўзок яшайдиган эди.

Ўзок муддатда бошқа зотлар билан олиб борилган чатиштириш ишлари натижасида зотнинг танаси катталашди ва тирик вазни ортди. Яғрин баландлиги сигирларида 105 смни, букаларида 125 смни, тирик вазни сигирлариники 325 кгни, букалариники 650 кгни ташкил этади. [126,167]

Швеция фриз (Swedish Friesian)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Cbeck Låglandsboskap, SLB, швеция кора-ола, швеция пастликлар қорамоли.

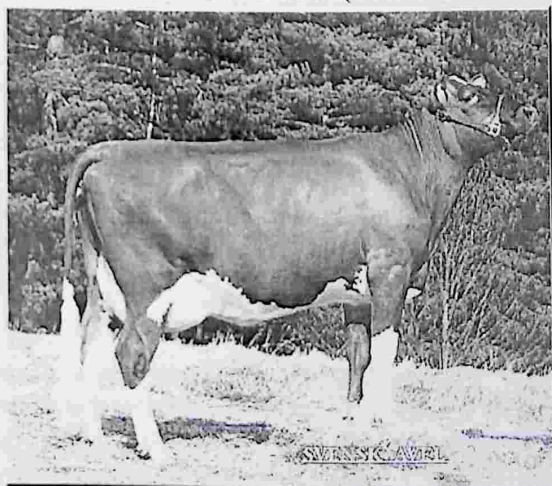
Зотнинг келиб чиқиш тарихи Германия ва Голландияга бориб тақалади ва Швецияга 1860 ва 1907 йилларда импорт қилинган

голланд зотли қорамолларидан келиб чиққан ва сут маҳсулдорлик йўналишидаги зот ҳисобланади.

Кейинчалик улар маҳаллий қорамоллар билан чатиштирилган. Замонавий швеция фриз зоти конида америка селекциясидаги голштинларнинг кони кўпроқ. Бу ўз навбатида уларнинг сут маҳсулдорлигини ошириш мақсадида қилинган. Гўшт маҳсулдорлиги талабга жавоб бермайди ва улар касалликларга чидамсиз.

Ушбу зот Швецияда тарқалиши бўйича 2-ўринда туради. Сигирлари 600 кг тош босади ва лактацияси даврида улардан 7500-7900 кг сут соғиб олинади. [126.167]

Швеция қизил-ола (Swedish Red-and-White)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Svensk Rod or Vit Boskap, SRB, швеция қизил чипор.

Зот швеция айиршир зотидан келиб чиққан. Швецияда энг кўп тарқалган қорамоллар сирасига киради. Туси қизил бўлиб, унча катта бўлмаган ок доғлари бўлади.

Сигирлари 550 кг

тош босади ва лактацияси даврида улардан 7500 кг сут соғиб олинади. Қорамоллар конституцияси мустахкам бўлиб, улар гўшт ишлаб чиқаришда ҳам ишлатилади. [126,167]

Швеция қизил тўкол (Swedish Red Polled)

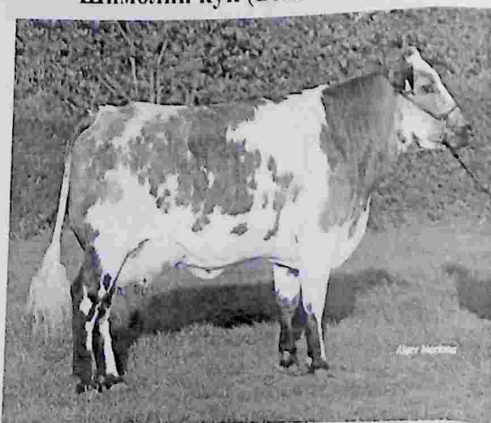
Кўйидаги ном билан ҳам аталади: Rod Kullig Lantras, Rod Kullig Boskar.

Швеция қизил тўкол зоти сут маҳсулдорлиги йўналишида бўлиб, Швеция худудида тарқалган. Ушбу зот Остландиянинг қизил тўкол ва ғарбий фин

молларига жуда ўхшаб кетади. Зот йўқолиб кетиш арафасида. Туси оч жигар рангдан сариксимон қизилгача бўлади. Баъзиларининг қорин қисмида оқ доғи бўлади. Сигирларининг яғрин баландлиги 117-123 смни ташкил этади, 350-450 кг тош босади ва лактацияси даврида улардан 5500 кг сут соғиб олинади.

1970 йилларда 23 бош қорамоли бўлган 1 та хўжалик бўлган. Қорамоллар озукаси кам бўлган ўрмонларда асрашга мослашган ва улардан сифатли сут соғиб олинади. [17.126.167]

Шимолий кўк (Bleue du Nord)

Зот сут-гўшт маҳсулдорлиги йўналишида бўлиб, популяцияси 1329 бошни ташкил этади ва 42 та фермада урчитилади. Ушбу зот қорамоллари Францияда тарқалган.

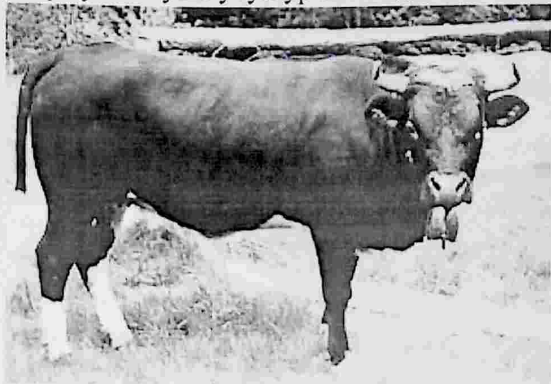
Яғрин баландлиги сигирларида 133-145 смни, тирик вазни 700-

900 кгни, буқалариники 1050 - 1300 кгни ташкил этади.

Сут маҳсулдорлиги 6108 кгни ва сутининг таркибидаги ёғи - 3,57% ни ва оксигени 3,24% ни ташкил этади. [126,167]

Эволен (Evolène)

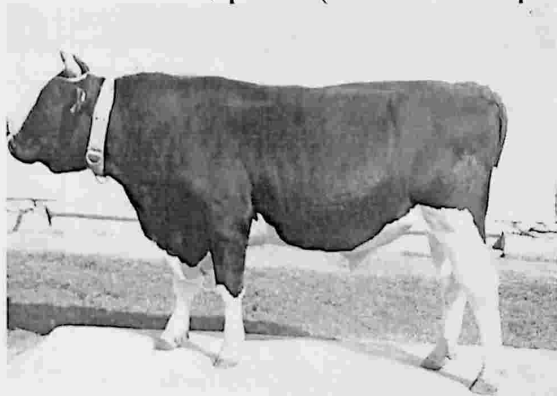
Эволен зоти йўқолиб бораётган зотлардан ҳисобланади. Ушбу зот Швейцариянинг Вале кантонида яратилган. Туси кизил-ола бўлиб, баъзан қора-ола туслилари ҳам учраб туради, танаси ўртача катталиқда. Зотнинг жуссаси унчалик катта эмас, оёқлари калта, улар сут ва гўшт учун урчитилади.

Сут маҳсулдорлиги 3200 кгни ташкил этади. Қорамоллар Швейцариянинг тоғли худудидаги шароитга яхши мослашган. Уларнинг феъли агрессив ва бошқариш қийин бўлади. Сигирлари асосан жангларда ишлатилади. Яғрин баландлиги

сигирларида 115-125 смни, буқаларида 130 смни, тирик вазни сигирлариники 400-500 кгни, буқалариники 600-700 кгни ташкил этади. [126,167]

Эстония қора-ола (Estonian black-pied)

Зот Эстониянинг маҳаллий қорамолларини голланд ва остфриз зотли қорамоллари билан чатиштириб яратилган.

Маҳаллий қорамолларни голланд зоти билан чатиштириш ишлари XIX асрнинг иккинчи

ярмида бошланган. Дурагайларни ўзоқ муддат давомида “ўз ичида” урчитиш, мақсадли танлаш ва жуфтлаш тадбирларини ўтказиш бош сони кўп бўлган юкори сут маҳсулдорликка эга бўлган ва сутини таркибида нисбатан ёғлилиги паст бўлган қорамоллар популяциясини яратишга олиб келди.

1885 йилда Наслчилик китобига маълумотларни киритиш ишлари бошланди, зотни номи эстония қора-ола деб тасдиқланди.

Сутнинг ёғлилигини ошириш мақсадида 1930 йилдан Голландиядан келтирилган голланд зотининг серёғли бўлган бука линиялари ишлатилди. 1951 йилда зот сифатида тасдиқланди.

Қорамоллар йирик, компакт тана тузилишига ва мустаҳкам суякларига эга, боши енгил ва узун, чуқур ва кенг кўкраги билан ажралиб туради. Тирик вазни сигирлариники 500-600 кг, букалариники 900-1000 кг бўлади. Сут махсулдорлиги 4405 кг/й, сутининг ёғлилиги 3,92% ни ташкил этади. [6.126.167]

Ғарбий фин қорамоллари (Länsisuomenkarja, Lsk)

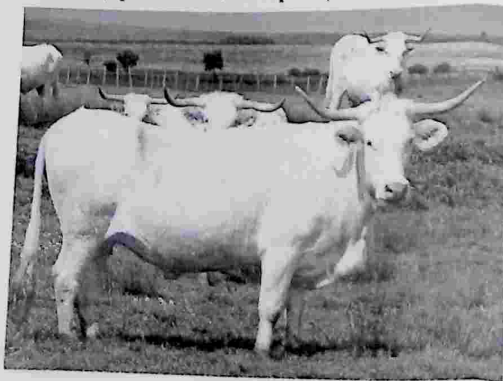

Фин қорамоллари Фенноскандия қорамолларининг шимолий гуруҳига киради. Ўзок йиллар давомида кўшни давлатлардаги қорамол зотларининг таъсирига тушиб қолган. Бундан 100 йил олдин 3 та гуруҳга ажратилган:

Шарқий, Шимолий ва Ғарбий. Ғарбий фин қорамоллари (WFC) кишлоқ хўжалиги ривожланган ҳудудларда кенг тарқалган. Туси сарғиш-жигар ранг бўлиб, танасида оқ доғлари бўлади. Барча қорамоллар тўқол бўлади. [17.126.167]

Четдан айиршир ва голштин зотли қорамоллар келтирилгач бу зотли қорамоллар сони кескин қисқариб кетди. (1950-1960 йиллар). 1980 йилларда зотни тиклаш тадбирлари кўрилди ва бугунги кунда 1700 та подада 3000 бош сигирлар асралмоқда. 160 бош букадан олинган 260 000 доза музлатилган уруғ захираси мавжуд.

Қора ёки оқ касерас (Blanca Cacereña/White Cáceres)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: White Cáceres, Blanca guadianese.

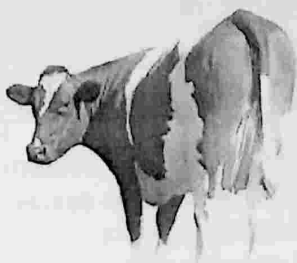
Оқ касерас зоти Испаниянинг Эстремадура ҳудудида яратилган ва асосан гўшт учун урчилади. Улар автохтон зот бўлиб, йўқолиб

кетган деб ҳисобланади. Испания Қишлоқ хўжалик вазирлиги Бадахосдаги сунъий уруғлантириш марказида ушбу зотни сақлаб қолиш мақсадида 30 бош сиғири ва 2 бош буқаси бўлган пода ташкил қилди. Сигирларнинг ўртача тирик вазни 450 кгни, буқалариники 670 кгни, яғрин баландлиги сигирларда 134 см ва буқаларда 140 смни ташкил этади. [126,167]

Кизил-ола фриз (Red Pied Friesian)

Red
Pied
Friesian

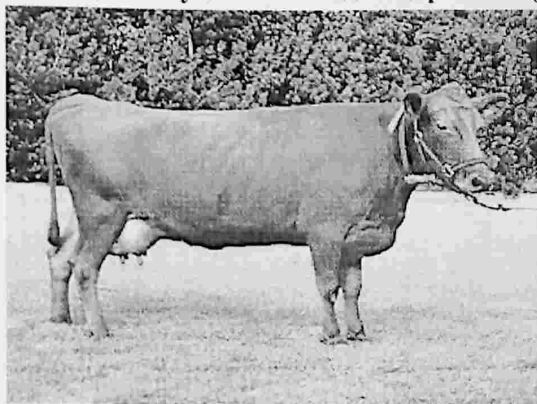
The Netherlands

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Fries Roodbont, Friesian Red and White, Red Friesian. Сут йўналишидаги кизил-ола фриз зоти Нидерландияда яратилган ва тарқалган. Ушбу зот голланд қора-ола зотидан, голштин зотининг қони

қўйилмасдан, яратилган. Бугунги кунда зот йўқолиб кетиш хавфи остида. [126,167]

Қизил тўкол Остландия қорамоли (Red Polled Østland)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Raukolle, Østlandsk raudkolle, Raukolle, Rødkolle, ислэнд, норвегия кизил тўкол, Østland, Ислэнднинг кизил тўкол моли.

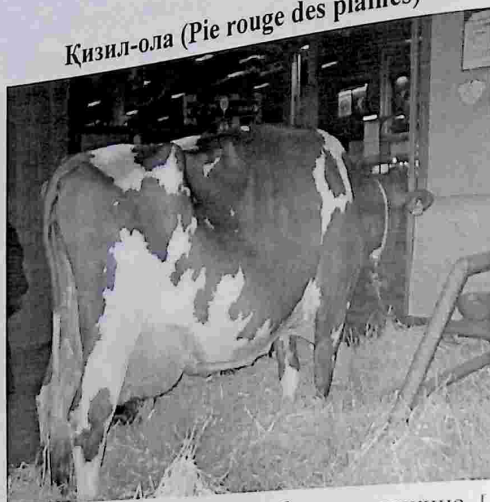
Жуда кам учрайдиган қорамол зоти бўлиб, 1995 йилда популяциясида 30 бош

тана (2-ёшдан катта) ва 27 бош сигир мавжуд эди.

Туси кизил, сут йўналишидаги зот. Сигирлари 500 кг, буқалари 700-800 кг тош босади.

Чуқур музлатилган уруғининг захираси 13 бош буқадан олинган 11 156 дозани ташкил этади. [17,126,167]

Кизил-ола (Pie rouge des plaines)

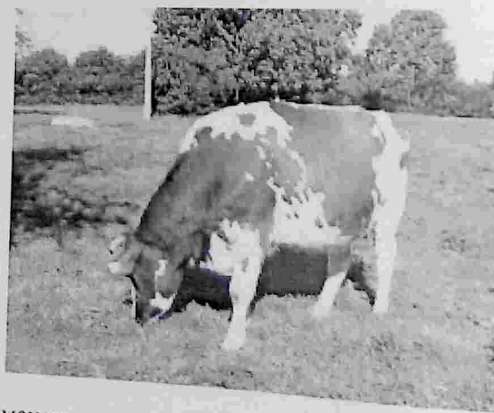
Ушбу зот 1966 йилда Францияда арморисан зотини голланд кизил-ола ва немис кизил-ола зоти билан чатиштириб яратилган.

Франциянинг Британь ва Норманд худудларида кенг тарқалган. Зот кизил-ола голштин зотиға жуда ўхшаш.

Туси кизил-ола бўлиб, шохи кичкина. [126,167]

Популяцияси 15 679 бошни ташкил этади. Тирик вазни: сизирлар - 700-800 кг, букалари - 900-1100 кг бўлади. Соғими 7545 кг бўлиб, ёғ даражаси 4,19% ни ва оксили 3,61% ни ташкил этади.

Кизил-ола Бельгия корамолли (La Pie Rouge de Type Mixte, Dual-Purpose Red and White)

Бельгияда кизил-ола корамолларни танлаш ишлари XX асрнинг бошларида бошланди ва зот уюшмаси ташкил бўлгандан сўнг туси тасдиқланди. 1924 йилда зотнинг тўлиқ стандартлари ишлаб чиқилди.

Зот кўш ниҳоятда ва гўшт

маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, зотнинг тарқалиши кийин кечди. Чунки фермерлар голштин зотиға ва йўналишидаги бельгия оқ зотиға кизикар эдилар.

Ҳақиқатда, ушбу зотли моллар жуда кам қолган. Бугунги кунда Наслчилик китобиға корамолларнинг маълумотларини киритиш тўхтатилган.

Зот йўқолиб кетиш хавфи остида. [17,126,167]

Қизил эстон (Estonian red)

XIX асрнинг
ўрталарида
Эстониянинг маҳаллий
қорамоллари ангелн
зоти билан
чатиштирилган.
Дурагай
қорамолларнинг
маҳсулдорлик
кўрсаткичларини
яхшилаш мақсадида
дания қизил зотидан

ҳам фойдаланилган. Наслчилик ишининг асосий мақсади- юкори сут маҳсулдорликка ва ёғлилик даражасига эга бўлган зотни яратиш эди.

Қизил эстон зотли сигирларини Наслчилик китобига киритиш тадбирлари 1885 йилда бошланган. [6.126.167]

Қорамолларнинг конституцияси мустаҳкам, боши ўртача катталиқда, нисбатан калта ва тор пешонали, бўйини ўртача узунлиқда, кўкраги тор, ўртача чуқурлиқда, яғрини текис, елкаси тўғри, орқаси кенг, ўртача катталиқда, оёқлари ўртача баландлиқда, тўғри қўйилган. Суяклари мустаҳкам, елини ўртача, сут безлари яхши ривожланган, туси оч ва тўқ қизил, букалари тўқрок рангда.

Ўлчамлари: яғрин баландлиги- 127 см, кўкрак чуқурлиги-70 см, кўкрак кенглиги- 45,5 см, танасининг қия узунлиги- 157,9 см, кўкрак айланаси-195,6 см ва кафт айланаси-18,3 смни ташкил этади. Тирик вазни: бўзоқлар туғилганда-31-33 кг, сигирлари-450-550 кг, букалари-800-900 кг, яхшилари - 1000 кг тош босади. Сут маҳсулдорлиги 4618 кгни, ёғлилиги 4,20% ни ва оксили 3,30% ни ташкил этади.

Қизил белорусия қорамоли (Belarussian red)

Қизил белорусия
зотиға яратилиш
даврида бир неча
марта юкори
маҳсулдор қизил зотли
қорамолларнинг қони
қўйилган.

Охирги 100 йил
давомида 6 та зот қони
қўйилган: ангелн ва
немис қизил зоти XIX
аср охири ва XX аср

бошларида, польша қизил ва қизил дания зотлари 1920-1930 йилларда, 1950 йилларда эса қизил эстон ва латвия қўнғир зотлари. Бундан ташқари, қизил дания зотининг қони ҳам қўйилган.

Зот бир хиллиги юқори, маҳаллий иқлим ва озуқа шароитларига яхши мослашади, озуқа шароитига талабсиз, улар яхшиланса маҳсулдорлигини ошириш билан жавоб беради.

Бугунги кунда Беларусиянинг барча худудларида ва асосан Гродно ва Минск вилоятларида кенг тарқалган. [6,126,167]

Тана тузилиши компакт, конституцияси мустаҳкам, нозик, туси қизил ва сарғишнинг ҳар хил ранг-баранглигида бўлади.

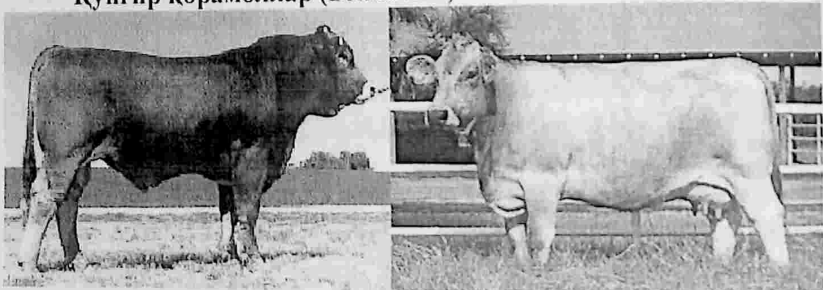
Сигирларнинг ҳаётчанлиги юқори.

Тана ўлчамлари: яғрин баландлиги- 128,7 см, қўқрак чуқурлиги-68,6 см, танасининг қия узунлиги- 158,3 см, қўқрак айланаси-189,8 см ва қафт айланаси-19,4 смни ташкил этади.

Катта ёшдаги сигирлар вазни- 420—500 кгни, яхшилариники - 530 кгни, буқалариники 750—850 кг, максимали эса 950—1000 кгни ташкил этади.

Соғими 3000 кг бўлиб, ёғлилиги 3,60% ни ташкил этади.

Қўнғир қорамоллар (Braunvieh)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Brown Mountain, Brune des Alpes, Bruna alpina (Италия), Grey-Brown Mountain, Swiss Brown (Швейцария).

Braunvieh – бу немисча сўз бўлиб, «қўнғир мол» тушунчасини беради. 1600 йилларда Швейцария тоғларида қўнғир молларнинг 12 та хили мавжуд бўлган. Улар урчитилиш худудига қараб ҳар хил тана тузилишига ва типларига эга бўлишган ҳамда улар ҳозирги замон қўнғир молларининг асосини ташкил этишади. Асосий танлаш ишлари Швейцарияни Швиц кантонидида олиб борилган. [126,167]

XIX асрга келиб чорвадорлар қўнғир молларни бошқа худудларга сотишни бошлади. Швейцарияда биринчи зот уюшмаси 1897 йилда ташкил этилди ва у Schweizerischer Braunviehzuchtverband номи билан аталди. 1974 йилга келиб

Швейцариядаги барча қорамолларнинг 47% ини қўнғир моллар ташкил этарди ва бу борада симментал зотидан кейин 2-ўринда турарди.

Бу зотли қорамоллар дунёнинг қўплаб давлатларида, шу жумладан Европанинг аксарият давлатлари ва Россияда урчилади ҳамда жойларда маҳаллий қорамолларнинг хусусиятларини яхшилашда ишлатиб келинган.

Европада бу зотдан сут ишлаб чиқаришда фойдаланилади. Ёш қорамолларнинг кунлик ўсиш кўрсаткичлари юқори, сигирларининг соғими баланд, сутининг таркибида ёғи ва оксили юқори, туғиши осон кечади, бўзоқларининг ўлими паст бўлади.

Туси қўнғир рангнинг турли хил ранг-баранглигида бўлади. Аксарият холларда туси кўкиш-жигар ранг, лекин оч жигар рангдан тўқ қўнғир ранггача бўлади.

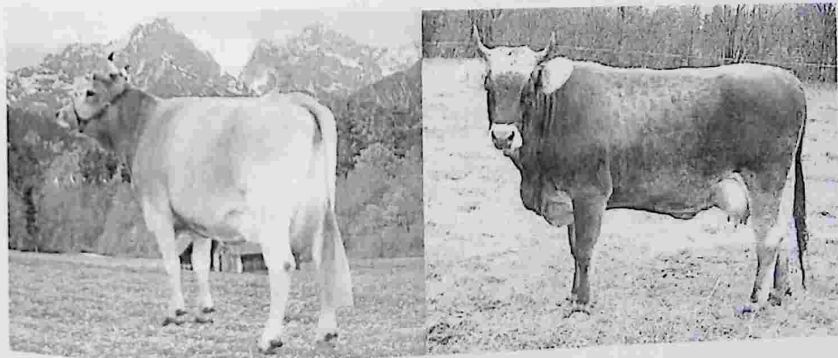
Бурун ойнасининг атрофи оч тусдаги туклар билан қопланган, оркасида яғринидан думигача оқ чизик ўтган, елини ва оёқларининг ички қисмида туси оқ бўлади. Думининг учи тўқ-қўнғирдан қора ранггача бўлади.

Териси пигмент билан қопланган, тумшуғи қора, туёқлари қора ва жуда каттик.

Сигирларининг тирик вазни 550-600 кгни, буқалариники 950-1000 кгни ташкил этади. Сигирларининг сут маҳсулдорлиги ва сутининг сифати юқори бўлади.

Бу зотли қорамоллар асраш, озиклантириш, иқлим шароитларига тез мослашади.

Зотдан фойдаланиб қўплаб янги зотлар яратилган.

8.2 Буюк Британия қорамол зотлари

Буюк Британия дунёга машхур сут ва гўшт йўналишидаги қорамолларнинг ватани ҳисобланади. Уларга сут йўналишидаги - жерсей, гернзей, айиршир, сут йўналишидаги шортгорн ва гўшт йўналишидаги - шортгорн, герефорд, абердин-ангус, галловей зотлари қиради.

XVII асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб, яъни капитализмни ривож билан давлатда шаҳар аҳолисининг ўсиши асосида гўшт ва чорвачиликнинг бошқа маҳсулотларига бўлган талаб кескин ортиб кетади. Бу ўз навбатида насли чорвачиликни ривожига, яъни янги от, қорамол, қўйлар ва чўчка зотларини яратилишига туртки бўлди.

Англиянинг машхур заводчиги Роберт Беквеллга (1725-1795) амалиётга «насли чорвачилик санъати»ни киритиш тегишлидир. Беквелл давридан бошлаб энг машхур чорвадорлар ҳайвонларда хўжаликка фойдали хусусиятларини, шу жумладан маҳсулдорлик кўрсаткичларини саклаб қолиш устида ишлар олиб бордилар.

Яқин қариндош урчитишни (инбридинг) ишлатиш зотларнинг алоҳида белгиларини ўзоқ муддат давомида асраб қолишни таъминларди ва ушбу белгини консолидацияси учун шароит яратар эди.

Наслчилик китобларини юритишни ташкил этиш, экстерьерни детал баҳолаш, насли эркак ҳайвонларни авлодининг сифати бўйича баҳолашни жорий этилиши, гўшт маҳсулдорлиги ва тез етилиши бўйича молларни танлаш ва жуфтлашни ташкил этилиши, асраш ва озиклантириш шароитларини яхшиланиши – бунинг ҳаммаси янги кишлоқ хўжалик ҳайвонлари зотларининг яратилишига асос бўлди, шу жумладан сут ва гўшт йўналишидаги қорамол зотларини.

Бунда насли чорва молларининг кўргазмалари ва аукционларининг ўрни катта бўлди. Қорамолларнинг янги зотларини яратилишига давлатнинг иқлим ва табиий шароитлари ҳам асос бўлди: Англиянинг юмшоқ иқлими қорамолларни йил давомида яйловларда очик ҳавода асрашга имкон берар эди, бунда факат совук қиш пайтларида ва сигирларнинг ялпи туғиш мавсумида уларни молхоналарга камаш ва қўшимча озиклантириш талаб этилар эди.

Буюк Британия 30 дан кўпроқ қорамол зотларининг ватани ҳисобланади.

Бугунги кунда қорамол зотларининг аксарияти дунёнинг кўплаб давлатларига экспорт қилинган ва урчитиблиб келинмоқда.

Ангус (Angus)

© 1997 Oklahoma State University

Кўйидаги ном билан ҳам аталади: абердин-ангус.

Ангус зоти шимолий - шаркий Шотландиянинг Абердин, Банф, Кинкардин ва Ангус графликларида яратилган. Уларнинг

худуди юкори намлиги,

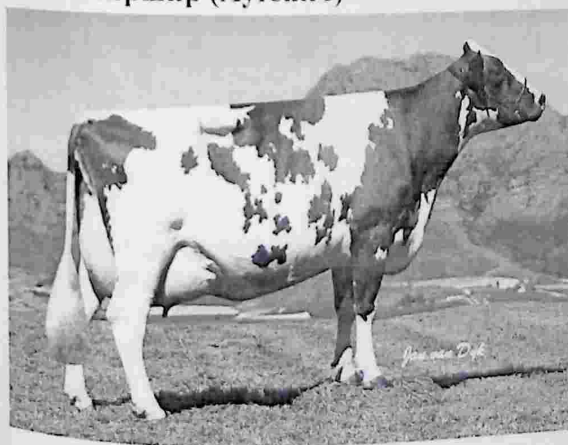
совуқ иклими, қирлари, бой яйловлари билан ажралиб туради.

Зот маҳаллий кеч етилувчан тўкол ишчи йўналишдаги қора тусли қорамоллардан келиб чиққан. Зотни яратишда яқин қариндош урчитиш ишлатилган, наслчилик иши гўшт маҳсулдорлиги бўйича танлаш ва жуфтлаш асосида олиб борилган, бўзоклари онасининг тагида ўстирилган.

Зот Буюк Британия, Европа давлатларида, АҚШ, Канада, Жанубий Америка давлатларида, Австралия, Россияда кенг тарқалган.

Қорамолларнинг тана тузилиши компакт бўлиб, оёқлари калта, гўшт типи яхши билинади. Суяклари ингичка, туси қора, моллар тўкол. Тирик вазни сигирлариники - 500-550 кгни, букалариники - 750-950 кгни ташкил этади. Интенсив бўрдокилаганда букачалари 14-15 ойлигида 450-460 кг тош босади ва сўйим чикими -63-65%ни ташкил қилади. Сигирларнинг сут маҳсулдорлиги паст: лактация даврида 1500-1700 кг сут соғиб олинади. [126.167]

Айршир (Ayrshire)

Айршир зоти Шотландиянинг Айр графлигида яратилган бўлиб, улар 1700 йилгача ҳам машхур бўлишган. Зот номи 1814 йилда берилган. Буюк Британиядан ташқари АҚШ, Янги Зеландия ва Скандинавия давлатларида урчитилади. Туси-

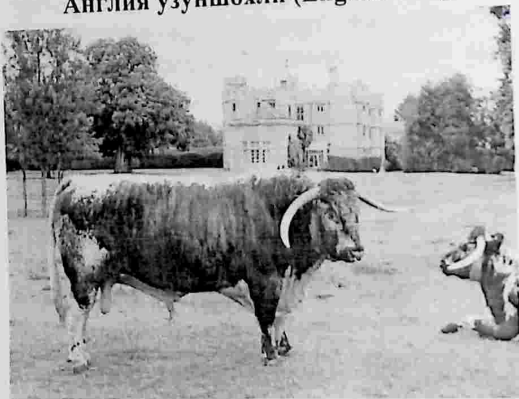
кизил-ок ёки қўнғир-ок бўлиб, ок ранг кўпроқ бўлади.

Қорамолларнинг жуссаси унчалик катта эмас. Яғрин баландлиги сигирларда 125-130 смни, буқаларида 140 смни, тирик вазни сигирлариники 450 - 480 кгни, буқалариники 700 - 800 кгни ташкил этади.

Улар компакт тана тузилишига эга, танаси калта, оркаси кенг тўғри, кўкраги тор чуқур, суяклари ингичка, туёклари каттик, бўғинлари эгиловчан, тор бошли, ок шохлари лирасимон (ёнларига қараб ўсган) бўлади.

Бўзоқлари туғилганда 25-30 кг бўлади, туғиш жараёни оson кечади. Сут соғими 7000 кг бўлиб, ёғи 4,2-4,3% ни ва оксили 3,4 - 3,5% ни ташкил этади (сутининг ичида ёғ шарикчалари кўринади). Сигирлари 15-17 йилгача махсулот беради. [126,167]

Англия узуншоҳли (English Longhorn)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: лонгхорн, тарихий синонимлари: Dishley, Lancashire, Lestershire, Yorkshire.

Англия узуншоҳли зоти Англия ва Ирландиянинг шимолий ва ғарбий худудларида яратилган бўлиб,

асосан гўшт учун урчитилади.

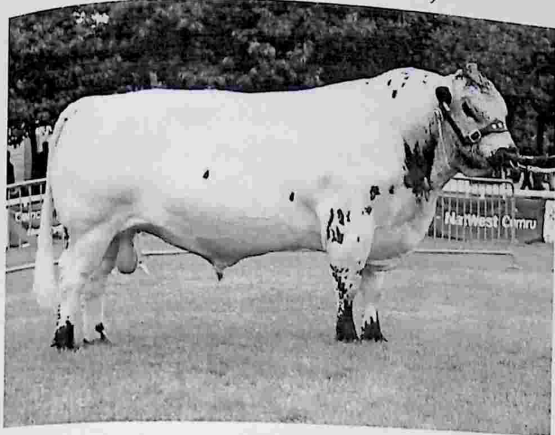
Зот биринчилар қаторида XVIII асрда Лестерширлик Роберт Бэквелл ишлари асосида яхшиланган. Бэквелл қорамолларнинг селекциясида инбридинг техникасини ишлатишнинг асосчиси ҳисобланади. У наслчилик ишларини тез ўсиш суръатлари ва танасининг оғирлигига қараб олиб борган.

Унинг ҳаракатлари 1800 йилларда Англия ва Ирландияда кенг тарқалган зотни яратишга асос бўлди.

Туси кизил-кўк-қўнғир рангда ёки чипор бўлади. Боши ок бўлиб, доғлари бўлади. Яғрин баландлиги сигирлариники 130 - 140 смни, буқалариники 150 смни, тирик вазни тегишлича: 500 - 600 кг ва 1000 кгни ташкил этади. [126,167]

Кейинги йилларда моллар сони қисқариб бормоқда.

Британия ок (British white)

Зот Англиянинг
шимолий - шаркий
қисмидаги Уолли,
Кливленд худудида
яратилган. 1725 йилдан
буён алоҳида зот
сифатида эътироф
этилган. 1921 йилдан
бошлаб Наслчилик
китоби юритилади.

Туси ок бўлиб,
бурни, тумшуғи,
қовоқлари, сўргичлари

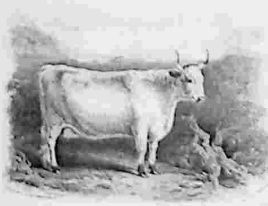
ва туёқлари қора рангда бўлади. [126,167]

Баъзиларида қора доғнинг ўрнига кизил доғлари бўлади ва бу
ҳолат зот меёрларига тўғри келади деб ҳисобланади.

Зот қўш маҳсулдорлик йўналишида. Тирик вазни
сигирлариники 450-600 кгн, буқалариники 800-1000 кгн, сут
маҳсулдорлиги 4000-5000 кгн ва сутнинг ёғлилик даражаси 3,8-
4,0% ни ташкил қилади. Сўйим чикими -60% бўлади.

Зот Буюк Британия ва АҚШда урчитилади. Популяцияси кўп
эмас.

Британия ок парк қорамоллари (British white park)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Park, White Forest, White
Horned, Wild White.

Британия ок парк қорамолларининг туси ок бўлиб, қулоқлари,
бурни, кўзларининг атрофи, сўргичлари ва оёқлари қора рангда
бўлади, шохлари катта. [126,167]

Зот гўшт маҳсулдорлик йўналишида.

Бу зот туси бўйича британия ок зотига яқин, лекин шу билан бирга бу хусусият берренда, нгуни, тexas лонгхорн зотларида яққол кўриниб туради.

Зот ҳақидаги маълумотлар ирландларнинг кадимий 2000 йиллик тарихга эга бўлган сагаларида эсга олинади.

Шу билан бирга, ушбу зот ҳақида ёзилган кўлёмалар эрамининг 856 йилдан 1197 йилигача бўлган санадаги материаллар орасидан Дехейбартдаги Динэвер калъасида топилган.

1800 йилларда зотнинг 10 та подаси мавжуд бўлиб, асрлар оралиғида улар йўқотилган.

1900 йилда Наслчилик китобига ёзиш ишлари бошланган. Бугунги кунда Буюк Британия, АҚШ, Дания, Австралия ва Канадада урчитилади.

Қорамоллар ўртача катталиқда бўлиб, тирик вазни сигирлариники 650 кн, букалариники 950 кгни ташкил этади.

Галловей ок тасмали (Belted Galloway)

Галловей ок тасмали зоти ўз хусусиятларига кўра галловей зотига ўхшайди, факат белидаги ок тасмаси билан ажралиб туради.

Бу белги XVII ва XVIII асрларда голланд ок тасмали

зотли қорамолларнинг қонини қўйиш орқали орттирилган (История общества Belted Galloway Society, Inc. том 1, 1951-1971).

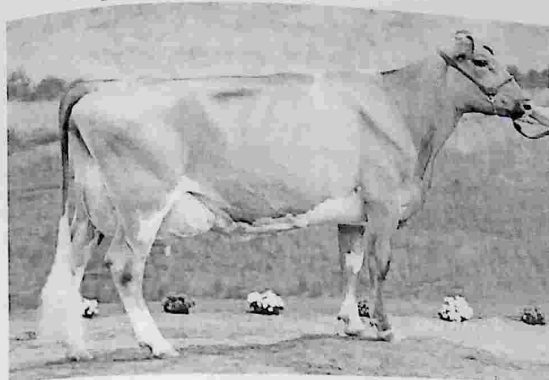
Тўкол қорамолларнинг Наслчилик китоби 1852 йилда юритилиб бошланган ва 1878 йилда алоҳида зот-галловей ок тасмали деб тан олинган.

Ок тасмаси зотнинг алоҳида белгиси бўлиб, ушбу белги ўзгариб туради ва кўпинча елкасидан дўмғазасигача боради. Елинининг олдинги қисми ок тасма ичида бўлиши мумкин.

Туси асосан қора бўлиб, кўнғир тусли қорамоллар учрайди. Қорамоллар асосан тўкол бўлади.

Зот қўш маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, одатда факат гўшт учун урчитилади. [126,167]

Гернзей (Gernsey)

Гернзей зоти сут
маҳсулдорлик
йўналишида бўлиб,
Англия ва Франция
оралигидаги Ла-Манш
бўғозида жойлашган
Норманд оролларида,
улардан энг каттаси
бўлган Гернзей
(Гернси) оролида
яратилган ва ушбу

орол номи билан аталади.

Гернзей зотини шаклланишида француз монахлари томонидан 960-975 йилларда олиб келинган бир нечта зотлар иштирок этган.

Зотни соф холда асраш ва касалликларни тарқалишини олдини олиш мақсадида оролга четдан қорамолларни киритиш Қонун асосида таъқиқланган. Ҳаттоки, Англияга кўргазмага юборилган қорамоллар оролга қайтариб киритилмаган.

Кейинги даврларда зотни яратилишида бошқа зотларнинг аралашмаганлиги 1875 йилда ташкил этилган Қиролликнинг кишлок хўжалиги ва боғдорчилик жамияти томонидан тасдиқланган ва ушбу ташкилот зотнинг биринчи Наслчилик китобини чоп эттирган.

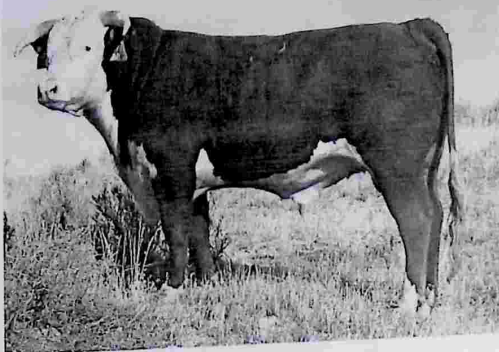
Гернзей зотли қорамоллар туси оч кизғиш бўлиб, ок доғлари бўлади, суяклари ингичка, лекин мустаҳкам, боши енгил, узунчоқ, пешонаси кенг, бўйини узун, ингичка, кўкраги чуқур ва кенг, оёқлари тўғри қўйилган, орқаси, бели ва дўмғазаси кенг, елини юмшоқ, тигиз, хажмли, олдинга сурилган, сут веналари узун, билиниб туради, чуқур қудуклари билан, териси сарик пигментли.

Гернзей зотли сигирларнинг сут маҳсулдорлиги юкори. Англиядаги кўплаб фермалардаги сигирлардан ўртача 4500-4550 кгдан сут соғиб олинади.

Баъзиларидан лактацияси даврида 10 минг кгдан кўпроқ сут соғиб олинган. Сутининг ёғлилик даражаси ўртача 4,5% ни, кўпинча эса 7% ни ташкил этади. Баъзилари эса 362 кунлик лактация даврида 5933 кг сут бериб, ёғлилиги 10,58% ни ташкил этган. Сигирлари ўзок муддат маҳсулдорлигини сақлаб қолади, улардан 14 ёшда ҳам бўзок олиш мумкин. Биринчи туғиш ёши 27 ойни ташкил этади.

Гернзей зоти Англиядан дунёнинг кўплаб давлатларига экспорт килинган ва АҚШ, Канада, Австралия, Кения ва Жанубий Африка давлатларида кенг тарқалган. [126.167]

Герефорд (Hereford)

Зот Англиянинг
Херефордшир
графлигида бундан
2000 йил олдин
яратилган.

Зот яйлов
шароитида
шакллантирилган
бўлиб, бунга
Англиянинг юмшоқ
иклими уларни йил
давомида далада

асрашга имкон берарди. Натижада мустаҳкам конституцияли, шароитга мослашувчан, яйловлардан самарали фойдалана оладиган зот яратилди.

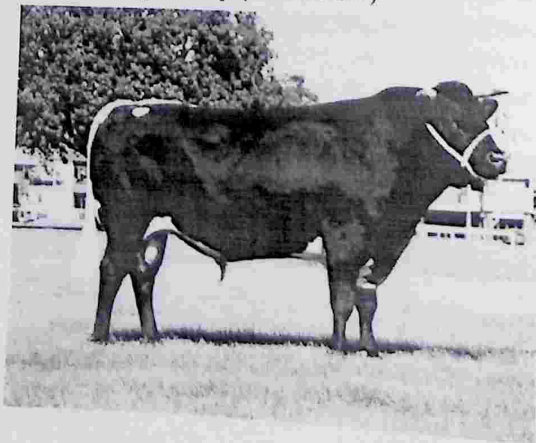
Қорамоллар танаси компакт бўлиб, мускулатураси кучли ривожланган, калта бўйли, кенг пешонали, калта юзли.

Туси қизил бўлиб, турли хил ранг-барангликда бўлади, боши оқ, танасининг пастки қисми, туши, оёқларининг пастки, думининг учи оқ рангда, бурун ойнаси, шохлари, туёқлари оч бинафша рангда бўлади.

Герефорд зотли моллар тез етилувчан бўлиб, ўсишни эрта якунлашади. 12 ойлик буқачалар 450-500 кг тош босади. Сигирларининг сут маҳсулдорлиги кўп эмас, ўртача 1400 - 2000 кг бўлади. Тирик вазни сигирлариники 550-700 кг, буқалариники 1000-1100 кг ташкил этади. Сўйим чикими -65% бўлади.

Дунёдаги бош сони бўйича гўшт йўналишидаги қорамол зотлари ичида биринчи ўринда туради. [126,167]

Глоучестер (Gloucester)

Қўйидаги ном
билан ҳам аталади:
глотершир, кадимий
глотер, кадимий
глотершир.

Глоучестер зоти
жуда кадимий бўлиб,
XIII асрнинг бошида
шимолий Уэльс
худудида кенг
тарқалган эди. Уларни
сут учун урчитишган ва

сутидан Gloucester пишлоғи тайёрланган, бундан ташқари гўштга ҳам боқишган. Ишчи хайвони сифатида ҳам фойдаланилган.

Охирги 200 йил давомида касалликларнинг тарқалиши, бошқа зотларнинг экспансияси, интенсив кишлок хўжалигининг ривожланиши ушбу зотли қорамолларнинг бош сонини кескин камайишига олиб келди ва 1972 йилда битта пода сакланиб қолган эди, холос. Бугунги кунда қорамоллар сони 700 бошни ташкил этади.

Моллар феъли юмшоқ, сут маҳсулдорлиги яхши, сигирларидан 12 - 15 ёшгача бўзоқ олиш мумкин. Сут маҳсулдорлиги 8000 кгни ва сутининг ёғлилиги 3,9% ни, оксили 3,3%, лактозаси 4,6% ни ташкил этади ва бу пишлоқ тайёрлашда жуда асқотади.

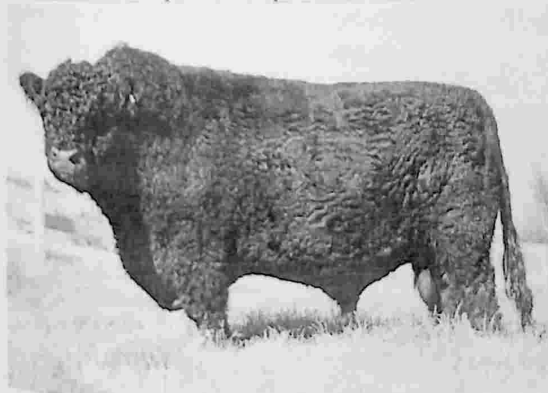
Букачалари бўрдокига бокилганда ёғсиз, юкори мармарли, гўштли, сифатли нимталар олинади. Сўйим чикими 52-54% бўлади.

Туси қора-жигар ранг бўлиб, боши ва оёқлари қора, думи ва кориннинг пастки қисмида ок тасмаси бўлади. Шохлари ингичка, кенг, тепага қайрилган бўлиб, учи қора рангда бўлади.

Букаларининг тирик вазни 750 кгни, сигирлариники 500 кгни ташкил этади. [126,167]

Галловей (Galloway)

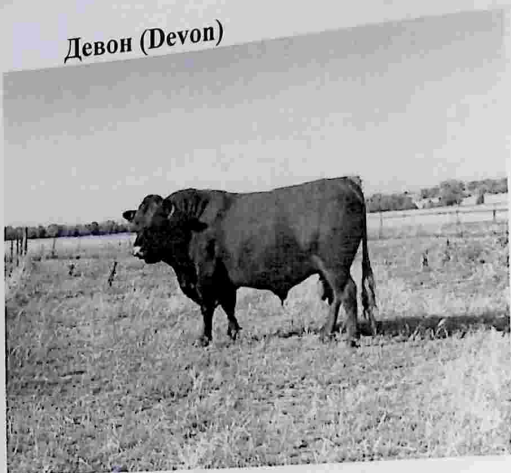
Зотнинг келиб чиқиши номаълум ва унинг номи Gallovid сўзидан ёки Галлия номидан олинган. Зот ҳақидаги маълумотлар тарихчи олим Hector Boece (1570 й.) ва Ортелийнинг ишларида келтирилган. Уларнинг ёзишларича, «Каррикда (Gallowayнинг бир қисми) йирик ўлчамли хўкизлар боқишади, уларнинг гўшти нозик, ширин ва ширали», бўлган.

Туси асосан қора рангда бўлиб, баъзан кизил, жигар ранг, сарик ва ок доғли моллар учраб туради. 1878 йилда Наслчилик китоби юритилиб бошланган. Зот қўш маҳсулдор йўналишда бўлиб, сут ва гўшт учун урчитилади. Букалари 1100 кг,

сигирлари 550 кг, бўзоқлари туғилганда -35 кг бўлади. [126,167]

Девон (Devon)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: шимолий девон.

Девон зотини баъзан шимолий девон деб ҳам аташади, яъни жанубий девон зотидан ажратиш учун. Бу зот мавжуд дунё зотлари орасида энг қадимийларидан биридир.

Олимларнинг

таъкидлашларича, зот Буюк Британиянинг абориген корамолларининг майда типى бўлган *Bos longifrons*дан келиб чиққан.

Зот қўш маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, гўшт ва сут учун урчилади. Зот таркибида сут йўналишидагилари ҳам бор ва у алоҳида зотга шаклланган.

Зот Англиянинг жанубий - шарқидаги Девон, Сомерсет, Корнуэлл ва Дорсет графликларида яратилган.

1884 йилда зот уюшмаси ташкил қилинган ва Наслчилик китоби юритилиб бошланган.

Бошида моллар шохли бўлган бўлсада, кейинчалик тўқол моллар танланган ва улар зотнинг асосини ташкил қилади.

Туси қизил бўлиб, тўқ қизилдан оч қизил ёки каштан рангигача бўлади. Тирик вазни: сизирлари 600 кг ва букалари 1000 кг тош босади. [126,167]

Декстер (Dexter)

Декстер зотининг ватани жанубий Ирландия хисобланади ва улар тоғли худудларда ёввойи ҳолда тарқалган эди. Зотнинг келиб чиқиши ўрганилмаган. Баъзи олимлар уни керри ва девон зотини чатиштиришдан олинган дейишади.

Зот жуда нозик, чидамли, юмшок феълли, энг кичик зотлардан ҳисобланади. Улар яйловда кам майдон ва озуқа талаб қилишади.

Иқлимнинг ўзгарувчан шароитларига яхши мослашади, йил давомида очик ҳавода асрашга чидайди. Зот қўш маҳсулдор йўналишда бўлиб, сут ва гўшт учун урчитилади.

Сигирлар вазни 450 кг, буқалари 550-600 кг бўлади.

Туси асосан кора бўлиб, қизил ва кўк тусилари ҳам учраб туради.

Боши калта ва кенг, шохлари катта, орқага қайрилган. Сут маҳсулдорлиги 3000 кгни ва ёғлилиги 4-5% ни ташкил қилади. Сўйим чиқими -55-60 % бўлади. [126.167]

Жанубий девон (South Devon)

Жанубий девон зоти Англиянинг жанубий-ғарбий қисмидаги Девон ва Корнуэлл графликларида яратилган ва британия зотлари ичида энг йириги ҳисобланади.

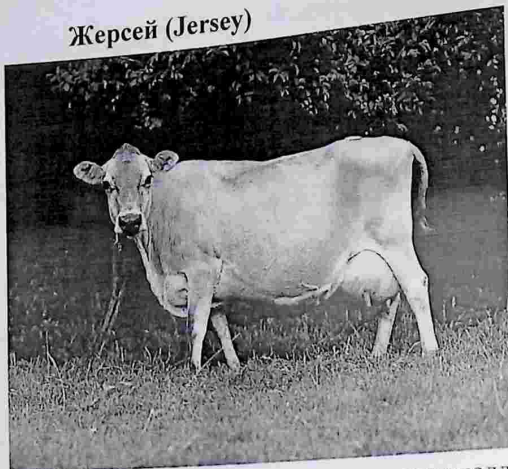
Улар кизил девон зоти билан боғлиқ эмас.

Кейинги 100 йиллар давомида наслчилик иши сигирларнинг гўшт маҳсулдорлиги ва оналик хусусиятларини яхшилашга қаратилган эди.

Бу зотли қорамоллар асраш ҳудудининг иқлим шароитларига тез мослаша олади ва шунинг учун дунёнинг кўплаб ҳудудларида кенг тарқалган.

Зот таркибида тўкол моллар ҳам учраб туради. Туси кизил бўлиб, кора тусилари ҳам учрайди. [126.167]

Жерсей (Jersey)

Зот XVIII аср
охирида Англиянинг
Жерси оролида
яратилган. Бу оролдаги
қорамоллар олдин
альдерней
қорамоллари деб
аталган, сўнгра унинг
таркибидан 2 та
мустақил зот
шаклланди: жерсей,
яъни Жерсей
оролидаги моллар ва

гернезей, яъни бошқа ороллардаги қорамоллар.

Жерсей зоти —энг қадимий қорамол зотларидан биридир. 1763 йилдан бошлаб оролга четдан қорамолларни киритиш Қонун асосида таъқиқланган ва бу қасалликларни тарқалишини олдини олиш учун ишлатилган.

Ўша даврдан буён жерсей зоти «ўз ичида» урчитиб келинмоқда (оролнинг узунлиги 16 кмни ва эни 8 кмни ташкил этади). Ўзок муддатда (200 йилдан кўпроқ) унчалик катта бўлмаган популяциядаги (10-13 минг бош) қорамолларни сут соғими ва сутининг ёғлилиги бўйича танлаш ишлари натижасида сут йўналишидаги зотни шаклланишига олиб келди.

XVIII асрнинг охирида зот машҳур бўлиб кетди ва уларни XIX асрдан бошлаб Англия, АҚШ ва сўнгра Австралия, Янги Зеландия ва Африкага импорт қилиш бошланди.

Бугунги кунда зотнинг энг катта популяцияси АҚШ ва Данияда урчитилмоқда. Жинсий вояга ёш қорамоллар 25 ойлигида етади.

Туси сарғиш, оч қўнғир, тўқ ранглилари ва оёқлари, танасининг олдинги қисмида оқ доғлари бўлганлари ҳам учраб туради. Буқаларининг боши, бўйини, оёқлари тўқ рангда бўлади ва орқасида узун қора тасмаси бўлади. Бурун ойнаси тўқ рангда, атрофи оқ жунлар билан қопланган бўлади.

Жерсей зоти сут маҳсулдорлик йўналишидаги зот ҳисобланади.

Яғрин баландлиги сигирларида 115–125 смни, буқаларида 144 смни, тирик вазни сигирлариники 350–425 кгни, буқалариники 500–700 кгни ташкил этади. Ёш моллар бўрдокига боқилганда кунлик ўсиши 987 г.ни ва сўйим чикими – 51% ни ташкил этади.

Моллар жуссаси кичкина, енгил бошли, каншари чуқур, пешонаси кенг ва майда бурмали, орқаси осилган, кўкраги чуқур (60–64 см), кенг эмас (37–38 см). Танаси бир оз чўзилган, думғазаси

кўтарилган, суяклари ингичка (кафт айланаси 15,5-17 см). Мускулатураси яхши ривожланмаган, елини косасимон ва ваннасимон, сўрғичлари кенг жойлашган, териси юпка, жун қоплами юмшок.

Экстерьерининг камчиликлари – кўкраги тор, орка оёқларининг кўйилиши нотўғри, оркаси тор.

Тирик вазни таркалиш ҳудудига қараб ҳар хил бўлади. Дания, Германия ва АҚШдагилариники йирикрок, ватанидагилари эса кичикрок бўлади. Бўзоклари туғилганда 18-22 кг келади.

Сут маҳсулдорлиги - 3000-3500 кг бўлиб, сутининг ёғлилиги 5 % ни (Данияда соғими – 3185 кг, ёғлилиги - 5,94 %) ташкил этади.

Энг маҳсулдор сигирларидан 9-11 минг кг сут соғиб олинган, ёғлилиги 5,2-5,8 %, баъзилариники эса - 8 % гача бўлган.

Лизабет лақабли сигирдан (Дания) IX лактациясида 7269 кг сут соғиб олинган ва ёғлилиги 7,29 % бўлган.

Зотнинг гўшт маҳсулдорлиги паст. [126,167]

Ирландия чипор (Irish Moiled)

Кўйидаги ном билан ҳам аталади: Irish Polled.

Туси қизил-чипор ёки сарғиш-чипор бўлади. Кўк рангдагилари ҳам учраб туради.

Ирландия чипор зоти Ирландиянинг шимолий - ғарбий ҳудудида яратилган

бўлиб, гўшт ва сут учун урчитилади.

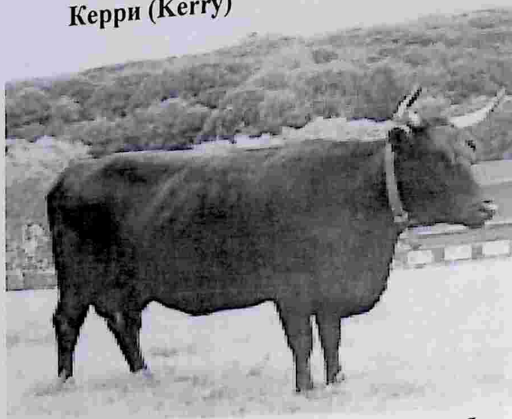
Баъзи олимлар фикрича, ушбу зот VIII-IX асрларда оролга бостириб келган викинглар олиб келган қорамоллардан келиб чиққан.

Сигирлари пўшtdор бўлиб, ҳар йили биттадан бўзок беради, ўзok умр кўришади ва 15 йилгача подада асраш мумкин.

Сигирларини сут маҳсулдорлиги яхши бўлиб, баъзи юкори маҳсулдор сигирлардан 5000 литргача сут соғиб олинган.

Қорамоллар яйловлардан самарали фойдаланади ва боткокли ҳудудлардаги ўтлоқларда асрашга мослашган бўлади. [126,167]

Керри (Kerry)

Ирландиянинг керри зоти неолит давридаги одамларни Ўрта денгиз бассейнидан шимолга қараб юриши даврида олиб келинган паст бўйли, кельт шортгорн қора молларидан келиб чиққан.

У зот сифатида 1839 йилда тан

олинган ва 1887 йилда Наслчилик китоби таъсис этилган. XX асрда китобга киритилган қорамоллар сони 50-280 бошни ташкил этади.

Бугунги кунда ҳар йили 300 бош қорамоллар руйхатга олинади. Бу ҳолатнинг асосий сабаби-зотнинг бошқа сермахсулдор зотлар (голштин, фриз) билан рақобатбардош бўла олмаганлигидадир.

Туси қора, шохлари узун, тепага қараган. Жуссаси катта эмас, кўкраги чуқур, кенг, елини косасимон, сўргичлари узун. Моллар шароитга мослашувчан бўлади. [126.167]

Сут маҳсулдорлиги ўртача, ёғлилиги 4,0% атрофида бўлади.

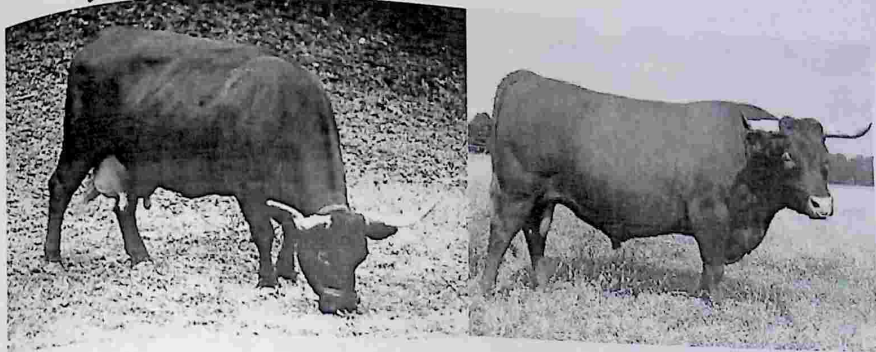
Линг (Luing)

Шотландиянинг ғарбий соҳилидаги Luing («Линг» деб ўкилади) оролида гўшт йўналишидаги шортгорн зотини хайланд зоти билан чатиштириб яратилган. Туси оч кизил ва кизил. Моллар асосан тўқол бўлади. Зот гўшт маҳсулдорлик

йўналишида бўлиб, гўштининг сифати юқори бўлади. [126.167]

Сут девон (Milking Devon)

Сут девон зоти XVII асрда Англияда яратилган. Бошланишида ишчи хайвон сифатида фойдаланилган. Зот худуднинг иқлим ва озука шароитларига мослашган бўлиб, кўш маҳсулдорлик йўналишида: сут ва гўшт учун урчитилади ва ишчи хайвон сифатида фойдаланилади.

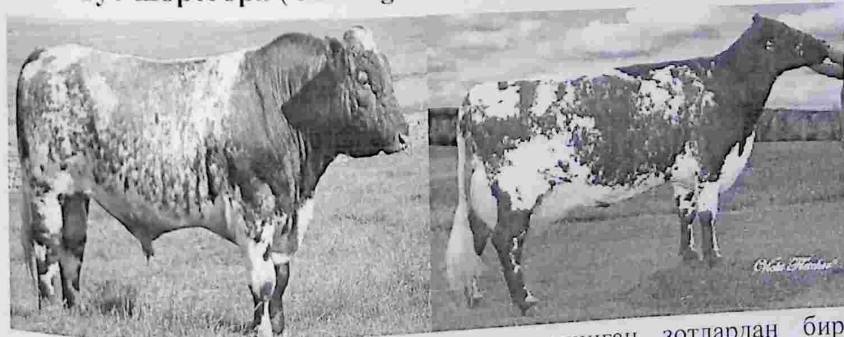
Туси қизил бўлиб, тўк қизилдан оч қизил ва каштан рангигача бўлади. Баъзиларида думининг учи ок бўлади. Шохлари ўртача катталиқда, бир оз қайрилган, ок рангда, учи қора рангда бўлади. Молларнинг феъли юмшок. Сигирларида туғиш жараёни асоратларсиз осон кечади.

Қорамоллар ўртача катталиқда бўлиб, сигирларининг тирик вазни 499 кг ва букалариники 726 кгни ташкил этади.

Бугунги кунда сут маҳсулдорлиги бўйича кам урчитилади. Сутининг ёғлилик даражаси 5,0 % гача бўлади. [126.167]

Қорамоллар бақувват ва кучли бўлиб, озукага талабчан эмас.

Сут шортгорн (Milking Shorthorns)

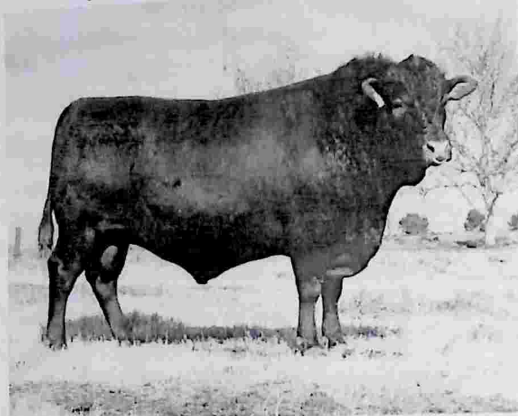

Дунёдаги энг қадимий ва тан олинган зотлардан бири ҳисобланади. Англиянинг Тиса дарёси бўйларида яратилган. Асосий яратилиш худуди-бу Нортумберленд, Дарем ва Йорк графликлари ҳисобланади.

Зот сифатида 1885 йилда тан олинган. Моллар шохли ва тўқол бўлиб, туси қизил ва чипор бўлади. Сут махсулдорлиги 3680 кг бўлиб, сутининг ёғлилиги 3,95% ни ташкил этади.

Зот Британия оролларида, Америка ва Австралия қитъасида кенг тарқалган. [126,167]

Суссекс (Sussex)

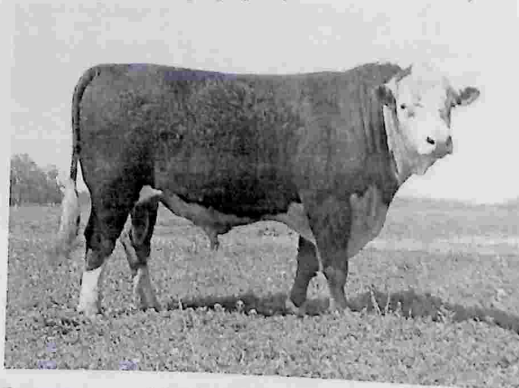

Суссекс зоти Англиянинг жанубий шарқида гўшт йўналишидаги зоти сифатида яратилган. Наслчилик китобига сигирларнинг маълумотларини киритиш 1874 йилда бошланган. Зот тарқалиш ҳудудининг иқлим шароитига тез мослашади ва каналар

томонидан тарқатиладиган касалликларга чидамли. [126,167]

Туси тўқ қизил, думининг учи оқ. Ягрин баландлиги: сигирларида 135 смни, буқаларида 145 смни, тирик вазни сигирлариники 585 кгни, буқалариники 950 кгни ташкил этади.

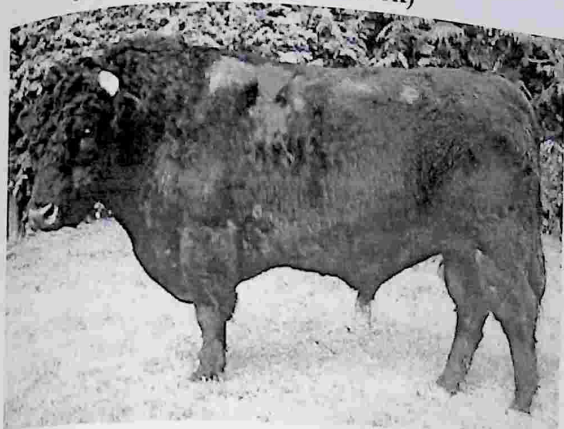
Тўқол герефорд (Polled Hereford)

Тўқол герефорд – зоти XVIII асрда Англия селекционерлари меҳнатининг самараси бўлиб ҳисобланади. Зотни яратишга герефорд зотининг подаларида туғилган тўқол бўзокларни танлаш асос бўлган.

Зот тарихи 11 бош тўқол ва оқ бошли корамоллардан 1901 йилда Наслчилик китобига асос солинган. [126,167]

Уэльс қора (Welsh Black)

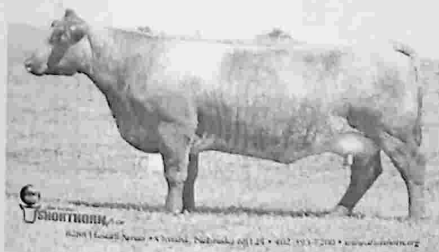
Уэльс қора зоти
Уэльс графлигининг
тоғли худудида
яратилган.

Бошланишида 2
та гурухи мавжуд эди:
компакт, мустаҳкам
Шимолий Уэльс ва
йирик, мустаҳкам
Жанубий Уэльс.
Қорамоллар шохли
бўлиб, улар ўртача

катталиқда бўлиб, ёнларига қараб ўсган, пастга йўналтирилган.

Қора уэльс қорамолининг туси қора бўлиб, оч қорадан тўқ қорагача бўлади. Қизил уэльс молларида рецессив ген бўлиб, у подада баъзан пайдо бўлади ва бу зот талаби даражасида деб ҳисобланади. [126,167]

Шортгорн (Shorthorn)

Шортгорн зоти Англиянинг шимолий шарқий соҳилидаги Нортумберленд, Дурхем, Йорк ва Линкольн графликлари худудида ўзоқ йиллар давомида урчишиб келинган маҳаллий дурхем қорамолларидан келиб чиққан.

Ушбу қорамоллар кеч етилувчан, кўпол суякли, паст маҳсулдорли моллар эди. Унинг келиб чиқиши номаълум. Факат шу нарсга тасдиқланганки, римликлар, сакслар, данияликлар, норманлар бостириб келишганда ўзлари билан маҳаллий қорамолларини ҳам олиб келишган. Шортгорн зоти таркибида 2 та типи мавжуд: гўшт ва сут.

1780 йилда ака-ука Коллинглар шортгорн зотини яхшилаш борасидаги ишларини бошлаб юборадилар. Уларга кейинчалик Р.Беквэлл ҳам ўзининг қорамоллар экстерьерини яхшилаш борасидаги ишланмалари билан қўшилади.

Гўшт типидagi қорамоллар компакт тана тузилишига эга, оёқлари калта, мускулатураси кучли ривожланган, туси кизилдан окгача, боши ўртача, шохлари калта, қўкраги кенг ва чуқур, елкаси ва бели кенг бўлади. Ёш моллар тез етилади, 15-16 ойлигида жинсий вояга етади. Сигирлари 500-600 кг, букалари 800-900 кг тош босади. Сўйим чикими 60-65%, максимал -80% бўлади. [126,167]

Юкори тоғ (Highland)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: шотландия юкори тоғ.

Зот жуда қадимий бўлиб, Шотландиянинг оғир шароитли тоғли худудларида асрлар давомида урчитилган. Жуда кескин шароитлар унга

мослаша оладиган қорамолларни яратилишига олиб келган. Зот таркибида 2 та типи мавжуд: бири ихчам, қора тусли ва 2-си йирик, кизил тусли. Бундан ташқари, сарик, қўк ва ок туслилари ҳам бор.

Биринчи Наслчилик китоби 1884 йилдан бошлаб юритилиб бошланган. Бугунги кунда Шимолий Америка, Жанубий Америка ва Европа қитъасида, Австралияда кенг тарқалган.

Ажратиб турадиган белгилари: узун шохлари ва тигиз пахмок жун коплами ҳисобланади. Зот асраш шароитларига, тоғ шароитларига яхши мослашади ва озуқа танламайди. Терисининг тагида ёғ тўплаш ўрнига тигиз жун копламига эга, шунинг учун уларнинг гўшти ёғсиз, ширин бўлади. [126,167]

Чиллингем қорамоллари (Chillingham wild cattle)

Бу зотли қорамоллар Англияни Нортумберленд графлигининг ёпиқ ва ниҳоятда катта худудни эгаллаган Чиллингем паркида урчитилади.

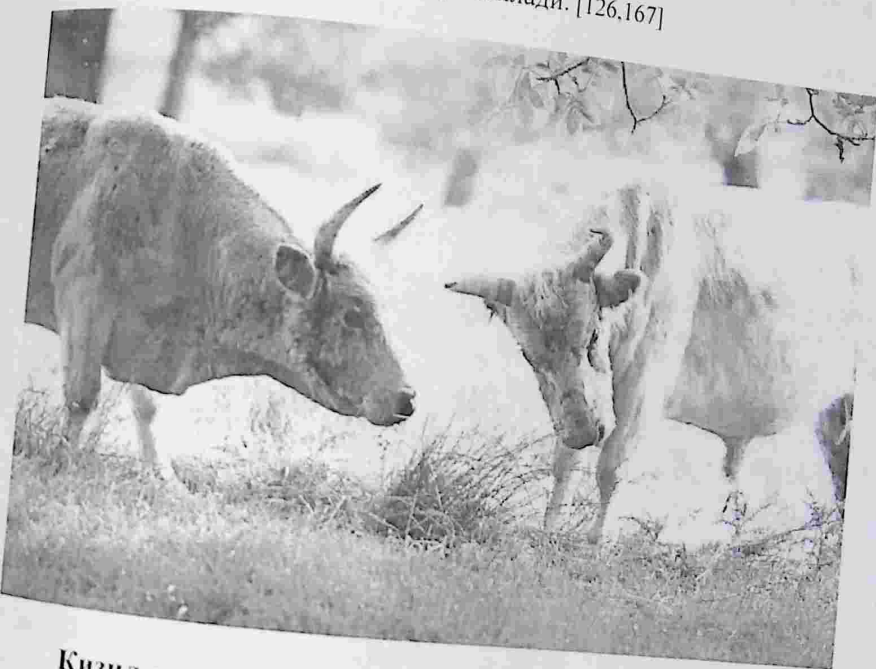
2009 йилда Чиллингем қорамоллари деб руйхатга олинган. Зот юз йиллар давомида ирсий жиҳатдан изоляция қилинган ҳолда кичик популяцияда урчитилган ва бунга, яъни инбридинг депрессиясига қарамасдан соф ҳолда асраб қолинган.

Бундан ташқари, 20 бошдан иборат популяцияси шимолий-
 шарқий Шотландиянинг Фочаберс яқинидаги Краун Эстейт
 худудида тарқалган.

Чиллингем қорамоллари оқ парк қорамоллари билан боғлиқ
 бўлиб, улар оқ парк қорамолларининг ирсиятига ўз хиссасини
 қўшган.

Чилингем қорамолларининг танаси кичик, шохлари тепага
 қараб ўсган. Тирик вазни сигирлариники 280 кг, буқалариники 300
 кг, ташкил этади. Туси оқ бўлиб, қулоқларининг ичидаги жун
 коплами қора ёки қизил рангда (бундан ташқари оёқлари, бурун
 ойнаси, кўзларининг атрофи қизил рангда) бўлади.

Қорамоллар гўшт учун урчитилади. [126,167]

Қизил ангус (Red Angus)

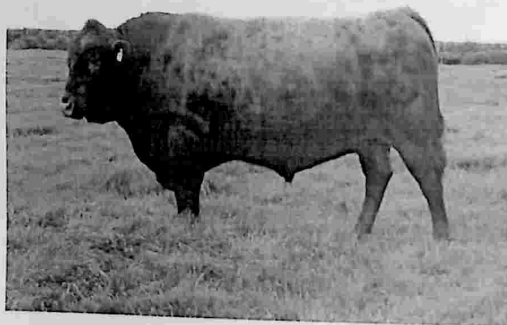
Зот Шотландиянинг маҳаллий кеч етилувчан ишчи йўналишдаги қўпол конституцияли тўқол қорамоллари асосида яратилган.

Яратишда якин қариндош урчитиш, гўшт маҳсулдорлиги бўйича танлаш ва жуфтлаш, бўзоқларини онаси тагида ўстириш услубларидан фойдаланилган. Улар яратилган худуд нам ва совук иқлими, қирлари, бой яйловлари билан ажралиб туради.

Ангус зоти яратилгандан сўнг уларнинг орасидан қизил тусда туғилган қорамоллар ажратиб олинган. Улар ўзоқ муддат давомида Наслчилик китобларига киритилмаган.

Бугунги кунда зот АҚШ ва Канадада кенг тарқалган. [126,167]

Қизил тўқол (Red Poll)

Қизил тўқол зоти қўш маҳсулдор йўналишда бўлиб, Англиянинг Суффолк ва Норфолк графликларида яратилган.

Сут ва гўштга бўлган талабни кондириш ва пастликларнинг ботқок ландшафтининг озук

шароитига мослаша

оладиган зотни яратишга асос бўлди. Бошидан моллар тўқол бўлган.

Қорамолларнинг жуссаси унчалик катта эмас, суяклари ингичка, оёқлари қалта, туси қизил, тарғил, сариқ бўлади.

Моллар озукка талабчан эмас, иқлим ва худуд шароитига тез мослашади.

Гўшт учун урчитилади. [126,167]

8.3 Россия қорамол зотлари

Россия Федерациясининг худуди 17 075 200 кв.км.ни ташкил этиб, шундан 16 995 800 кв. км.и қуруқликка ва 79 400 кв.км.и сувли майдонлардан иборат.

Иклими муътадилдан арктик континенталгача бўлиб, ўртача йиллик ҳаво ҳарорати 0°C бўлиб, Сибирь худудида ундан ҳам паст бўлади.

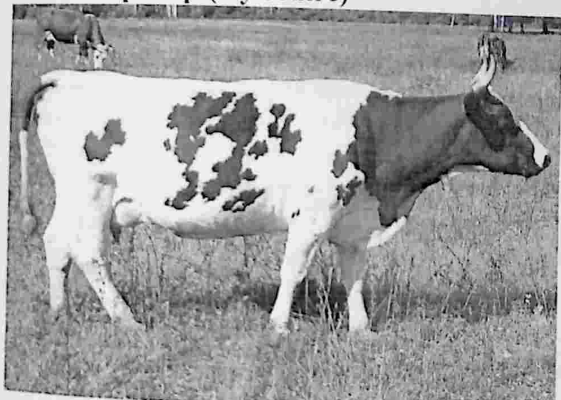
Қишлоқ хўжалиги яхши ривожланган бўлиб, шу жумладан қорвачилик соҳаси ҳам интенсив ривожланиб бормоқда.

2016 йилнинг 1 октябрь ҳолатига Россия Федерациясидаги барча тоифадаги хўжаликларда 19,4 млн. бош қорамоллар бўлиб, шундан 8,3 млн. бошини сигирлар ташкил этади.

Гўшт ишлаб чиқариш 953,0 минг тоннани (суйилган вазнда) ташкил этган ва барча тоифа хўжаликларида 24,0 млн. тонна сут ишлаб чиқарилган. [9,10,32,35]

Бугунги кунда Россияда 60 га яқин сут, сут-гўшт ва гўшт маҳсулдорлик йўналишидаги қорамол зотлари урчилади.

Айршир (Ayrshire)

Зот сут йўналишида бўлиб, сигирлари совуқ иқлим шароитларига, яъни Россиянинг шимолий – ғарбий ва марказий худудлари шароитига яхши мослаша олган, шунинг учун иссиқ иқлимли худудларда кам тарқалган.

Сут таркибидаги компонентлари бўйича баланслашган, майда ёғ шарикчалари кўриниб туради. Унчалик катта бўлмаган тирик вазнли сигирлардан (биринчи тукканларининг тирик вазни 430-450 кг, катта ёшли сигирлариники – 500-520 кг) лактация даврида 4000-5000 кг ёғлилиги 4,0-4,3% бўлган сут соғиб олинади.

Туси кизил –ола, баъзан кизил доғлари майда бўлганлари ҳам учраб туради. Ажратиб турадиган белгиси – жун копламида туклари калта, шохлари катта ва тепага қараб қайрилган бўлади.

Зот тез етилади, бир ёшли букачалари гўштга боқилганда 350-450 кг тош босади. [6,7,9,10,21,32,35]

Алатау (Alatauskaya)

Алатау
қорамоллари
Қирғизистон ССР ва
Қозоғистон ССР
худудида маҳаллий
қорамолларни
кострома, лебедин ва
швиц зотли
қорамоллар билан
чатиштириб
яратилган. 1950 йилда

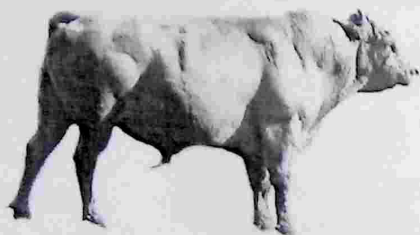
алоҳида зот сифатида тан олинган. [6,7,9,10,21,32,35]

Конституцияси мустаҳкам, суякли қисмлари гўштга тўлган, оёқлари калта ва кучли, боши оғир, кўкраги кенг. Туши яхши ривожланган. Туси оч кўнғирдан тўқ кўнғиргача. Олдинги оёқлари бир оз яқинлашган ёки ёнга қараган. Орқасининг осилиб қолиши кўзатилади. Сигирларнинг яғрин баландлиги 128–130 см, кўкрак кенглиги 46–47 см.

Зот ўзининг гўшт маҳсулдорлиги билан ажралиб туради. 18 ойлигида таналари 380 кг, букачалари 500 кг, сигирлари 500–540 кг, буқалари эса 850–1000 кг тош босади. Бунда улар кўп озука талаб қилмайди. Сўйим чикими 60%.

Соғими ўртача 5000 кг бўлиб, сутининг ёғлилиги 3,9 % бўлади.

Аулиекол (Auliekolskaya)

Аулиекол зоти
гўшт маҳсулдорлик
йўналишида бўлиб,
Қозоғистон

Республикасининг
Қустанай вилоятида
1992 йилда яратилган.
Бунда маҳаллий козоки
окбош зотини шароле ва
абардин – ангус зотли
қорамоллар билан
чатиштириб яратишган.
Қорамоллар мустаҳкам

конституцияли бўлиб, 70% қорамоллар тўкол, туси оч кўк рангда.
Қиш пайтида қорамоллар териси калин жун коплами билан
копланеди ва бу уларни қишнинг қаҳратон совуқларидан асрайди.

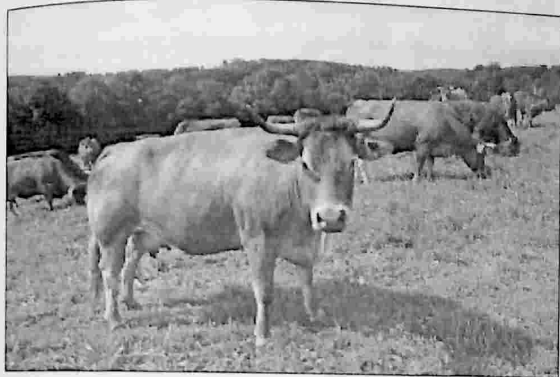
Тирик вазни сигирлариники 540 - 560 кгни, букалариники 950 - 1050 кгни, интенсив боқилганда кунлик ўсиши 1095 граммни ташкил этади. Сигирларидан 1228 - 1236 кг сут соғиб олинади.

Сўйим чикими 60-63% бўлади. Гўштининг мармарлиги юкори, сифати баланд.

Қорамоллар чидамли, кунлик ўсиш суръатлари юкори, маҳаллий шароитга тез мослашади, гўшт чикими баланд ва сифати юкори. [6,7,9,10,21,32,35]

Қозоғистоннинг жанубий-шарқий худудларида кенг тарқалган.

Бестужев (Bestujevskaya)

Зотни
яратилиши XVIII
асрнинг охирида
С. П. Бестужев
томонидан Симбирск
губерниясида
маҳаллий
қорамолларни
Англиядан
келтирилган гўшт
йўналишидаги дургам
(шортгорн зоти)

қорамоллари билан чатиштиришдан бошланган. Кейинроқ олинган дурагайларнинг сут ва гўшт маҳсулдорлигини яхшилаш мақсадида уларни голланд, шортгорн, симментал ва бошқа зотлар билан чатиштириб бошлашган. XIX асрнинг ўрталарига келиб сут-гўшт маҳсулдорлик йўналишидаги қорамоллар типини шаклланиши яқунланган. [6,7,9,10,21,32,35]

Бестужев зоти билан режали тизимли ишлар 1918 йилда бошланди ва Татаристон ва Башкирия АССР, Ульянов ва Куйбышев вилоятларида наслчилик хўжаликлари ташкил этилди. Биринчи Наслчилик китоби 1928 йилда чоп этилди.

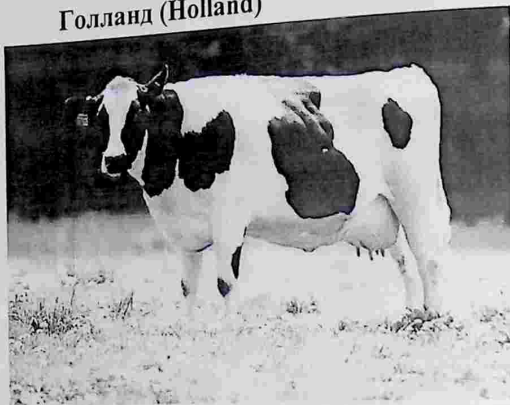
Бестужев зоти Волга бўйининг континентал иқлим шароитига жуда мослашган. Туси қизил, оч қизилдан тўқ қизилгача бўлади. Танасининг пастки қисмида, елинида ва бошида ок доғлари бўлиши мумкин.

Сигирлар тирик вазни 480—560 кг, баъзилариники 710 кг, букалариники 790-950 кг, максимал 1000 кггача бўлади. Зотнинг гўшт маҳсулдорлик хусусиятлари баланд. Интенсив боқилганда букачалари кунига 700-850 г. ўсишган. Улар бир ёшида 500 кг тош босади. Сўйим чикими 58-60%.

Сигирларнинг сут махсулдорлиги 4300 кг бўлиб, сутининг ёғлилиги 4,0% ни, товар подаларида 3000 кг ва ёғлилиги 3,8-4,0% ни ташкил қилади.

Зот асосан Россиянинг Куйбышев ва Ульянов вилоятлари, Татарстан ва Башқортастан автоном Республикаларида тарқалган.

Голланд (Holland)

Голланд зоти Россияда энг кўп тарқалган қорамол зотларидан биридир.

Тана тузилиши компакт, кенг, мускулатураси яхши ривожланган. Замонавий типи ХХ асрнинг бошларида шаклланган бўлиб, ўзоқ йиллик меҳнат

натijasида яратилган. [6,7,9,10,21,32,35]

Сут махсулдорлиги 5000 кг дан кўпроқ бўлиб, сутининг ёғлилиги 4,0 %гача бўлади.

Ушбу зотли ёш қорамоллар тез етилади, туғилганда бўзоклари 35-40 кг, сигирлари 550 кг ва буқалари 900-1000 кг тош босади.

Грузия тоғ (хевсур) қорамоллари (Georgian mountain (khevsur) cattle)

Зот энг қадимий зотлардан бўлиб, тоғли грузия қорамолларининг абориген тури бўлиб ҳисобланади. Келиб чиқиши номаълум.

1990 йилга келиб уларнинг сони 66,9 минг бошни ташкил этган. Грузиянинг ғарбий ва шарқий

тоғли ҳудудларида кенг тарқалган. Бундан ташқари, рачинск, осетин, земо-сванетия, пшав гуруҳлари мавжуд.

Тарқалиш ҳудудларининг иклими совук, киш пайтида ҳаво ҳарорати -25дан -30°С гача тушиб кетади. Йиллик ёғингарчилик

микдори 900 - 1500 ммга етади. Энг кўп ёғингарчилик май - июнь, минимали эса январ ойига тўғри келади. Қор ерда 5-7 ой сақланади.

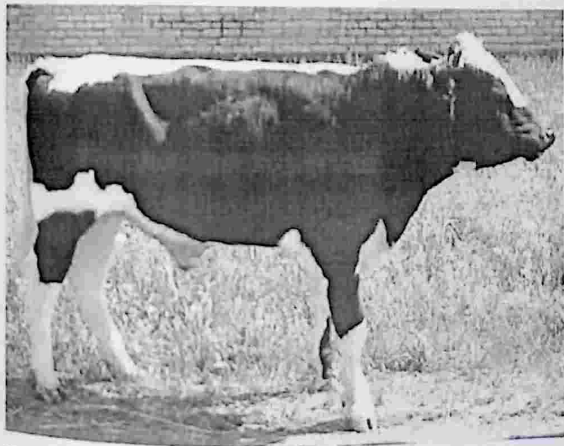
Яйловларнинг қиялиги 45°ни ташкил этади. Яйлов даври май ойининг иккинчи ярмидан бошланиб октябр ойигача давом этади. Етиб бориб бўлмайдиган альп ва субальп зонасидаги яйловларнинг ўт қоплами бой бўлиб, сув етарли ҳисобланади. Бу даврда хайвонлардан максимал маҳсулот олинади.

Бўзоклари онаси остида ўстирилади. Икки ой давомида бўзоклар 120-200 кг сут ичишади.

Грузия тоғ қорамолларининг жуссаси кичкина, тирик вазни: сигирлариники 200-250 кгни, букалариники 300-350 кгни ташкил этади. Гўшт маҳсулдорлиги талабга жавоб бермайди, конституцияси нозик, тигиз, туси қора, қора-ола, қизил -ола бўлади. Боши енгил, бўйини ингичка, қалта, елкаси тор, кўкраги чуқур, елини кичкина, безли, териси юпка, эластик. Экстерьер камчиликларига: бели томсимон, осилган, тор, орқасининг томсимон, орқа оёқларини сакраш бўғинида яқин жойлашганлигини келтириш мумкин.

Қорамоллар альп ва субальп ўтлоқларидан самарали фойдаланади ва Марказий Кавказ, Шимолий Осетия, Грузия, Россиянинг Чечено-Ингушетия автоном республикаларида кенг тарқалган. [6,7,9,10,21,32,35]

Истобен (Istobenskaya)

Зот Вятка губерниясида XIX аср охирларида маҳаллий буюк рус

қорамолларини холмогор, швиц ва голланд зотлари билан чатиштириб яратилган. Яратилган худуд, яъни Истобен аҳоли пунктининг номи билан аталган.

Маҳаллий

қорамолларни холмогор ва швиц зотли қорамоллар билан яхшилаш XIX аср охири ва XX аср бошларида бошланган бўлиб, сўнгра ярославл зоти ҳам олиб келинган. 1930 йилдан 1938 йилгача қисман остфриз зотининг қони ҳам қўйилган. [6,7,9,10,21,32,35]

Лекин, юқорида санаб ўтилган қорамоллар билан маҳаллий қорамолларни чатиштириш ишлари қисман олиб борилганлиги унинг

махсулдорлик кўрсаткичларига кескин таъсир қилмади. Қорамоллар танланганда асосан сутининг ёғлилигига кўпроқ эътибор берилган.

1935 йилда Давлат наслчилик китоби чоп этилди ва 1943 йилда зот сифатида тасдиқланди.

Қорамоллар якқол сут типига бўлиб, мустаҳкам конституцияли, боши кўполрок, юзи чузилган, кўкраги чуқур, узун, унчалик кенг эмас, қовурғалари ясси қўйилган, оралиғи кенг, яғрини тор, ўртача катталиқда, елкаси ва бели узун, тўғри, оркаси узун, кенг, сонлари тўғрисида тор бўлади. Оёқлари кўпинча нотўғри қўйилган, сакраш бўғинларида яқинлашган, баъзан қиличсимон бўлади. Мускуллари яхши ривожланмаган. Кўпинча қўйидаги экстерьер камчиликлари бўлади: тор кўкраклик, замбил бел, орқасининг тор бўлиши.

Туси қора ва қора-ола (70 % гача), камрок (25%) қизил ва қизил-ола туслилари ҳам бўлади. Елини косасимон, ўртача катталиқда. Тирик вазни сигирлариники 430-480 кг, букалариники- 720-790 кг, бўзқлари туғилганда 26 — 30 кг бўлади. Сут маҳсулдорлиги 3400 кг бўлиб, сутининг ёғлилиги 3,85 % бўлади.

Кавказ қўнғир (Caucasian brown)

Доғистон,

Арманистон ва
Азербойжоннинг тоғли
худудларида 1960
йилда яратилган, бунда
махаллий кавказ
қорамоллари кострома,
швиц ва лебедин зоти
билан чатиштирилган.

Туси оч
қўнғирдан тўқ
қўнғиргача бўлади.

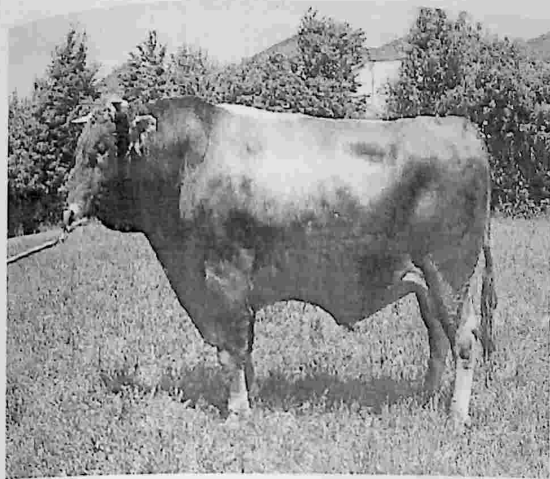
Танаси пропорционал

ривожланган, компакт, тигиз, мускуллари яхши ривожланган, оёқлари мустаҳкам, калта. Яғрин баландлиги сигирларда 129 смни ташкил этади, бўйини калта, боши кичкина, елини косасимон.

Сигирлари нихоятда пўштор, баъзилари туғишда 2 та ва кам ҳолларда 3 та бўзқ беради. Бўзқлари туғилганда 24-26 кг, сигирлари 500-600 кг, букалари 800-900 кг бўлади. Сўйим чикими 50-55%.

Сут махсулдорлиги 3500 кг бўлиб, сутининг ёғлилиги 3,85% бўлади. Суту жуда қадрланади ва улардан пархез сут махсулотлари тайёрланади. [6,7,9,10,21,32,35]

Кострома (Kostromskaya)

Россиянинг энг
яхши кўш
махсулдорлик
йўналишидаги қорамол
зотларидан
ҳисобланади.

1944 йилда
махаллий
қорамолларни альгауз
ва швиц зотли
қорамоллар билан
чатиштириб яратилган.

Ўзоқ яшаши ва
лейкоз касаллигига

иммунитети юкори эканлиги билан ажралиб туради. Сутуда латозанинг микдори 5,0 % гача бўлади. [6,7,9,10,21,32,35]

Кострома вилоятида қўнғир молларни шаклланиши XIX асрнинг охирларида бошланган. Кострома шахрининг атрофида маҳаллий қорамолларнинг 2 хил гуруҳи шаклланган: мисков ва бабаев, улар кострома зотини яратилишида асос бўлиб ҳисобланади.

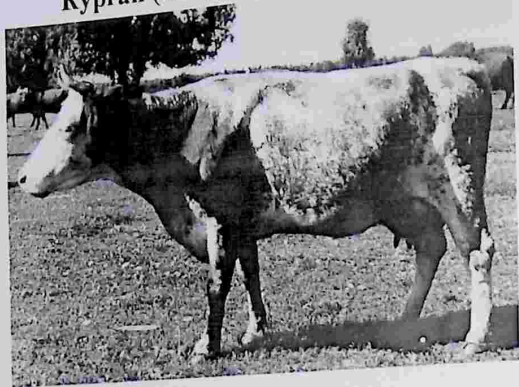
Мисков гуруҳини шаклланишида ярославл, холмогор ва айршир зотлари иштирок этган. Волга, Костромка дарёларининг бўйидаги сувли ўтлоқлар қорамолларни асраш ва ривожлантиришда муҳим роль ўйнаган. Бабаев гуруҳи эса маҳаллий қорамолларни альгауз зоти билан чатиштириб яратилган. 1912 йилдан бошлаб бу гуруҳ қорамолларида швиц зотли букалар кенг ишлатилган.

Бабаев гуруҳи ва швиц қорамолларининг катта подаси 1920 йилда Кострома вилоятининг “Қараваево” совхозида ўтланган эди ва бу ерда 1932 йилдан бошлаб дурагай қорамолларни “Ўз ичида” урчитиш ишлари бошлаб юборилган эди.

Қорамоллар тигиз конституцияли, йирик, танаси яхши ривожланган ва калта оёкли. Туси тўқ қўнғир ёки оч қўнғир бўлиб, кўк, сарғиш ёки кизил ранг барангликда бўлади. Кўкрак кенглиги 41–50 см бўлади. Елини ҳажмли, безли. Сут бериш тезлиги 1,2 кг/мин.

Соғими 4000 дан 7000 кггача, ёғлилиги 3,8%. Бўзоқлари туғилганда 35–40 кг, бир ёшида 260 кг, катта ёшдаги сигирлари 500–700 кг, букалари 850–900 кг бўлади. Сўйим чикими 60–65%.

Курган (Kurganskaya)

Зот хозирги Курганск вилоятининг худудида маҳаллий яхшиланган сибир қорамолларини сут-гўшт йўналишидаги шортгорн зоти билан чатиштириб яратилган.

Маҳаллий яхшиланган қорамолларни

шортгорн зоти билан чатиштириш ва дурагайларни танлаш борасидаги режали наслчилик ишлари наслчилик хўжаликларини ташкил этиш билан 1922 йилда бошланган. [6,7,9,10,21,32,35]

Биринчи даврда чатиштириш услуби ишлатилиб, сўнгра дурагайлар “ўз ичида” урчитилган. Олиб борилган ишлар натижасида 1949 йилга келиб қорамолларнинг тез етилувчан, яхши сут ва гўшт маҳсулдорликка эга бўлган подалари яратилди.

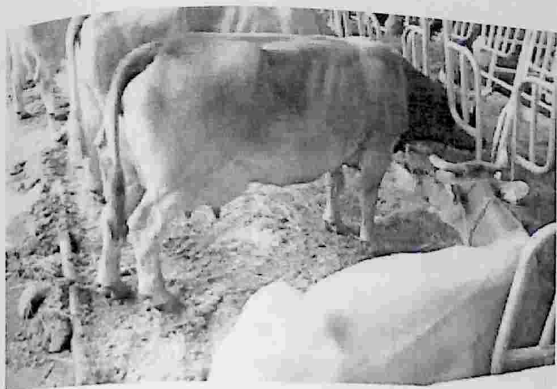
Дурагайлар шортгорн зотидан экстерьерери ва маҳсулдорлик кўрсаткичлари билан фарқ қилар эди. Бу ўз навбатида қорамолларнинг катта гуруҳини янги “курган” зоти сифатида ажратилишига асос бўлди.

1949 йилда Наслчилик китоби очилди. Бугунги кунда улар кам миқдорда сақланиб қолган ва атиги 3 минг бошни ташкил этади.

Туси қизил, қизил чипор, қизил ола. Тана тузилиши талабга жавоб беради, боши ўртача катталиқда, бўйини мушакларга тўлган, кўкраги чуқур ва кенг, елкаси ва бели тўғри, кенг, оркаси кенг. Сигирларнинг тана ўлчамлари: яғрин баландлиги 130,1 смни, кўкрак чуқурлиги 70,3 смни, кўкрак кенглиги 44,1 смни, тананинг қия узунлиги (таёқ билан) 155,3 смни, кўкрак айланаси 189,7 смни ва қафт айланаси 19,2 смни ташкил этади.

Сигирлар тирик вазни 520—550 кг, букалариники 800—900 кг, максимал 1100 кг бўлади. Зотнинг гўшт маҳсулдорлиги яхши, интенсив боқилганда букачалари қунига 800—900 г. ўсган. Сўйим чиқими 62—65%. Сут маҳсулдорлиги 3200—3700 кг бўлиб, Зеница 71 лақабли сигирдан 300 кунлик лактация даврида 7265 кг сут соғиб олинган, сутининг ёғлилиги 3,8 - 3,9% ни ташкил қилади.

Лебедин (Lebedinskaya)

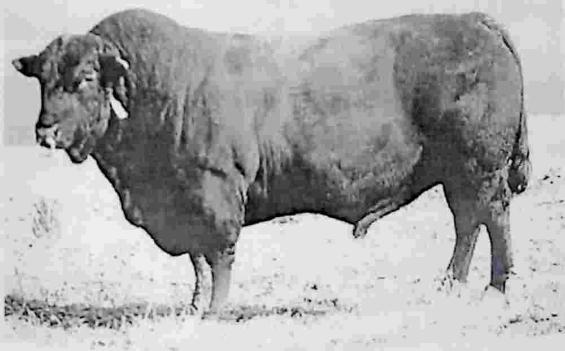
қўнғиргача бўлади. Танасининг олдинги қисми ва ёнлари бир оз тўқроқ рангда бўлади. Танаси яхши ривожланган, тиғиз, мустаҳкам. Мушаклари яхши ривожланган. Терисидаги жун қоплами тиғиз ва қалин, калта. Сигирлар яғрин баландлиги 130-136 смни, қўқрак кенглиги 41—49 смни ташкил этади.

Бўзоқлари туғилганда 37 - 45 кг, 6 ойлигида 180—225 кг, сигирлари 500—600 кг, баъзилари 700 кг, буқалари 1000 кг бўлади. Сўйим чиқими 56—58%, буқалариники 60—62% бўлади.

Соғими 4000 кг, баъзилариники 7000 кг бўлади. Баъзи сигирлардан 12000 кггача сут соғиб олинган, ёғлилиги 3,8—3,9% бўлади. [6,7,9,10,21,32,35]

Зот Украина ва Россия ҳудудларида кенг тарқалган.

Рус тўқол (Russian polled)

Ушбу зот Украинада 1950 йилда маҳаллий зотли қорамолларни швиц зотли буқалар билан чатиштириш асосида яратилган.

Зот тез етилувчан, серсут ва гўштдор ҳисобланади. Туси оч қўнғирдан тўқ

Ушбу зот гўшт маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, 2007 йилда Россияни Волгоград вилоятининг Ставропольск районида қолмик зотини абердин-ангус зоти билан чатиштириб яратилган.

Бу зот Россияда охирги 50 йилда яратилган ягона гўшт йўналишидаги зот ҳисобланади. Популяцияси бугунги кунда 8000 бошни ташкил этади.

Қорамоллар тўқол, баланд бўйли, туси қора бўлади.

Сигирлари 600 кг ва ундан кўпроқ, букалари - 1200 - 1250 кг тош босади. Интенсив бокилганда букачалари кунига 1200 - 1250 г ўсади.

Гўштининг мармарлиги баланд, юкори биологик кимматга эга, ширин таъмли, юмшоқ, парhez ҳисобланади.

Зот ноқулай асраш шароитлари ва иқлим таъсирига чидамли, стрессга чидамли, касалликларга иммунитети баланд, озук танламайди. [6,7,9,10,21,32,35]

Симментал (Simmental)

Симментал
зоти кўш
махсулдорлик
йўналишидаги зот
ҳисобланади.
Маълумотларга кўра,
симментал зоти келиб
чикиши бўйича
боткокликлар
қорамолларини ёввойи
тур билан

қатишишдан олинган қорамолларга бориб такалади. Олдин унинг номи берн қорамоли деб юритилган. Швейцариядан бу зотли қорамоллар кўплаб давлатларга олиб кетилган. Бугунги кунда 2 йўналишдаги: гўшт ва сут-гўшт йўналишдагилари урчитилади.

Россияда сут-гўшт йўналишидаги типи кўп тарқалган.

Туси-сарғиш-ола, сарғиш, кизил-ола ва оқ бошли кизил бўлади. Соф зотли қорамолларда бурун ойнаси, тили, томоғи ва ковоклари оч бинафша рангда бўлади. [6,7,9,10,21,32,35]

Сигирларнинг жуссаси йирик, яғрин баландлиги 135 - 140 смни ташкил этади. Уларнинг тана тузилиши пропорционал бўлиб, суяклари мустаҳкам бўлади. Боши катта, пешонаси кенг. Бўйини ўртача узунликда, кўкраги чуқур, кенг, букаларида туши яхши ривожланган. Орқаси кенг, узун, елкаси ва бели тўғри, дўмғазаси кўтарилган, мушаклари яхши ривожланган. Оёқлари тўғри қўйилган, елини косасимон, юмшоқ тук билан копланган. Сўргичлари катта, конуссимон ва цилиндрик шаклда.

Экстерьер камчиликларига: орқа оёқларининг нотўғри қўйилиши, елинининг олдинги бўлақларини кам ривожланганлиги.

белининг осилганлиги, кўкрагининг баъзан торлигини кўрсатиш мумкин.

Сигирларининг ўртача маҳсулдорлиги 3000 - 3500 кгни ва сутининг ёғдорлиги 3,7 - 3,9% ни ва оксил 3,3 - 3,5% ни ташкил этади.

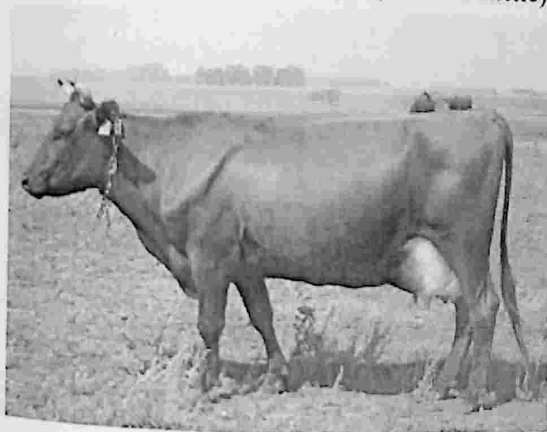
Тирик вазни сигирлариники 550 - 650 кгни, букалариники 900 - 1200 кгни ташкил этади. Бўзоқлари туғилганда 36-45 кг, бир ёшлигида 250 - 300 кг, 18 ойлигида 360 - 400 кг тош босади.

Ушбу зотда бир пайтда сут ва гўшт маҳсулдорлиги яхши ривожланган.

Интенсив гўшт учун боқилганда букачалари 15 - 18 ойлигида тирик вазни 450 - 500 кгга етади. Сўйим чикими - 55 - 60%.

Симментал зоти Россиянинг 30 та регионидида урчитилади ва асосан Қора тўпрокли худудларда, Саратов ва Воронеж вилоятларида кенг тарқалган.

Суксун корамоллари (Suksun cattle)

Суксун зотининг шаклланиши XIX асрнинг иккинчи ярмидан бошланиб, Пермь губерниясининг Суксун аҳоли пунктида мисни эритадиган заводни қуришдан бошланган.

Яхши озиқлантириш шароитлари ва маҳаллий

корамолларни фюнен (кизил дания) зотли корамоллар билан чатиштириш, маҳсулдор сигирларнинг авлодларини танлаш ишлари суксун корамолларини алоҳида зот сифатида шаклланишига олиб келди. XIX асрнинг охирига келиб улар юкори сут маҳсулдорлиги ва сутининг ёғлилиги билан ажралиб турарди. [6,7,9,10,21,32,35]

XX аср бошларида қайтадан худудга дания кизил букалари келтирилди ва корамоллар чатиштирилди, сўнгра англери зоти ҳам ишлатилди. Кейинги даврда (1933—1938 й.й.) суксун зотли корамоллар кизил чўл, латвия кўнғир ва кизил эстония зотлари билан чатиштирилди.

Замонавий суксун қорамоллари Пермь вилоятининг Суксун, Пермь, Ордынск, Кишертск ва Уинск районларида кенг тарқалган.

Суксун моллари мустаҳкам, тигиз тана тузилишига ва конституциясига эга, боши енгил, бўйини ўртача, ингичка, кўкраги чуқур, тор, елкаси ва бели текис, кенг, дўмғазаси ва орқаси тўғри, кўтарилган, танаси чузилган, суяклари ўртача, баъзан орқа оёқларининг қиличсимонлиги учрайди. Мускуллари яхши ривожланмаган, териси юпка, эластик, елини ўртача ривожланган, 10% сигирларда елини ваннасимон шаклда. Туси кизил бўлади.

Сигирлари 480 кг, букалари 3—4 ёшида — 768 кг, 5 ёшида — 922 кг, бўзоқлари туғилганда 30—32 кг, таначалари 27—28 кг бўлади. Ўртача соғими 2426 кг бўлиб, сутининг ёғлилиги 3,83% бўлади.

Суксун моллари Ўрта Урал худудининг совук иқлимига, озука шароитига мослашувчан бўлади, бир қатор касалликларга (туберкулез, лейкоз ва бошқаларга) иммунитети баланд бўлади.

Сичев (Sichevskaya)

Сичев зоти XIX аср охирида Смоленск вилоятида маҳаллий қорамолларни симментал зоти билан чатиштириб яратилган. 1920 йилларда сигирларнинг сут маҳсулдорлигини оширишга қаратилган наслчилик ишлари олиб борилди. Зот 1950

йилда тасдиқланди. Туси, конституцияси ва маҳсулдорлиги бўйича симментал зотига ўхшаш. [6,7,9,10,21,32,35]

Туси сарғиш-ок, баъзилари сарик, сарик-ола, кизил —ола тусли бўлиши мумкин.

Уларнинг танаси баланд бўйли, узун, мустаҳкам конституцияли, сигирларнинг яғрин баландлиги 130-149 смни, тананинг қия узунлиги 154-183 смни ташкил этади. Боши катта, пешонаси кенг, кўкраги чуқур (66-81 см), кенг, орқаси текис ва тўғри, суяклари мустаҳкам, елини яхши ривожланган, териси эластик, тигиз, ўртача калинликда.

Сигирларнинг тирик вазни— 550-590 кг, баъзилари 650-790 кг, букалари— 850-900 кг, баъзилари 1000 кг тош босади. Бўзоқлари

туғилганда – 32-34 кг, 6 ойлигида 184-200 кг, 18 ойлигида – 343-354 кг бўлади. Интенсив боқилганда букачалари кунига 1000-1200 гр. ўсади ва сўйим чиқими – 52-62 % бўлади.

Гўштининг сифати юкори, нимталарнинг ўсти ва ички қисми ёғ пардасига эга, лекин гўшт йўналишидагиларникига нисбатан кам бўлади.

Сут маҳсулдорлиги 3000-4500 кг бўлиб, ёғлилиги 3,6%-4% бўлади.

Сичев зоти Россиянинг Брянск, Калинин, Қалуга, Рязань ва Смоленск вилоятлари, Молдова ва Белорусия давлатларида тарқалган.

Сибир (Sibirskaya)

Бу зот гўшт –сут йўналишидаги бўлиб, Сибирнинг абориген зотлари каторига киради.

Зот Сибирнинг кийин асраш ва озиклантириш шароитларида яратилган бўлиб, қишда совуқ молхоналарда асралган ва йил давомида дағал хашак

билан озиклантирилган. [6,7,9,10,12,21,32,35]

Зотнинг тарқалишида ҳудудларнинг ҳўжалик, иқтисодий, иқлим, тўпроқ шароитлари ҳар хил бўлганлиги сабабли уларнинг тана тузилиши ва туси ҳам ҳар хил.

Сигирларнинг эктєрьєрида нўқсонлари кўп бўлиб, улар каторига: тор томсимон орқаси, ҳажмли қорнини, тор кўкрагини киритиш мумкин. Мускулатураси яхши ривожланмаган, елини безли, териси узун жун билан копланган.

Сигирларнинг тирик вазни 280 - 360 кгни, буқалариники - 450 - 500 кгни, сут маҳсулдорлиги - 1600 - 2000 кгни ташкил этади. Сўйим чиқими 45% бўлади.

Зотнинг афзалликлари: маҳаллий шароитга яхши мослаша олиши, чидамлилиги, камчиликлари эса-гўшт маҳсулдорлигининг пастлиги, елинининг яхши ривожланмаганлиги.

Молларнинг маҳсулдорлик кўрсаткичларини яхшилаш мақсадида кора-ола, кизил чўл, симментал зоти билан чатиштириш ишлари олиб борилади. Зот Урал ва Ўзоқ Шарк худудида кенг тарқалган.

Тагил (Tagilskaya)

Зот Ўрта Урал
худудида яратилган.
Унинг маркази
сифатида Нижний
Тагил ва Свердловск
вилоятининг яқин
бўлган ҳудудлари
танланган. Уралда
қорамолчиликни
ривожлантиришга
металлургия

саноатининг ривожланиши ва аҳоли сонининг ортиши ҳамда унинг чорвачилик маҳсулотларига бўлган талабининг ўсишига олиб келганлиги асос бўлган. [6,7,9,10,21,32,35]

Аҳоли XVIII аср бошларида қорамолларни урчитиб бошлади, бунинг учун энг сермаҳсулдор сигирлар танланди, бундан ташқари насли буқаларни ажратишга ҳам алоҳида эътибор берилди. Кенг яйловлар, қишда ($-20-30^{\circ}\text{C}$ да) ҳам сигирларни ташқарига хайдаб чиқиш одатлари юқори маҳсулдорли, Урал худудининг совуқ иқлимига чидамли бўлган сўт йўналишидаги қорамолларни келтириб чикарди.

Маҳаллий қорамолларнинг маҳсулдорлигини ошириш мақсадида аҳоли 1862 йилгача ҳолмогор зотини ишлатиб келди. 1882 йилга келиб ярославл зотининг буқалари ҳам ишлатилди. Лекин улар тагил зотли қорамолларнинг маҳсулдорлик кўрсаткичларига таъсир қилмади.

XX аср бошларида чатиштириш ишларида голланд зотидан фойдаланилди ва бу қорамолларнинг тана тузилиши, соғимига ижобий таъсир қилди, лекин сутининг ёғлилик даражасини тушириб юборди.

Маълумотларга кўра, бу худудга унча кўп бўлмаган миқдорда швиц ва тирол зотли қорамоллар ҳам келтирилган, лекин уларнинг таъсири сезилмаган. Асосан тагил зотининг хусусиятларига кўпроқ голланд ва ҳолмогор зотлари таъсир ўтказган.

Тагил зотининг шухрати 1905 йилда Нижний Тагилда ўтказилган кўргазмадан кейин ортган, бунда олиб келинган сигирлар соғими 2931 кгн ва ёғлилиги 4,83% ни ташкил этган.

1930 йилда тагил зоти Урал ва Сибирнинг бир қатор вилоятларида яхшиловчи зот сифатида тан олинган.

1931 йилда биринчи Наслчилик китоби чоп этилган. 1931 йилнинг охирида тагил зотини остфриз зотли букалар билан чашиштириш ишлари олиб борилди.

Олиб борилган ишлар натижасида тагил-остфриз зотли қорамоллар гуруҳи ташкил этилди. Улар соғимининг баландлиги ва ёғлилик даражасининг юқорилиги билан ажралиб турар эди. Кейинчалик улар қора-ола зоти таркибига киритилди.

Туси асосан қора ва қора-ола, баъзан қизил ва қизил-ола тусилари ҳам учраб туради. Тана ўлчамлари сигирлариники: яғрин баландлиги 129,5 смни, кўкрак чуқурлиги 70,9 смни, тананинг қия узунлиги (таёк билан) 158,3 смни, кўкрак айланаси 187,5 смни ва қафт айланаси 19,2 смни ташкил этади.

Конституцияси мустаҳкам, тигиз, танасининг катталиги ўртача, бўзқлар туғилганда 28—32 кг, 6 ойлигида 160—190 кг, сигирлариники 460—500 кг, йириклари 552—705 кг, букалари 3 ёшида 836—942 кг, катта ёшдагилари 1000—1120 кг бўлади.

Гўшт маҳсулдорлиги яхши, сўйим чиқими 54—58%, 1 кг ўсиш учун 5,6 дан 7,2 кггача озука бирлиги сарфланади.

Сут маҳсулдорлиги ўртача 3000 кг бўлиб, наслчилик хўжаликларида 4500—5000 кг бўлади. Сутининг ёғлилик даражаси 4,12—4,31% ни ташкил этади.

Холмогор (Holmogorskaya)

Холмогор зоти сут маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, яратилишида сут ва сутининг ёғлигига катта эътибор берилган.

Зот Архангельск вилоятида яратилган бўлиб, шимолий ҳудудларнинг иқлим шароитига яхши мослашган (бу зотни

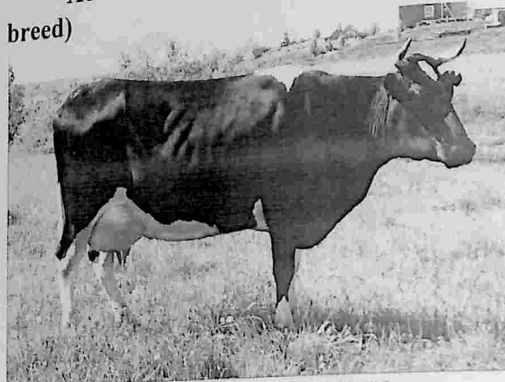
Якутия, Магадан вилоятларида ҳам урчитишади), асрашда талабчан эмас. [6,7,9,10,21,32,35]

Нафақат яхши сут маҳсулдорлигига, балким яхши гўшт маҳсулдорлигига ҳам эга. Яхши озиклантирилганда сигирларидан

сутининг ёғлилиги 3,5-3,8 % бўлган 6000 кг гача сут соғиб олиш мумкин.

Сигирларнинг тирик вазни 550 кгни ва букалариники 800 кгни ташкил этади.

Холмогор зотининг Печор типи (Pechora type of Kholmogory breed)

Россиянинг Россиянинг қисмини шимолида (Коми АР) халқ селекцияси асосида яратилган абортген печор корамоллари мослашувчанлиги ва сутининг ёғлилигини баландлиги (4,0- 4,2%) билан ажралиб турар эди. Шу билан бирга

сут маҳсулдорлиги паст эди. Бу эса холмогор зоти билан чапиштириб, уларни маҳсулдорлик кўрсаткичларини яхшилашга эришилди (1930—1947 йиллар). Кейинчалик яхшиланган III-V бўғин дурагайлари “ўз ичида” урчитиб бошланди. Улар сўнгра холмогор зотининг печор типи деб номланди ва 1972 йилда расмий равишда тан олинди (П. А. Рочев, 1953).

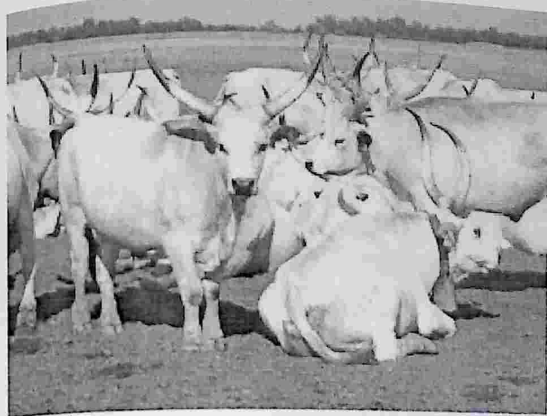
Холмогор зотидан улар юкори сут маҳсулдорлигини, тез етилувчанлигини, печор корамолларидан эса Ўзбек Шимол ва Заполярьянинг совук иклимига мослашувчанлигини, дағал озукаларни ва яйлов ўтларидан самарали фойдаланиш каби белгиларини олишган. Печор типли корамолларда юкори эйрисомлик кўзатилиб, бу совук иқлим шаронтига мослашувчанлигининг баландлигини кўрсатади.

Корамоллар лейкоз касаллигига ҳам ўта чидамлидир.

Тирик вазни сигирлариники 510 кгни, соғими 4300 кгни ва сутининг ёғлилиги 3,65% ни, сутдорлик коэффиценти 811 кгни, елин индекси 43% ни, сут бериш тезлиги 1,5 кг/м ни ташкил этади. Маҳсулдор сигирлардан 7426 кгдан 8344 кггача сут соғиб олинади. ёғлилиги 3,7%. Баъзи сигирларида бу кўрсаткич 4,60 - 4,89% ни ташкил этади.

Гўшт маҳсулдорлиги яхши, ёш корамоллар яйловда сўқимланганда (концентрат озикаларсиз) 1 кг ўсиш учун 6,5 - 7,0 кг озука бирлиги сарфлашган. [6,7,9,10,21,32,35]

Украина кўк (Ukrainian grey)

Бу зот келиб
чикиши борасида
Европа ёввойи турига
якин хисобланади.
Асраш ва
озиклантиришда
талабчан эмас, хар
кандай, хаттоки дағал
озуқаларни ҳам хазм
кила олади. Юқори
иммунитетга эга ва
ўзок яшайди.

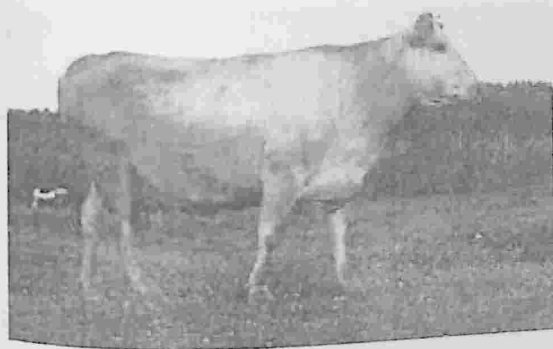
Бошланғич даврда факат Украинада урчитилган.

Туси кўк. Бўзоқлари туғилганда сарғиш бўлади. Танаси
чўзилган, мускулатураси яхши ривожланган. Яғрин баландлиги 132–
135 смни, кўкрак кенглиги 46 смни ташкил этади.

Бўзоқлари туғилганда 27–30 кг, 8 ойлигида 226 кг, 16 ойлигида
480 кг, 18 ойлигида 550 кг бўлади, сигирлари 580–750 кг, букалари
1100 кг тош босади.

Сўйим чиқими 60%. Сигирлар соғими 3100 кг бўлиб, ёғлилиги
4,4 % бўлади. [6,7,9,10,21,32,35]

Юрин (Yurinskaya)

Ушбу зот Марий
АССРни Тоғли –
Марийск районида юз
йиллар давомида
махаллий чуваш –
марий қорамолларини
бошида тироль, сўнгра
швиц зотли қорамоллар
билан чатиштириш
асосида яратилган.

Юрин зотида
тироль зотининг қони

кўпроқ бўлиб, қизил-қўнғир туси сифатида мужассам бўлган. Ушбу
зот шаклланишига тироль-буюк рус қорамоллари, кейинчалик қизил
горбатов номини олган зот ҳам ўз таъсирини ўтказган.

Бу тадбирлар биринчи авлод олгунга қадар ўтказилган ва дурагайлар сўнгра “ўз ичида” урчитилган. Бу эса қорамолларнинг ўлчамларини катталашишига, гўштдорлигини ошишига, сутининг ёғлилигини ошишига олиб келди. [6,7,9,10,21,32,35]

1880-1890 йиллар давомида бу ҳудудга швиц, альгауз, симментал, голланд, холмогор ва бошқа зотлар ҳам келтирилди ва улар ҳам юрин зотини такомиллашишига ҳисса қўшишган.

Швиц ва унга яқин бўлган альгауз қорамоллари сут маҳсулдорлигини оширишга таъсир қилиб, сутининг ёғлилигини пасайтириб юборган. Голланд ва холмогор зотларини таъсири унчалик катта бўлмаган ва 1908 йилдан кейин юрин зоти “ўз ичида” урчитилган.

1934 йилда зотнинг Наслчилик китоби юритилиб бошланган.

Бирок бир нечта зотлар иштирокида ўтказилган қон сингдириш чатиштириш услуби соф зотли моллар бош сонини қисқартириб юборди. Бугунги кунда уларнинг 200 бошга яқини сақланиб қолган.

Тана тузилиши ва туси бўйича қорамоллар ҳар хил. Қўнғир ва қизил тусли қорамоллар кўпроқ бўлиб, уларнинг танасининг пастки қисмида ва оёқларида оқ доғлари бўлади.

Пешонасининг олди бўртиб туради, боши енгил, компакт, шохлари калта, ингичка, учи қора, бўйини кенг, тўғри, яғрини тор, елкаси текис, тўғри, бели кенг, тўғри, томсимон, дўмғазаси кўтарилган, орқаси кенг, думи баланд бириктирилган.

Елини ўртача катталиқда, сўргичлари ўртача катталиқда, суяклари ингичка, териси юпка, эластик, юмшоқ жун билан қопланган.

Сигирларининг асосий тана ўлчамлари: яғрин баландлиги 120-123 смни, қўкрак чуқурлиги 62-64 смни, тананинг қия узунлиги (таёк билан) 146-149 смни, қўкрак айланаси 156-160 смни ва қафт айланаси 17-17,5 смни ташкил этади.

Конституцияси мустаҳкам, тигиз, танасининг катталиги ўртача, бўзқлар туғилганда 23-28 кг, сигирлариники биринчи туғишда 415-430 кг, катта ёшдагилари 480-500 кг, баъзилари 700 кггача, букалари 3 ёшида 650-700 кг, катта ёшдагилари 900 кг бўлади.

Сут маҳсулдорлиги ўртача 2500—3000 кг, яхшилариники 5000—6000 кг бўлиб, ёғлилиги 3,80—4,20 % бўлади.

Юрин зоти қизил горбатов ва швиц зотларига ўхшаш. Бу иккала зот орасидаги генетик масофа 0,2 га тенг.

Ярославль (Yaraslavlskaya)

Ярославль зоти
- Россиянинг маҳалий
зотларининг орасида
энг яхшиси
хисобланади.

Қорамоллар
қора тусли ва
кўзларининг атрофида
қора рангли «кўз
ойна»ги бўлади.

Сигирлари яққол ажралиб турадиган сут типида бўлади ва танаси бурчаксимон, мускуллари яхши ривожланмаган. Зотни ажратиб турадиган белгиси – бу сигирларида сўрғичларининг олдингиларини орқадагиларига нисбатан кенг жойлашганлигидир.

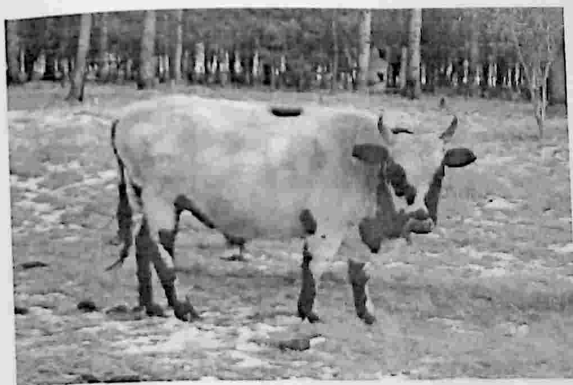
Гўшт маҳсулдорлиги яхши, ёш қорамоллар тез ёғ йиғади, гўштининг таъми ширин. [6,7,9,10,21,32,35]

Сут маҳсулдорлиги 5000 кгни ва сутининг ёғлилиги 4% ни ташкил этади.

Асраш шароитларига тез мослаша олиш қобилиятига эга.

Зотнинг таркибида михайлов типи мавжуд бўлиб, у ярославль зотли сигирларни қора-ола голштин зотли букалар билан чатиштириб яратилган (сут типигаги тана тузилишига эга).

Якут қорамоллари (Yakutsk cattle)

Зот Якутияда XII
асрда саха халқи
томонидан яратилган.
Якут зоти
лейкоз, бруцеллез ва
туберкулез
қасалликларига
нихоятда чидамли.
Моллар субарктика ва
арктика иқлими ва
ёмон озуқа
шароитларига

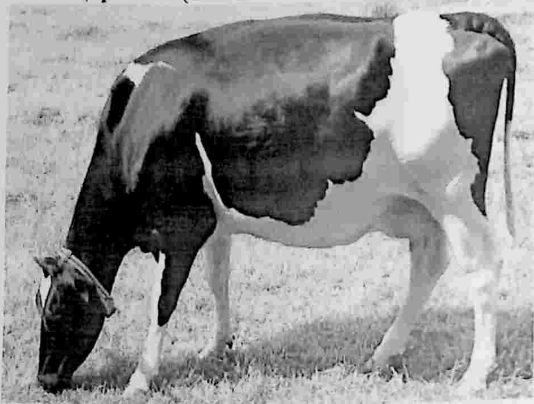
мослашган ва чидамли. [6,7,9,10,12,21,32,35]

Туси ҳар хил бўлади: кизил, қора, боши ва танасида оқ доғлари бўлади.

Бўйи паст, мустахкам тана тузилишига эга, сигирларининг ягрин баландлиги 113 см бўлади, оёқлари калта, кучли. Орқаси тор, бир оз осилган. Сигирлари 370 кг, буқалари 550 кг тош босади. Сўйим чиқими 52%.

Сут маҳсулдорлиги 1200–1400 кг бўлиб, сутининг ёғлилиги 5–6% бўлади.

Қора-ола (Black and white)

Қора-ола зоти
собик СССРда
махаллий
қорамолларни
голланд қора-ола
зоти билан
чатиштириб
яратилган. Россияда
тарқалиши ва бош
сони бўйича
симментал ва кизил
чўл зотидан кейинги

ўринда туради.

Бундай кенг тарқалишининг сабаби- соғимининг баландлиги ва гўшт маҳсулдорлигининг юқорилигидир. Бу зотли қорамолларга узун тана тузилиши, чуқур қўкраги ва орқасининг кенг бўлиши хосдир. Бўзоқлар вазни туғилганда 35 кг бўлади.

Зотнинг сут маҳсулдорлиги юқори бўлиб (яхши подаларида сигирлардан 5500-6000 кг сут соғиб олинади), сутининг ёғлилиги паст (3,5%га яқин).

Қора –ола зоти билан олиб борилаётган наслчилик иши соғимини ва сутининг ёғлилик даражасини оширишга қаратилган. Бу зотни урчитишда уларнинг озуқага бўлган талаби эътиборга олинishi шарт.

Зотнинг таркибда қўйидаги типлари мавжуд:

- барибин типи, наслчилик ишида Европа ва шимолий америка селекциясидаги голштин зотидан фойдаланиб яратилган (йирик, баланд бўйли, яққол сут типли),
- богород типи, қора-ола зотли сигирларни голланд ва голштин зотли буқалар билан қайта тиклаш чатиштириш асосида яратилган (юқори сут маҳсулдорли),

- вологод типи, кора-ола зотли сигирларни голштин зотли букалар билан қайта тиклаш чатиштириш асосида яратилган (сут-гўшт йўналишидаги типда)

- вятск типи, голштин зоти билан мураккаб қайта тиклаш чатиштириш асосида ҳар хил кон нисбатидаги дурагайларни олиш, уларни каттик танлаш, «ўз ичида» урчитиш билан типик қорамолларни олишга қаратилган (сут йўналишида),

- «Заря» типи,

- ирмен типи, кора-ола зотли сигирларни Америка ва Канада селекциясидаги голштин зотли букалар билан кон ютиш чатиштириш услубидан фойдаланиш ва аутбред танлаш асосида яратилган (сут йўналишида),

- урал типи, кора-ола зотли сигирларни голштин зотининг АҚШ, Канада селекциясидаги ва Германиянинг голштинлаштирилган кора-ола зотли насли букалари билан қайта тиклаш чатиштириш услубидан фойдаланиш ва кейинчалик дурагайларини «ўз ичида» урчитиш асосида яратилган (сут йўналишида),

- ленинград типи, маҳаллий кора-ола зотли қорамолларнинг сигирларини голштин зотининг АҚШ, Канада, Германия селекциясига тааллуқли бўлган насли бўқалари билан кон сингдириш чатиштириш услубидан фойдаланиб яратилган (сут-гўшт йўналишида),

- москва типи – синтетик генотипли, Москва вилоятининг кора-ола зотли подаларида шимолий Америка ва Европа селекциясидаги голштин ва голланд зотли насли букаларни ишлатиш асосида яратилган (яккол сут йўналишида),

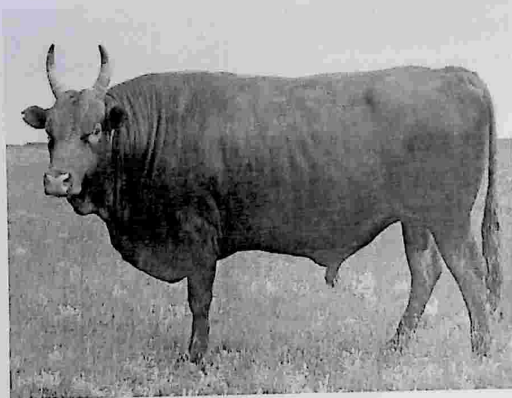
- непцын типи, қайта тиклаш чатиштириш услубидан фойдаланиб наслчилик ишларини ташкил этиш жараёнида маҳаллий ва Германия селекциясидаги холмогор, жерсей, голланд, голштин ва кора-ола зотлари ишлатилган (сут-гўшт йўналишида),

- петров типи,

- приобск типи, ғарбий сибирь кора-ола типидagi қорамолларни голштин зотининг АҚШ, Канада, Германия селекциясига тааллуқли бўлган насли букалари билан қайта тиклаш чатиштириш услубидан фойдаланиш ва сўнгра дурагайларни «ўз ичида» урчитиш технологик кўрсаткичлари ва соғими бўйича каттик танлаш асосида яратилган (сут йўналишида),

самара типи, кора-ола зотли сигирларни голштин зотли букалар билан қайта тиклаш чатиштириш услубидан фойдаланиб, сўнгра дурагайларни «ўз ичида» урчитиш яратилган (сут йўналишида).
[6.7.9.10.21.32.35]

Қолмик (Kalmizkaya)

Зот Россия
худудида яратилган ва
энг қадимий зотлардан
хисобланади, келиб
чикиши бўйича
Хиндистон
қорамолларига яқин
туради. П.Н Кулешов
қолмик зотини Европа
ва Осиёнинг абординг
зотлари қаторига
қиритади.

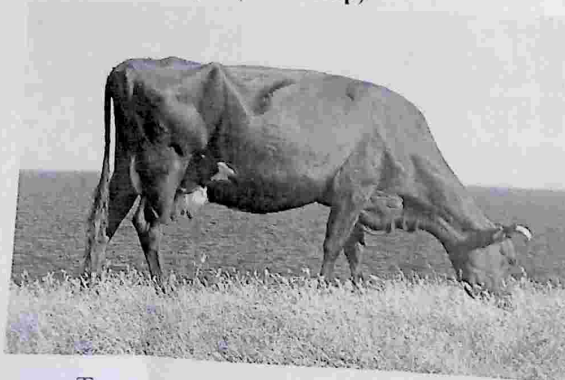
Ушбу зот

Россиянинг жанубий – шарқий худудидаги кескин континентал иқлими шароитида шаклланган бўлиб, унинг яратилиши Жунгариядан (Монголия) 1609-1669 йилларда қолмикларни кўчиши билан боғлиқ. Қорамоллар чидамли, кеч етилувчан, мустаҳкам конституцияли, гўшт-сут ва ишчи маҳсулдорлик йўналишида.

XVII-XX асрларда зотни яхшилашга қаратилган тадбирлар ўтказилди ва қўйидаги зотлар билан чатиштирилди: шортгорн, симментал, герефорд, абердин-ангус.

Туси қизил бўлиб, ҳар хил ранг барангликда бўлади, баъзан ок доғли моллар учрайди, қизил – ола, сарик ва қўнғир-ола моллар бўлади. Тирик вазни сигирлариники 420-450 кг, букаларники 600-800 кг бўлади. Сўйим чикими 57-60 %. Сут маҳсулдорлиги 1000 кг бўлиб, ёғлилиги 4,2-4,4 % бўлади. [6,7,9,10,21,32,35]

Қизил чўл (Red Steep)

Бу зот ўзоқ
йиллар давомида
яратилган бўлиб,
Украинанинг
маҳаллий кўк дашт
қорамолларини
ғарбий Европадан
олиб келинган қизил
зотли қорамоллар
билан чатиштириб
яратилган.

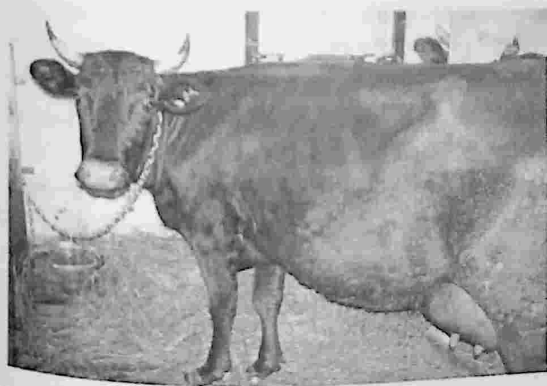
Туси қизил ва унинг хилма хил ранг баранглигида бўлиб, тўқ қизилдан сарғиш ранггача бўлади. Баъзиларида бошида, оёқлари,

корни ва елинида ок доғлари бўлади. Бурун ойнаси тўк кўк, шохи оч рангда бўлиб, учи тўк рангда, туёклари қора рангда бўлади.

Қизил чўл зотли сигирлар ўртача катталиқда бўлади, (сигирлар яғрин баландлиги 126-129 см), танаси узун ва бурчаксимон, боши ўртача, ингичка ва узун бўйини билан боғланган, бўйин териси бурмали, кўкрак ости яхши ривожланмаган, яғрини кўтарилган, кўкраги ўртача кенглиқда, чуқур. Бели ва орқаси узун ва кенг, думғазаси кўтарилган, қорни ҳажмдор, баъзи сигирларда думғазаси осилган, тор бўлади, оёқлари тўғри ва мустаҳкам, елини косасимон, безли, баъзан елини яхши ривожланмаган сигирлар ҳам учраб туради. Асраш шароитлари талабга жавоб бермаганда сигирларда тана нўксонлари пайдо бўлади: орканинг торлиги, оёқларни нотўғри қўйилиши, тор кўкраклилик.

Иқлим шароитларига қараб сигирларнинг маҳсулдорлиги ҳар хил бўлади. Дашт ҳудудларида ўртача соғими 3000 кгдан 3500 кггача бўлиши мумкин. Яхши боқилганда 4000 - 4500 кггача етади, маҳсулдор сигирлардан 10 000 - 12 000 кг сут соғиб олинади ва сутининг ёғлилиги 3,6 - 3,7 % ни ташкил этади. Баъзи сигирларида яхши соғими сутининг баланд ёғдорлиги билан ажралиб туради. Тирик вазни: сигирлариники 450 - 550 кгни, буқалариники 800 - 900 кгни, бўзоқларини туғилганда 28 - 30 кгни ташкил этади. Гўшт маҳсулдорлиги талаб даражасида эмас. Интенсив боқилганда буқаларнинг сўйим чикими 50% ва ундан кўпрокни ташкил этади. Бош сони бўйича Россияда иккинчи ўринда туради. [6,7,9,10,21,32,35]

Қизил горбатов (Gorbatov red)

Ушбу зот XIX асрда Россияда маҳаллий қорамолларни тироль зотли қорамоллар билан чапиштириш натижасида яратилган.

Қорамоллар ўзоқ муддат давомида паст озиқлантириш шароитида боқилганда

ҳам тирик вазнини кескин камайтириб юбормайди. Бруцеллез, лейкоз, туберкулез касалликларига қарши юкори иммунитетини билан ажралиб туради. Сутининг ёғлилиги 5% дан 6% гача бўлади.

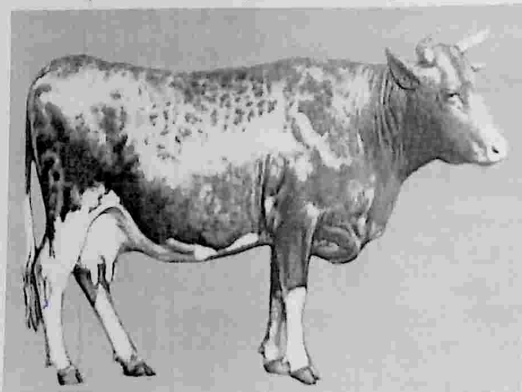
Туси қизил бўлиб, баъзан ок доғлилари ҳам учраб туради. Буқаларининг туси тўқрок бўлади. Қорамолларнинг жуссаси катта эмас. Яғрин баландлиги сигирларида 122 смни ташкил этади, танаси

узун, конституцияси мустаҳкам, тиғиз, туши яхши ривожланган, елкаси кенг, кўкраги тор, кенгилиги 40 смдан ортмайди.

Оёқлари калта, елини пропорционал ривожланган, ўртача катталиқда, белининг осилиши, оёқларининг нотўғри қўйилиши каби экстерьерининг нўқсонлари учраб туради. [6,7,9,10,21,32,35]

Бўзоқлари туғилганда 24–28 кг, 6 ойлигида 150–165 кг, сигирлари 420–480 кг, максимум 600 кг, букалари 900 кг вазнга етади. Сўйим чиқими 55%, бўрдоқига боқилган букачаларида 67% га етади. Сут маҳсулдорлиги 3000 кг бўлиб, сутининг ёғлилиги 4,2% бўлади.

Кизил тамбов (Tambov red)

Зот Тамбов губерниясида XIX аср ўрталарида маҳаллий яхшиланган қорамолларни тирол қорамоллари билан чапиштириб яратилган. Профессор М. И. Придорогининг маслаҳати билан 1911 йилдан бошлаб дурагайлар “ўз ичида”

урчитиб бошланган. У маҳаллий қорамолларнинг конини тўлиқ бошқа зот томонидан қопланиши билан яқунланадиган чапиштиришга қарши эди ва буни абориген зотли молларнинг ирсий хусусиятларини йўқолиб кетиши билан изоҳларди. Унинг кўрсатмалари кизил тамбов зотининг яратилишида ўз ифодасини топди.

Зот билан тизимли мақсадли наслчилик ишлари 1924 йилда бошланди ва зот 1948 йилда тасдиқланди. Бугунги кунда бу зот Тамбов вилоятининг Кирсанов районида тарқалган ва сони 9,5 минг бошни ташкил этади. 1990 йилда уларнинг сони 40,0 минг бош бўлган.

Қорамоллар конституцияси мустаҳкам, боши калта, танаси кенг ва чуқур, камчиликлари: бели юмшоқ, оркаси осилган. Туси кизил, қорни, елини, оёқлари, кўкрагида оқ доғлари бўлади. Тана ўлчамлари: сигирларнинг яғрин баландлиги 127 смни, кўкрагининг чуқурлиги 67 смни, тананинг кия узунлиги 155 смни, кўкрак айланаси 183 смни ва қафт айланаси 19 смни ташкил этади.

Сут маҳсулдорлиги 2500 кг бўлиб, сутининг ёғлилиги 3,60% бўлади.

Қизил мегрель қорамоллари (Megrel red cattle)

Маълумки, қизил мегрель қорамоллари кавказ қорамолларини измалокавказ гурухининг қадимий абориген авлоди ҳисобланади.

1990 йил бошига жами 2,6 минг бош қорамол қолган эди. Грузия ва Россиянинг

Кичик Кавказ тоғ тизмалари ҳудудида тарқалган.

Қизил мегрель қорамоллари мустаҳкам, тигиз конституцияли, грузия тоғ қорамолларига нисбатан йирикрок. Тирик вазни: сигирлари 280—320 кг, букалари 450—500 кг бўлади.

Гўшт маҳсулдорлиги талабга жавоб бермайди. Туси қизил, сарғиш, кўнгир ва кўк рангда бўлади.

Сигирларининг тана ўлчамлари: яғрин баландлиги 110-115 смни, кўкрак чуқурлиги 58-60 смни, тананинг қия узунлиги (таёк билан) 133-135 смни, кўкрак айланаси 165-167 смни ва қафт айланаси 17-18 смни ташкил этади.

Сут маҳсулдорлиги 1800-2000 кг бўлиб, яхшиларидан 3500 кг сут соғиб олинади, сутининг ёғлилиги 4,4% ни ва оксили - 3,7% ни ташкил қилади.

Қизил мегрель қорамоллари яйлов шароитига яхши мослашади, ўзоқ масофани босиб ўта олади, қишда яйловлардан самарали фойдаланади, иссик иқлимга мослашган, касалликларга чидамлилиги билан ажралиб туради. [6,7,9,10,21,32,35]

Қозоқи оқбош (Kazah whitehead)

Зот Қозоғистонда ва РСФСРнинг жанубий - шарқий ҳудудида кескин континентал иқлим шароитида яратилган.

1930 йилларда гўшт қорамолчилигини ташкил этиш мақсадида Қозоғистон ва Қўйи Поволжьедаги

совхозларда маҳаллий козок ва колмик зотли қорамоллар герефорд зотли буқалар билан чатиштирилган.

Гўшт маҳсулдорлиги юкори бўлган ва маҳаллий шароитга мослашувчанлиги баланд бўлган 2-3 бўғин дурагайлари “ўз ичида” урчилган. Асосий тадбирлар гўшт йўналишидаги қорамолларни шакллантиришга қаратилган эди ва бу ишлар 1950 йилда якунланди.

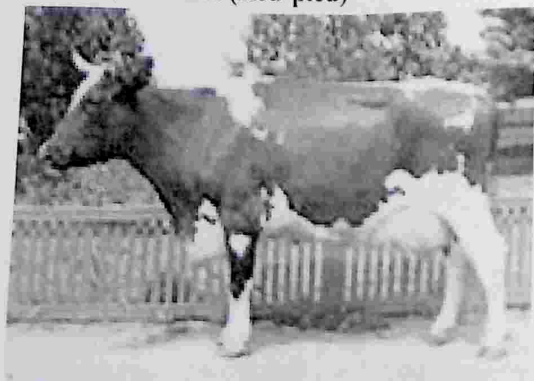
Қозоқи оқбош зоти совук ва иссиқ иқлим шароитига мослашувчан, тез етиладиган ва кунлик ўсиш тезлиги юкори бўлган қорамоллар ҳисобланади. Туси ва тана тузилиши бўйича герефорд зотига ўхшаш. Қорамоллар унчалик катта эмас, кўкраги чуқур, кенг, компакт тана тузилишига эга, енгил мустаҳкам суякли, бочкасимон тузилишли, мускулатураси яхши ривожланган. Қиш пайтида териси калин жун билан қопланади.

Туси қизил, боши, кўкрагининг ости, танасининг пастки қисми, оёқлари, думининг учи оқ бўлади. Сигирларининг асосий тана ўлчамлари: ягрин баландлиги 123-125 смни, кўкрак чуқурлиги 68-70 смни, тананинг қия узунлиги (таёк билан) 152-156 смни, кўкрак айланаси 187-190 смни ва қафт айланаси 18-20 смни ташкил этади.

Конституцияси мустаҳкам, тиғиз, танасининг катталиги ўртача, бўзоқлар туғилганда 27-30 кг, 8 ойлигида 220-270 кг, сигирлариники 540-580 кг, йириклари 700 кггача, буқалари 3 ёшида 800-850 кг, катта ёшдагилари 1000 кг бўлади.

Гўшт маҳсулдорлиги юкори, яйловда боқилганда 18 ойлик букачалар кунлик ўсиши 800-900 г ни ташкил этган. Сўйим чикими 63—67%. Интенсив боқилганда 18 ойлик букачалар 540 кг тош босган. Бунда уларнинг кунлик ўсиши 1000—1300 г бўлиб, ўртача 6,0 кг озуқа бирлиги сарфланган. Сут маҳсулдорлиги 1200—1500 кг бўлиб, ёғлилиги 3,8—4,0% бўлади. [6,7,9,10,21,32,35]

Қизил-ола (Red-pied)

Ушбу зот Россия ҳудудида яратилган. Зот 1980 - 1998 йилларда симментал зотли сигирларни голштин зотининг буқалари билан чатиштириб яратилган.

Зотни яратишда қўйидаги вазифалар қўйилган эди: битта зотда симментал

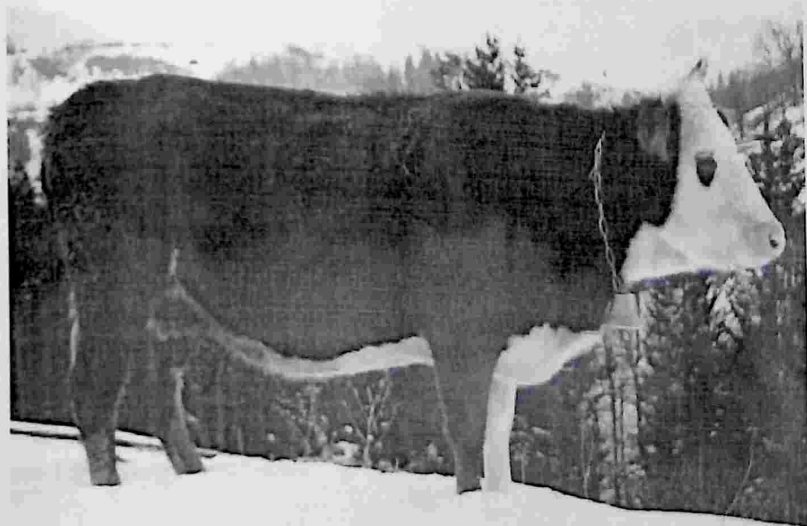
зотининг мустахкам конституциясини, яхши мослашиш хусусиятларини, ёш молларнинг тез ўсишини ва голштин зотининг махсулдорлигини, елин тузилишларини мужассам этиш.

Туси асосан қизил-ола бўлади, тирик вазни сигирлариники 550-650 кг, бўзоклари туғилганда 35-37 кг, таналар 12 ойлигида 250-300 кг, 16-18 ойлигида 380-400 кг тош босади. Сут махсулдорлиги 5000-6500 кг бўлиб, ёғлилиги 3,8-3,9% ни, оксили 3,2-3,4% ни ташкил этади. 80% сигирларининг елини косасимон, елин индекси 42-43%, сут бериш тезлиги 1,6-1,8 кг/м ни ташкил этади.

Гўшт махсулдорлиги яхши, интенсив боқилган 15-18-ойлик букаларнинг сўйим чиқими 56-60% бўлади.

Қизил-ола зоти голштин зотиға хос бўлган сут типига тана тузилишиға эға. [6,7,9,10,21,32,35]

Россия Федерацияси худудида популяцияси унча катта бўлмаган қўйидаги зотлар ҳам урчитилади: олтой, бабаев, сибир ок, рус фриз, сибир кора-ола, Доғистон қорамоллари, доғистон қўнғир, карель, кавказ, кемеров, кубан кора денгиз, менно-фриз, мисков, приокск кора-ола, приокск, рус-сибир, ўрта рус, урал кора-ола, буюк кавказ, вычегодск-вимск, шаркий –сибирь. [6,7,9,10,21,32,35]

21-расм Қиш пайтидаги сигир тасвири

9. Осиё давлатларида урчитиладиган қорамол зотлари

Осиё – ер майдони ва аҳолисининг сони бўйича дунёдаги энг катта қитъа ҳисобланади ва бу биринчиликни инсоният цивилизацияси яралгандан буён сақлаб келмоқда.

Майдони- 43,4 млн.кв.км бўлиб, таркибида 50 дан кўпроқ суверен давлатлар бўлиб, уларнинг аксарияти энг қадимий давлатлар қаторига киради. Аҳолисининг сони – 3,5 млрд. кишини ташкил этади.

Осиё – инсоният пайдо бўлган ва дехқончилик, сунъий суғориш, шаҳарлар, маданий қимматликлар ва илмий ютуқлар марказларидан бири ҳисобланади. Регионнинг аксарият давлатлари ривожланаётган давлатлардир.

Осиёнинг агроиклим ресурслари хилма хил. Тоғли, чўл ва ярим чўл ҳудудларидаги давлатлардаги катта майдондаги ерлари хўжалик фаолиятини олиб боришга яроқсиз ҳисобланади, чорвачиликдан ташқари: сувли ерлар кам бўлиб, улар ҳам йилдан-йилга қисқариб бормоқда (аҳоли сонининг ўсиши ва тўпроқ эрозиясининг кўчайиши оқибатида). Қитъанинг шарқий ва жанубий қисмларидаги текисликларда дехқончилик ривожини учун барча имкониятлар мавжуд. Осиёда дунёдаги суғориладиган ерларнинг 3/4 қисми жойлашган.

Осиё ҳар хил зебу ва зебусимон қорамолларнинг ватани ҳисобланади. Қорамоллар асосан ишчи хайвон сифатида ишлатилади, шу билан бирга сут, гўшт, тери ҳам олинади.

Қитъадаги давлатлар ҳудудида 100 га яқин зебу ва таурин қорамол зотлари урчитилади. Қорамолларнинг умумий бош сони (01.01.2015 йилга) - 491,0 млн. бошни ташкил этиб, шундан 195,0 млн. боши Ҳиндистонга тўғри келади. [117]

Хитойда - 141,0 млн. боши, Покистонда – 54,0 млн.боши, Бангладешда -26,0 млн. боши, Туркияда – 10,6 млн.боши, Вьетнамда - 9,9 млн. боши, Эронда – 10,5 млн. боши, Индонезияда – 13,0 млн. боши, Японияда - 4,5 млн. боши, Корея Республикасида - 3,5 млн. боши, Непалда – 3,0 млн.боши, Камбоджада - 3,4 млн.боши, Лаосда - 1,4 млн. боши, Мианмарда - 1,4 млн. боши, Филиппинда - 4,6 млн. боши, Таиландда - 6,5 млн. боши, Ироқда – 3,0 млн.боши, Афғонистонда – 3,0 млн. боши урчитилади. [72,73,77,117]

Шунингдек, Ўзбекистонда - 12,2 млн. боши, Қозоғистонда - 6,0 млн. боши, Туркменистонда – 2,0 млн.боши, Қирғизистонда – 1,2 млн. боши, Тожикистонда – 1,5 млн. боши асралиб келинмоқда.

Қитъанинг аксарият давлатларида қорамолчилик тармоғида ишлаб чиқариш асосан экстенсив усулда олиб борилиб, маҳсулдорлик кўрсаткичлари нисбатан паст даражада қолиб келмоқда.

Акауши (Akaushi)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: кизил вагу.

Akaushi Wagyu сўзи 2 сўзнинг бирикмасидан: «Akaushi» - «кизил» ва «Wagyu» - «япония корамоли» сўзларидан олинган ва «кизил япон корамоли» деган

маънони англатади. Зот қадимий зот бўлиб, Япониянинг Кумамото оролида яратилган. Зот ҳеч қачон оролдан чиқарилмаган ва изоляцияда урчитилган. Фақат 1994 йилда 8 бош сигир ва 3 бош бука АҚШга экспорт килинган. Япония ва АҚШдаги популяцияси катта эмас, мисол учун АҚШда 1000 бош соф зотли букалари ва 8000 бош сигирлари мавжуд, холос.

Зот гўшт маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, гўшт маҳсулдорлиги юкори, гўштининг мармарлик хусусияти баланд, нимталари гўшт билан етарли даражада тўлишган. Сигирларининг туғиши осон кечади, бўзоклар туғилганда 25-29 кг бўлади. Ёш корамоллар 18 ойлигида етилади ва бунда урчитишга жалб этилади.

Туси асосан кизил рангда бўлади, феъли юмшоқ, моллар ўртача катталиқда бўлиб, тирик вазни сигирлариники 500-550 кг, букалариники 700-850 кг бўлади. Сўйим чикими -62%.

Япония, АҚШ ва Жанубий-Шарқий Осиёдаги баъзи давлатларда тарқалган. [93,100,126,131,139,144]

Амрит Махал (Amrit Mahal)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Doddadana, Jawari Dana, Number Dana.

Амрит Махал – зебу зоти бўлиб, Хиндистонда яратилган. Майсур давлатининг ҳукмдорлари шох қасрига сут ва сут маҳсулотларини етказиб бериш

максадида қорамолларни урчишиб бошлайдилар. Хўкизлар юк ташишда кенг фойдаланилган. XIX асрда чидамлилиги ва ҳаракатчанлиги боис улар омма эътиборини қозонган.

Таъкидланишича, улар 2-3 кун мобайнида 200 кмгача масофани босиб ўта олган. Амрит маҳал зоти популяциясида 3 та қариндош гуруҳларига эга: Hallikar, Nagalvadi ва Chitaldroog. 1860 йилгача улар алоҳида зот деб эътироф этилган.

Қорамолларнинг туси асосан қўқ бўлиб, оч тўқ ёки қора ранггача бўлиши мумкин, баъзан боши ва танасининг пастки қисмида оқ-қўқ доғлари бўлади.

Бурун ойнаси, оёқлари ва думининг учи қора рангда бўлади, катта ёшдаги молларда туси очроқ бўлади.

Сигирларнинг сут маҳсулдорлиги 500-550 кг бўлиб, сутининг таркибидаги ёғи 5,5-6,0% гача бўлади. Зотдан ишчи хайвон сифатида фойдаланилади. [93,100,126,131,139,144]

Анатолия қора (Anatolian Black)

Қўйдаги ном билан ҳам аталади: Anadolu Yerli Kara.

Ушбу зот Туркиянинг кичик Осиё қисмидаги Анатолия ҳудудига 4000 йил олдин олиб келинган хетларнинг калта шохли қорамолларидан келиб чиққан. Бугунги кунда бу зот Туркияда энг кенг

тарқалган зотлардан ҳисобланади.

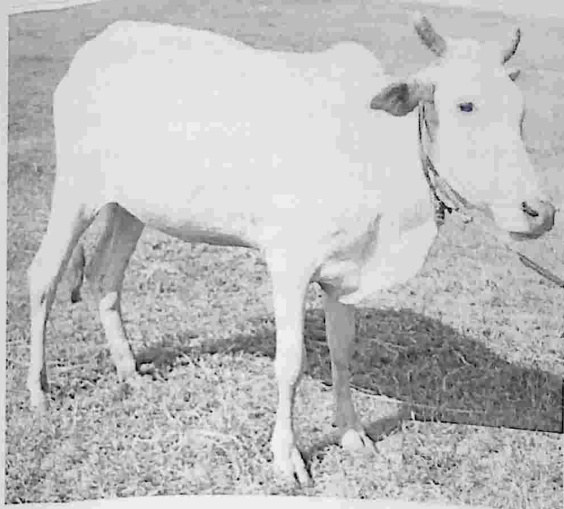
Улар чидамли, касалликларга чалинмайдиган ва асраш ҳамда озиклантириш шароитларига тез мослаша оладиган моллардир.

Кичик фермаларда буқалари ишчи хайвон сифатида ишлатилади, сигирлари эса сут учун урчитиради. Таҷрибаларда тасдиқланганки, ёш қорамоллар интенсив боқилганда тез ўсишган ва сигирларидан ёғлилиги 8%гача бўлган 1890 кг сут соғиб олинган.

Қорамоллар жуссаси унчалик катта эмас, оёқлари калта, йўғон, бўйини узун, кўкраги чуқур. Туси қўнғир- қорадан тўқ қўқгача бўлади.

Сигирлари 150-250 кг, буқалари 350-400 кг тош босади, сигирларининг яғрин баландлиги 100-115 смни, буқалариники 120 смни ташкил этади. [93,100,126,131,139,144]

Бачаур (Bachaur)

худудларида кенг тарқалган.

Қорамолларнинг тана тузилиши компакт, елкаси тўғри, ёнлари тўлишган, калта бўйинли, елкаларидаги мускуллари яхши ривожланган. Пешонаси кенг, бир оз дўнг бўлади. Кўзлари катта ва ўртача катталиқда ва осилган бўлади. Ўрқачи компакт, каттик, ўртача баландлиги 147-152 см, ўрқач устидагиси эса 172-180 смни ташкил этади. Думи калта ва йўғон. Туси кўк ва оқ кўк бўлади.

Зот асосан ишчи ва юк тортувчи хайвон сифатида фойдаланилади. Сут маҳсулдорлиги паст, лактация даврида сигирларидан 400 кггача сут соғиб олинади ва сутининг ёғлилиги - 6% бўлади. [93,100,126,131,139,144]

Балади (Baladi)

Қўйидаги ном билан хам аталади: Nariana.

Бачаур зоти калта шохли қорамоллар гуруҳига киради. Nariana зотига жуда ўхшаш.

Ушбу зот қорамоллари ёмон озиклантириш ва асраш шароитига чидамли. Зот Ҳиндистонни Бихар штатидаги Ситамарх регионидаги Бачаур ва Коилпур

Қўйидаги ном билан хам аталади: араб, Oksh, Akshi, анатолія, бедуин, Djebeli, Kleiti.

Зот Исроил, Сурия, Ливан ва Иордания давлатлари худудида кенг тарқалган. Ушбу зот Jaulan зотига жуда

ўхшаш бўлиб, фақат ундан танасининг кичкиналиги билан фаркланади. [93,100,126,131,139,144]

Туси жигар рангдан қорагача бўлади, баъзан ола моллар ҳам учраб туради. Зот таркибиди 30% моллар тўқол бўлиши мумкин.

Барагуру (Baraguru)

baraguru

Қўйдаги ном билан ҳам аталади: барагур.

Ушбу зот Ҳиндистонни Тамилнаду штатининг Барагур ҳудудида яратилган.

Ишчи маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, сут маҳсулдорлиги паст, пўшторлиги яхши.

Туси кизил жигарранг бўлиб, ок

доғлари бўлади. Тўқ ёки ок тусилари ҳам учраб туради. Шохлари ўртача катталиқда, йўғон эмас, тепага қараган. Шохларининг ранги кўнғир бўлиб, учи қора бўлади.

Зот асосан ишчи ва юк тортувчи ҳайвон сифатида фойдаланилади. Сут маҳсулдорлиги паст, лактация даврида сигирларидан 500 кггача сут соғиб олинади ва сутининг ёғлилиги - 5,5% бўлади. [93,100,126,131,139,144]

Бенгали (Bengali)

Қўйдаги ном билан ҳам аталади: Chittagong Red, Kamdhino, Madaripur, North Bangladesh Grey.

Бенгали зоти ҳозирги Бангладеш ва Ҳиндистоннинг Бенгалия провинциясида

яратилган.

Бхаднари (Bhagnari)

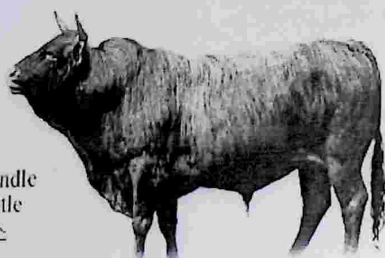
Ушбу зот урчишиш учун мақсадли ҳисобланади. Ҳиндистоннинг Жакобод районидаги Бхаднари зоти қўғоқларидан 600 кггача сут соғиб олинадиган бўлади. [93,100,126,131,139,144]

Белужистон провинциясида тарқалган. Ҳиндистоннинг Жакобод районидаги Бхаднари зоти қўғоқларидан 600 кггача сут соғиб олинадиган бўлади. [93,100,126,131,139,144]

Туси ок ёки қўғоқ рангда, буқалари 600 кг, сигирларининг елкаси, бўйини калта ва кучли, кўкраги ўртача чуқурликда, боши ўртача, ўрқачи ўртача. Елкаси тўғри, орқаси кенг, мускулли, осил Думининг учи қора рангда. Зот Ҳиндистон ва Покистонда тарқалган. Зот асосан ишчи ва юк тортувчи фойдаланилади. Сут маҳсулдорлиги паст, ҳайвон сифатида сигирларидан 600 кггача сут соғиб олинадиган бўлади. [93,100,126,131,139,144]

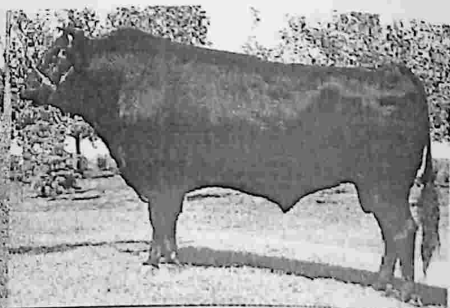
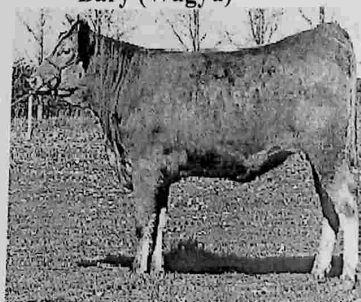
Бриндле (Brindle cattle)

Brindle
Cattle
참소
buii
Korea

Бриндле - бу
Корея ярим оролида
яратилган маҳаллий
қорамоллар зоти
ҳисобланади. [126,167]

Вагу (Wagyu)

Вагу номи Япониянинг барча қорамолларига тегишли бўлиб, «Wa» сўзи «японларники» ва «Gu» эса «қорамол» маъносини беради, яъни японларнинг қорамоли деб ўқилади.

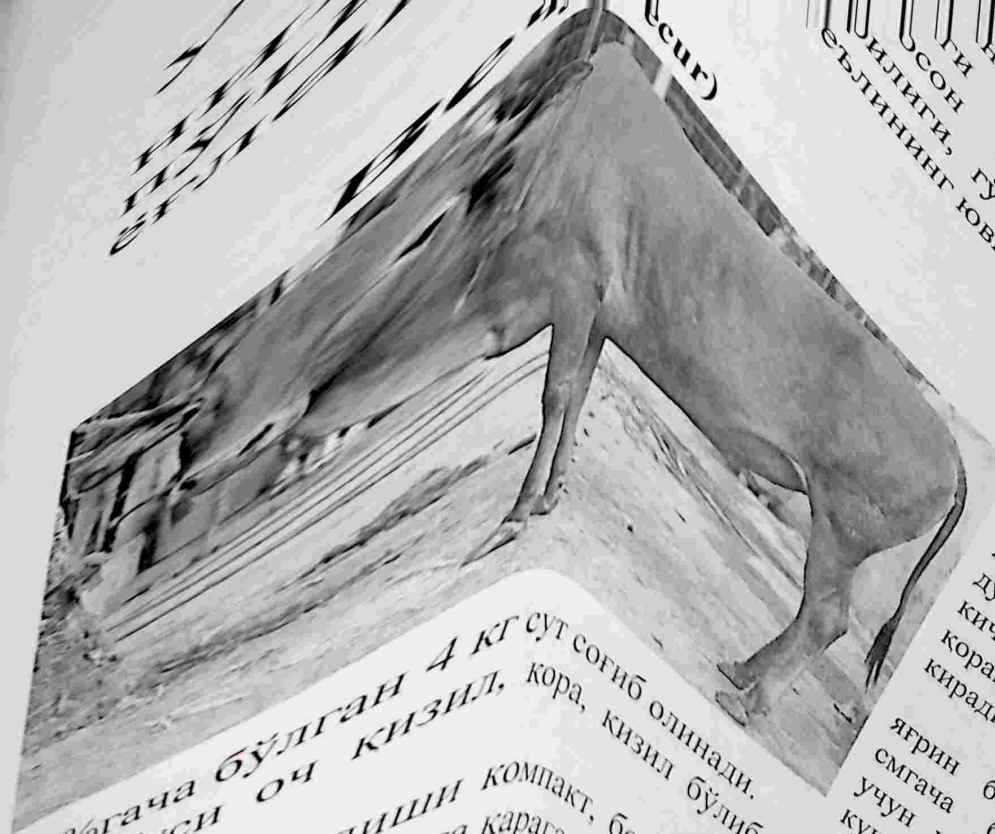
Японияда XIX аср охири ва XX аср бошларида қорамолчилик Британия ва континентал зотлар таъсирида бўлган, яъни швиц, шортгорн, девон, симментал, айршир, корей, голштин ва ангус зотлари. [93,100,126,131,139,144,167]

Чатиштириш наслчилик ишининг асосини ташкил этган. Бугунги кунда вагу зоти таркибида - тоттори, тажима, симанэ ва окаяма номлари билан аталадиган типлари мавжуд. Қорамоллар асосан ишчи ҳайвони сифатида фойдаланилган.

Туси қора ёки қизил бўлиб, шохлари тўғри, бир оз олдинга қайрилган, шохнинг асоси ок рангда бўлади, учига қараб қорайиб боради.

Қорамоллар феъли юввош, босик бўлади.

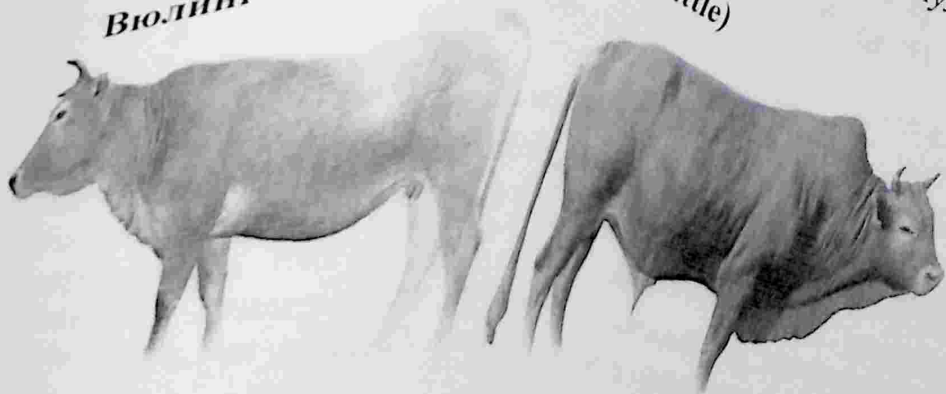
Ўшм маҳсулдорлиги яхши, ўшми юмшак ва мармарлиги юқори бўлади.

5-8%гача бўлган 4 кг сут соғиб олинади.
 Туси оч кизил, кора, кизил бўлиб,

туради. Тана тузилиши компакт, боши узун, пешонаси дўнг, ш
 калта, оркага ва пастга қараган. Думи узун, оёқлари мустаҳкам.
 Зот йўқолиб кетиш арафасида, кам тарқалган. Популяция
 100 бош сигир қолган. [93,100,126,131,139,144,167]

Вюлинг қорамоллари (Wuling Cattle)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: энши, сиангхи, шинан.
Хитойни Хунань, Хубэй ва Гуйчжоу чегара худудларида
яратилган. Зот асосан қишлоқ хўжалик ишларида, юк ташишда
ишлатилади ва гўшт учун урчитилади.

Танаси ўртача, туси сарик-кизил, бўйини узун, букаларида
ўрқачи гўштдор, сигирларида билинар-билинемас.

Шохи калта, олдинга йўналтирилган. Думи узун, орқа оёқлари
олдинга қайрилган, олдингилари эса вертикал қўйилган. Туёқлари
қаттиқ, мустаҳкам.

Сигирларини тирик вазни 220-240 кг, букалариники 300-335
кг, яғрин баландлиги сигирларида 106 смни, букаларида 117 смни
ташқил этади. [93,100,126,131,139,144,167]

Гаолао (Gaolao)

Гаолао зоти
калта шохли
қорамоллар гуруҳига
киради.

Гаолао зотининг
ватани Шимолий ва
Жанубий Ҳиндистон
хисобланади. Онголе
ва гаолао зоти
ўртасида ўхшашлик
бор. Бу зотли
қорамолларнинг
танаси онголе зотига
нисбатан кичикроқ.

лекин улар онголе зотига қараганда ҳаракатчан бўлади.

Туси оқ ва оч оқ бўлиб, букаларида бўйини ва ўрқачи тўқ
рангда бўлади. [93,100,126,131,139,144,167]

Олимларнинг таъкидлашича, маҳаллий аҳоли ушбу зотли
қорамолларни салт минниш ва Мадхья-Прадеш провинциясини
Гондвана тоғ худудларида ҳарбий эҳтиёжлар учун мулжалланган
юкларни ташиш учун яратганлар. Маратха қабиласининг уруш
ҳаракатларида фойдаланилган. Тарихий маълумотларга кўра, ушбу
зотнинг сўт маҳсулдорлигини яхшилаш борасида ҳам ишлар олиб

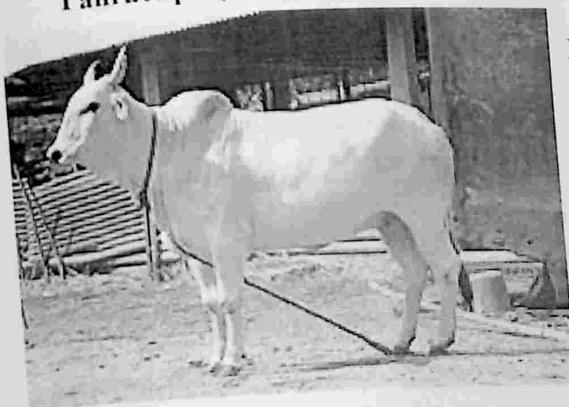
борилган. Ҳиндистоннинг Вардха, Нагпур ва Чхиндвара худудларида кенг тарқалган.

Гаолао зотининг танаси ўртача катталиқда бўлиб, узун ва тор бўлади. Боши узун ва тор, тўғри, бурун ойнаси томонга қараб торайиб боради, шохи асосида кенг бўлади. Пешонаси одатда, бир оз дўнг бўлади. Кўзлари бодомсимон шаклда, бир оз бурчак остида жойлашган. Қулоқлари ўртача катталиқда ва тўғри баландга кўтарилиб туради. Шохлари калта ва йўғон, учлари тўмток, орқага бир оз қайрилган.

Боши узун, дўнг пешонали, бўйини калта, ўркачи ўртача катталиқда, бир томонга бемалол осилиб туради. Орқаси осилган, оёқлари тўғри, мускулли, туёқлари ўртача ўлчамда, каттик ва мустаҳкам, оғир йўлларга чидайди. Кўкрак ости осилган, териси ривожланган, юпка, бўш. Думи нисбатан калта ва сакраш бўғинига тушиб туради.

Зот асосан ишчи кучи ва юк тортувчи ҳайвон сифатида ишлатилади. Сут маҳсулдорлиги паст, сигирларидан лактация даврида 700 кг сут соғиб олинади ва сутининг ёғлилиги -5,1% бўлади.

Гангатири (Gangatiri)

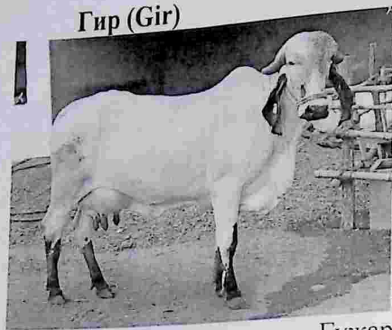

Ушбу зот Ҳиндистонни Варанаси провинциясидан оқиб ўтадиган Ганга дарёсининг бўйидаги Вихар худудида яратилган ва у хариана зотидан келиб чиққан.

Зот сут маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, сигирларнинг кунлик

соғими 10-15 литрни ташкил этади. Туси оқ, боши катта, бурун ойнаси қора рангда. Кўзлари қора, шохлари калта, тепага ва ёнга қараган бўлади. Думи узун, учи қора. [93,100,126,131,139,144,167]

Гир (Gir)

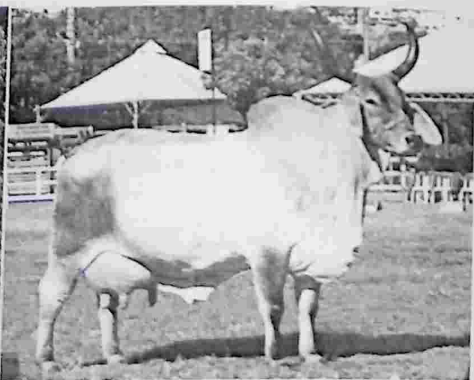
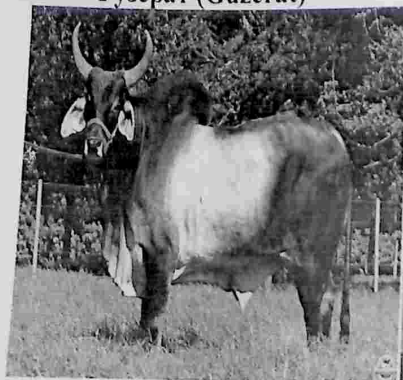

Зот Ҳиндистоннинг Гужарат провинциясида яратилган ва қўшни Махараштра ва Раджастан провинцияларида ҳам кенг тарқалган.

Гир зоти Ҳиндистоннинг асосий зотларидан бири бўлиб, сут учун ва ишчи ҳайвони сифатида урчилади. Зот асосан бошқа зотларни, шу жумладан кизил синдхи ва сахивал зотларини такомиллаштиришда ишлатилади. Ушбу зот Шимолий Америкада браман зотининг маҳсулдорлик кўрсаткичларини яхшилашда ҳам ишлатилган.

Зотни ажратиб турадиган белгилари –бу айланасимон ва томсимон пешонаси, узун осилиб турадиган қулоклари ва орқага қайрилган шохи ҳисобланади. Туси кизилдан ок ранггача бўлади. Сигирлари ўртача 385 кг, буқалари 545 кг бўлади, яғрин баландлиги сигирларида 130 смни, буқаларида 135 смни ташкил этади. Сигирларининг ўртача сут маҳсулдорлиги 1590 кг бўлиб, баъзиларидан 3182 кггача сут соғиб олинади ва сутининг ёғлилиги 4,5% бўлади. [93,100,126,131,139,144,167]

Гузепат (Guzerat)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Guzera, Gujera, Gujrati, Gusera, Guzerath.

Гузерат зоти канкреж зоти асосида 1875 йилдан 1964 йиллар оралиғида яратилган. Зот юк тортувчи ҳайвон сифатида ва сут учун урчитилади. Ҳиндистоннинг энг йирик қорамолларидан бири бўлиб, юк тортувчи кучли молларидан ҳисобланади.

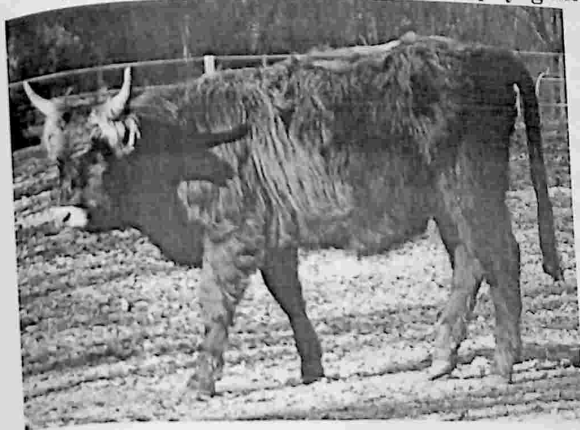
Боши кичкина, кенг, қулоқлари узун, осилган ва олдинга қайрилган. Шохлари узун ва лирасимон.

Туси кўк, оч кўкдан тўқ ранггача. Букаларида танаси оч рангда бўлиб, бошқа жойлари тўқ рангда бўлади. Букаларининг туси ёши ўтиши билан сигирлар ва ёш молларга нисбатан тўқроқ бўлиб боради.

Гузерат зоти АҚШдаги браман зотини шаклланишида катта роль уйнаган. [93,100,126,131,139,144,167]

Зот тропик ва субтропик иқлим шароитига тез мослашади, касалликларни таркатувчи ҳашаротларнинг чакишига чидамли, ўзоқ яшайди, сигирларида оналик хусусиятлари юқори бўлади.

Голпоегани қорамоллари (Golpayegani cattle)

Голпоегани қорамоллари Эроннинг энг қадимий қорамолларидан ҳисобланади.

1983 йилда Эронда уларнинг бош сони жуда катта бўлиб, голштин ва швиц зотли қорамолларни импорт қилиниши

натijasида бош сони кескин камайиб кетди. [93,100,126,131,139,144,167]

Голпоегани қорамоллари жамияти ва Қишлоқ хўжалик департаменти томонидан қўрилган чора-тадбирлар натижасида йўқолиб кетишининг олди олинди. Бугунги кунда Эроннинг марказий ҳудудларида 10 000 бошдан кўпроқ сигир ва букалари асралмокда.

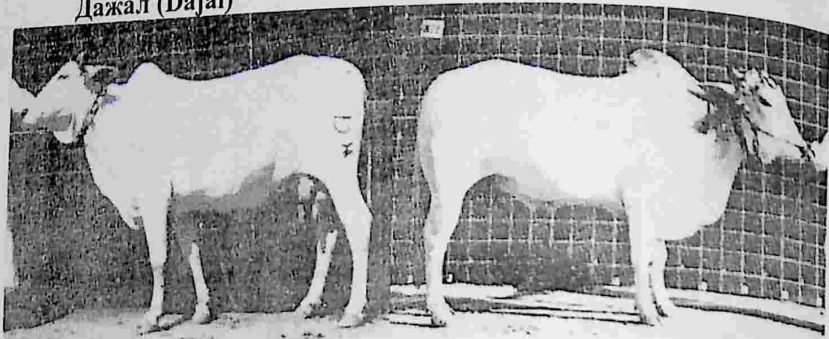
Туси қора, баъзилариники сарғиш жигар ранг бўлиши мумкин.

Қорамоллар йирик эмас, калта оёкли. Сигирлар тирик вазни 300-400 кг, бўзоқлари туғилганда 20 кг бўлади.

Сут маҳсулдорлиги 2200 кг бўлиб, сутининг таркибида ёғи 5-6% ва оксили 3,5% бўлади.

Зот жуда чидамли ва қишнинг қаҳратон совуғини яхши ўтказди. Бундан ташқари, бу зот қон паразитар касалликларидан Babesiosis ва Theileriosisга чидамли бўлади.

Дажал (Dajal)

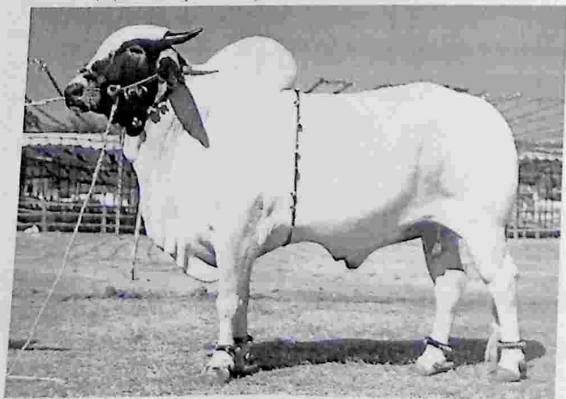
Дажал зоти Покистоннинг Панжоб провинциясидаги Дажал худудида тарқалган ва урчитишда мақсадли зот ҳисобланади.

Зот Bhagnari зотидан танлаш йўли билан яратилган бўлиб, кўп жиҳатлари билан унга ўхшаш бўлади. Шунга қарамадан, дажал зоти унга нисбатан кичикроқ ва тирик вазни камроқ бўлади.

Туси оқ ва қўқ, бўйини, елкаси, ўркачи букаларида тўқ рангда бўлади. Тирик вазни букалариники 500 кг ва сигирлариники - 390 кг бўлади. [93,100,126,131,139,144,167]

Зот асосан ишчи кучи ва юк тортувчи ҳайвон сифатида ишлатилади. Сут маҳсулдорлиги паст, сигирларидан лактация даврида 700 кг сут соғиб олинади ва сутининг ёғлилиги -5% бўлади.

Деони (Deoni)

Деони зотини баъзан донгари, яъни «дўнгликли» мол деб ҳам аташади ва у кейинги 200 йилда яратилган.

Таъкидланишича, маҳаллий қорамолларни гир ва данги зоти билан чатиштириб яратилган. Гир зотини

ишлатилганлиги боши ва қулоғи, ҳамда шохининг шаклида кўринади. Улар тана тузилиши ва конституцияси билан данги зотига ҳам ўхшаш бўлади. [93,100,126,131,139,144,167]

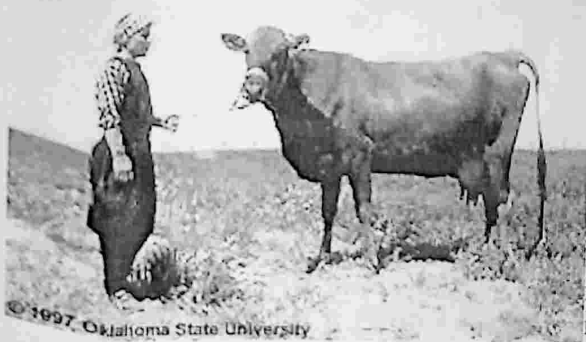
Қорамоллар ўртача катталиқда бўлиб, гир зотига ўхшаб кетади. Туси одатда қора-ола бўлиб, бошида қора ва ок доғлари бўлади. Пешонаси дўнг, кўзлари буртиб туради, қулоқлари узун ва баргсимон, учида бир оз қирқилган бўлади, бу эса гир зотига хос белги ҳисобланади.

Шохлари қалта, кийшиқ, орқага қайрилган.

Териси бўш ва ўртача калинлиқда, кўкрак ости оғир, териси осилган, кўп бурмали. Жун қоплами юмшоқ, қалта, елини яхши ривожланган, танаси оғир, кўкраги чуқур, туёқлари мустаҳкам, каттик, қора рангли, оёқлари тўғри қўйилган бўлади.

Зот асосан ишчи кучи ва юк тортувчи ҳайвон сифатида ишлатилади. Сут маҳсулдорлиги паст, сигирларидан лактация даврида 450 кг сут соғиб олинади ва сутининг ёғлилиги -5,2% бўлади.

Дамашк (Damascus)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: алеппо, дамаскин, халаби, килич (Туркия), шами, шемиа.

Дамашк зоти келиб чиқиши бўйича Анатолия қорамолларига яқин. Яқин Шарқ ҳудудида энг яхши сут йўналишидаги зотлардан ҳисобланади. Баъзи

олимлар эса, Европа қорамол зотларига тааллуқли бўлмаган зотлар орасида энг яхшиси деб кўрсатишади.

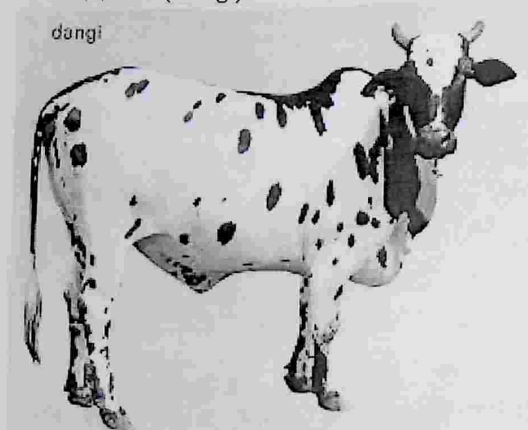
Ўртача сут маҳсулдорлиги 2000 - 4500 кг бўлиб, сутининг ёғлилиги 4% бўлади, баъзи сигирлардан 7250 кггача сут соғиб олинган.

Асраш ва озиклантириш шароитларига талабчан, маҳсулдорлигини ошириш учун ёғингарчилик даврида ва кечалари кўшимча озиклантиришни талаб этади.

Туси тўқ қизил бўлиб, жигар ранг ва тўқ қора ранглилари ҳамда боши жигар ранглилари ҳам бўлади. Яқин Шарқда тарқалган қорамоллар орасида энг йириги бўлиб, сигирлари 340 - 500 кг, букалари 700 - 750 кг тош босади.

Популяциядаги қорамоллар сони 10 000 бошни ташкил этади ва йўқолиб кетиш арафасида. Қорамоллар иссиқ иқлим ва юқори намгарчилик шароитларига мослашган ҳамда безгак касалига чидамли бўлади. [93,100,126,131,139,144,167]

Данги (Dangi)

Зот ўз номини
Хиндистондаги
Бомбей шаҳри
яқинидаги Данг
худуди номидан олган.
Ушбу худуд
ландшафти
қирлиқлардан иборат
бўлиб, намгарчилиги
баланд ва кишлоқ
хўжалиги иқтисодиёти
жуда камбағал худуд
хисобланади.

Зот ўзининг
чидамлилиги ва кўп ёғингарчилик бўлган даврида оғир ишларни
бажара олиши билан ном таратган. Зот деони зотига ўхшаш бўлиб,
балким гир, қизил синдхи ва сахивал зотларини чатиштириш йўли
билан яратилган.

Туси оқ бўлиб, оқ фонда қора ва қизил доғлари бўлади. Тана
ўлчами ўртача, кўкраги чуқур, танаси оғир, ягрин баландлиги
тегишлича: ўрқач ортида 115 - 130 смни, ўрқач устида 148-155 смни
ташкил этади.

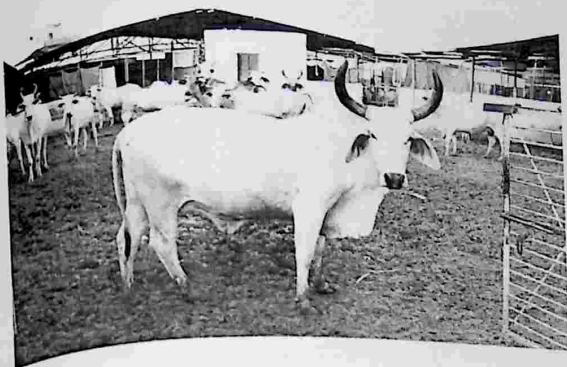
Боши ўртача катталиқда, пешонаси дўнг, шохлари калта, йўғон,
орқага қайрилган, қулоқлари кичкина. Олдинги ва орқа оёқлари
кучли, орқаси калта, елкаси ва бели яхши боғланган, оёқлари калта ва
йўғон, туёқлари каттик, мустаҳкам, қора рангли. Кўкрак ости
ривожланган, териси юмшоқ, бир оз осилган, бурмали. Ўрқачи ўртача
катталиқда, тўлишган, тўғри, териси ўртача калинлиқда, жун
коплами ялтироқ.

Қорамоллар терисида ёғсимон суюқлик ишлаб чиқаради ва бу
билан ўзларини намдан асрайди.

Зот асосан ишчи кучи ва юк тортувчи хайвон сифатида
ишлатилади.

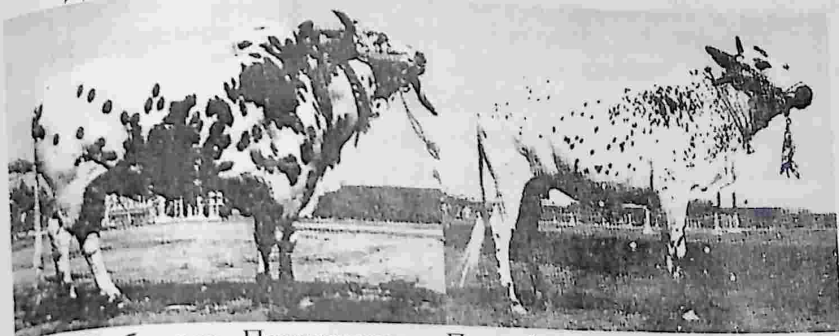
Сут маҳсулдорлиги паст бўлиб, сигирларидан лактация даврида
600 кг сут соғиб олинади ва сутининг ёғлилиги -5,4% бўлади.

Деси (Dessi)

Зот Ҳиндистон
худудида яратилган.

Дхани (Dhanni)

Ушбу зот Покистоннинг Панжоб провинциясидаги Атток, Равалпинди ва Джелум худудларида яратилган.

Дхани зоти урчитиш учун мақсадли зот ҳисобланади. Туси ок бўлиб, танасида қора, кизил, жигарранг доғлари бўлади.

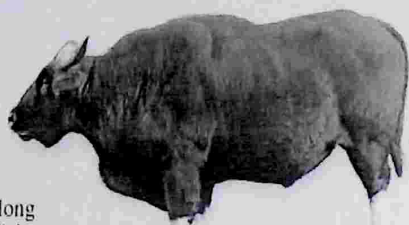
Сигирларини тирик вазни 300 кг ва буқалариники 400 кг бўлади. Тана тузилиши ўртача, компакт, оркаси нисбатан тўғри, териси тигиз ва юпка, боши кичкина, калта шохли, кулоклари кичкина ва ҳаракатчан, компакт ўрқачли, думининг учи ок, елини унчалик катта эмас. Қорамоллар чидамли, ҳаракатчан, юк тортишга жуда мослашган. [93,100,126,131,139,144,167]

Зот таркибида туси бўйича қўйидаги гуруҳларга ажратилади:

- асосан ок тусли қора доғли (Читта Бурга);
- асосан қора тусли ок доғли (Қала Бурга);
- ок тусли жигарранг ва қора доғли (Нукра);
- кизил-ола (Ратта Бурга).

Зот асосан ишчи кучи ва юк тортувчи ҳайвон сифатида ишлатилади. Сут маҳсулдорлиги паст, сигирларидан лактация даврида 550 кг сут соғиб олинади ва сутининг ёғлилиги -5,5% бўлади.

Дюлонг (Dulong)

dulong
独龙牛
bull
China

Дюлонг зоти
Хитойнинг Юньнань
провинциясининг
шимойи - гарбий
худудида махаллий
қорамолларни Дюлонг
автоном уездида
овчилар томонидан
тирик ушланган гаур
билан чатиштириб
ўтлар билан

яратилган. Улар асосан бамбук, камиш, бегона ўтлар билан озикланади ва йил давомида тоғли ҳудудларда асралади.

Дюлонглар йирик бўлиб, тирик вазни: букалариники 400- 600 кг, сигирлариники 350-450 кг бўлади.

Туси қора ёки жигар ранг бўлиб, оёқлари оқ, шоҳлари калта ва ён томонга йўналтирилган бўлади.

Ёш қорамоллар кеч етилади, жинсий вояга букачалари 3,5 ёшда, таначалари 4 ёшда етади. Қорамол билан чатиштириб олинган дурагай букачалари бепўшт бўлади. [93,100,126,131,139,144,167]

Жаулан (Jaulan)

Қўйидаги ном билан
ҳам аталади: Bisre,
Khamissi.

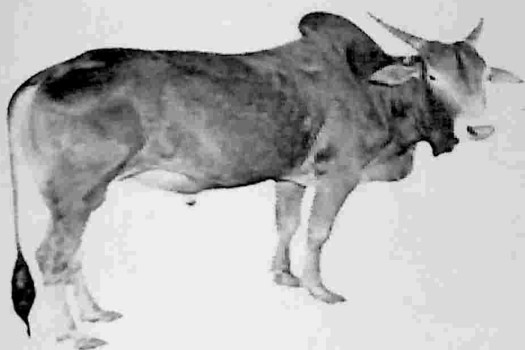
Жаулан зоти
Суриянинг барча тоғли
худудларида
урчитилади. Ишчи
хайвон сифатида
ишлатилади ва сут
учун урчитилади.

Қорамолларнинг
шоҳи калта бўлиб,

баъзан тўкол моллар ҳам учраб туради.

Мускуллари кучли ривожланган, сигирлари 300 – 400 кг тош босади. [93,100,126,131,139,144,167]

Жавари (Javari)

Зот Ҳиндистон
худудида яратилган ва
ишчи хайвони
сифатида
фойдаланилади ҳамда
сут учун урчитилади.

Заобей корамоллари (Zaobei Cattle)

Зот Хитойни
Хубэй
провинциясининг
Заоян худудида
тарқалган.
Ушбу зотли
қорамоллар қишлоқ
хўжалик ишларида
ишлатилади ва гўшт
учун урчитилади.
Тана тузилиши
компакт, суяклари
мустаҳкам,

мускуллари яхши ривожланган.

Туси оч сарик, кизил бўлади. Териси калта жун билан қопланган, букаларининг бўйини калта, йўғон, сигирлариники узун, ўрқачи яхши ривожланган. Шохлари тепага ва тўғрига қараган. Сигирларида елини яхши ривожланган.

Сигирларини тирик вазни 305 кг, букаларида 405 кг бўлади. Сигирларини яғрин баландлиги 115,2 см ва букаларида 126,6 см бўлади.

Юк тортиш кучи: букалари 467 кг, сигирлари 240 кг юкни кўтара олади. [93,100,126,131,139,144,167]

Исроил голштин (Israeli Holstein)

Кўйидаги ном
билан ҳам аталади:
исроил фриз.
Зот маҳаллий
қорамолларнинг
маҳсулдорлик
кўрсаткичларини
такомиллаштириш
асосида яратилган ва
бунда уларни
Исроилнинг иқлим

шароитларига мослашганлиги ҳам эътиборга олинган.

XX асрнинг 40 йилларида режали наслчилик ишлари сигирларни сунъий уруғлантириш тадбирларини кенг жорий этиш билан бошланган.

1950 йилларда Америка қитъасидан жуда катта миқдорда голштинофриз зотли қорамолларни импорт қилиниши ва давлат томонидан қабул қилинган наслчилик ишларининг режасига қатъий амал қилиниши юқори маҳсулдор Исроил голштин зотини яратилишига асос бўлди.

Зот маҳаллий балади зотли қорамолларни голланд зотли букалар билан чатиштириб яратилган ва бунда голланд зоти қонининг улуши 85%га етказилган.

Олинган дурагай сигирлар голштино-фриз зотининг букалари билан чатиштирилган, бу ўз навбатида типик Исроил голштин зотли қорамолларни яратилишига олиб келди.

Бугунги кунда популяциясида 100 000 бошга яқин сигирлари бўлиб, охири 20 йилда бу сон ўзгармаган.

Сигирларнинг 60%и қибуқларда, қолгани эса машавларда асралади.

Сигирларидан йил давомида ўртача 12000 кгдан сут соғиб олинади. Сутининг ёғлилиги 3,2-3,8% ни ташкил қилади.

Исроил давлатида қорамоллар билан наслчилик ишини олиб бориш ягона SION компаниясига юклатилган ва сут йўналишидаги сигирларнинг 95% ни уруғлантиришни амалга оширади.

Унинг таркибида 47 та олий малакали мутахассислар бўлиб, давлат ҳудудидаги мавжуд подаларнинг 88%и ДНН тизимида киритилган. [93,100,126,131,139,144,167]

© 1999 Oklahoma State University
Provided by Dr. Meori Rosen

—алади: Simford.
—тик зот хисобланиб, маҳаллий
—лий, турк, абуши) браман ва
—атиштириб яратилган. Ўзок
—маҳсулдорлик кўрсатки
—ида герефорд, ангус ва с
—анилган. Наслчилик ишинин
—б берадиган зотни яратиш бўл
—ш хусусияти, Ўрта ер денгизи
—яйловлардан самарали ф
—Тика безгагига ва жазирама исс

—йилда бошланиб, 30 йилдан
—даларини яратиш билан тугат
—Наслчилик китобига кирит
—н иборат (жами 50000 бош).
—тирик вазни 500 кг, бў
—0 кг (250 кун) бўлади. Ёш мол
—этади. [93,100,126,131,139,144,167]

(Kangayam)

зотларга нисбатан йирик тана тузилишига эга бўлишига асос бўлган. Ҳиндистоннинг Мадрас провинциясидаги Коимбатура ҳудудининг жануби ва шарқида урчилади. Зот таркибида 2 та гуруҳи мавжуд: 1-си йирик ва 2-чиси кичик. Иккала тури ҳам кучли, ҳаракатчан, оёқлари кучли, туёқлари мустаҳкам. Шохлари икки тарафга очилган, бир оз ичкарига қайрилган бўлади.

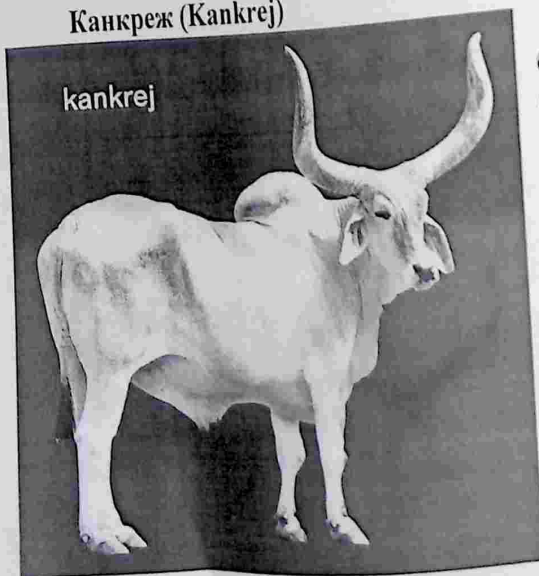
Боши ўртача катталиқда, пешонаси бир оз дўнг, боши танасига мутаносиб, қулоқлари кичкина, учи ўткир ва қотиб туради. Кўзлари қора ва улар атрофида билинар-билинмас қора айланаси бор. Бўйини калта ва йўғон, елкаси калта, кенг ва текис, танаси компакт, қовурғалари яхши қайрилган, орқа тарафи бир оз осилган.

Букаларида ўрқачи яхши ривожланган, жун қолами майин ва калта, териси қора пигментли, юпка. Думи ўртача узунлиқда, учи қора бўлади. [93,100,126,131,139,144,167]

Туси кўк ёки оқ бўлади. Букалари кўк тусли бўлиб, боши, бўйини, ўрқачи қора ёки тўқ кўк рангда бўлади. Сигирларини туси оқ ёки кўк бўлиб, тиззаси, яъни кафтининг баландида белгилари бўлади.

Бўзқоқлари туғилганда оч ёки тўқ жигар ранг бўлиб, сони, олдинги оёқлари, қафт суягини пастида кўк ёки оқ айлана доғлари бўлади. Икки ёшида туси ўзгариб кўк ранга қиради ва каттароқ ёшга етгач оқ тусга қиради. Қорамоллар ўртача тана тузилишига эга, ҳаракатчан, кучли бўлади ва юк тортувчи ҳайвон сифатида қадрланади. Сигирларининг сут маҳсулдорлиги паст.

Канкреж (Kankrej)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: баннаи, нагар, талаба, вагхиар, вагад, вадхиар, вадхир, вадиял.

Канкреж зоти ўз номини яратилган ҳудуди номидан, яъни Ҳиндистонни Бомбей провинциясидаги Шимолий Гужарат ҳудудидаги қишлоқ номидан олган. Зот Кутч

анас ва Сарасвати
Канкреж зоти

Кора ранггача бўлади.
6-9 ойлигида бу туси
ачи, орқаси тўқроқ рангда
т, ўртасида бир оз эгилган.
Шохлари кучли, лирасимс
опланган, кулоклари кат

алок, каттик, моллар
ивожланган. Кўкрак Ости
Териси кора рангда бўл
и юмшок ва калта.
шлатилади ва етарли дар

амли, инфекцион аборт ва
26,131,139,144,167]

(Fries)

дистоннинг Карнал шах
хикот институтида ярат
гли букалар билан чат
они $3/8$ дан $1/2$ нисбатигач
кора-ола. Сут маҳсулде
бўлади.
оллар иссик иклим шар
лади. [93,100,126,131,139,14

Каран швиц (Karan Swiss)

Каран швиц зоти Хиндистоннинг Карнал шаҳридаги Сут саноати миллий илмий - тадқиқот институтида яратилган.

Зот сахивал зотли сигирларни швиц зоти букалари билан чатиштириб яратилган. Швиц зотининг кони $1/2$ дан $3/4$ гачани

ташкил қилади.

Зот кўш маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, букаларидан дала ишларида фойдаланилади ва сигирларидан сут соғиб олинади. Юқори маҳсулдор сигирлардан 5000 - 6000 кг сут соғиб олинади ва сутининг ёғлилиги 4,78% бўлади.

Туси оч кўкдан тўқ жигар ранггача бўлади. Сигирларини яғрин баландлиги 127 см ва тирик вазни 400 - 550 кг, букаларида тегишлича: 136 см ва 600- 750 кг бўлади. [93,100,126,131,139,144,167]

Карлик зебу (Miniature Zebu)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Nadudana.

Карлик зебулари хиндистон зебуларидан келиб чиккан.

«Nadudana» сўзи хинди тилида «кичкина қорамол» дегани бўлиб, биринчи марта

Хиндистоннинг жанубида топилган.

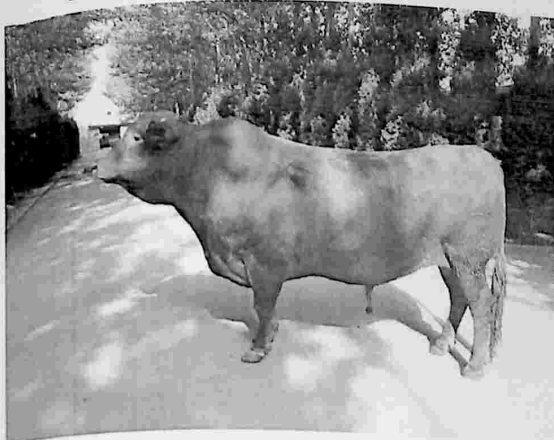
Улар кам

учрайдиган ва йўқолиб кетиш хавфи арафасида турган зотларга киради. Кўпроқ зоопаркларда урчитилади ва АҚШ, Австралия ва Янги Зеландияда тарқалган. Карлик зебуларининг яғрин баландлиги 90 - 107 см, тирик вазни сигирлариники 200 кг, букалариники 260 кг бўлади. Ўркачи катта бўлиб, бўйин ости териси яхши ривожланган.

Туси кўк, баъзан қора, кизил, ола ва чипор туслилиари ҳам учраб туради. Букаларида бўйини, елкаси, ўркачи қора рангда бўлади.

Қорамоллар 18 - 21 йилгача яшайди. Касалликларга чидамлилиги баланд. Ишчи ҳайвони сифатида ишлатилади, улардан сут, ғўшт ва тери олинади. [93,100,126,131,139,144,167]

Қинчуан (Qinchuan)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: цинь-шуан, циншуан, цзиншун, чинчван.

Хитойни Шэнси провинциясининг марказий ҳудудларида тарқалган. Туси кизил, баъзан сарик тусилари ҳам учраб туради. Букаларида ўркачи бўлади. Зот ишчи ҳайвони

сифатида ишлатилади ва сут учун урчитилади.

Кенкатха (Kenkatha)

kenkatha

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: кенвариа.

Зот номи Бунделькханднинг кир-адирли ҳудудларидан окиб ўтадиган Кен дарёсининг номидан олинган. Зот

Ҳиндистоннинг Виндхья - Прадешдаги Панна, Чаркхари, Бижавар ва Ажаigarх ҳудудларида кенг тарқалган.

Моллар йирик эмас, мустаҳкам ва кучли бўлишади. Туси кўк ва тўқ кўк тусда бўлади. Боши калта, кенг, пешонаси ясси. Шохлари калта, тўғрига йўналтирилган ва учи ўткир бўлади. Кулоклари учли, ўртача, тик туради. Танаси калта, чуқур, компакт. Елкаси ва оркаси тўғри, бир оз осилган. Оёклари калта, кучли. Ўркачи кучли ривожланган. Думи узун ва учи қора бўлади.

Зот ишчи маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, енгил юк тортиш хусусияти билан машхур. [93,100,126,131,139,144,167]

Корея маҳаллий (Korean Native)

Корея ярим оролида яратилган маҳаллий қорамоллар зоти ҳисобланади.

Кришна валеи (Krishna Valley)

Зот XIX асрда Ҳиндистоннинг Бомбей провинциясида Кришна дарёсининг қирғоқларида яратилган. Таъкидланишича бу зот пахта майдонларида ишлатиш учун яратилган. Асосий талаблар сифатида чидамлилиқ, касалликларга бардош бериши ва танасининг йириклиги танланган. Бунинг учун Катхиавар худудидаги гир, Мадрас худудидаги онголе, Гужаратдаги канкреж зотлари ва маҳаллий қорамолларнинг майсур типи ўзаро чатиштирилган.

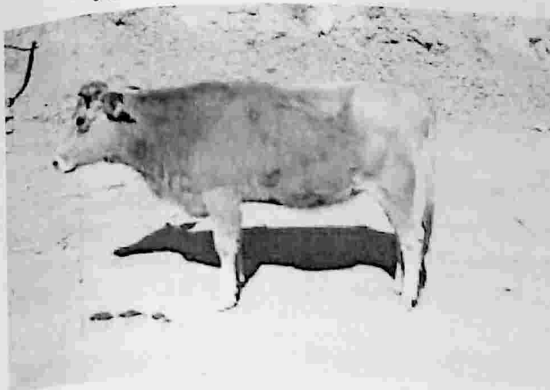
Қорамолларнинг танаси йирик, кўкраги чуқур. Туси оқ-кўк бўлиб, олдинги ва орқа оёқлари тўқ рангда бўлади. Сигирлар оқ тусда бўлади. Баъзан жигар ранг, кора-ола ва чипор туслилари ҳам учраб туради.

Пешонаси дўнг, шохлари ташкарига, бир оз тепага ва ичкарига йўналган бўлади. Бўйини калта

ва йўғон, кўкрак ости териси яхши ривожланган. Териси осилган. Қулоқлари кичкина ва учи ўткир.

Танаси калта, бочкасимон ва яхши ривожланган. Оёқлари калта ва йўғон, кучли. Туёқлари юмшоқ. Сут маҳсулдорлиги яхши эмас. Туёғининг юмшоқлиги ва тирик вазнининг катталиги сабабли улар бошқа хуудларда тарқалмаган. [93,100,126,131,139,144,167]

Курди (Kurdi)

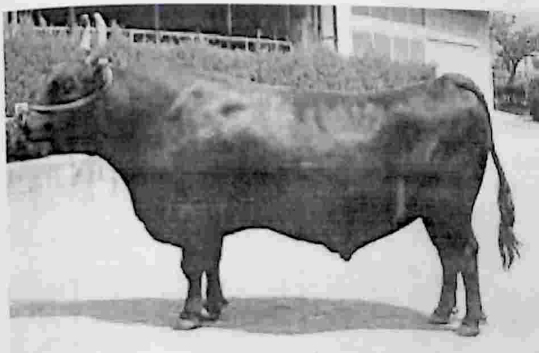

Ушбу зот Курдистонда яратилган бўлиб, унинг хууди Туркия, Ирок, Эрон ва Азербайжон давлатларида жойлашган.

Қорамоллар жуссаси кичик, тоғ хуудининг шароитларига яхши мослашган.

Қорамоллар шохли бўлиб, баъзан тўкол моллар ҳам учраб туради. Туси кора, оч кўнгир, сарғиш бўлиб, тумшуғи ок бўлади. Сигирлар тирик вазни 300 кгни ташкил этади. [93,100,126,131,139,144,167]

Кучино шима (Kuchino shima)

Ушбу зот Японияда яратилган маҳаллий зот ҳисобланади.

Улар сут ва гўшт учун урчитилади. Туси кора, шохлари унчалик катта эмас, тепага йўналган, шохининг учи ўткир. Жуссаси ихчам, паст бўйли.

Лал кандхари (Lal kandhari)

Зот Ҳиндистоннинг
Харпур провинцияси
худудида яратилган.
Икки махсулдорлик
йўналишида бўлиб,
ишчи хайвон сифатида
ишлатилади ва сут
учун урчитилади.

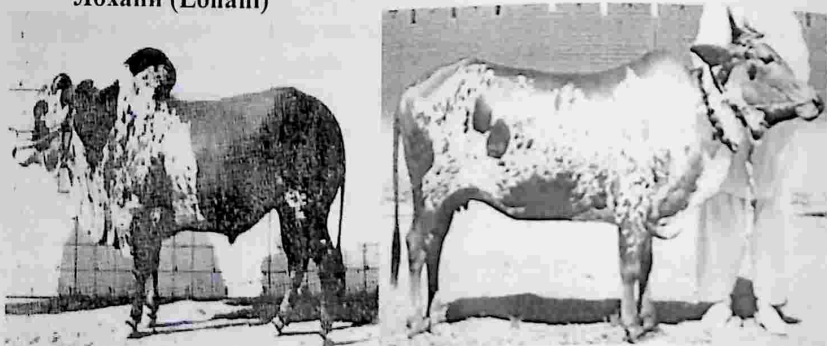
Туси асосан оч
кизил бўлади, шохи ва
бурун ойнаси қора
рангда бўлади.

Думининг учи
қора.

Шохлари калта, орқага қайрилган. [93,100,126,131,139,144,167]

Қорамоллар жуссаси кичкина, компакт тана тузилишига эга.

Лохани (Lohani)

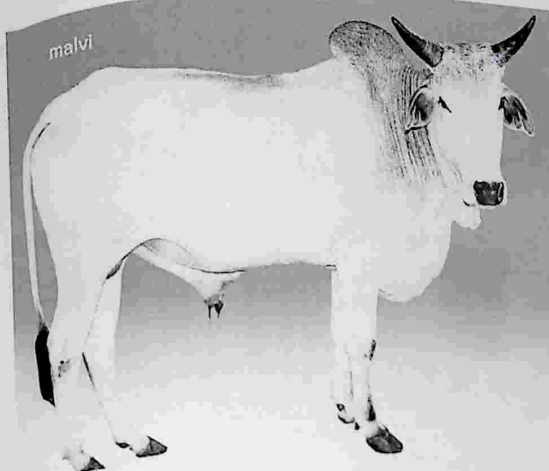
Лохани зоти Покистоннинг Белужистон провинциясидаги
Лоралай ва Дера Исмаил Хан худудида яратилган.

Туси кизил бўлиб, танасида оқ доғлари бўлади. Сигирлар 235
кг, буқалари 300 кг тош босади. [93,100,126,131,139,144,167]

Танаси калта, бўйи паст. Шохлари калта, йўғон, кулоқлари
кичкина, бўйини калта, ўркачи яхши ривожланган, кўкрак ости
ўртача, думининг учи қора, сигирларида елини кичкина.

Қорамоллар чидамли ва кучли. Қорамоллар тропик ва
субтропик худуддаги қир-адирларда дала ишларида фойдаланилади.

Малви (Malvi)

Зот

Ҳиндистоннинг
Мадхья - Бхарат
худудиди тарқалган.

Зот таркибида
тана тузилиши бўйича
типлари мавжуд:
йирик, ўрта, кичик.

Ражпутанга яқин
бўлган ғарбий
худудларда йирик
типи, Мадхья-
Прадешда эса кичик
типи тарқалган.

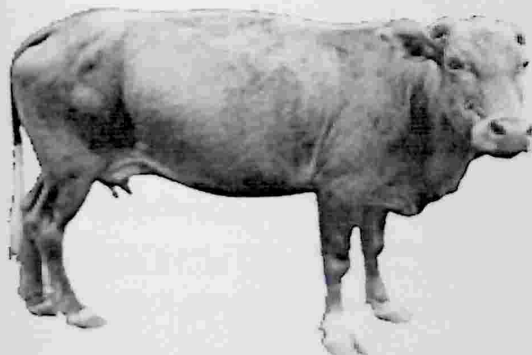
Зот белгилари ва тана тузилиши бўйича канкреж зотига ўхшаб
кетди.

Танаси калта, чуқур ва компакт. Елка ва бели тўғри, орқаси
осилган. Оёқлари кучли, калта, туёқлари мустаҳкам, қора рангда.
Қўкрак ости яхши ривожланган, тери бурмалари осилган. Боши калта
ва кенг пешонали. Қўзининг атрофидаги жунлари қора рангда.
Тумшуги кенг, қора рангда ва бир оз қўтарилган. Шохлари тепага
қараган ва учлари ўткир. Қулоқлари калта, ўткир учли, қўтарилган.
Думи ўртача узунликда, учи қора рангда бўлади ва тўшовигача етади.
Туси қўқ, бўйини, елкаси, ўрқачи оқ қора тусда бўлади. Бука ва
сигирларини ёши ўтиши билан туси оқариб боради.

Зот юкларни тез ташишда ишлатилади. Улар жуда чидамли
бўлиб, ўзок масофага оғир юкларни ташишда кўп фойдаланилади.

Сут маҳсулдорлиги паст, лактация даврида сигирлардан
ёғлилиги 5,5 % бўлган 600 кг сут соғиб олинади. Баъзи сигирлари
1200 кггача сут беради. [93,100,126,131,139,144,167]

Маленаду гйда (Malenadu gidda)

Ушбу

зот

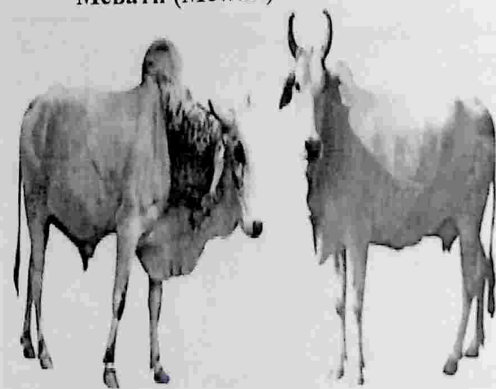
Ҳиндистонда тарқалган.

Мазандарани (Mazandarani)

Ушбу зот Эрон
худудида яратилган
бўлиб, абориген зот
хисобланади.

Мевати (Mewati)

Қўйидаги ном
билан ҳам аталади:
коши.

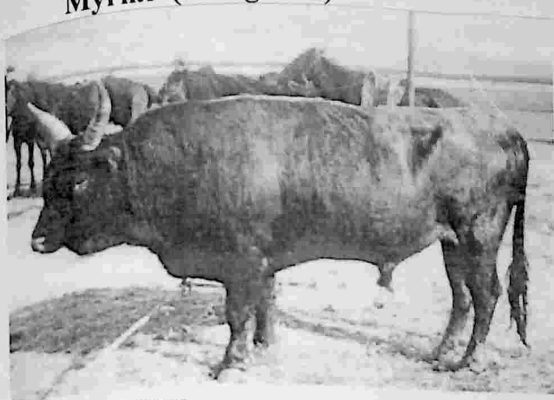
Хиндистонни
Матхур
провинциясининг
Меват худудида
яратилган бўлиб,
хариана ва гир
зотларига ўхшаб кетади.
Бундан ташқари, пат ва
нагори зотлари ҳам

ушбу зотни шакллантиришда ишлатилган. [93,100,126,131,139,144,167]

Туси ок, бўйини, елкаси ва тананинг орка қисми тўқрок тусда бўлади. Боши узун, пешонаси тор, бир оз дўнг, шохлари оркага ва тепага қайрилган. Кўзлари кора жун қоплами билан ўралган. Тумшуғи кенг, йўғон, бурун ойнаси кора рангда, кулоклари осилган. Бўйини ва танаси кучли, оёқлари нисбатан узун, кўкраги чуқур, ковурагалари ясси, кўкрак териси чуқур, осилган, териси тигиз, оёқлари ингичка, дўмалок туёкли, думи узун товонигача етади. Елини яхши ривожланган.

Қорамоллар бақувват, кучли, феъли юмшоқ, оғир дала ишларида кенг ишлатилади. Сигирларининг сут маҳсулдорлиги талабга жавоб беради.

Мўғил (Mongolian)

кенг таркалган.

Туси таргил ёки кизил-қўнгир бўлиб, баъзан кора, сарик, чипор тусли қорамоллар ҳам учраб туради. [93,100,126,131,139,144,167]

Қорамолларнинг тирик вазни ва тана тузилиши уларни асраш ҳудудидаги табиий озуқа шароитларига боғлиқ бўлади.

Қорамоллар ишчи хайвони сифатида ва сут ҳамда гўшт учун урчитилади. Сигирларнинг сут маҳсулдорлиги паст бўлиб, лактация даврида (150-180 кун) сигирлардан 500-600 кг сут соғиб олинади ва сутининг ёғлилиги 5% бўлади. Ёш қорамоллар 24 ойлигида етилади.

Мўғил	зоти
Хитойда энг кўп таркалган қорамол зотларидан ҳисобланади.	
Зот	Ички
Монголия ҳудудида яратилган. Хитойнинг шимолий - шарқий, шимолий ва шимолий - ғарбий ҳудудларида	

Нагори (Nagori)

Нагори	зоти
Ҳиндистоннинг Ражастан провинциясида яратилган. Зот келиб чиқишида хариана ва канкреж зотларидан фойдаланилган.	

Қорамоллар унчалик катта эмас, ҳаракатчан ва ювош.

Туси ок ва кўк бўлади. Танаси узун, чуқур, тўғри елкали,

орка томони яхши ривожланган. [93,100,126,131,139,144,167]

Оёқлари кучли, бу эса уларга чакқонлик ва ҳаракатда енгиллик бахш этади.

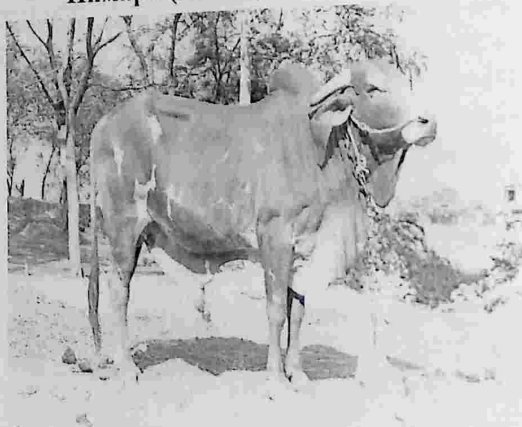
Боши узун, тор, пешонаси ясси, сезилмайди, ковоқлари оғир, кўзи устига осилиб туради, кўзлари кичкина, ёрқин ва яққол ажралиб туради.

Кулоқлари катта ва осилган, шохлари ўртача катталиқда ва ташқарига йўналган, бўйини калта ва ингичка, кўкрак ости ўртача катталиқда, ўрқачи буқаларида яхши ривожланган, орқага осилган, елкаси ва елка олди мускуллашган, кучли, оёқлари тўғри, туёқлари компакт, кучли, думи узун, учи пахмоқ жунли.

Териси юпка, осилган. Сигирларининг елини яхши ривожланган ва сўргичлари катта.

Нагори зоти йўрға чопиши билан бошқа зотлардан ажралиб туради. Бугунги кунда наслчилик иши уларни чидамлилигини ва ҳаракатчанлигини оширишга қаратилган.

Нимари (Nimari)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: ҳамла, ҳамгаон.

Зот гир зотини хиллари зоти билан чатиштириб яратилган. Ушбу зотли қорамоллар гир зотидан тусини, ҳамда танасининг катталигини ва пешонасининг дўнглигини, хиллари

зотидан эса совуққа чидамлилигини, чакконлигини ва юввошлигини олган. Шу билан бирга туёқлари ва бурун ойнасининг сарғиш рангини ҳам олган.

Зот Ҳиндистоннинг Харда Мадхья-Прадеш провинциясидаги Барвани и Харғони Мадхиабарат ҳудудларида тарқалган.

Зот ишчи ҳайвон сифатида ва сут учун урчитилади.

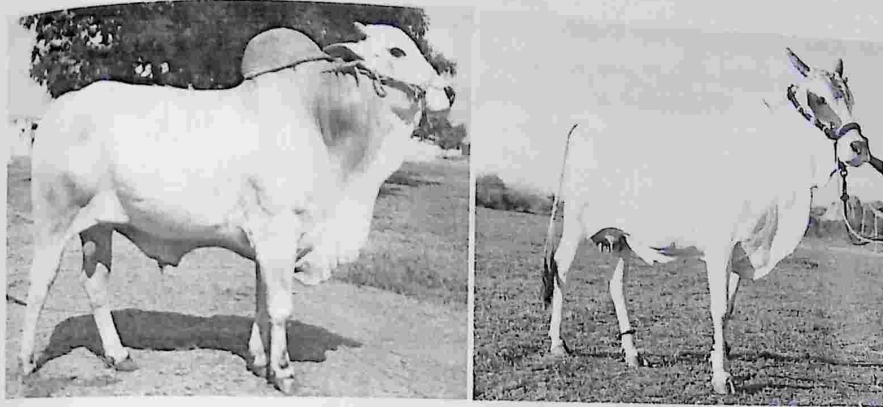
Қорамоллар танаси яхши ривожланган ва компакт тузилишга эга. Туси асосан кизил бўлиб, танасининг ҳар ерида ок доғлари бўлади. Ҳамгаон гуруҳида туси қора ёки оч кизил ёки ок бўлади. Ҳамла гуруҳида эса туси кизил бўлиб, баъзан оч сарғиш ола моллар ҳам учраб туради.

Боши ўртача узунлиқда, бир оз дўнг пешонали, бу эса уларни чиройли кўрсатади. Шохлари орқага йўналган, ўртача катталиқда.

Кулоклари ўртача, кенг, осилмаган. Бурун ойнаси асал ёки кум рангида бўлади. Танаси узун, орқаси тўғри, ковурағалари бир оз қайирилган. Териси бир оз осилган. [93,100,126,131,139,144,167]

Ўркачи яхши ривожланган, осилиб туради. Оёқлари тўғри, думи узун, учи қора рангда, ерга тегиб туради. Туёқлари қаттиқ, териси юпка, бурмали. Сигирларнинг елини яхши ривожланган.

Онголе (Ongole)

Қўйдаги ном билан ҳам аталади: нелоре.

Онголе зоти Ҳиндистондаги бошқа зотлар каби ўз номини яратилган ҳудуд номидан олган. Нелоре деб аталиши эса онголе зоти олдин Талакда урчитилган бўлиб, бу ҳудуд Нелор таркибида бўлганлиги учун олинган. Ҳозирги пайтда у Андхра-Прадеш провинциясининг бир қисмидир. [93,100,126,131,139,144,167]

Туси ок ёки кўк бўлиб, шохи узун эмас, ўркачи узун. Гаолао зотига ва Ҳиндистоннинг шимолидаги бхагари зотига ўхшаб кетади.

Онголе зотли қорамоллар йирик, териси кўп бурмали, мускулли, киндиги осилиб туради. Танаси узун, бўйини қалта, оёқлари узун ва қучли, пешонаси кенг, қўзлари эллиптик шаклда, киприклари қора ва атрофи қора рангли тери билан ўралган, тахминан 0,5 см кенгликда.

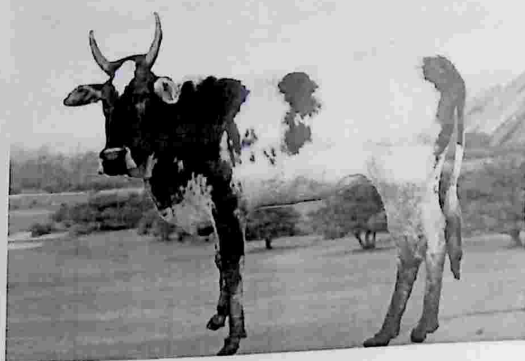
Кулоклари ўртача қатталиқда, бир оз осилган. Шохлари қалта, йўғон, асосида кенг, орқага қараб ўсган. Букаларида ўркачи яхши ривожланган, териси ўртача қалинликда, тигиз, бурмали.

Туси ок. Букаларида боши, бўйини, ўркачи, тиззаси ва қафт суяқларида тўқ кўк белгилари бўлади. Думининг учи ва киприклари ок, бурун ойнаси териси рангида, туёқлари оч рангда бўлади.

Зот ишчи ҳайвон сифатида ва сут учун урчитилади. Феъли юввош, улар кўпинча ер майдонларига ишлов беришда ишлатилади.

Сигирларининг сут махсулдорлиги коникарли. Қорамоллар тез мослашади, касалликларга, қуёш радиациясига ва жазирамага чидамли.

Понвар (Ponwar)

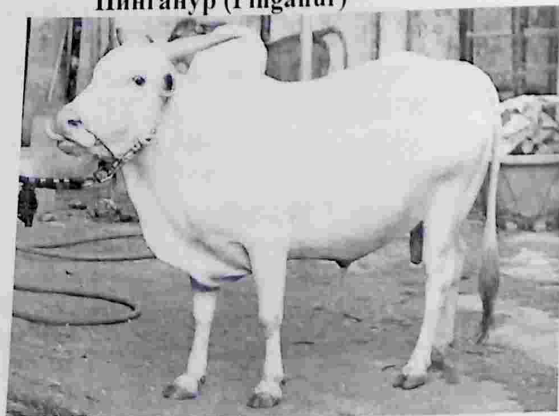
Зот Ҳиндистонни
Уттар - Прадеш
провинциясидаги
чекланган Пилибхит
худудида тарқалган.
Ушбу зотли
қорамоллар йирик
эмас, тана тузилиши
компакт, пешонаси,
қўқрак ости ва
оёқларида оқ доғлари
бўлади.

Туси қора-ола. Шохлари узун, лирасимон шаклда. Боши ўртача, тор тумшукли, қулоқлари кичкина, кўзлари катта, ёниб туради. Пешонаси чуқур, оқ доғли бўлади.

Бўйини қалта, бақувват, танаси ўртача узунликда. Териси тигиз, қўқрак ости енгил, ингичка. Буқаларида ўркачи яхши ривожланган. Сигирларида елини кичкина ва яхши ривожланмаган. Думи узун, учи оқ. [93,100,126,131,139,144,167]

Қорамоллар жуда чидамли, мустаҳкам. Яйлов ўтларини яхши ўзлаштиради. Сут махсулдорлиги паст.

Пинганур (Pinganur)

Зот Ҳиндистон
худудида тарқалган.

Туси оқ, шохи
ва бурун ойнаси оқ
сарғиш рангда бўлади.

Думининг учи
тўқ қўқ рангда.

Зот ишчи ҳайвон
сифатида ва сут учун
урчитилади. Феъл
юввош, улар кўпинча
ер майдонларига

ишлов беришда ишлатилади.

х (Rath)

Зот Ҳиндистонни
Ражастон
провинциясидаги
Алвар худудида
тарқалган. Соф ҳолда
Бансур ва Нарнаул,
Мундавар
худудларида
урчитилади.

Тор пешонали
қорамоллар гуруҳига
киритилади, хариана
зотига ўхшаш.

Зот ишчи ҳайвон сифатида ва сут учун урчитилади. Феъли
ш, улар кўпинча ер майдонларига ишлов беришда ишлатилади.
Қорамоллар ўртача катталиқда, бақувват, ок ёки кўк тусли
ди. Букалари ва сигирларида боши, бўйини, елкаси, танасининг
аси тўқроқ рангда бўлади. Боши тўғри, тор, ўртача катталиқда.
понаси тор, ясси. Ёш молларда 3 ёшгача пешонасида дўнги
ади ва вояга етгач бу белги йўқолади. Бурун суяклари кенг ва
ол. Тумшуғи кенг ва қора рангли. Кўзлари кенг очилган ва
воқлари қора рангда бўлади. Шохлари кичкина, ёнга ва тўғрига
раб ўсади, шохининг учи пастга қараган. Қулоқлари калта, осилган,
ки томони олдинга қараган. Бўйини узун, ўркачи ўртача
ивожланган, яғрини олдида жойлашган. Танаси ўртача катталиқда,
ўкраги чуқур, қовурғалари қайрилган. Думи узун, учи ок ёки қора.
уёқлари майда, компакт. Қорамоллар жуда чидамли, мустаҳкам.
йлов ўтларини яхши ўзлаштиради. Сут маҳсулдорлиги паст.

Ратхи (Rathi)

Ратхи зоти
зебусимонларга
тегишли бўлиб (*Bos*
indicus), ишчи ҳайвон
сифатида ишлатилади
ва сут учун
урчитилади. Зо
Ҳиндистоннинг
Ражастон
провинциясида
Биканер ва Ганганат
худудида яратилган

Зот сахивал ва тхаркарпар зотларини чатиштириб яратилган. Туси тўк кизил бўлиб, чипор моллар учрайди. Бошида ок тасмаси бўлади. Уларни алохида зот бўлган ратх зоти билан адаштирмаслик керак.

Қорамоллар ўртача тана тузилишига эга, киндиги осилган, танаси компакт, боши ўртача катталикда, бурун ойнаси тўк рангда бўлади. Кўкрак ости чуқур, териси осилган, бурмали. Шохлари калта, оркага йўналтирилган, оёқлари ингичка, тўғри, кучли, туёқлари тўк рангда, мустахам, каттик.

Елини ва сургичлари ўртача катталикда, думи узун, учи қора рангда. [93,100,126,131,139,144,167]

Рожхан (Rojhan)

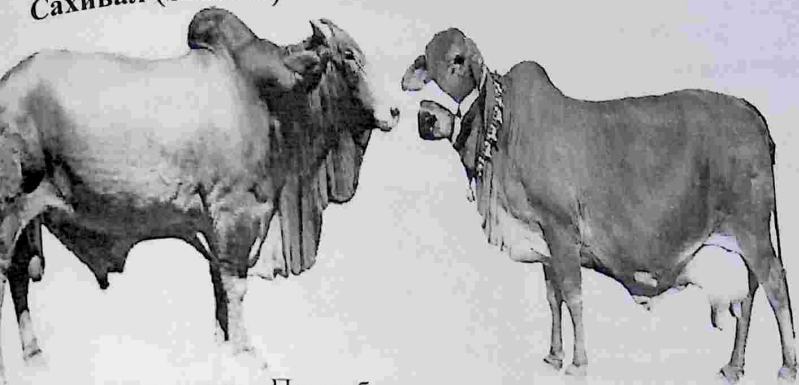

Рожхан зоти Покистоннинг Хон тоғ тизмасидаги Сулеман водийсидаги Панжоб провинциясининг баъзи ҳудудлари (Рожхан, Качагадди, Умаркот, Сомемиани кишлоклари) ва ФНБ провинциясидаги Дера Исмаил Хан, Кохат ва Банну ҳудудларида яратилган.

Туси кизил-ола бўлиб, доғларининг жойлашиши бўйича хилма-хилликка эга. Сигирлари 250 кг, буқалари 350 кг тош босади. Қорамоллар ўртача катталикда, тана тузилиши компакт, боши кичкина ва бўйини калта. Қулоқлари кичкина, шохлари ўртача катталикда бўлиб учига қараб торайган бўлади. Ўркачи катта бўлиб, мутаносиб ривожланган ва олдинга буртиб чиккан туши бор. Териси тигиз, думи ингичка ва учи қора рангда бўлади. Елини ва сургичлари ўртача катталикда бўлади.

Зот ишчи ҳайвон сифатида ишлатилади ва сут учун урчитилади. Буқалар кир-адир ҳудудларида ва субтропик ерларда ишлашга чидамли.

Сахивал (Sahiwal)

Сахивал зоти Панжоб провинциясининг қурғокчилик кўп бўладиган ҳудудларида яратилган бўлиб, ушбу ҳудуд Ҳиндистон-Покистон давлатлари чегарасига яқин жойлашган.

Бу зот Ҳиндистон ва Покистоннинг энг яхши сут йўналишдаги зотларидан ҳисобланади. Қорамоллар жазирама иссикга, ички ва ташки паразитларга жуда чидамли бўлади.

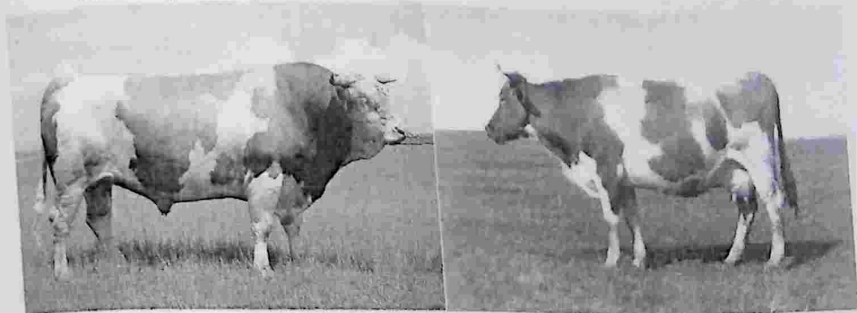
Сахивал зоти кўш маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, ишчи ҳайвон сифатида ишлатилади ва сут учун урчитиради.

Туси кизил, жигар ранг кизилдан тўқ кизилгача бўлиши мумкин. Букаларида бўйини, ўркачи, боши, оёқлари ва думи тўқроқ бўлади.

Сигирларининг сут маҳсулдорлиги баланд, улардан лактация даврида ўртача 2270 кг сут соғиб олинади. Баъзиларидан эса 6000 кггача сут олинган. Бу хусусияти, яъни иссикга чидамлилиги ва юкори сут маҳсулдорлиги учун улар Осиё, Африка ва Кариб денгизи давлатларига экспорт қилинган. [93,100,126,131,139,144,167]

Букаларининг феъли юввош, тез ўрганади. Қишлоқ хўжалик ишларида қўл келади. Сигирларининг елини яхши ривожланган.

Санхэ (Sanhe)

Зот маҳаллий мўғил қорамолларини симментал ва шортгорн зоти билан чатиштириб яратилган. Ушбу зот Ички Монголиянинг шимолий-шарқий ҳудудида тарқалган.

Зот қўш махсулдорлик йўналишида бўлиб, сут ва гўшт учун урчитилади.

Туси сарғиш-оладан қизил-олагача бўлади. Тана тузилиши мутаносиб, шохлари ўртача катталиқда бўлиб, олдинга ва тўғрига йўналтирилган. Оёқлари мустаҳкам, кўкрак ости чуқур, териси осилган.

Энг асосий хусусияти-бу зот Монголия даштларининг қаҳратон совуғига жуда чидамли бўлиб, -50°C градусли совуқда ҳам яйловда асраш мумкин.

Яйловлар йил давомида 200 кун қор билан қопланган бўлади ва ўтларнинг вегетация даври 5 ойдан ортмайди.

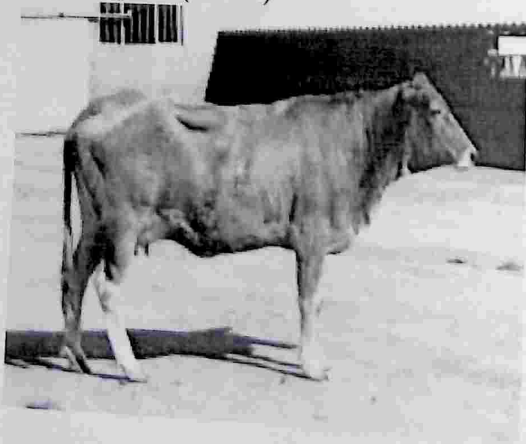
Сигирлар қишда музлаган сувни ичади ва ёзда ҳаво ҳарорати $+35^{\circ}\text{C}$ дан баланд бўлганда ҳам ўзларини яхши ҳис этишади.

Сигирларини яғрин баландлиги 130 см, букаларида 140 см, тирик вазни тегишлича: 400 - 600 кг бўлади.

Сигирларининг лактация даври 300 кунни ташкил этади ва бунда улардан 3000 кг ёғлилиги 4,1 - 4,5% бўлган сут соғиб олинади.

Қорамоллар яйловдан самарали фойдаланади ва тез семиради. Ёш моллар 2 ёшга етганда етилади, бўрдоқига боқилганда ўсиш суръатлари баланд бўлади. [93,100,126,131,139,144,167]

Сараби (Sarabi)

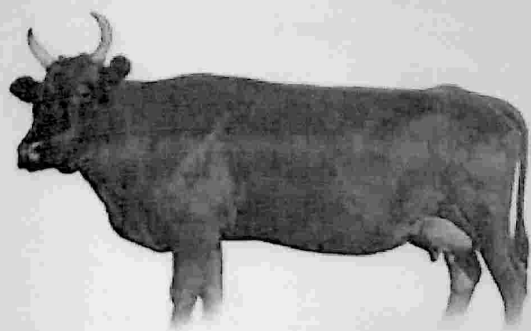

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: ардебили.

Зот Эрон ва Азербайжон давлатлари ҳудудида тарқалган. Улар ишчи ҳайвон сифатида ишлатилади ва гўшт учун урчитилади.

Туси -қизил.

Сарик корамоллар (Yellow Cattle Breed)

Зот Ички
Монголия худудида
яратилган.

Хитойни
Хэйлунцзян, Хэбэй,
Шаньси, Шэньси,
Цинхай, Цилинь,
Ляонин, Синьцзян ва
Нинся
провинцияларида
тарқалган.

Зот ишчи маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, бундан ташқари улардан сут, гўшт, тери ҳам олинади. [93,100,126, 144,167]

Туси қора, тўқ қора, кизил, сарик бўлади. Боши калта кенг, яғрини паст, гавданинг орқаси олдига нисбатан камроқ ривожланган.

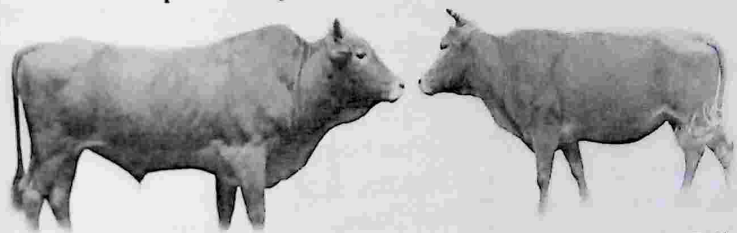
Шохлари ўртача катталиқда, тепага ва олдинга йўналган, туёқлари каттиқ, елкаси, орқаси ва бели тўғри, елини катта, сўргичлари ўртача катталиқда.

Сигирлари 210 кг, буқалари 360 кг тош босади, сигирларини яғрин баландлиги 108 смни, буқалариники 122 смни ташкил этади.

Сигирларининг сут маҳсулдорлиги 518 кггача бўлиб, сутининг ёғлилиги 5,2-9,0% бўлади.

Юк тортиш қобилияти буқаларида 400 кгни, сигирларида 250 кгни ташкил этади.

Санцзян корамоллари (Sanjiang Cattle)

Зот Хитойни Сичуань провинциясининг Санцзян, Байши, Шуимо, Аба автоном округининг Вэньчуань провинциясида тарқалган.

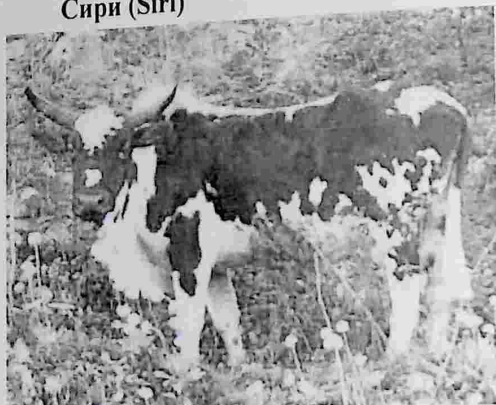
Туси сариқ-қизғиш, қора ва кўк-оқ бўлади.

Боши катта, пешонаси кенг, бўйини мустаҳкам, кўкрак ости ривожланган, елкаси кучли, ўркачи яхши ривожланмаган, танасининг орқаси яхши ривожланган. Шохлари калта, тепага йўналган.

Тирик вазни: бўзоклари туғилганда 16- 17 кг, буқалари 375 кг, сигирлари 265 кг бўлади. Сигирларини яғрин баландлиги 107 смни ва буқаларида 119 смни ташкил этади.

Юк тортиш кучи: буқалари 378 кг, сигирлари 265 кг юкни кўтара олади. [93,100,126, 144,167]

Сири (Siri)

Ушбу зот Бутан, Сикким ва Дарджилинг атрофидаги (Бенгалия, Ҳиндистон) тоғ массивларида тарқалган. Бутан бу зотнинг асосий ватани ҳисобланади. Сикким ва Дарджилинг ҳудудларида кенг тарқалган.

Ушбу зот қорамолларига кўкрак

мушаклари ва мускулли-ёғли хужайралардан иборат ўркач ҳосилдир. Тахмин қилинишича, сири зоти қонида тибет қорамолларининг қони бор. Жуссаси унча катта бўлмаган ва туси қора-ок чипор бўлган қорамоллар Бутан ва Хитойни Шиконг провинциясини Тибет тоғига тўташ ҳудудларида урчитилади.

Зотни яратишда Непалнинг шунга ўхшаш қорамолли билан чатиштириш ишлари олиб борилган. Лекин уларни тусининг хилма-хиллиги, ўркачи ва шохининг шаклига қараб ажратиш мумкин ҳамда ушбу зот Kachcha Siri деб аталади.

Туси қора —ола ёки қора бўлади. Қорамоллар танаси қалин жун билан қопланган ва у уларни кучли ёмғир ва қордан асрайди.

Боши ўртача, квадрат шаклда, пешонаси кенг, ясси, шохлари ўткир, олдинга қараган, ўркачи бошқа зебу зотлариникидан фарқли ўларок бўйин устида жойлашган. Кўкрак ости ўртача ривожланган, териси тигиз, бурмасиз. Оёқлари ва туёқлари кучли, туёқлари кенг, мустаҳкам. Елини яхши ривожланган. [93,100,126,131,139,144,167]

Қорамоллар иқлим ўзгаришларига чидамли бўлиб, улардан кишлоқ хўжалик ишларида кенг фойдаланилади.

Синьцзян кўнғир (Xinjiang Brown)

Зот маҳаллий
козок қорамолларини
швиц кўнғир зоти билан
чатиштириб, Хитойни
Синьцзян - Уйғур
автоном вилоятининг
Илий ва Таченг
худудларида яратилган.

Чатиштириш
3-бўғин дурагайларини
олишгача давом
эттирилиб, 1951 йилдан

бошлаб селекция ишлари экстеръери, сут ва гўшт маҳсулдорлиги бўйича олиб борилди.

Зот сут-гўшт маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, Тяньшань тоғ тизмасининг совуқ иқлим шароитига мослашганлиги билан ажралиб туради. Туси кўнғир бўлиб, сарик туслилари ҳам учраб туради.

Сигирларни яғрин баландлиги 118 смни ва тирик вазни 416 кгни ташкил этади. Сигирларининг лактация даври асраш ва озиклантириш шароитига боғлиқ бўлади. Сут маҳсулдорлиги 1600 кг бўлиб, яхши озиклантириш шароитида 3000 кг сут соғиб олинади. Сутининг ёғлилиги 4,0-4,1%. [93,100,126,131,139,144,167]

Тибет қорамоллари (Tibetan Cattle)

Қорамоллар Хитойни Тибетида Санцзян дарёсини бўйларида ва Ярлунг Зангбо дарёсининг ўрта ва кўйи оқимлари бўйларида тарқалган. [93,100,126,131,139,144,167]

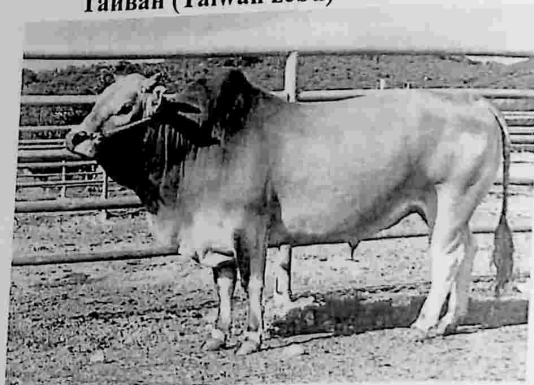
Тана тузилиши компакт, туси кизил, кора ва боши ок бўлади. Боши калта, тўғри, буқаларида ўркачи кичкина, сигирларида билинмайди. Туёқлари каттик.

Сигирларида елини кичкина ва сўрғичлари калта.

Сигирларини тирик вазни 195 кг, буқалариники 215 кг, яғрин баландлиги сигирларида 99 смни, буқаларида 104 смни ташкил этади.

Сут маҳсулдорлиги паст, 260 кунлик лактация даврида 300 кг сут соғиб олинади.

Тайван (Taiwan zebu)

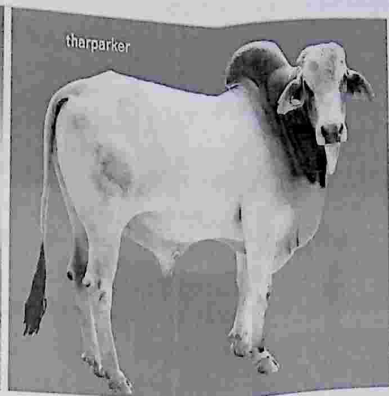
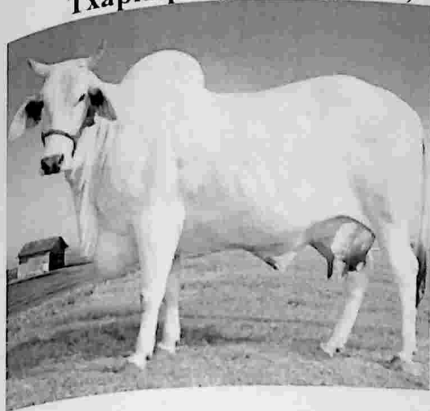
Зот Тайван
оролида таркалган.
Зот кўш
маҳсулдорлик
йўналишида бўлиб,
кишлоқ хўжалик
ишларида ишлатилади
ва сут, гўшт учун
урчитилади.

Талеш (Talesh)

Зот Эрон
давлати худудида
таркалган.

Тхаркарпар (Tharparkar)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: ок синдхи, кутчи, тари.

Тхаркарпар зоти лирасимон шоҳли зебулар гурухига киради. Зот кўш маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, ишчи хайвон сифатида фойдаланилади ва сут учун урчитилади. Асосий популяцияси Ҳиндистон ва Покистонда жойлашган. Зот Ҳиндистоннинг Синд провинциясидаги Тхаркарпар худудида яратилган. Зот ичида бир нечта гурухи бўлиб, Тар чўлида таркалганларини тари, Синд худудидагилари ок синдхи, Кутч худудидагиларини эса –кутчи деб аташади.

Тари гурухи асосан Умаркот, Наукот, Дхоро Наро, Чхор, Митхи, Исламкот ва Кхари Гулам Шах худудларида ҳамда Ҳиндистоннинг кўшни Джодхпур, Джайсалмер ва Кутч вилоятларида ҳам урчитишади.

Maldars номли чорвадорлар бу зотни 300 бошдан кўпроқ бўлган подаларда боқишади. Қорамоллар доимо инсон томонидан бошқарилиб борилиши керак, агар шундай килинмаса уларнинг феъли ўзгариб, ёввойилашиб бошлайдилар.

Сигирларини ягрин баландлиги 138 смни, тирик вазни 408 кгни ташкил этади. Сигирларининг сут маҳсулдорлиги 1135 кгни ташкил этади. Баъзиларидан эса 1980 кггача сут соғиб олинган.

Қорамоллар кўкраги чуқур, мустахкам тузилишга эга, ўртача катталиқда, оёқлари тўғри. Баъзиларининг феъли агрессив бўлади.

Туси ок ёки кўк бўлади. Букаларини оёқларида ранги тўқроқ бўлади. Қорамолларни умуртка погонаси бўйлаб ок тасмаси бўлади. Тари гурухида қора ва қизил тусилари бўлиб, бу қизил синдхи ва гир зотларининг таъсири бўлиб ҳисобланди.

Боши ўртача катталиқда, пешонаси кенг, ясси, кўзлари устида дўнғроқ бўлади, шоҳларининг олдинги қисми ва тумшуги бир текисликда жойлашган, кўзлари орасидаги териси майда бурмали.

Кўзлари катта ва ёрқин, киприклари қора ва кўзлари атрофида қора рангли айланаси бор.

Кулоқлари узун, кенг, ярим осилган, олдинга қараб туради. Шохлари тўғри қўйилган, олдинга ва ташқарига йўналтирилган, ичкарига бурилган. Букаларини шохи сигирлариникига қараганда йўғон бўлади.

Букаларида ўрқачи яхши ривожланган, кўкрак ости ўртача, териси юпка, бурмали.

Сигирларида киндиги билинади, хар хил ўлчамда. Елкаси енгил, оёқлари калта. Туёқлари каттик, қора рангда. Териси қора, елини, корнининг пасти, кўкрагини пастки қисми, кулоқларининг ичи сарик рангда бўлади.

Жун коплами тигиз, калта, тўғри, букаларида бошида жингалак бўлади.

Қорамоллар жуда чидамли, тропик касалликларга иммунитетига баланд. Озука конверсияси баланд, иқлим ва экологик таъсирларга чидамли. [93,100,126,131,139,144,167]

Умблачери (Umlachery)

amblachery

Кўйидаги ном билан ҳам аталади: жатхи маду, моттаи маду, жанубий танжоре, тхеркутхи маду.

Умблачери зоти Ҳиндистоннинг Тханжаанвур, Тамилнаду ҳудудларида

тарқалган.

Зот урчиштиш учун мақбул ҳисобланади.

Кангайам зотига ўхшаб кетади, лекин тана ўлчамлари кичикроқ.

Туси кўк, тўқ кўк, боши ва танасининг хар хил қисмида оқ доғлари бўлади. Шунингдек, корнининг пастида, оёқларида оқ тасмаси бўлади.

Бўзоқлари туғилганда қизил ёки жигар ранг бўлиб, оқ доғлари бўлади. Зот кам учрайди. [93,100,126,131,139,144,167]

Урал қора-ола (Ural Black Pied)

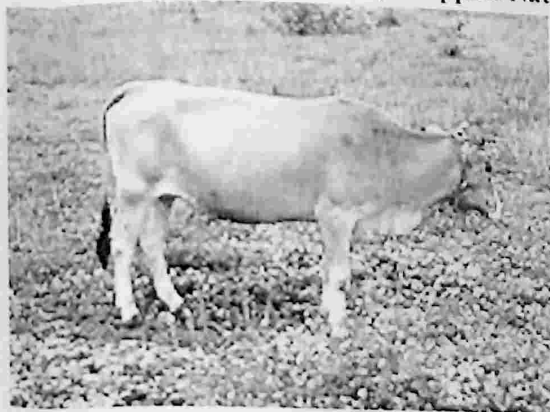
яратилган. [93,100,126,131,139,144,167]

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: қора-ола урал.

Урал қора-ола зоти Россиянинг Свердловск, Челябинск ва Пермь вилоятларида тарқалган.

Зот сут маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, тагил зотини голштинофриз зоти билан чатиштириб

Филиппин маҳаллий (Philippine Native)

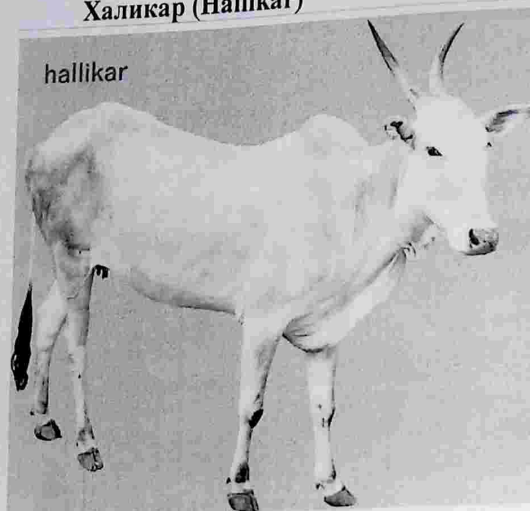

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: батанес қора, батангас, иласос, илоило.

Маҳаллий хитой қорамолларини Мексика қорамоллари билан чатиштириб яратилган. Зот ишчи ҳайвон сифатида ишлатилади ва сут учун урчитилади.

Буқаларида кичкина ўркачи бўлади. Сигирларининг тирик вазни 280 - 300 кгни ташкил этади. [93,100,126,131,139,144,167]

Халикар (Hallikar)

Халикар зоти
ишчи йўналишдаги
мақсадли зот
ҳисобланади.

Ушбу зот келиб
чиқишида амритмахал
зоти конига эга. Зот юз
йиллар давомида
шаклланган бўлиб, юк
тортувчи моллар
сифатида
фойдаланилган.

Ҳиндистон ярим
оролнинг жанубидаги
Карнатака ва Майсур

худудларида тарқалган. [93,100,126,131,139,144,167]

Туси кўк ва тўқ кўк.

Хариана (Hariana)

Ҳиндистоннинг
шимолида хариана зоти
ишчи йўналишдаги
мақсадли зот
ҳисобланади. Улар тез
юришга мослашган
бўлиб, аравага қўшилади
ва бунда 1 тоннагача
юкни қўтаради ва 50 км
масофани 5 км/соат
тезликда босиб ўтади.

Бундан ташқари, улардан сут ҳам соғиб олинади. Сут маҳсулдорлиги
1400 кг бўлиб, юқори маҳсулдор сигирларидан 2300 кггача сут соғиб
олинади.

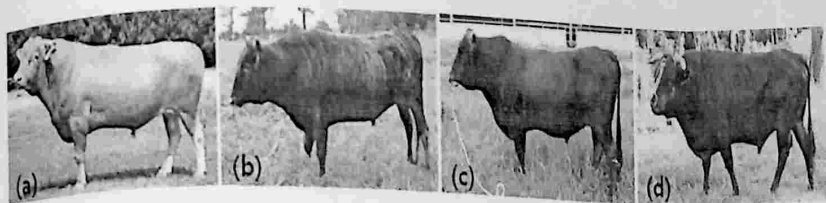
Зот калта шохлилар гуруҳига кириб, туси кўк ёки оқ бўлади.
Сигирларини тирик вазни 310 кгни, букалариники 430 кгни ташкил
этади. [93,100,126,131,139,144,167]

Ханвуу қорамоллари (Hanwoo cattle)

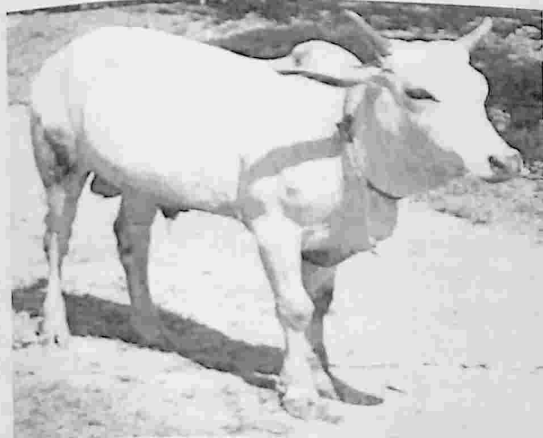
Ханвуу қорамоллари Кореянинг абориген зоти бўлиб, яратилиш тарихи 5000 йилни ташкил этади. Олдинлари қорамоллар кишлоқ хўжалигида ишлатилган. Кейинги йилларда гўшт маҳсулдорлиги бўйича урчитиб келинмоқда.

Айни пайтда уларнинг гўшт маҳсулдорлик кўрсаткичларини: гўштининг сифатини, таъмини ва микдорини ошириш борасида ишлар олиб борилмоқда.

Гўштини мармарлиги, юмшоқлиги, ширалилиги ва таъми билан ажралиб туради. Зотнинг таркибида 4 та типи мавжуд: сарик кўнғир, таргил, кора ва кора жежу. [93,100,126,131,139,144,167]

Херигарх (Kherigarh)

Херигарх зоти келиб чиқиши бўйича малви зотига яқин.

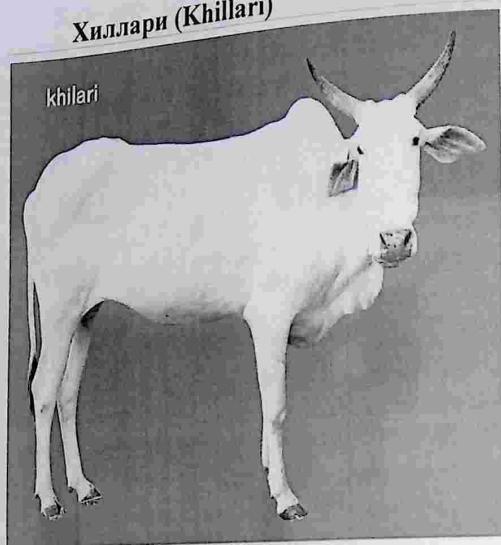
Ҳиндистоннинг Уттар - Прадеш провинциясини Хери худудида тарқалган.

Туси оқ ёки кўк бўлади. Боши кичкина ва тор. Шохлари ўртача катталиқда (35-40 см), ингичка, сигирларида калтароқ бўлади.

Қулоклари кичкина, кўзлари ёрқин. Бўйини калта, бақувват. Букаларида ўркачи яхши ривожланган. Кўкрак ости ингичка, осилган, гарданидан бошланади ва тушигача тушади. Танаси кенг, чуқур. Думи узун, учи оқ. [93,100,126,131,139,144,167]

Қорамоллар жуда ҳаракатчан бўлади, яйловлардан яхши фойдалана олади. Букаларидан ишчи ҳайвон сифатида фойдаланилади. Сут маҳсулдорлиги паст. Тирик вазни сигирлариники 220 кгни ва буқалариники 300 кгни ташкил этади.

Хиллари (Khillari)

Олимлар фикрича, хиллари зоти ўзининг таркибидаги бир нечта гурухлари билан хиликар зотига ўхшаш.

Бошқа зотлардан ўларок бу зот келиб чиққан жойининг номи билан аталмаган. Номи мол эгасига тааллуқли эканлигини билдиради.

Мол эгаларини «хиллари» ёки «тиллари» деб аташади ва бу «молнинг эгаси» деган маънони беради.

Зотнинг таркибида 4 та типи мавжуд бўлиб, улар ханам хиллар, машвад хиллар, тапи хиллар ва накали хиллар деб номланади. Ҳиндистоннинг Бомбей ҳудудида тарқалган. Қорамоллар кишлоқ хўжалик ишларида ва юк тортишда ишлатилади.

Танаси компакт, териси тигиз. Оёқлари кучли ва бақувват. Танасининг орқа томони бир оз кўтарилган. Қовурғалари қайрилган ва танаси бочкасимон шаклда.

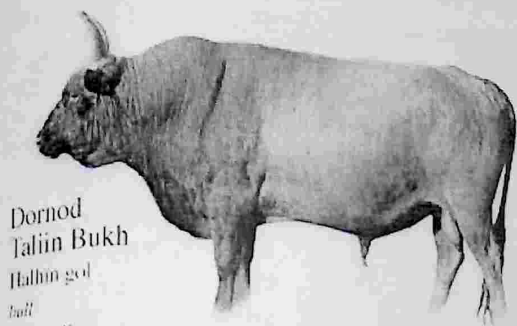
Туси оқ-кўк бўлиб, буқаларида тўқроқ бўлади. Бўзоқлар туғилганда қизил тусли бўлиб, бир неча ойдан кейин йўколади.

Боши узун ва тор, пешонаси бир оз дўнг. Қулоқлари кичкина, ўткир, учлари ўткир, ёнга қараб туради. Ички тарафи сарғиш қизил жун билан қопланган. [93,100,126,131,139,144,167]

Шохлари узун ва ўткир. Бўйини калта. Кўкрак ости катта эмас, териси бурмали. Буқаларида ўрқачи каттик, ўртача катталиқда. Туёқлари қора рангда, каттик, асоси кичкина. Танаси цилиндрсимон. Орқаси тўғри. Киндиги осилмаган. Жун қоплами калта, ялтироқ.

Сигирларининг сут маҳсулдорлиги паст, лактация даврида 450 кг сут соғиб олинади, сутининг ёғлилиги 4,2% бўлади.

Халхингол корамоллари (The Dornod Taliin Bukh)

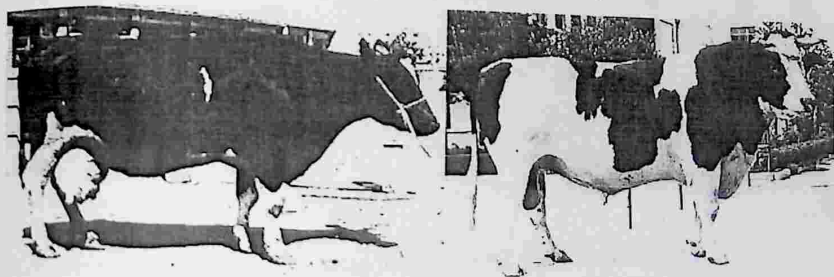

Dornod
Taliin Bukh
Halhin gol
bull
Mongolia

Қўйидаги ном
билан ҳам аталади:
Khalkhun Golun, Halh'in
gol, East Mongolian
Meat.

Ушбу зот
Монголия даштларида
тарқалган.

Хитой кора-ок (Chinese Black-and-White)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: хитой кора-ола.

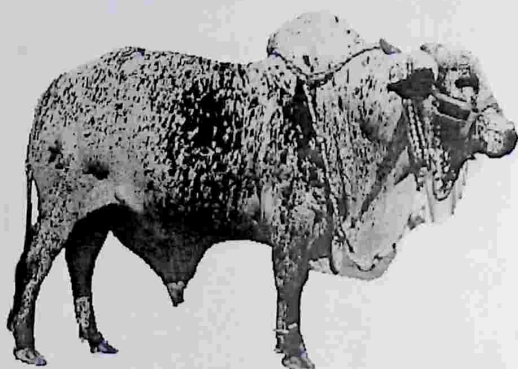
Кора-ок корамоллар Хитойга 1870 йилларда АҚШ, Буюк Британия, Германия, Канада ва Япониядан келтирилган.

Улар тарқалган давлатига қараб ҳар хил тана тузилиши ва конституцияга эга бўлишган. АҚШдан олиб келинган голштинлар йирик тана тузилишли, юкори сут махсулдорлигига эга бўлган, голланд кора —ола зоти эса Нидерландиядан келтирилган.

Маҳаллий корамоллар барча келтирилган зотли корамоллар билан чапиштирилган. Ўзок йиллар давом этган ишлар натижасида кора-ола молларнинг хитой типи шакллантирилган. Зот 3 та гуруҳга бўлинади: йирик, ўрта ва майда. Йирик типининг яғрин баландлиги 169 смни ташкил этиб, Америка ва Канада селекциясидаги голштинлардан келиб чиққан, ўрта типининг яғрин баландлиги 133 смни ва улар Япония ва немис кора-ола зотларидан фойдаланиб чиқарилган ва майда типини яғрин баландлиги 130 см бўлиб, Нидерландиядан олиб келинган фриз зотли букаларнинг авлоди ҳисобланади. [93,100,126,131,139,144,167]

Сигирларнинг ўртача сут маҳсулдорлиги 4461 кг бўлиб, сутининг таркибида ёғи 3,3% ни ва оксили 3,4% ни ташкил этади. Гўшт маҳсулдорлиги яхши, сўйим чикими 51% бўлади.

Чолистани (Cholistani)

Чолистани зоти
3 маҳсулдорлик
йўналишида бўлиб,
сут, гўшт учун
урчитилади ва ишчи
хайвон сифатида
ишлатилади.
Ушбу зот
Покистоннинг
Чўлистон чўли
худудида яратилган ва
Bos indicus

зебуларидан келиб чиққан. [93.100.126.131.139.141.144.167]

Баъзи олимларнинг фикрига кўра, ушбу зот маҳаллий қорамолларни сахивал зотининг буқалари билан чатиштириб яратилган.

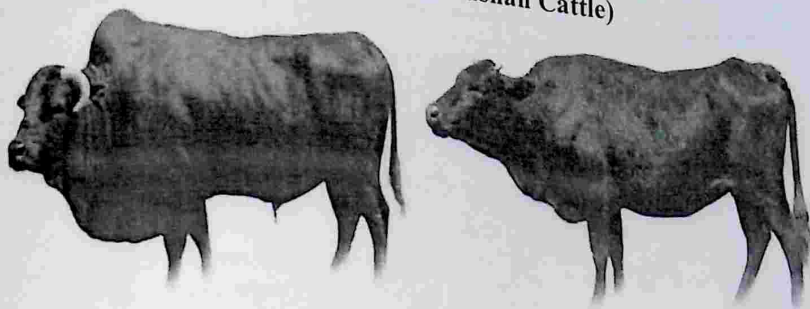
Туси чипор қизил, жигар ранг ёки қора бўлади. Мақсадли тана тузилишига эга, буқалари 550 кг, сигирлари 350 кг тош босади. Сут маҳсулдорлиги 800 кг, сутининг ёғлилиги 5,5% гача бўлади.

Чиксо (Chikso)

Корея ярим оролида
яратилган маҳаллий
қорамоллар зоти
хисобланади.

Чжоушань корамоллари (Zhoushan Cattle)

Зот Хитойни Чжэцзян провинциясининг Динхай худудида яратилган.

Қорамоллар кишлоқ хўжалик ишларида, асосан шоли далаларида ишлатилади ва гўшт учун урчитилади.

Боши калта, пешонаси кенг, кўкрак ости яхши ривожланган, ўркачи кичкина, сигирларида билинмайди. Шохи ҳар хил шаклда, орқаси кенг, тўғри, бели кенг, елини ўртача бўлади. Туси қора бўлади.

Тирик вазни: бўзқлари туғилганда 34- 36 кг, буқалари 445 кг, сигирлари 335 кг бўлади. Сигирларини яғрин баландлиги 122 смни, ва буқаларида 138 смни ташкил этади.

Қорамоллар жуда чидамли ва бир кунда 50 кггача масофани босиб ўта олади. [93,100,126,131,139,144,167]

Шараби (Sharabi)

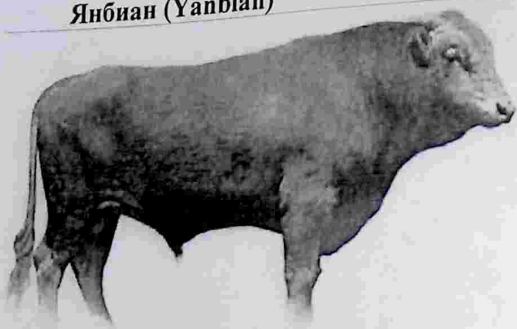

Шараби зоти Ироқдаги Тигрис дарёси бўйларида тарқалган.

Танаси узун, оёқлари баланд, ўркачи ўртача катталиқда ва орқага қараб ўсган. Туси қора-ола. Шохлари калта, орқага қараб йўналган.

Зот Суриянинг Jaulan зотиға ўхшаб кетади. Сут маҳсулдорлиги паст, сигирларидан кунига 6 литргача сут соғиб олинади. [93,100,126,131,139,144,167]

Янбиан (Yanbian)

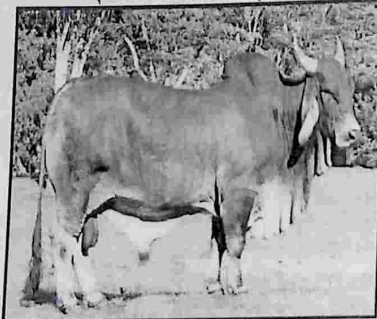

Янбиан зоти
Хитойнинг шимолий
кишлок хўжалик
худудида тарқалган.
Шунингдек,
Хэйлунцзян ва Ляонин
провинцияларида ҳам
учрайди.

Ушбу зотли
қорамоллар асосан
ишчи хайвон сифатида

шолчиликда ишлатилади. Сигирларини яғрин баландлиги 122 смни
ва тирик вазни 365 кгга ташкил этади. [93,100,126,131,139,144,167]

Қизил синдхи (Red Sindhi)

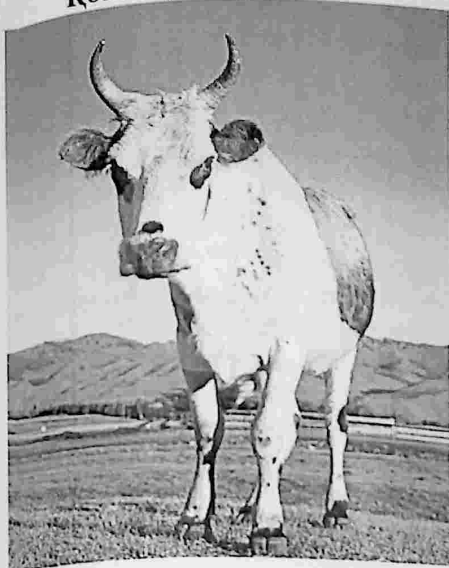
Қўйдаги ном билан ҳам аталади: малир, қизил қарачи,
синдхи.

Қизил синдхи зоти Покистоннинг Синд провинцияси худудида
яратилган. Бугунги кунда ушбу зот Ҳиндистонда ва дунёнинг Осиё,
Африка, Океания ва Америка қитъаларидаги 33 та давлатида
тарқалган.

Яхши асраш ва озиклантириш шароитларида сигирлар 1700
кгдан кўпроқ сут беради, баъзиларидан эса 3400 кгдан кўпроқ сут
соғиб олиш мумкин. Сигирларини яғрин баландлиги 116 смни,
буқалариники 134 смни, сигирларини тирик вазни 340 кгга ва
буқалариники 420 кгга ташкил этади. Туси тўқ қизил бўлиб, сариқ-
қизилдан тўқ қизил ранггача бўлади. Буқаларининг туси тўқроқ,
оёқлари, боши ва думи тўқ жигар рангда бўлади.

Қорамоллар тез мослашади, чидамли, озуқа конверсияси
баланд, қуёш нури таъсирига ва каналар томонидан тарқатиладиган
касаликларга чидамли бўлади. [93,100,126,131,139,144,167]

Қозок (Kazakh)

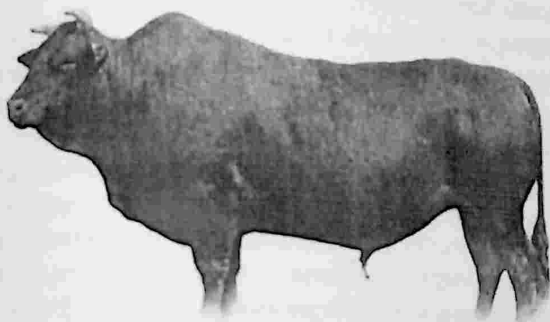

Қозок зоти Хитойнинг Синьцзян провинциясини шимолида тарқалган ва гўшт-сут йўналишидаги зот ҳисобланади.

Қорамоллар йил давомида яйловда асралади, бир оз микдорда қўшимча озуқа берилади, улар ҳудуднинг иқлим шароитларига яхши мослашган бўлади.

Қозок зоти монголия қорамолларига ўхшаш. Сигирларининг лактация даври 5-6 ой давом этади ва бунда улардан ёғлилиги 5% бўлган 880 кг сут соғиб олинади.

Қора бохай (Bohai Black)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: қора вуди.

Қора бохай зоти Шаньдун провинциясининг Хуэймин ҳудудида яратилган.

Асосан ишчи ҳайвони сифатида фойдаланилади ва гўшт учун урчитилади. Гонконг атрофида кенг тарқалган.

9.1 Ўзбекистон Республикасида урчитиладиган қорамол зотлари

Қорамолчилик республика аҳолиси қорвачилигининг асосини ташкил этади.

Бугунги кунда республикада қорамолларнинг қора-ола, швиц ва қизил зотлари билан чатиштириб олинган дурагайлари кенг тарқалган.

Ўзқ йиллар давомида республикага собиқ СССР республикаларидан қорамолларнинг режали зотлари келтирилган (Украина, Белорусия, Болтик бўйи республикалари, Россия). Кейинчалик хорижий давлатлардан насли қорамоллар келтириб бошланди: Австриядан (голштин, флекфи, швиц), Германиядан (голштин, швиц), Польшадан (голштин, қора-ола, польша қизил), Чехия ва Словакиядан (голштин), Украинадан (симментал, голштин, қизил чўл, уларнинг дурагайлари).

Алоҳида таъкидлаш керакки, олиб келинган қорамолларнинг популяцияси катта эмас ва улар аҳолининг қорвачилик маҳсулотларига бўлган талабини қондириш муаммосини ҳал этиш жараёнида муҳим роль уйнамайди.

Республикамизда четдан олиб келинган қорамоллар аскарият ҳолларда наслчилик хўжаликларида тўпланган бўлиб, улар билан тизимли наслчилик иши олиб борилмайди.

Бугунги кунда бирорта зотнинг уюшмаси ташкил этилмаган, улардан фойдаланиш стандартлари ишлаб чиқилмаган ва ҳар бир зотнинг алоҳида Наслчилик китоблари юритилмаяпти.

Хўжаликларда асралаётган қорамолларни баланслаштирилган рационлар асосида озиклантириш, режали селекция-наслчилик ишларини олиб бориш, тизим ва оилалар асосида уларни кўпайтириш, замонавий биотехнологик услублардан фойдаланган ҳолда урчитиш масалалари ўз ечимини қўтмоқда.

Бу ҳолат ўз навбатида юқори ирсий имкониятга эга бўлган зотлардан фойдаланиш самарасини пасайтириб юбормоқда.

Яратиб берилган шароитлардан самарали фойдаланиб, республикамиз географик жойлашуви, иқлими, тўпроқ ва озуқа шароитларига мослашган юқори гўшт ва сут маҳсулдорлигига эга бўлган қорамолларнинг янги зотларини яратиш олимлар ва қорвадорлар олдида турган долзарб вазифа деб ҳисоблаймиз.

Бушуев (Bushuevskaya)

Бушуев зотининг ватани - Мирзачўл бўлиб, Сирдарё вилоятининг Сирдарё ва Гулистон туманлари ҳисобланади. Бундан ташқари, бу зот Тошкент вилоятининг баъзи туманлари, Самарканд, Фарғона, Сурхондарё вилоятининг хўжаликларида урчишиб келинмоқда. [6, 7, 9, 10, 14, 22, 26, 126, 131]

Бушуев зотини яратилиш тарихи Мирзачўлни ўзлаштириш билан ўзвий боғлиқ бўлиб, XIX асрнинг бошларида Гулистон тумани ҳудудига аҳолини кўчиб келиши билан бошланган.

Аксарият кўчиб келганлар Европа маданий зотларини урчитишган. Бирок, ҳудуднинг кескин континентал иклими, қуёш радиациясининг интенсивлиги, қон касалликларини кўплиги, маҳаллий шароитга мослашган қорамол зотини яратишни тақозо этди.

Биринчи подалар Введенск ва Голодностепск тажриба участкаларини фермаларида (1906—1918) М. М. Бушуев томонидан шакллантирилган.

Маҳаллий зебусимон қорамоллар голланд, швиц ва қисман симментал зоти билан чатиштирилган. Олинган дурагайларнинг энг саралари «ўз ичида» урчилган. Ёш моллар тажриба хўжалигидан деҳқон хўжаликларига таркатилган, шу тарика сут йўналишидаги қорамоллар популяцияси шаклланган.

1932—1948 йиллари наслчилик фермаларидаги сигирларни маҳсулдорлик хусусиятларини такомиллаштириш мақсадида паст озиклантириш шароитида соф зотли ва дурагай остфриз зотли букалар билан чатиштирилган.

Бу эса ўз навбатида бушуев зотли қорамолларга салбий таъсир қилган. Бу вақтда наслии сигирлар сони камайиб кетди, сут маҳсулдорлиги ва тирик вазни ошмади, сутининг ёғлилиги пасайиб кетди. 1948 йили чатиштириш тадбирлари тўхтатилди ва қорамоллар «ўз ичида» урчилди. 1953 йилдан бошлаб зотни

такомиллаштиришда услубий ишларни жорий этиш Ўзбекистон чорвачилик илмий-тадқиқот институти томонидан олиб борилди.

Бугунги кунда бушуев зотли қорамоллар Сирдарё вилоятининг Сирдарё, Гулистон, Сардоба туманларида, Қорақалпоғистон Республикасининг айрим хўжаликлари ҳудудида қолган, ҳолос. Зотнинг асосий массиви (86%) Сирдарё вилоятида тўпланган.

1990 йилларда сони 19,3 минг бошни ташкил этган бўлса, бугунги кунда 10 минг бошга яқин қорамол қолган.

Бушуев зотининг асосий хусусияти-бу асраш ҳудудининг табиий иқлим шароитига мослашувчанлиги ҳисобланади. Сирдарё вилоятининг иқлими кескин континентал, ўсимликларнинг вегетатив даври 210—220 кунни ташкил этади (март ойидан октябр ойининг охиригача).

Мирзачўл ҳудудида яйловлар эфемер ўсимликлари билан шўвоқдан иборат. Улар вегетатив даврининг қисқалиги ва ҳосилининг пастлиги билан ажралиб туради. Бирок бошқа ўсимликларни (осоқа пустынная ва мятлик живородящий) мавжудлиги яйловлардан самарали фойдаланиш имконини берар эди. Шўрланган ерларда балиқ кўз ва ажирик кенг тарқалган эди. Сирдарё бўйларида қамиш, лўк, тол кўп ўсганлиги боис моллар улардан ҳам фойдаланишган. Баҳорги даврда яйловларнинг ўртача ҳосилдорлиги 5 ц/гадан ортмаган.

Бушуев зотли қорамоллар қон касалликларини тарқатувчи каналар чақиши ва улар таркатадиган касалликларга ўта чидамли ҳисобланади. Бу уларнинг пўштдорлигини сақлаб қолиши, касалликка чалинмаслиги, махсулдорлигини пасайтирмаслиги билан таъминланган. Баъзан дурагай моллар ўртасида касалликка чалиниш ҳолатлари учраб турган ва касаллик енгил шаклда ўтиб кетган.

Туси оқ бўлиб, танаси бўйлаб қора доғлар тарқалган бўлади. Қулоқлари, бурун ойнаси, кўзларининг атрофи қора бўлади. Туси авлоддан авлодга юқори даражада ўтади ва бошқа зотлар билан чатиштирганда ҳам ўзгармайди.

Қорамолларнинг тусини чуқур ўрганиш шуни кўрсатдики, қора рангли терида оқ жун қопламнинг бўлиши қорамолларни жазирама иссиқга чидамлилигини оширади: оқ жун қоплами қуёш нурларини интенсив равишда қайтаради, қора пигментли тери эса танадан иссиқликни тез чиқаришга олиб келади. Қорамоллар ёзнинг иссиқ кунида ҳам (ҳаво ҳарорати +40—46°C ва ҳавонинг нисбий намлиги 15—20%) ўзларини яхши сезишади. 3000 кг сут берадиган сигирлар қора-ола зотли сигирларга нисбатан 1 см.кв. терисида 52% га кўпроқ тери безларига эга бўлишган.

Қорамоллар конституцияси мустаҳкам бўлиб, экстерьерери мутаносиб ривожланган. Кўкраги чуқур, суяклари мустаҳкам,

мушаклари ривожланган. Сигирларининг елини яхши ривожланган. Елин айланаси 90—115 см, узунлиги 30—35 см, кенглиги 22—26 см бўлади. Тана ўлчамлари: сигирларнинг яғрин баландлиги 123 смни, кўкрагининг чуқурлиги 65,1 смни, тананинг қия узунлиги 147,3 смни, кўкрак аланаси 177,5 смни ва кафт айланаси 17 смни ташкил этади.

Экстерьерининг камчиликларига осилган, тор орқаси, кўкрагининг етарли ривожланмаганлиги, мушакларининг яхши ривожланмаганлиги, елини ҳажмининг унчалик катта эмаслигини келтириш мумкин.

Бўзоқлари туғилганда 22—30 кг, таналари 6 ойлигида 116—162 кг, 18 ойлигида 280—300 кг; букачалари тегишлича: 25—30 кг, 127—180 кг ва 300—350 кг бўлади. Катта ёшдаги сигирлар вазни 380—450 кг, наслии сигирларники 450—500 кг, букаларники 750—860 кг бўлади. Ёш моллар юкори ўсиш тезлигига эга бўлиб, гўшт сифати яхши. Бўрдоқиланган 18 ойлик букачаларни нимталари 200 кгни ташкил этган. Сўйим чикими 61,7%.

Сигирларининг сут маҳсулдорлиги ўртача 2500 кг бўлиб, сутининг ёғлилиги 3,90% ни ташкил этган. Наслчилик хўжаликларида сигирлардан 4200—4354 кг сут соғиб олинган. Сутининг ёғдорлиги бўйича бушуев зоти Ўзбекистондаги режали корамол зотлари ичида биринчи ўринда туради. Сигирларнинг сутининг ёғлилиги ўртача 4% бўлади.

Зот структурасида 5 та асосий букаларнинг тизими шаклланган бўлиб, энг кўп таркалгани: Гусар ТЭ-10 (46,1%) ва Рекорд ТЭ-10 (30,2%) тизими ҳисобланади.

Гусар тизимидаги сигирлардан 3516 кг сут соғиб олинган бўлиб, бу кўрсаткич бошқа тизимдагилардан 17—24% га кўпдир. Мот ТЭ-10 тизимига тегишли сигирларни сутининг ёғлилиги 4,14% бўлиб, бошқаларникига нисбатан 0,1-0,25 га баланд бўлган.

Зотда 30 та оила бўлиб, ўз вақтида уларнинг 20 таси мақсадли ҳисобланган. Зотни ривожланишига популяциясининг кам сонлиги, наслчилик хўжаликларда ишларни тизимли олиб борилмаслиги тўсик бўлмокда.

Бундан ташқари, мол бош сонлари камлиги оқибатида инбридинг босими ҳам ортиб бормокда. Баъзи туманларда ва хўжаликларда буни олдини олиш мақсадида тизимсиз равишда голштин зоти ва кора-ола зоти букалари ишлатилмокда.

Бу борада Ўзбекистон чорвачилик илмий тадқиқот институти наслчилик ишларини олиб боришни ўз зиммасига олиб, Ўзбекистоннинг ягона корамол зотини келгуси авлодлар учун асраб қолиш режасини ишлаб чиқиши ва тегишли чораларни кўриши лозим.

такомиллаштиришда услубий ишларни жорий этиш Ўзбекистон чорвачилик илмий-тадқиқот институти томонидан олиб борилди.

Бугунги кунда бушуев зотли қорамоллар Сирдарё вилоятининг Сирдарё, Гулистон, Сардоба туманларида, Қорақалпоғистон Республикасининг айрим хўжаликлари ҳудудида қолган, холос. Зотнинг асосий массиви (86%) Сирдарё вилоятида тўпланган.

1990 йилларда сони 19,3 минг бошни ташкил этган бўлса, бугунги кунда 10 минг бошга яқин қорамол қолган.

Бушуев зотининг асосий хусусияти-бу асраш ҳудудининг табиий иқлим шароитига мослашувчанлиги ҳисобланади. Сирдарё вилоятининг иқлими кескин континентал, ўсимликларнинг вегетатив даври 210—220 кунни ташкил этади (март ойидан октябр ойининг охиригача).

Мирзачўл ҳудудида яйловлар эфемер ўсимликлари билан шўвоқдан иборат. Улар вегетатив даврининг қисқалиги ва ҳосилининг пастлиги билан ажралиб туради. Бироқ бошқа ўсимликларни (осоқа пустынная ва мятлик живородящий) мавжудлиги яйловлардан самарали фойдаланиш имконини берар эди. Шўрланган ерларда балик кўз ва ажирик кенг тарқалган эди. Сирдарё бўйларида қамниш, лўк, тол кўп ўсганлиги боис моллар улардан ҳам фойдаланишган. Бахорги даврда яйловларнинг ўртача ҳосилдорлиги 5 ц/гадан ортмаган.

Бушуев зотли қорамоллар қон касалликларини тарқатувчи каналар чақиши ва улар тарқатадиган касалликларга ўта чидамли ҳисобланади. Бу уларнинг пўштдорлигини сақлаб қолиши, касалликка чалинмаслиги, маҳсулдорлигини пасайтирмаслиги билан таъминланган. Баъзан дурагай моллар ўртасида касалликка чалиниш ҳолатлари учраб турган ва касаллик енгил шаклда ўтиб кетган.

Туси оқ бўлиб, танаси бўйлаб қора доғлар тарқалган бўлади. Қулоқлари, бурун ойнаси, кўзларининг атрофи қора бўлади. Туси авлоддан авлодга юқори даражада ўтади ва бошқа зотлар билан чатиштирганда ҳам ўзгармайди.

Қорамолларнинг тусини чуқур ўрганиш шуни кўрсатдики, қора рангли терида оқ жун қопламнинг бўлиши қорамолларни жазирама иссиққа чидамлилигини оширади: оқ жун қоплами қуёш нурларини интенсив равишда қайтаради, қора пигментли тери эса танадан иссиқликни тез чиқаришга олиб келади. Қорамоллар ёзнинг иссиқ кунини ҳам (ҳаво ҳарорати +40—46°C ва ҳавонинг нисбий намлиги 15—20%) ўзларини яхши сезишади. 3000 кг сут берадиган сигирлар қора-ола зотли сигирларга нисбатан 1 см.кв. терисида 52% га кўпроқ тери безларига эга бўлишган.

Қорамоллар конституцияси мустаҳкам бўлиб, экстерьерери мутаносиб ривожланган. Кўкраги чуқур, суяклари мустаҳкам,

Санта-гертруда (Santa Gertrudis)

Ушбу

зотли
қорамоллар
Ўзбекистонга биринчи
марта 1967 йилда
Жиззах вилоятининг
Бахмал туманига олиб
келинган. Ушбу зот
ғўшт маҳсулдорлик
йўналишида бўлиб,
туси тўқ қизил бўлади.
Ўзбекистон

Чорвачилик илмий-тадқиқот институти олимлари томонидан ушбу зотли қорамолларни иқлимлаштириш, урчитиш борасида режали ишлар олиб борилган. [6, 7, 9, 10, 14, 22, 26, 126, 131]

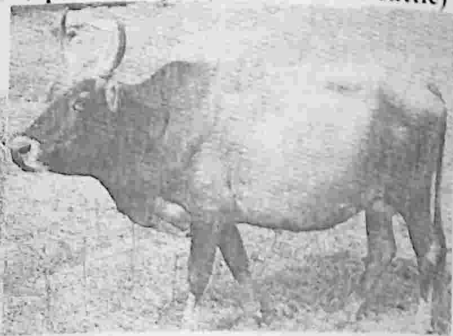
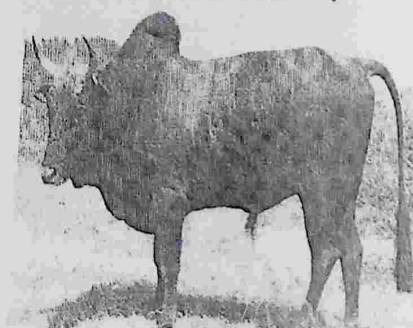
Сигирларини тирик вазни 550-600 кгни, букалариники- 900-1200 кгни ташкил этган.

Сигирларининг сут маҳсулдорлиги паст бўлиб, сутининг ёғлилиги 4-5,5 % ни ташкил этади.

Ќўшт маҳсулдорлиги юқори бўлиб, сўйим чикими 60 % ни ташкил этади.

Ўзбекистоннинг кескин континентал иқлимига ва озуқа шароитига мослашувчан бўлиб, тоғ ва тоғ олди ҳудудларида урчитишга мослашган бўлади.

Ўзбекистоннинг зебусимон қорамоллари (Uzbek zebu cattle)

Тарихан зебусимон қорамоллар республикаимиз ҳудудида кенг тарқалган. Ўрта Осиёда зебусимон қорамоллар ва зebuнинг тарқалган ҳудудлари бўлиб, Ўзбекистон, Тожикистон ва Туркманистон ҳисобланади. Ушбу ҳудудларнинг шароити жазирама қуруқ иқлими, ёғингарчиликнинг камлиги, ксерофит ўсимликлар дунёси билан характерланади.

Ўрта Осиё зебусимон қорамоллари чорвачилик адабиётида туркистон зебуси номи билан умумлаштириб келтирилган.

У маҳаллий қорамолларни эрон зебуси билан эрамизнинг VII—VIII асрларида тизимсиз чатишишдан келиб чиққан. Эрон зебусининг таъсири XVII асргача ва ундан кейин ҳам давом этди.

Бугунги кунда уни 2 та гуруҳга ажратишади: хуросон ва курама. [6, 7, 9, 10, 14, 22, 26, 126, 131]

Туркистон зебусини ажратиб турадиган белгиси-бу мушакли-ёғли ўрқачи, осилган кулоқлари, бўйдорлиги ва нисбатан калта танаси, яъни азербайжон зебусига хос бўлган белгиларни ўзида мужассам этганлигидир. Лекин, туркистон зебуси азербайжонникига қараганда йирикрок бўлган.

Бугунги кунда соф зотли туркистон зебуси Туркменистон Республикасининг Керки туманида урчитилади.

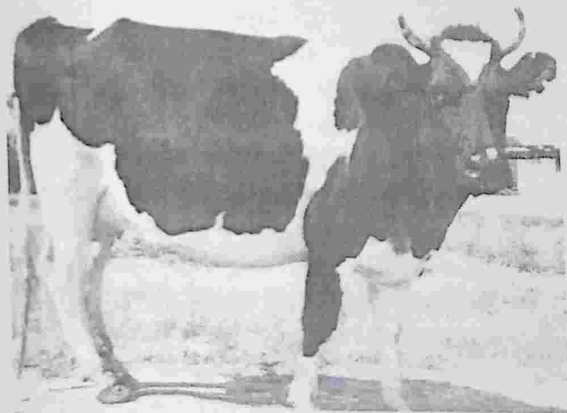
Зебусимон қорамоллар майда ва кеч етилувчан. Туркменистонда сигирларнинг ўртача тирик вазни 275 кг (147 дан 404 кггача оралигида) ташкил этади. Буқаларининг вазни 277 - 450 кг бўлади.

Тожикистонда эса сигирлар вазни 180—260 кг, буқалариники 365—400 кг, бўзоқлари туғилганда 15 кг, 90 кунлигида 43 кг ва 6 ойлигида 60 кг бўлади.

Ўртаосиё зебусимон қорамоллари бирон-бир маҳсулдорлик йўналишига эга эмас.

Экстенсив шароитда асралиб, озиклантирилганлиги боис сигирларининг сут маҳсулдорлиги паст, ўртача 802 кг ташкил этади.

Ўзбекистон қора—ола (Uzbek black and white)

Қора—ола	зоти
	Ўзбекистон
Республикаси	учун
режали	зот
хисобланади.	XX
асрнинг бошларидан	
буён	аҳоли
қарамоғидаги жайдари	
молларни яхшилаш	
борасида ушбу зот	
фойдаланиб келинган.	
1935 - 1950	
йиллардан	бошлаб

республикага СССРнинг сут қорамолчилиги яхши ривожланган республикаларидан қора—ола зотли қорамоллар режали келтириб,

ия Федерациясини Ленинград,
убликаларидан олиб келинган.
такомиллаштиришда услубий
чорвачилик илмий-тадқиқот

гизимли наслчилик-селекция
гизимлар яратилди. Натижада
роитига мослашган ва
алоҳида типи яратилди.

ик гавдали, ихчам жуссали,
ўкраги чуқур ва кенг, мускули

ри 900-930 кг тош босади.
3800 кг бўлиб, маҳсулдор
ғиб олиш мумкин, сутининг
7,9, 10, 14, 22, 26, 126, 131]

d steep)

Қизил чўл зотли
корамоллар сут
йўналишидаги энг кўп
тарқалган корамол
зотларидан бири бўлиб,
Ўзбекистоннинг иссиқ
иқлим шароитига жуда
яхши мослашган
ҳисобланади.

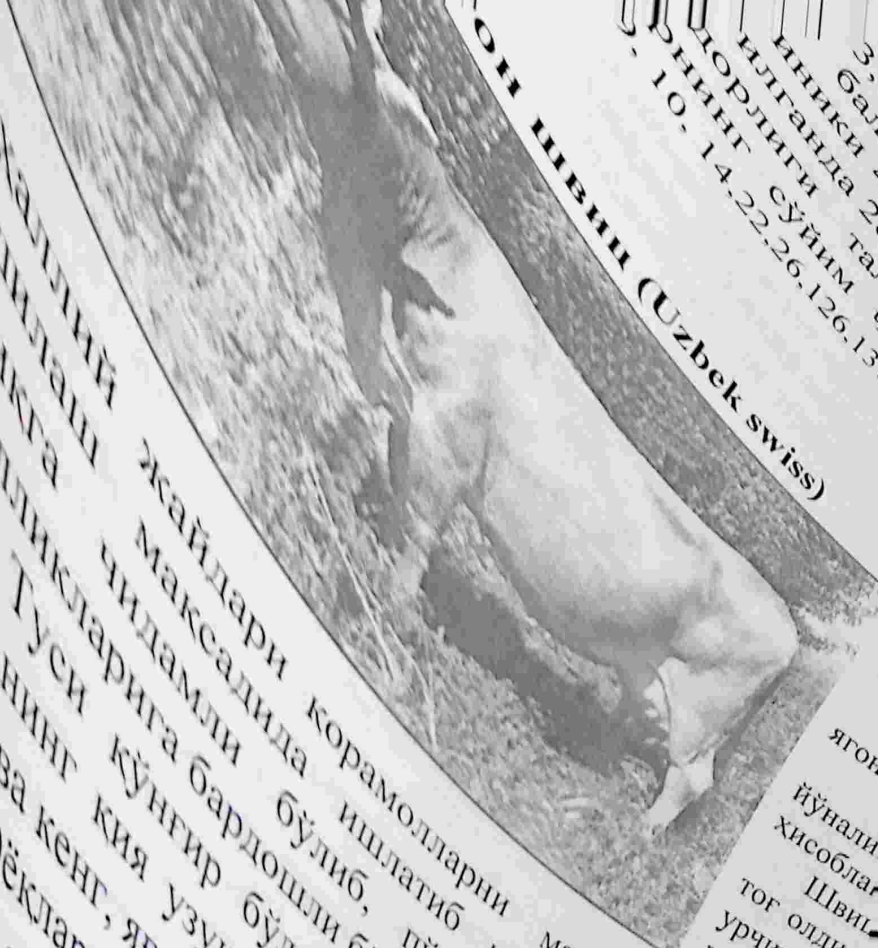
Бугунги кунда
уларни юкори
маҳсулдор англер ва
билан чатиштириш ишлари

рангликда бўлади.

датталиқда бўлади, (сигирлар
зун ва бурчаксимон, боши
н боғланган, бўйин териси
маган, яғрини кўтарилган,

мғазаси кўтарилган, қорни
силган, тор бўлади, оёклари
безли, баъзан елини яхши
уради. Асраш шароитлари

3. ба
иники 2
илганда
дорлиги
нинг сўйим
10, 14, 22, 26, 126, 131

он швиц (Uzbek swiss)

маҳаллий жайлари қорамолларни ишлатиб бўлиб, пўшторлиги маҳсулдорлик кўрсаткичи
яхшироқ мақсадда бўлиб, боши калта, танаси бир мунча чўзи
исекига кўнгири бўлади. Бўзоқлари 128-131 смни ташкил этади. Териси
касаликлари кўнгири бўлади. Бўзоқлари туғилганда 33-40 кг, сигирлари
Туси кўнгири бўлади. Бўзоқлари 128-131 смни ташкил этади. Териси
(тавданинг кўнгири бўлади. Бўзоқлари туғилганда 33-40 кг, сигирлари
чуқур ва кенг, яғрин бакуват, кафт айланаси 19-20 см бўлади. Териси
Оёқлари хажмдор. Бўзоқлари туғилганда 33-40 кг, сигирлари
пишиқ, елини бакуват, кафт айланаси 19-20 см бўлади. Териси
500-550 кг, букалари 900-950 кг бўлади. Бўзоқлари туғилганда 33-40 кг, сигирлари
3500 кг сут соғиб олинади. [6, 7, 9, 10, 14, 22, 26, 126, 131]

ягон
йўнали
хисобла
Швиц
тоғ олди
урчитила
водийси
ўзоқ йиллар
Қорамоллар
юкори, кон параз

Тусининг коралиги ва тўқоллиги бошқа зотлар билан чатиштирилганда авлоддан-авлодга ўтади.

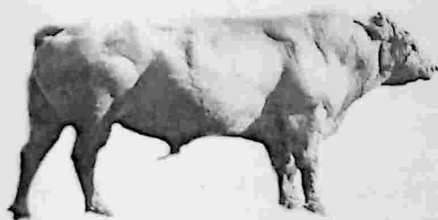
Моллар тез етилувчан бўлади, бошқа зотларга нисбатан ўсишини эрта тўхтатади ва семириш жараёни бошланади.

Бўзоқлари туғилганда 24-27 кг, онасида ажратиш пайтида 190-210 кг, сигирлари 450-550 кг, баъзилари 650 кг, букалари 750-950 кг бўлади.

Қорамолларнинг гўшт маҳсулдорлиги юкори, гўшти ингичка толали, мармарлиги юкори бўлади. Сўйим чикими 65-70%.

Абердин-ангус зоти Қозоғистон Республикасининг бир қатор вилоятларида кенг тарқалган. [6, 7, 9, 10, 14, 126, 131]

Авлиёкўл (Auliekolskaya)

Авлиёкўл зоти
гўшт маҳсулдорлик
йўналишида бўлиб, 1992
йилда Қозоғистон
Республикасининг
Кустанай вилоятида
маҳаллий қозоқи окбош
қорамолларини шароле
ва абердин – ангус
зотлари билан
чатиштириб яратилган.

Ушбу зотли қорамоллар мустаҳкам конституцияли бўлиб, 70%и тўқол бўлади. Туси-ок кўк.

Қиш мавсумида қорамоллар териси қалин жун билан қопланади ва бу уларни иқлимнинг ноқулай шароитига мослашишини осонлаштиради.

Сигирларининг тирик вазни ўртача 540 - 560 кг, букалариники 950 - 1050 кг бўлади. Ёш молларнинг ўртача кунлик ўсиши 1095 граммга тенг. Сигирларидан ўртача 1228 - 1236 кг сут соғиб олинади. Сўйим чикими 60-63%.

Гўштининг мармарлиги юкори ва сифати баланд бўлади.

Зот ўзининг шароитга ва озугага талабчан эмаслиги, юкори ўсиш тезлиги, тез етилиши, сўйим чикимининг баландлиги ва гўшт сифатининг юқорилиги билан ижобий тавсифланади.

Зот асосан Қозоғистоннинг жанубий-шарқий ҳудудларида тарқалган. [6, 7, 9, 10, 14, 126, 131]

Герефорд (Hereford)

Герефорд зоти кўйидаги хусусиятларга эга: тез етилувчанлик, конституциясининг мустахкамлиги, хар хил иқлим шароитида яйловда асрашга мослашувчанлиги, юкори гўшт маҳсулдорлиги.

Қозоғистонга

уларни Англия ва Уругвайдан олиб келиш тадбирлари 1928-1932 йиллари амалга оширилган. Бу зот билан козоқ ва қолмик қорамоллари чатиштирилган. [6, 7, 9, 10, 14, 126, 131]

Қон янгилаш мақсадида бу ҳудудларга 1947 йилдан кейин герефорд зоти Англия, АҚШ ва Канададан такрор олиб келинган.

Туси қизил рангнинг хар хил ранг-баранглигида бўлиши мумкин. Боши, кўкрак ости, қорни ва оёқларининг пастки қисми, ҳамда думининг учи оқ бўлади. Бурун ойнаси бинафша рангда бўлади.

Ушбу зотли қорамоллар гўшт йўналишидаги қорамолларнинг типик тана тузилишига эга: боши унчалик катта эмас, кенг, кўкрак ости олдинга чиққан.

Гавдаси йирик эмас, сигирларининг яғрин баландлиги 124-126 смни, танасининг олдинги қисми яхши ривожланган, кўкраги чуқур (67-71 см) ва кенг (46-49 см), орқаси ва бели кенг, калта, тананинг орқаси кенг, тўғри, гўшт билан тўлишган, шохлари калта, йўғон.

Баъзи зотга хос бўлган хусусиятлари ҳам бор: елкаси тўғри ривожланган ва гўшт билан тўлишган, кўкрак ости олдинги оёқларининг олдида бўртиб чиққан, сонлари яхши тўлишган, оёқлари калта, кенг қўйилган. Елкасидан дўмғазасигача текис ва тўғри.

Жун қоплами калта, кишда тигиз, узун ва жингалак бўлади, бу эса уларни совуқ иқлим шароитига мослашишида ёрдам беради.

Бўзоқлари туғилганда 28-34 кг, 18 ойлигида таналари 400-450 кг, сигирлари 500-580 кг, букалари 800-900 кг, баъзи сигирлари 720 кггача, букалари эса 1100 кггача бўлади.

Герефорд зотли моллар гўштининг сифати баланд бўлади.

Ёш моллар интенсив боқилганда, 12 ойлигида ахта қилинган хўкизлари 420-440 кг тош босади. Сўйим чиқими 60-70%.

Лимузин (Limousine)

Лимузин зоти Францияда, хозир ҳам жанубий – ғарбий худудларида тарқалган, маҳаллий аквитан корамолларидан келиб чиқкан. Замонавий лимузин зотли корамоллар йирик, мускуллари кучли ривожланган ва суяклари нозик бўлади. [6, 7, 9, 10, 14, 126, 131]

Катта ёшдаги сигирлар вазни 590-600 кг ва ундан кўпроқ, букалариники 1000-1100 кг, сигирларнинг ягрин баландлиги 127-128 см ва букалариники 137-138 см, баъзилариники эса 140-145 смни ташкил этади.

Туси ёрқин кизил бўлиб, қорнида очроқ бўлади. Шохи ва туёқлари оқ рангда, боши калта ва кенг пешонали, шохлари калта, бир оз олдинга қараган бўлади. Танаси мушаклар билан яхши тўлишган, кўкраги айланасимон, лекин унчалик чуқур эмас, орқаси кенг ва текис, мускуллари яхши ривожланган, дўмғазаси узун, сонлари гўштга тўлишган. Оёқлари мустаҳкам, ингичка суякли, баъзан ёш букачаларда орқа тўшов суяклари юмшоқ бўлади.

Бу зотли корамоллар шароитга тез мослашади, асраш шароитларининг қийинчиликларига чидамли, яйловлардан самарали фойдаланади.

Сигирларининг сут маҳсулдорлиги юқори (1500-1800 кг) ва бўзокларини онасидан ажратиш пайтидаги вазни 240-300 кгни ташкил этади. Лимузин зотли корамоллар тез етилувчан бўлиб, кунлик ўсиш тезлиги баланд. Ёш моллар бўрдокига боқилганда 12-15 ойлигида юқори сифатли ва оғир нимталар олинади. Сигирларнинг оналик хусусиятлари юқори, букачалар онасидан ажратилганда 284 кг, таналари эса 244 кг тош босган.

Қозоғистонга ўтган асрнинг 60-йилларида олиб келинган. Улар билан белгиланган режа асосида наслчилик ишлари олиб борилади.

Бундан ташқари, ушбу зотли букалар сут йўналишидаги сигирларни саноат чатиштиришда ҳам кенг ишлатилади.

Бунда гетерозис эффекти яққол намоён бўлади ва олинган дурагайларнинг гўшт маҳсулдорлиги сут йўналишидаги корамолларникига нисбатан анча баланд бўлади. Ушбу зот мақсадли бўлиб, республиканинг кўплаб хўжаликларида урчитиб келинмоқда.

Қозоки окбош (Kazah whitehead)

Зот Қозоғистонда ва РСФСРнинг жанубий - шарқий ҳудудида кескин континентал иқлим шароитида яратилган.

1930 йилларда гўшт қорамолчилигини ташиқил этиш

мақсадида Қозоғистон ва Қўйи Поволжьедаги совхозларда маҳаллий козок ва қолмиқ зотли қорамоллар герефорд зотли букалар билан чатиштирилган. [6, 7, 9, 10, 14, 126, 131]

Гўшт маҳсулдорлиги юқори бўлган ва маҳаллий шароитга мослашувчанлиги баланд бўлган 2-3 бўғин дурагайлари “ўз ичида” урчилган. Асосий тадбирлар гўшт йўналишидаги қорамолларни шакллантиришга қаратилган эди ва бу ишлар 1950 йилда якунланди.

Қозоки окбош зоти совук ва иссиқ иқлим шароитига мослашувчан, тез етиладиган ва кунлик ўсиш тезлиги юқори бўлган қорамоллар ҳисобланади. Туси ва тана тузилиши бўйича герефорд зотига ўхшаш. Қорамоллар унчалик катта эмас, кўкраги чуқур, кенг, компакт тана тузилишига эга, енгил мустаҳкам суякли, бочкасимон тузилишли, мускулатураси яхши ривожланган. Қиш пайтида териси калин жун билан қопланади.

Туси кизил, боши, кўкрагининг ости, танасининг пастки қисми, оёқлари, думининг учи оқ бўлади. Сигирларининг асосий тана ўлчамлари: яғрин баландлиги 123-125 смни, кўкрак чуқурлиги 68-70 смни, тананинг қия узунлиги (таёк билан) 152-156 смни, кўкрак айланаси 187-190 смни ва қафт айланаси 18-20 смни ташкил этади.

Конституцияси мустаҳкам, тигиз, танасининг катталиги ўртача, бўзқлар туғилганда 27-30 кг, 8 ойлигида 220-270 кг, сигирлариники 540-580 кг, йириклари 700 кггача, букалари 3 ёшида 800-850 кг, катта ёшдагилари 1000 кг бўлади.

Гўшт маҳсулдорлиги юқори, яйловда боқилганда 18 ойлик букачалар кунлик ўсиши 800-900 граммни ташкил этади. Сўйим чиқими 63—67%. Интенсив боқилганда 18 ойлик букачалар 540 кг тош босган. Бунда уларнинг кунлик ўсиши 1000—1300 грамм бўлиб, ўртача 6,0 кг озуқа бирлиги сарфланган. Сут маҳсулдорлиги 1200—1500 кг бўлиб, ёғлиги 3,8—4,0% бўлади.

9.3 Қирғизистон Республикасида урчитиладиган қорамол зотлари

Чорвачилик Қирғизистон Республикаси қишлоқ хўжалигининг асосини ташкил этади ва қишлоқ хўжалигидаги ялпи ишлаб чиқарилган маҳсулот миқдоридаги улуши 47,5 % ни ташкил этади.

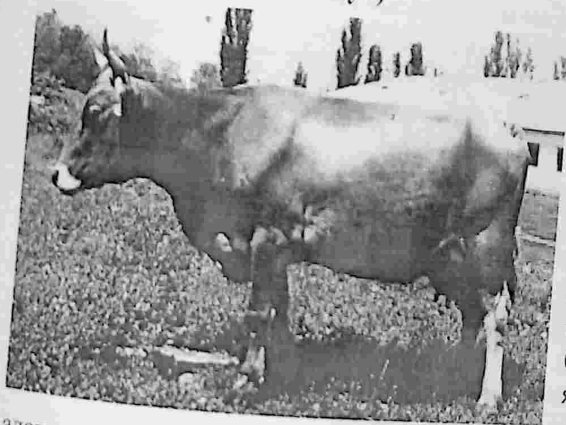
Чорвачилик асосини қўйчилик ташкил этади, лекин бошқа тармоқлари, жумладан қорамолчилик ҳам яхши ривожланган.

Республикада қишлоқ хўжалигига яроқли ерларнинг 83%ини ёки 9,6 млн. гектарини ўсимликлар дунёсига бой бўлган яйловлар эгаллайди. [72,73]

Кейинги йилларда чорвачилик ривожланиб, биринчи навбатда чорва молларининг бош сонларини кўпайтиришга, уларнинг маҳсулдорлигини оширишга алоҳида эътибор берилмоқда.

Бугунги кунда қорамоллар сони 1,2 млн, бошни, шундан 0,5 млн. бошини сигирлар, 25,0 минг бош кўтослар, 5,0 млн. бош майда шохли моллар, 0,4 млн. бош отлар урчитилиб келинмоқда. [72]

Алатау (Alatauskaya)

Алатау қорамоллари Қирғизистон ва Қозоғистон давлатларининг ҳудудида маҳаллий қорамолларни кострома, лебедин ва швиц зотли қорамоллар билан чатиштириб яратилган.

1950 йилда

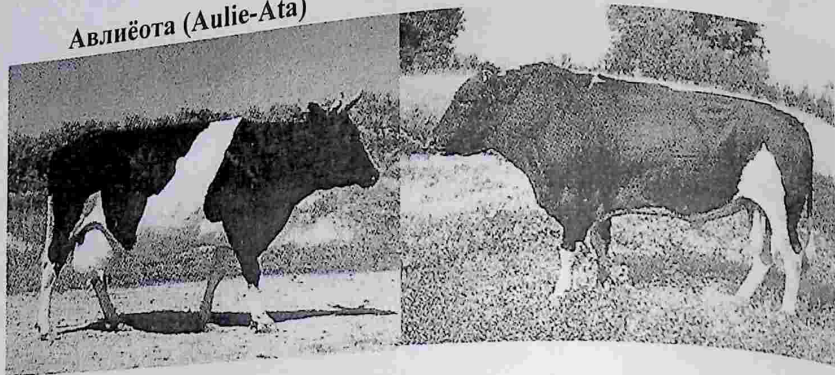
алатау зоти мустақил зот сифатида тан олинган. Қорамоллар конституцияси мустаҳкам бўлиб, танаси бочкасимон, оёқлари калта ва кучли, боши катта, кўкраги кенг. Кўкрак ости яхши ифодаланган.

Туси оч кўнғирдан тўқ кўнғир рангигача бўлади. Олдинги оёқлари бир оз яқин қўйилган ёки бир оз четга қайрилган бўлади. Орқасининг осилиши кўзатилади. Сигирларининг яғрин баландлиги 128–130 смни, кўкрак кенглиги 46–47 смни ташкил этади.

Зотнинг гўшт маҳсулдорлиги юқори бўлиб, ургочи таналари 18 ойлигида 380 кг, букачалари 500 кг тош босади. Озиклантирилганда кам озуқа сарфлайди.

Сигирлар тирик вазни 500–540 кг, букалари 850–1000 кг бўлади. Сўйим чиқими 60%. [6,10,126,167]

Авлиёта (Aulie-Ata)

Зотни яратиш ишлари 1885 йилда Қирғизистонни Авлиё-Ота районида бошланган. Маҳаллий козок қорамоллари голланд қора-ола зоти билан частиштирилган ва олинган дурагайлар «ўз ичида» урчитилган. Дурагай қорамоллар аста-секин Қирғизистоннинг бошқа туманларига, Қозоғистон ва Ўзбекистон Республикаларига ҳам тарқала бошлади.

1950 йилда авлиёта зоти мустақил зот сифатида тан олинган.

Бугунги кунда ушбу зотли қорамоллар маҳаллий табиий иқлим шароитига мослашган бўлиб, жазирама иссикка, тоғ яйловларига ва тейлериоз, пироплазмоз каби касалликларга нихоятда чидамли бўлади.

Зот белгилари бўйича голланд қорамолларига ўхшаб кетади, танаси узун, боши енгил, шохлари кичкина ва калта, бўйини ингичка, тор, териси майда бурмали бўлади. Юқори чизиги: яғрини, оркаси, бели бир текисликда бўлиб, думининг асосига қараб кўтарилиб боради. Елини ўртача катталиқда.

Туси қора бўлиб, қорни, елини, кўкрагининг пастиди, оёқларида оқ доғлари бўлади. Подада баъзан оқ кўк тусли қорамоллар ҳам учраб туради.

Тана ўлчамлари қўйидагича: сигирларини яғрин баландлиги 128,8 см, кўкрак чуқурлиги 69,2 см, тананинг кия узунлиги 153,0 см, кўкрак айланаси 186,2 см, қафт айланаси 18,7 см бўлади. Катта ёшдаги сигирлар тирик вазни 480-510 кг, баъзилари 575 кггача, буқалари 810-960 кг, баъзилари эса 1160 кггача бўлади. Сигирларнинг сут маҳсулдорлиги 3735 кг бўлиб, сутининг ёғлилиги 4,01% бўлади.

Ёш моллар яхши бўрдоқиланади, яйловда кўшимча озиклантиришсиз сўқимланганда кунлик ўсиши 1 кггача бўлган. Сўйим чикими 52-56%, баъзилариники 60%. Гўшти юмшоқ, таъми ширин. [6,10,126,167]

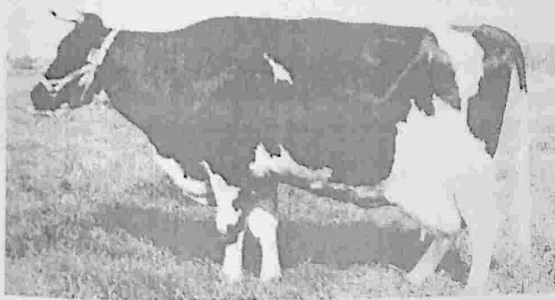
9.4 Тоҷикистон Республикасида урчиладиған қорамол зотлари

Тоҷикистон Республикасининг географик жойлашув ҳудуди асосан тоғлардан (93 % ҳудуди) иборат бўлиб, кишлоқ хўжалиги, жумладан чорвачилик яхши ривожланган.

Кишлоқ хўжалигида ялпи ишлаб чиқарилган маҳсулотидан чорвачилик маҳсулотларининг улуши 30% ни ташкил этади. Республикада деҳқончилик ривожланган ҳудудларда қорамолчилик, тоғли ҳудудларда эса қўйчилик ривожланган.

Памир тоғ тизмалари ҳудудида аҳоли томонидан қўтослар парвариш қилинади. Улар ишчи хайвони сифатида ишлатилади ва улардан жун, сут ва гўшт олинади. Сигирларидан лактация даврида ёғлилиги 6-7 % бўлган 300-350 кг сут соғиб олинади. [1,8]

Тоҷикистон қора-ола зоти (Tajik black and white)

Тоҷикистон Республикасига қора-ола зотли моллар биринчи марта Ўзбекистондан олиб келинган. Республикага режали равишда насли молларни олиб келиш 1956 йили бошланган.

Тоҷикистон қора-ола зотини шаклланиши 1956-1990 йилларда амалга оширилган. Насли қорамоллар Россия Федерациясини Ленинград, Москва вилоятлари, Болтик буйи республикаларидан олиб келинган.

Ўтказилган тадбирлар натижасида қора-ола зоти Тоҷикистон Республикасининг озуқа ва иқлим шароитига мослашиб кетди. Улар юқори сут маҳсулдорлиги ва талаб даражасидаги гўшт маҳсулдорлиги билан ажралиб туради.

Бугунги кунда ушбу зотли қорамоллар популяцияси 1 млн. бошни, шундан сигирлари 400 минг бошни ташкил этади. Сигирларининг сут маҳсулдорлиги 3000-4500 кг бўлиб, сутининг ёғлилиги 3,5 – 3,8% ни ташкил этади.

Сигирларини тирик вазни 490 – 500 кг, букалариники 850-960 кг бўлади. [1,8]

10. Австралия ва Океания қорамол зотлари

Австралия Жанубий ярим шарда жойлашган бўлиб, Австралия қитъасини, Тасмания оролини ва Ҳинд ҳамда Тинч океанларининг бир нечта бошқа ороллари ҳам эгаллаб олган. Умумий ер майдони - 7692024 км². Шимолий ва шарқий қирғоқлари Тинч океанининг: Арафур, Коралл, Тасман, Тимор денгизлари; ғарбий ва жанубий қирғоғи эса - Ҳинд океани билан чегараланган.

Қитъа океан оқимларининг кучли таъсири остида бўлиб, улар қаторига Ҳинд океанини ва Эль-Ниньо оқимларининг қўш диполи бўлиб, мавсумий тропик паст намликга ва қўрғоқчиликка олиб келиб, Австралиянинг шимолида циклонларни келтириб чиқаради. Бу ўз навбатида ҳар йили ёғингарчилик миқдорини ўзгартириб туришига олиб келади.

Давлатнинг катта ҳудуди тропик иқлимга эга бўлиб, ёз мавсумида ёғингарчилик кўп бўлади. Давлат ҳудудининг туртдан уч қисми қўл ва ярим қўллардан иборат. Жанубий-ғарбий қисмида иқлим Ўрта ер денгизи иқлимига ўхшаш бўлади. Жанубий-шарқий ҳудудининг (Тасмания билан биргаликда) катта қисмида иқлими мутаъдил ҳисобланади. Қитъа иқлимининг қўрғоқчил бўлишига совуқ Ғарбий-Австралия оқими таъсир қилади ва у циклонларни ҳосил бўлишига куч беради.

Қишлоқ хўжалиги Австралия иқтисодиётининг асосий тармоқларидан бири бўлиб ҳисобланади. Австралия ЯИИМда қишлоқ хўжалигининг улуши 12%ни ташкил этади, қишлоқ хўжалиги ва қорамолчиликнинг ўстама нарх қўшилган маҳсулотларининг ҳажми 155 AU\$ млрд.дан отрган. Давлатнинг 61% майдонида 135996 та фермер ва қорамолчилик хўжаликлари фаолият олиб боришади. [9,35,62,72,100,126,149,167,173]

Қорамол гўшти ишлаб чиқариш қишлоқ хўжалигида энг ривожланган тармоқлардан бири бўлиб, Австралия дунёда гўшт экспорти бўйича иккинчи ўринни эгаллайди (Бразилиядан кейин). Австралияда яйловларнинг майдони 200 млн. гектарни ташкил этади.

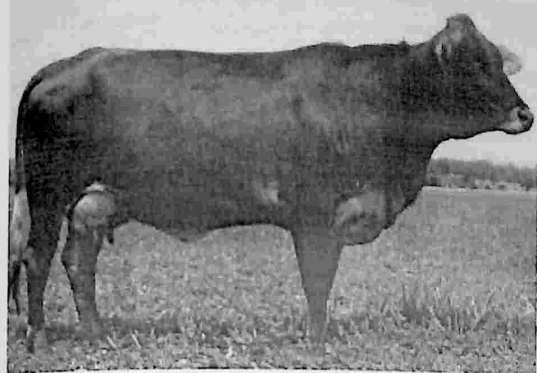
Қорамол гўштини ишлаб чиқариш экспорт бозорларидаги аҳволга боғлиқ бўлиб, 60%дан кўпроқ ишлаб чиқарилган гўшт асосан АҚШ, Корея ва Японияга экспорт қилинади. Австралияда қорамоллар асосан яйловларда сўқимланади, бунда сунъий озукалар умуман ишлатилмайди.

Океания давлатлари орасида фақат Янги Зеландия учун иқтисодиётининг юқори ривож хосдир.

Янги Зеландияда қишлоқ хўжалиги ривожланган бўлиб, унинг асосини сут қорамолчилиги ва қўйчилик ташкил этади (аҳоли жон бошига тўғри келадиган қўй сони бўйича Янги Зеландия дунёда 1-ўринни эгаллайди). Океаниядаги ривожланиб келаётган давлатларда

деҳқончилик муҳим роль уйнайди: кокос пальмаси, батат, сабзавотлар, мевалар. Фиджи давлати шакар қамиш етиштиришга ихтисослашган. Барча давлатларда балиқчилик жуда ривожланган.

Австралия фриз сахивал (Australian Friesian Sahiwal)

Ушбу зот

Австралия

Хукуматининг

топширигига биноан

тропик ҳудудларда сут

қорамолларини

қўпайтириш мақсадида

Квинслендда яратилган.

Зот Покистоннинг

сахивал зотли

сигирларини австралия

голштино-фриз зотли

буқалари билан

қатиштириб яратилган. [9,35,62,72,100,126,149,167,173]

1960 йилдан бошлаб дурагайларнинг қон касалликларига, жазирама иссиққа чидамлилигини ва маҳсулдорлигини ошириш бўйича ютуқларга эришилган эди.

Сигирларнинг сут маҳсулдорлиги 3000 кг бўлиб, сутининг ёғлилиги 4% ни, оксилни 3,4% ни ташкил этади.

Австралия паст бўйли (Australian Lowline)

Ушбу зот 1974

йилда Трангие

Қишлоқ хўжалик илмий-

тадқикот марказида

йирик илмий тадқикот

лойиҳаси доирасида

олиб борилган ишлар

натijasида яратилган.

Биринчи этапда

ангус зотли қорамоллар

подасидан 85 бош паст

бўйли сигирлар танлаб

бўйли бўлган буқалар

олинган. Сўнгра улар худди шунингдек паст бўйли бўлган буқалар билан урчитилган. [9,35,62,72,100,126,149,167,173]

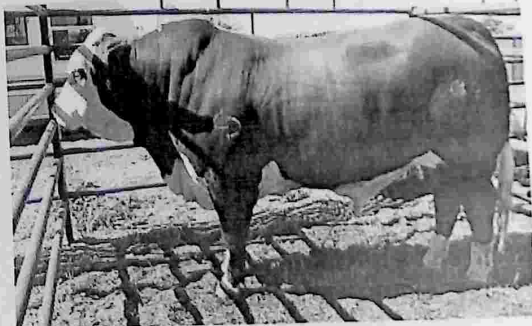
1974 йилдан бошлаб олинган авлодлар факат “ўз ичида” урчитилган ва бунда инбридинг даражаси жуда юкори бўлган.
1990 йилда ушбу зот алоҳида зот деб тан олинган ва зотнинг Австралия уюшмаси ташкил этилган.

Зот гўшт маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, туси қора, моллар факат тўқол бўлади. Бу зот дунёдаги энг бўйи паст қорамоллар сирасига қиради.

Бўзоқлари туғилганда 20-24 кг, онасидан ажратиш пайтида, яъни 8 ойлигида 110-140 кг, сигирлари 320 кг, буқалари 400 кг тош босади. Сигирларини яғрин баландлиги 95-105 см, буқалариники 100-110 см бўлади. Ёш моллар тез етилади, урғочилари 14-18 ойлигида 240 кг бўлади.

Қорамоллар жуда юввош, тез қулга ўргатилади. Зотнинг ирсиятида ахондроплазия (миттилик) гени йўқ ва бу авлодларда ирсий абортлар ёки нўксонларни келтириб чиқармайди.

Австралия брафорд (Australian Braford)

Австралия зоти брафорд Квинслендда 1946 ва 1952 йиллар оралигида яратилган.

Зебу браман зотини герефорд зоти билан чатиштириб яратилган ва бугунги кунда браман зотининг

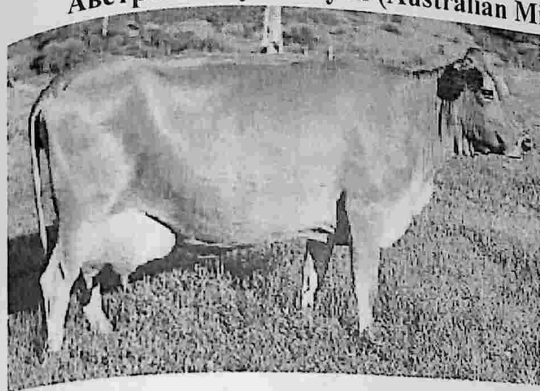
қони 50% ни ва герефорд зотининг қони 50% ни ташкил этади.

Зотда браман зотининг қўп белгилари сақланиб қолган, яъни ўрқачнинг борлиги, терисининг бурмали бўлиши, жун қопламининг қалталиги, герефорд зотидан эса фақат туси ўтган. Моллар жазирама иссиққа ва касалликларга чидамли бўлади. Австралиянинг мутаъдил иқлимли ҳудудларида урчитишга мослашган.

Зот гўшт маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, туси қизил, боши, қорнининг пастки қисми, оёқлари оқ бўлади. Қорамоллар тўқол бўлади. Ёш молларнинг гўшт маҳсулдорлик кўрсаткичлари юкори бўлиб, сўйилганда нимталари мутаносиб равишда ёғ билан қопланган бўлади.

Зот Квинсленд ва Янги Жанубий Уэльс ҳудудида кент тарқалган. [9,35,62,72,100,126,149,167,173]

Австралия сут зебуси (Australian Milking Zebu)

Жазирама иссиқ, юкори намлик, кон паразитар касалликларга юкори чидамлилиги билан ажралиб турадиган сут йўналишидаги зотни яратиш мақсадида бир нечта илмий тадқиқот институтлари ва Илмий ва саноат тадқиқотлари институти (CSIRO) билан

хамкорликда янги зот яратишди. [9,35,62,72,100,126,149,167,173]

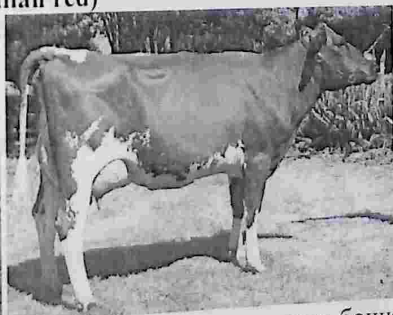
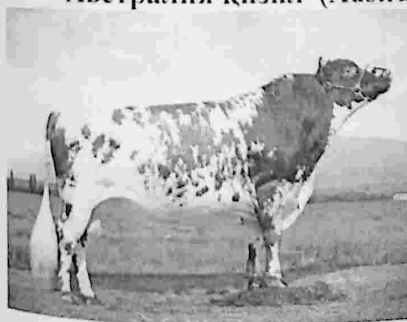
Зот 1950 йилларда Покистоннинг сахивал ва кизил синдхи зотли сигирларини жерсей зотли буқалар билан чаптиштириб яратилган. Сўнгра иллаварра, голштин-фриз зотларининг конини қўйиш ишлари олиб борилган.

Олинган дурагайлар “ўз ичида” урчитилган ва сут маҳсулдорлиги, касалликларга чидамлилиги бўйича танлаш ишлари олиб борилган.

Сигирларнинг сут маҳсулдорлиги ўртача 2700 кг бўлиб, сутининг ёғлилиги 3,4% ни ва оксили 3,5-4% ни ташкил этади.

Ушбу зотли қорамоллар жерсей зотига ўхшаб кетади ва терисининг бурмалиги, иссиқга чидамлилиги билан ажралиб туради.

Австралия қизил (Australian red)

Австралия қизил зоти ўзида норвегия қизил зотининг бошка, яъни айршир, сут шортгорн, иллаварра ва қизил-ола голштин зотли қорамолларнинг хусусиятлари билан чамбарчас боғланган ҳолда акс этади. [9,35,62,72,100,126,149,167,173]

Асосий белгилари — касалликларга чидамлилиги, сигирларида туғишнинг осон кечиши, пўшtdорлиги ҳисобланади. Бундан ташқари, сутида оксилнинг юкори бўлиши, сут маҳсулдорлигини баландлиги билан ҳам ажралиб туради.

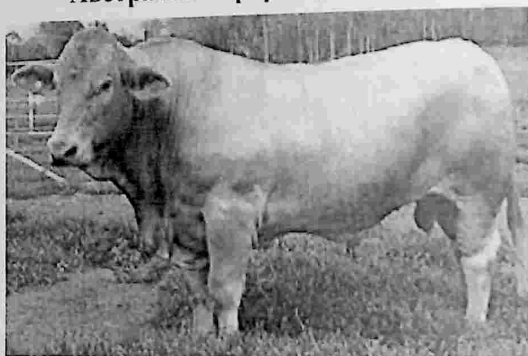
Австралия брангус (Australian Brangus)

Зот Квинсленд
худудида браман
зотини ангус зоти
билан чатиштириб,
1950 йиллар охирида
яратилган.

Зот гўшт
маҳсулдорлик
йўналишида бўлиб, бу
борадаги юқори
кўрсаткичлари хисобланади.

Австралия чарбрей (The Australian Charbray)

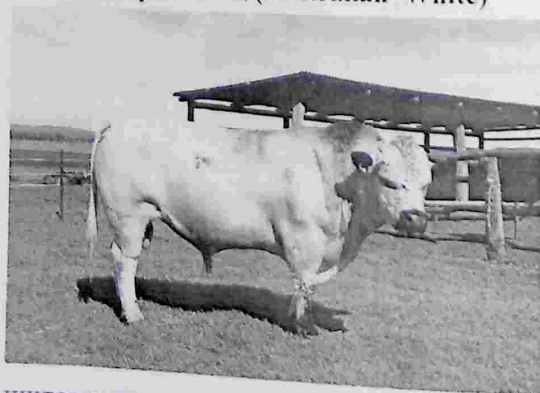

Зот Австралияда
шароле ва зебу браман
зотларини чатиштириб
яратилган. Шароле
зотининг кони 75% ни
ва браман зотиники
25% ни ташкил этади.

Зот гўшт
маҳсулдорлик
йўналишида бўлиб,
гўшт маҳсулдорлик

кўрсаткичлари юқори, Австралиянинг табиий иқлим ва озук
шароитларига тез мослашади. [9,35,62,72,100,126,149,167,173]

Австралия ок (Australian White)

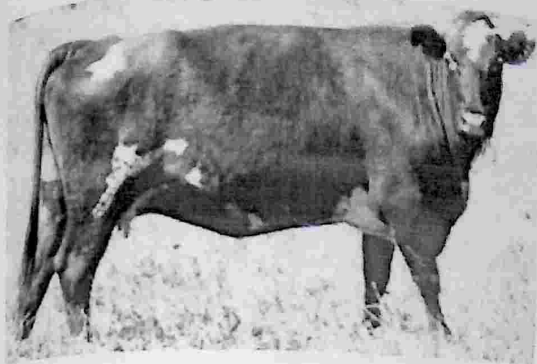

Австралия ок зотини
шакллантириш 1958
йилда Англиядан 3
бош британия ок зотли
таналарини
келтиришдан
бошланган. Улар ўз
навбатида ок тусли
галловей зотли букалар
билан чатиштирилган.

Олиб борилган

ишлар натижасида ок тусли моллар популяцияси яратилган.
Зот гўшт маҳсулдорлик йўналишида бўлади.

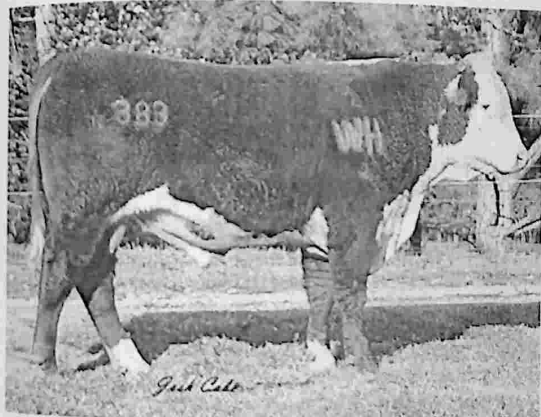
Адаптер (The Adaptaur)

Зот Австралияда
1950 йиллари герефорд
зотини шортгорн зоти
билан чатиштириб
яратилган.

Зот гўшт
маҳсулдорлик
йўналишида бўлиб,
туси кизил. Танасининг
баъзи қисмларида оқ
доғлари бўлади.

Бифмайкер (Beefmaker)

Зот герефорд
зотини симментал зоти
билан чатиштириб
1972 йилда яратилган.
Бунинг учун махсус
ирсий Дастур ишлаб
чиқилган эди.

Ушбу Дастурга
асосан юкори ўсиш
тезлигига эга бўлган,
нимталари катта
ваззли, нимталарида
лахм гўшт ва ёғ

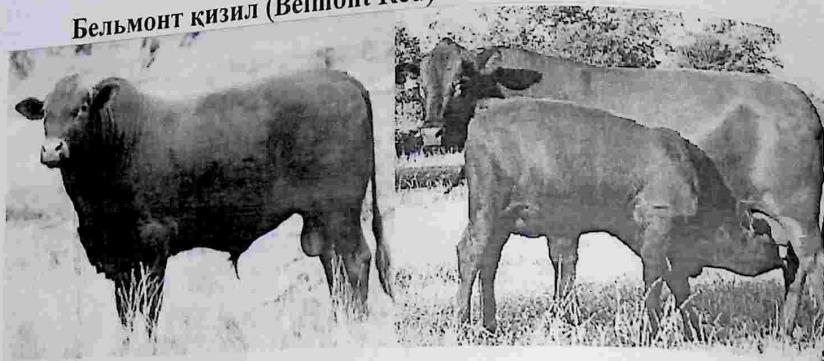
нисбати яхши бўлган, сут маҳсулдорлиги баланд, хар хил
шароитларга мослашувчан зотни яратиш керак эди.

Зот гўшт маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, туси кизил, боши
оқ бўлади. Танасининг пастки қисмида оқ тасмаси бўлиб, оёқлари оқ
бўлади. Қорамоллар тўқол. [9,35,62,72,100,126,149,167,173]

Ўтказилган тадбирлар натижасида 8-авлодда герефорд
зотининг қони 75% ни ва симментал зотиники 25 % ни ташкил этди.

Натижада юкори самарали, озуқа конверсияси баланд, гўшт
маҳсулдорлиги юкори ва маҳсулот бирлигига харажатларнинг
пастлиги билан ифодаланадиган зот яратилди.

Бельмонт кизил (Belmont Red)

Бельмонт кизил зоти бир нечта илмий тадқиқот институтлари ва Рокхемптондаги Хайвонларнинг генетикаси Институтининг Илмий ва саноат тадқиқотлари бўлими (CSIRO) билан ҳамкорликда Квинслендда яратилган.

Зот африкандер зотини герефорд ва шортгорн зотлари билан частиштириб яратилган. Дурагайларида африкандер зотининг қони 50% ни, герефорд зотиники 25% ни ва шортгорнники 25% ни ташкил этади.

Зот гўшт йўналишида бўлиб, туси кизил, қорамоллар тўқол бўлади. Зотни яратишда зебунинг маҳсулдорлигини ошириб, ундаги иссиқ иқлимга ва қон касалликларига бўлган чидамлилигини сақлаб қолиш асосий мақсад қилиб олинган. [9,35,62,72,100,126,149,167,173]

Буларнинг барчаси Австралия ва Африкадаги илмий тадқиқот муассасалари томонидан чуқур ўрганиб чиқилган.

Грейман (Greyman)

Зот 1970 йилда Австралиятининг Квинсленд хурудида мюррей грей ва браман зотларини частиштириб яратилган. Дурагайларида мюррей грей зотининг қони 25 дан 75 % гача бўлиб, қолгани браман зотига тегишлидир.

Зот гўшт маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, туси кўк ва тўқ кўк бўлади. [9,35,62,72,100,126,149,167,173]

Дроугмастер (Droughtmaster)

Зот Австралиянинг иссиқ тропик иқлимли шимолидаги Квинсленд штатида яратилган.

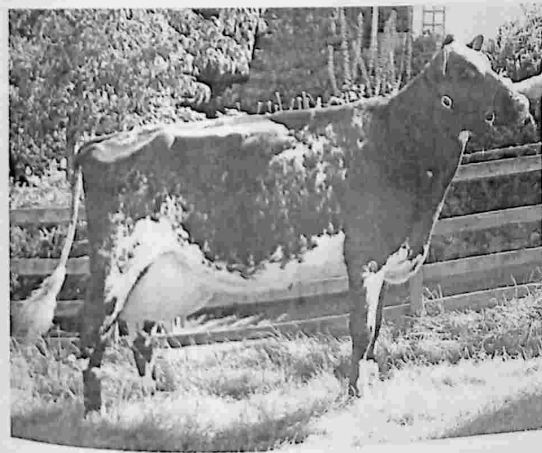
Зот зебу браман зотини шортгорн зоти билан чатиштириб яратилган ва браман зотининг қони 50% ни ва шортгорн зотининг қони 50% ни ташкил этади.

Зотнинг шухрати шунчалик ортдики, бугунги кунда улар Австралиянинг барча ҳудудларида тарқалган, энг йирик популяцияси эса Квинсленд штатида тўпланган.

Зот гўшт маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, туси қизил бўлиб, сариқдан тўқ қизилгача бўлади. Қорамоллар тўқол бўлади.

Қорамоллар иссиқга, қон касалликларига чидамли, сигирларининг пўшторлиги юқори, туғиши осон кечади ва феъли юввош бўлади. [9.35.62.72.100.126.149.167.173]

Иллаварра (Illawarra)

«Illawarra» - сўзи, Австралия аборигенларининг тилида «Сидней жанубидаги ерлар» маъносини англатади. Чорвадорлар янги ерларни ўзлаштиришни бошлаганларида ўзлари билан ҳар хил зотли қорамолларни олиб келишган: узун шоҳли дургхам, қалта шоҳли

дургхам, қизил моллар, айиршир.

Шимолий Ирландия чорвадорлари 1829 йилдан бошлаб сут қорамолчилигига ва бунда номлари келтирилган зотлар негизда иллаварра зотини шаклланишига ҳам асос солишган.

1860 йилда зотнинг Наслчилик китоби очилган ва унга сигирларнинг кўрсаткичлари киритилиб борилган. Уни 1919 йилда чоп этишган.

Зот кўп жихатлари билан сут типигаги шортгорнга ўхшаш бўлиб, 1930 йилда 2 та уюшма бирлаштирилган ва иллаварра зотининг уюшмаси ёки «A.I.S.» тузилган.

Бугунги кунда иллаварра зоти алоҳида сут йўналишидаги зот деб тан олинган.

Туси қизил бўлиб, танасининг баъзи қисмларида оқ доғлари бўлади ва чипор моллар ҳам учраб туради.

Елини ҳажмдор, танасига орқа ва олди томонидан яхши ёпишган, териси юпка, тиғиз, калта ипаксимон жунлар билан қопланган, сут веналари чуқур ва билиниб туради.

Сигирларнинг сут маҳсулдорлиги юқори, сигирларидан лактация даврида ўртача 5000-6000 кг сут соғиб олинади ва сутининг ёғлилиги 3,5% ни ташкил этади. Сигирлар тирик вазни 550 кг, букалариники 800 кг бўлади. [9,35,62,72,100,126,149,167,173]

Мюррей грей (Murray Grey)

Мюррей грей зоти Янги Жанубий Уэльснинг жанубида яратилган. Туси қумушсимон - кўк.

1905 йилда Питер Сазерленднинг фермасида шортгорн зотли сигирларнинг бир қисмини абердин - ангус зотли букалар

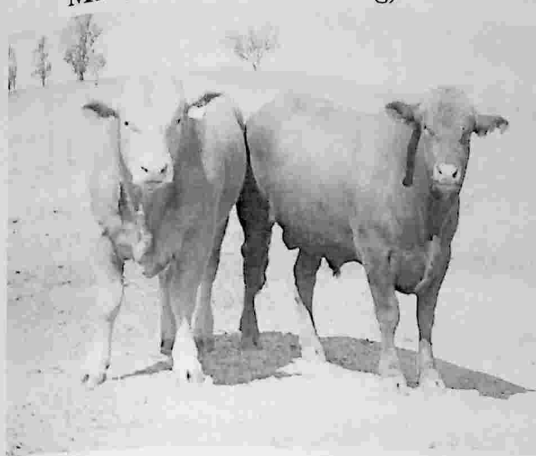
билан чатиштириш ишлари олиб борилган. Бунда баъзи бўзоқлар кўк тусли бўлиб туғилган. Улар ажратиб олинган ва «ўз ичида» урчитиб бошланган.

1940 йилларнинг бошида кўк тусли букалар ангус зотли сигирлар билан чатиштирилган.

1962 йилда 50 та ушбу зотни кўпайтириб келган заводчиклар бирикиб, мюррей грей зотининг уюшмасини ташкил этганлар.

Бўзоқлар туғилганда вазни баланд бўлмайди, сигирларининг оналик хусусиятлари ва сут маҳсулдорлиги юқори бўлиб, бўзоқлари тез етилади. [9,35,62,72,100,126,149,167,173]

Мандолонг (Mandalong)

Зот Мандолонг
парки худудида
яратилган. Зотни
яратишда мураккаб
чатиштириш услубидан
фойдаланилган ва
бунда 5 та зот
ишлатилган: браман,
шортгорн, шароле,
британия ок ва
кианина. Мандолонг
корамоллари сарик —
ола тусли бўлиб, 40 %

корамоллар тўкол бўлади. Улар ўзларида оғир вазнлиликни, бўйдорликни, яйлов шароитларига мослашувчанликни мужассамлаштирган. Сигирларида туғиш осон кечади.

Ёш корамоллар бўрдокиланганда 14-15 ойлигида 500 кг тош босади, гўшт нимталари бир оз ёғ билан копланеди (ёғ миқдори 15 % гача бўлади), гўшти юмшоқ, бошка зотларникига нисбатан гўшти 8-10 % га қиммат сотилади.

Баъзи букачалари онасидан ажратиш пайтида, яъни 8 ойлигидаги вазни 420-450 кг бўлади.

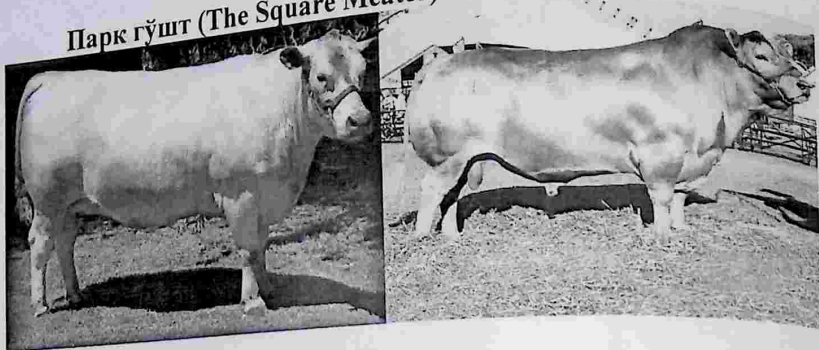
Чорвадорлар шунга асосланган ҳолда соф урчитишни ишлатиб, 5-10 йил мобайнида 8 ойлигида букачаларни вазнини ўртача 400 кгга етказадиган хусусиятини такомиллаштиришга ҳаракат қилмоқдалар. Бу эса букачаларни онасидан ажратибок кўшимча харажат қилмасдан уларни гўштга топшириш имконини беради.

Бугунги кунда бу зот Океания давлатларида, Шимолий ва Жанубий Америка, Европа давлатларида ва Хитойда кенг тарқалган.

Мандолонг зотининг конида зебу булганлиги боис улар кана ва бошка ҳашоратларнинг чакишига чидамли бўлиб, кон касалликлари билан касалланмайди.

Корамолларнинг гўшт махсулдорлиги юкори бўлиб, дағал озуқаларни яхши ўзлаштиради. [9,35,62,72,100,126,149,167,173]

Парк гўшт (The Square Meater)

Ушбу зот мюррей грей зотидан келиб чиккан бўлиб, ушбу зот қорамоллари орасидан паст бўйлиларини танлаш йўли билан яратилган. [9,35,62,72,100,126,149,167,173]

Сидней шаҳри яқинида жойлашган Мандолонг парки ҳудудида урчитиладиган қорамоллар негизида наслчилик ишлари олиб борилган ва 1990 йилда алоҳида зот сифатида тан олинган.

Қорамоллар паст бўйли бўлиб, гўшт йўналишида бўлади.

Тасмания кўк (The Tasmanian Grey)

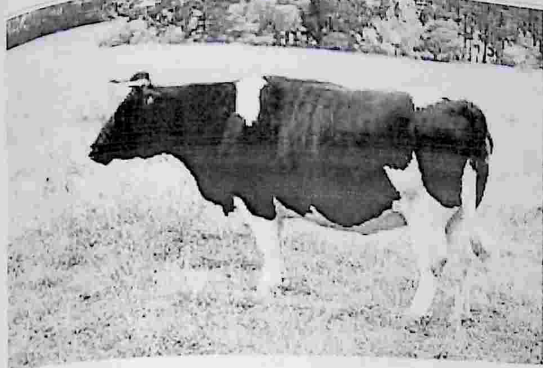

Зот Тасмания оролида 1930 йилда яратилган.

Зот ангус зотли букаларни сут йўналишидаги шортгорн зотли сигирлар билан чапиштириб яратилган. Туғилган дурагай бўзокларнинг ичида кўк туслилари ажратиб олинган ва улар «ўз ичида» урчитилган. [9,35,62,72,100,126,149,167,173]

1960 йилда алоҳида зот сифатида тан олинган.

Эндерби исланд (Enderby Island)

кетилган, чунки улар оролдаги ўсимликлар дунёсини тўлик еб тугатган эди. [9,35,62,72,100,126,149,167,173]

1990 йилларнинг ўртасида Эндерби оролида 1 бош сигир тирик қолган. Ушбу сигир Янги Зеландияга олиб келинган ва уни кўпайтириш чоралари кўрилган. 2002 йилдан бошлаб уларни урчитиш ишлари бошлаб юборилган. Эндерби ороли қорамолларининг туси қора-ола бўлиб, улар кўпроқ Шетланд оролларидаги қорамолларга ўхшаб кетади.

Эндерби оролига 1800 йиллар бошида кит овчилари шортгорн қорамолларини ўзлари билан олиб келишган ва улар маҳаллий худуд шароитига тез мослашиб кетди. 1980 йиллар ўрталарида қорамоллар оролдан умуман чиқариб

Қора балди (Black Baldy)

Ушбу зот герефорд зотини абердин-ангус зоти билан чатиштириб яратилган.

Австралия ва Янги Зеландия худудида тарқалган.

Зот гўшт махсулдорлик йўналишида бўлиб, гўштининг сифати

юқори бўлади. Туси қора бўлиб, танасининг пастки қисми ва бошида оқ доғлари бўлади. [9,35,62,72,100,126,149,167,173]

11. Африка қорамол зотлари

Африка — Евроосиёдан кейин аҳолисининг сони ва майдони бўйича дунёдаги иккинчи китъа ҳисобланади. Африка китъасининг майдони (ороллар билан биргаликда) - 30 221 532 км². Африкага ер шари майдонининг 6% и ва курукликнинг 20,4% и тўғри келади. Африка аҳолиси 1 037 694 509 кишини (2011 йил) ташкил этади ва дунё аҳолисининг 14% ушбу китъада яшайди. Қитъада 62 та (шундан 54 таси мустақил) мустақил давлатлар ва колониялар мавжуд. Булар қаторига 10 та ороллардаги, 16 та китъа ичидаги ва 36 та денгиз ва океанларга тўғридан-тўғри чиқиш имкони бор бўлган давлатлар киради. Африка китъаси 4 та регионга бўлинади: Шимолий, Жанубий, Ғарбий ва Шарқий. [5,9,15,37,47,69, 77, 103,105,126,149,167]

Қитъа шимолда Ўрта ер денгизи, шимолий-шарқда Суэц канали ва Қизил денгиз билан, шарқ ва жанубий-шарқда Ҳинд океани, жанубий - ғарбий, ғарбий ва шимолий - ғарбий томонида Атлантик океани билан ўралган.

XX асрнинг иккинчи ярмида китъа аҳолиси тез суръатлар билан ўсиб бошлади ва 1980 йилларга келиб дунёдаги энг катта ўсишига олиб келди — бир йилда 2,9-3,0%.

Африка учун туғишнинг баландлиги хосдир. Ижтимоий-иқтисодий шароитларни ва тиббий хизмат кўрсатишнинг яхшиланиши натижасида ўлим, айниқса болалар ўлими кескин камайди. Болалар ўлимининг камайиши ва туғишлар сонининг ортиши аксарият давлатларда аҳолининг ўсиш суръатларини баландлигини таъминлайди. Аҳолини ўртача тигизлиги китъада унчалик катта эмас ва 1 кв.кмга 22 та одам тўғри келади. Энг тигиз яшайдиган ҳудуд бу Маврикий ороллари бўлиб (1 кв.кмга 500 та одам тўғри келади), энг сийрак ҳудуд бу Сахара чўли ва Суахель ҳудуди ҳисобланади. Аҳолининг энг кўп тўпланган ҳудудларига деҳқончилик ривожланган давлатлар (Нил дарёсининг бўйлари, шимолий қирғоқлари, Нигерия) ёки саноати ривожланган давлатлар киради («мисс тасмаси», ЖАРнинг саноат районлари).

Африка иқтисодиёти учун типик бўлган хусусиятлар қўйидагилар ҳисобланади:

- а) кўп жихатлилик;
- б) иқтисодий ривожланишнинг паст даражаси;
- в) аксарият давлатларнинг иқтисодиётининг аграр характерга эга эканлиги;
- г) кишлоқ хўжалигида маҳаллий талабларни кондирадиган натурал ва майда товар хўжаликлари билан товар-экспорт

муносабатларида фаолият юритадиган хўжаликларни кескин ажралиб туриши;

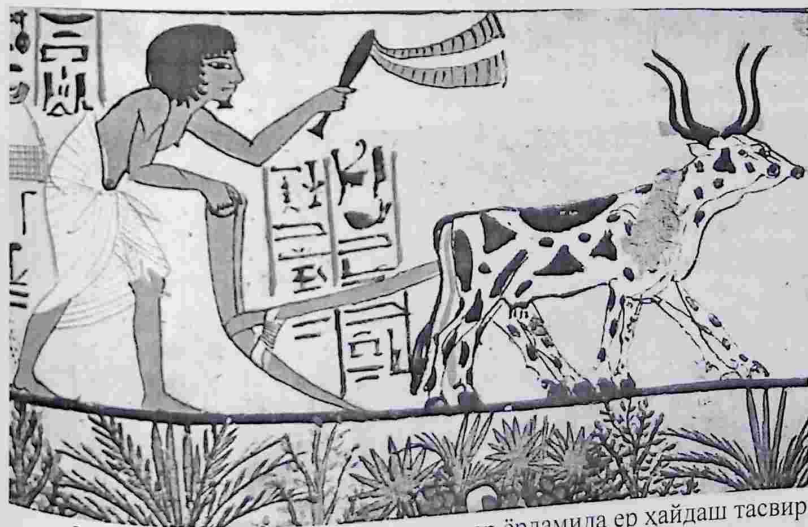
- г) кишлок хўжалигида монокультура сиёсатини тарқалганлиги;
- д) саноатда тоғ-кон саноатининг ривожланганлиги.

Кишлоқ хўжалиги

Африка — тропик деҳқончилик хом ашёсини етказиб берадиган китъа ҳисобланади: какао, ер ёнғок, пальма ёғи, зираворлар. Шу билан бирга, кўплаб давлатларнинг иқтисодиётининг ривожини аҳолисининг ўсишидан ортда қолиб, уларни етарли даражада озик-овқат билан таъминлашни уддалай олмаяпти.

Африка кишлок хўжалигида мавжуд ер майдонларининг 1/3 қисми ишлатилади. Қитъанинг 7% майдони кишлок хўжалиги экинлари ва кўп йиллик дарахтлар билан банд, 24 % и эса яйлов сифатида ишлатилади.

Африкадаги асосий бошоқли экинларга: сўли, сорго, маккажўхори, шоли, бўғдой, арпа киради, илдизмевалиларга: маниок, батат, ямс, тара киради, мевалиларга: банан (экваториал ва субэкваториал ҳудуд), хурмо (чўл пастликлари) ва ёғ пальмаси (тропиклар), зайтун (субтропиклар). Плантация хўжаликлари Африкада яхши ривожланган, лекин Лотин Америкаси ва Жанубий-Шарқий Осиёдагидек эмас. Тропик зонада алоҳида плантациялар шаклланган, холос.

22-Расм

Мисрда қорамоллар ёрдамида ер ҳайдаш тасвири

Чорвачилик

Африкада дунё чорва молларининг энг катта қисми тўпланган. Қитъада 192 млн. бош қорамол, 210 млн. бош қўйлар, 176 млн. бош эчкилар, 14 млн. бош туялар урчилади. Бирок тармоқда чорва молларининг махсулдорлиги ниҳоятда пастлигича қолмоқда.

Чорвачиликнинг қолоклиги —бу ишлаб чиқариш даражасининг ва товарлигининг пастлиги бўлиб, кўп ҳолларда бу чорвадор қабилаларнинг ҳаёт тарзи билан изоҳланади.

Африка китъаси ҳайвонларни хонакилаштириш жараёни бошланган марказлардан биридир.

Инсонлар ҳайвонларни хонакилаштириш жараёнида уларни ичида танлаш ишларини олиб борганлар ва бу мол эгасининг эҳтиёжига боғлиқ бўлган. Баъзан, маҳаллий шароитга мослашиш учун табиий танлаш ҳам амалга ошган. Бошланғич даврда ҳайвонларни урчитиш улардан керакли бўлган махсулотни ёки хизматларни олишга ҳамда ижтимоий-маданий талабларни қондиришга (мисол учун, диний, эстетик) қаратилган.

Бугунги кунда Африкада 180 та қорамол зотлари, шундан 150 таси абориген зотлар ва 30 та яқин даврда яратилган ва четдан келтирилган зотлар урчилади (Rege, 1993; Rege et al., 1999).

Бирок, аксарият зотларни ирсий фаркланиши чуқур ўрганилмаган ва келгусида қорамолларни африка популяцияси ёки экотиплари деб юритилса мақсадга мувофиқ бўлар эди. Фенотипик жиҳатдан африка қорамолларининг аксарияти зебу (*Bos indicus*) қорамоллари қаторига киради (Hanotte et al., 2000). Улар маҳаллий шароитга мослашган бўлиб, бу шароит маданий зотлар учун оғир шароит ҳисобланади (мисол учун, юқори ҳаво ҳарорати, қурғоқчиликни ўзоқ давом этиши, касалликларнинг кўплиги).

Африка таурин қорамоли *Bos taurus* (калта шохли қорамоллар) бугунги кунда фақат Ғарбий Африкада учрайди, қайсиқим уларни зебу билан чатиштириб олинган дурагайлари китъанинг барча ҳудудларида кенг тарқалган ҳамда уларнинг популяцияси абориген зотларниқидан анча кам. [5,9,15,37,47,69, 77, 103,105,126,149,167]

Бундан ташқари, зебунинг санга ва зенга типлари ҳам кенг тарқалган бўлиб, улар маҳаллий қорамолларни зебу билан чатиштириб олинганларини —санга дейишади ҳамда зебу билан сангани чатиштириб олинган дурагайлари зенга дейишади, бунда охиргисида зебунинг ирсияти кўпроқ ўтган бўлади (Rege, 1999).

Таъкидлаш керакки, барча африка қорамолларининг геномида таурин қорамолларининг митохондриял ДНКси мавжуд бўлиб, бошқа сўз билан айтганда улар соф зебу (*Bos indicus*) эмас.

Ёввой тур (*Bos primigenius*) барча таурин корамолли ва зебунинг аждоди ҳисобланади (Edwards et al., 2007).

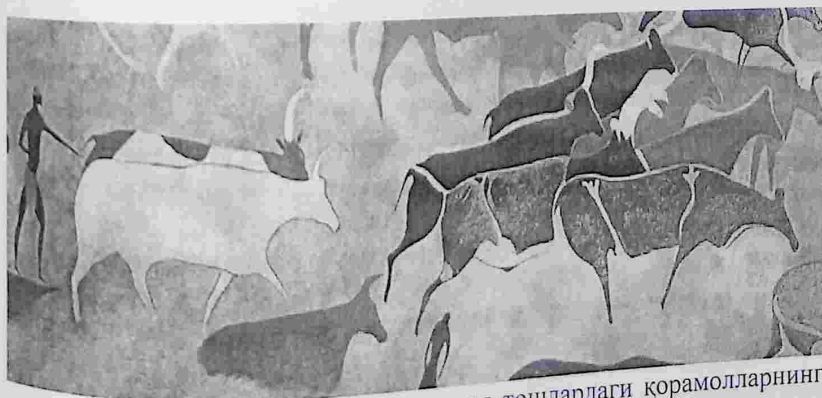
Bos taurus ва *Bos indicus*ни умумий ёввойи аждодидан ажралиши бундан 2 миллиондан 330 000 йиллар олдин бошланган (Hiendleder et al., 2008, Ajmone-Marsan et al., 2010).

Ҳозиргача номаълум, африка корамолли Африка китъасида хонакилаштирилганми ёки йўқми? Бошида таҳмин қилинганки, бу молекуляр далиллар, яъни африка корамоллидаги митохондриял ДНКсида «ягона» D-арконли гаплогрухуни борлиги (Loftus et al., 1994) ва Сахара чўлининг шаркида қадимий корамолчиликнинг археологик қолдиқларини топилганлиги асос бўлган (Wendorf and Schild, 1994).

Шунга қарамайдан, корамолларнинг митохондриял ДНКсидаги гаплогрухлар қайтарилишининг яқинлиги (Troy et al., 2001) ва яқинда аниқланган корамолларнинг митохондриял ДНКларининг тўлиқ қайтарилиши ўртасидаги ўхшашликлар (Bonfiglio et al., 2012) кўрсатдики, бу митохондриял қайтарилишлар Яқин Шарқ корамолларининг ДНКсининг митохондриял хилма-хиллигига яқин эканлигини ҳамда бу оналик митохондриялар корамолларни хонакилаштириш марказларидагига ўхшашлигини тасдиқламақда.

Археологик ва молекуляр маълумотлар Африка корамолларининг тарихи ва миграцияси тўғрисида хулоса қилишга имкон беради.

*Bos taurus*нинг ёввойи аجدодлари Африка корамоллининг энг биринчи шакллари бўлган, бу ҳолат археологик далиллар ва расмлар билан тасдиқланади (мисол учун, Сахарадаги қоя тошлардаги) (Blench and MacDonald, 2000). (23-расм)

23-Расм Африкада топилган қоя тошлардаги корамолларнинг расмлари

Балким, олдин узун шоҳли қорамоллар яратилган бўлиши мумкин, сўнгра калта шоҳли моллар, тахминан 2500 йилдан кейин (Epstein, 1971; Rege, 1999).

Зебу қорамоллари Африкада эрамиздан олдинги 2000 йилларда топилган.

Африка қорамолларининг асосий гуруҳлари

Маҳаллий Африка қорамолларини 4 та гуруҳга ажратиш мумкин: калта шоҳли *Bos Taurus*, ўрқачли *Bos indicus*, санга (африка калта шоҳли *Bos taurus* × ўрқачли *Bos indicus*) ва зенга, санга × зебу дурагайи. [5,9,15,37,47,69, 77, 103,105,126,149,167]

Буларга қўшимча қилиб уларни маданий қорамол зотлари билан чатиштириб олинган зотларини ҳам қўшиш мумкин (Rege and Tawah, 1999).

Африка *Bos taurus* қорамоллари 2 та гуруҳдан иборат: калта шоҳли тор пешонали ва узун шоҳли. Улар асосан Ғарбий ва Марказий Африка ҳудудида урчилади. Бу иккала гуруҳ қорамолларининг танаси йирик эмас ва тропик районлардаги зебу қорамолларининг маҳсулдорлигидан паст бўлади (Rege, 1999).

Бирок, улар иқлим шароитларига мослашиш бўйича тақрорланмас адаптацион хусусиятларга эга (Hansen, 2004) ва ҳар хил эндемик касалликларга ўта чидамли бўлишади (Murray et al., 1984; Mattioli et al., 2000). Бу адаптацион хусусиятлардан бири-бу трипаносомоз касаллигига чидамлилиги ҳисобланади (Roberts and Grey, 1973).

Трипаносомоз-бу паразитар касаллик бўлиб, *Trypanosoma* sp. инфекцияси цеце пашшаси томонидан тарқатилади.

Зебу (*Bos indicus*) бу Африкада энг кўп тарқалган қорамол тури ҳисобланади. Уларнинг елкасида ёғли ўрқачи бўлиб, кўкрак ости кучли ривожланган бўлади.

Зебу одатда трипаносомозга чидамсиз бўлади (Murray et al., 1982), бироқ *Oma Boran* зотида чидамлилиқ хусусияти аниқланган (шаркий-африка зебу зоти). (Njogu et al., 1985).

Улар маҳаллий шароитнинг қуруқ иқлимига ва юқори ҳароратига мослашган бўлиб, *Bos Taurus* қорамолларига нисбатан қон паразитар касалликларига чидамлилиги баланд бўлади (Mattioli et al., 2000).

Африка зебу қорамоллари Африканинг ғарбий ва шаркий қисмида кенг тарқалган.

Цеце пашшаси бўлмаган ҳудудларда улар танасининг йирик бўлиши ва юқори маҳсулдорлиги билан маҳаллий фермерлар учун мос келди ҳамда кенг тарқалишини сабабларидан бири ҳисобланади.

Санга зебулари қорамолларнинг оралик типи бўлиб, *Bos taurus* ва *Bos indicus*ларнинг дурагайи ҳисобланади. Уларда ўркачи бўлиб, лекин у гавданинг бўйин-кўкрак қисмида эмас, балки кўкрак қисмида жойлашган бўлади.

Бу қорамоллар Африканинг шарқий ва жанубий қисмларида ўрчилади ва иқлимнинг кескин шароитларига мослашган бўлади (Окелло и Сабити, 2006).

Маълумки, санга қорамоллари эраизнинг 700 йилларида *Bos taurus* қорамолларини зебу билан чатиштириб олинган (Hanotte et al., 2002). Санга қорамолларини янгидан яратилган зебулар билан чатиштириш асосида зенга номи билан аталадиган янги қорамол турини яратишга асос бўлди (Rege, 1999). Зенга типи Африканинг шарқида топилган.

Африка қорамолларининг ирсий хилма-хиллиги юкори бўлишига қарамасдан уларнинг популяциялари ва зотлари йўқолиб бормокда. Rege (1999) маълумотларига кўра, 22% африка қорамол зотлари XIX асрда йўқолиб кетган, 32% и эса йўқолиш арафасида (Rege, 1999).

Бундан ташқари, йўқолиш хавфи остидаги зотларнинг популяцияси 1000 бошдан кам бўлиб, булар каторига митти мугуру қорамолларини, мкалама дун (кичик шарқий африка зебуси), паре (кичик шарқий африка зебуси), чагта (кичик шарқий африка зебуси), бария (кичик шарқий африка зебуси), нконэ (жанубий африка санга зоти), педи (жанубий африка санга зоти) ва шанган (жанубий африка санга зоти) киритиш мумкин (Rege, 1999).

Африка қорамоллари ажралиб турадиган адаптацион хусусиятларига эга. *Bos taurus* ва *Bos indicus* қорамолларининг эволюцион ривожланиш тарихи тўқима хужайраси ва физиологик даражада иссиқликка чидамлилиқни шакллантирган (Hansen, 2004).

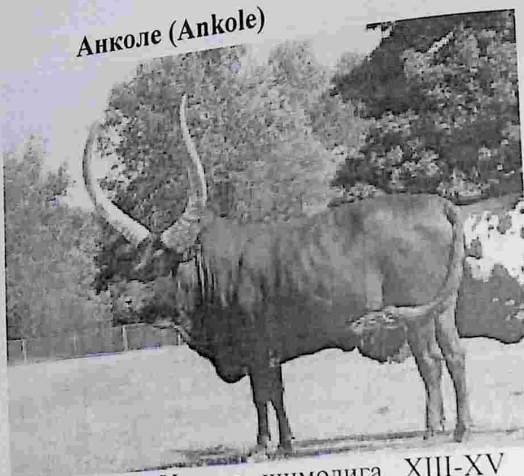
Bos indicus қорамоллари иссиқлик стресси пайтида тана ҳароратини самарали равишда бошқара оладилар ва жазирама иссиқга *Bos taurus* зотларига нисбатан яхши мослашган бўлади (Hansen, 2004).

Бундан ташқари, зебу ва зенга қорамоллари оғир иқлим шароитларига мослаша оладилар ва бу ўзок давом этган эволюцион ривожланиш натижасида шаклланган.

Мисол учун, қарамажонг зебу қорамоллари (йирик шарқий африка зебу зоти) Угандада курук иқлимга мослашган бўлиб, икки кунда бир марта сув ичса бўлади (Thomas, 1943).

Туркана (йирик шарқий африка зебу зоти) қорамоллари Кениянинг камбағал яйловларига, сувсизликка чидай олади ва ўзок масофаларни босиб ўта олади (Rege et al., 2006).

Анколе (Ankole)

Қўйидаги
билан ҳам аталади:
Ankole longhorn,
Bahema, Bashi, Kigezi,
Watusi.

Анколе
корамоллари шарқий
Африканинг Мобуту
кўлидан Танганика
кўлигача бўлган
худудда тарқалган.
Маълумки, бу

корамоллар Уганда шимолига XIII-XV асрлар оралиғида ҳамит кабилалари томонидан олиб келинган.

Анколе корамолларини цеце пашшасининг чақишига чидай олмаганлиги боис кабилалар ва уларнинг моллари жанубга қараб кўчишга мажбур бўлишган. [5.9.15.37.47.69. 77. 103.105.126.149.167]

Хима ёки байма кабилалари Кения, Танзания ва Угандадаги Виктория кўли атрофларига кўчишган. Ватуси ёки тутсилар эса Руанда ва Бурунди худудида қолишган, шунинг учун бу корамоллар Зоир давлатининг кўллари атрофида тарқалган.

Бу кабилаларда корамоллар уларнинг шохининг катталигига қараб танланган. Соф зотли анколе корамолларининг боши ўртача катталиқда, бўйини калта, кўкрак ости чуқур ва танаси тор бўлади. Ўркачи бўйин-кўкрак қисмида жойлашган, кичкина ва сигирларида билинар-билинемас бўлади. Сигирларининг елини кичкина.

Сигирларни соғиш бу - маросим, қон чиқариш эса - оддий ҳолат ҳисобланади. Кўплаб кабилалар молларни оғир ишларни бажаришда ишлатишади, гўшт учун урчитилмайди. Асосан корамоллар салобатли бўлганлиги учун маросим хайвони сифатида қадрланади. Зот санга типига кириб, туси кизил бўлади, баъзан сарик-ола, қора ва чипор тусилари ҳам учраб туради. Ушбу зот АҚШда анколе-ватуси зотини яратишда фойдаланилган.

Зотда 3 та гуруҳи мавжуд:

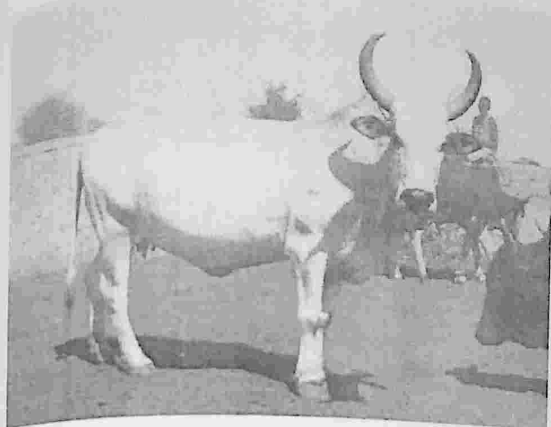
1.Бахима - Шимолий Кивудаги Эдвард ва Амин кўллари атрофида топилган;

2.Баши - Жанубий Кивуда, Киву кўли атрофида тарқалган;

3.Тутси - Бурундида, Танганика кўлининг шимолий худудида тарқалган. Кигези гуруҳи (Mason томонидан ўрганилган, 1995) кам учрайди.

Бахима корамолларининг шохи калтарок, энг катта ўлчамдаги шохлар тутси гуруҳидаги корамолларда бўлади.

Анколе х зебу (Ankole x zebu)

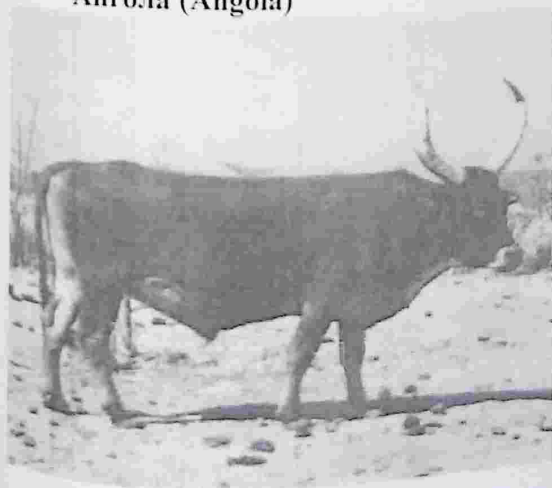

Зот анколе
қорамолларини зебу
билан чатиштириб
яратилган.

Алюр (Alur)

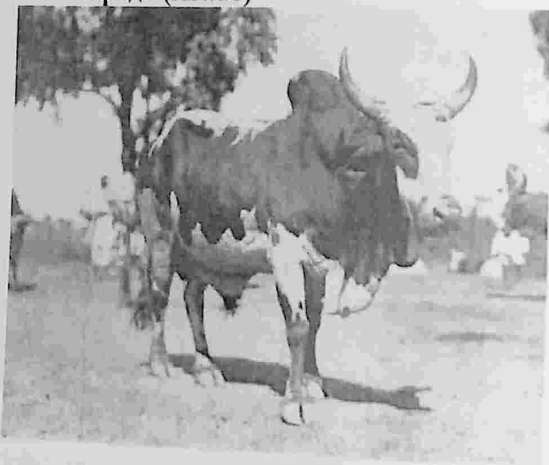
Ангола (Angola)

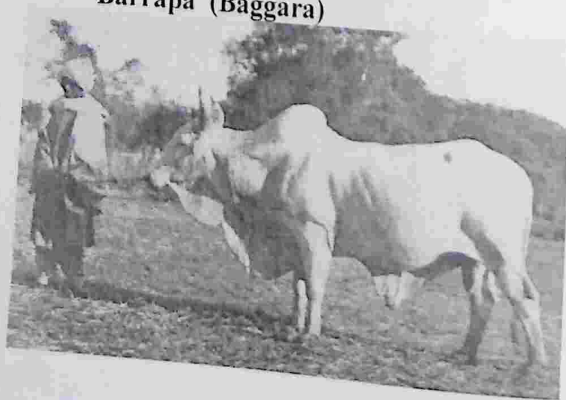
Араб қорамоллари (Arab cattle)

Арадо (Arado)

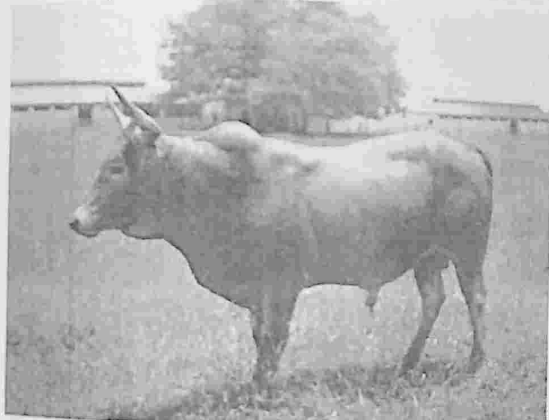
Баггара (Baggara)

Басуто (Basuto)

Баротзе (Barotse)

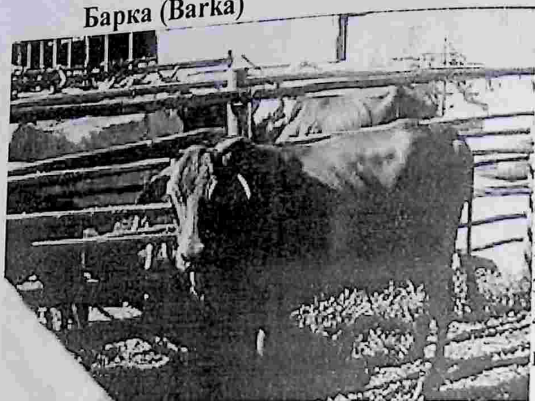

34. Barotse bull at Marabou, Northern Rhodesia

Баланд тоғ қорамоллари (Highland type cattle)

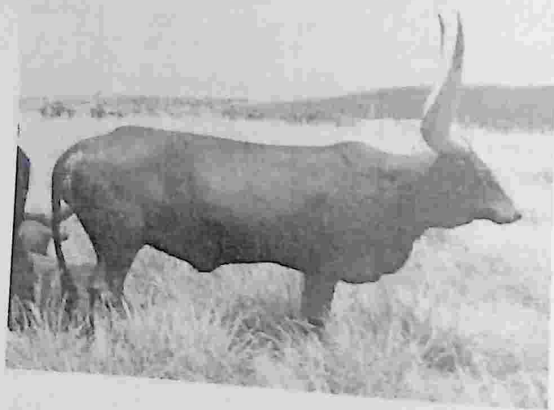
Барка (Barka)

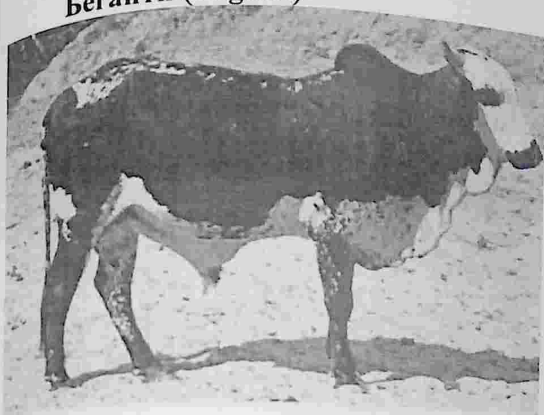
Қўйидаги ном билан ҳам аталади: vegait
Барка зоти ғарбий
Эритрея ҳудудларида тарқалган ва Шимолий Судан қорамоллар гуруҳига киради. Ушбу зот Эфиопияда тарқалган 4 та қорамоллар зотига киради.

Сут ва гўшти учун урчитилади. Туси ок бўлиб, қора доғлари ёки белгилари бўлади. Баъзан қизил тусли қорамоллар ҳам учраб туради. Қорамоллар шохли бўлиб, баъзилари тўкол бўлади. [5,9,15,37,47,69, 77, 103,105,126,149,167]

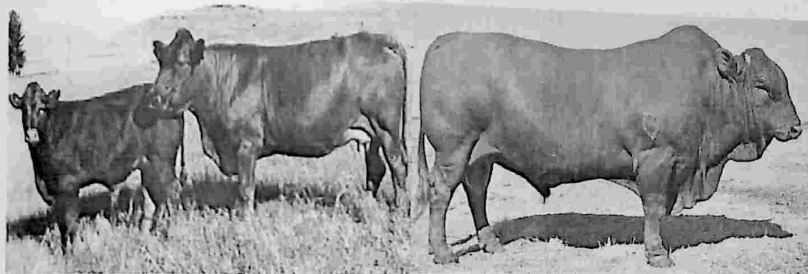
Бахима (Bahima)

Бегайти (Begaite)

Бонсмара (Bonsmara)

Бонсмара зоти Жанубий Африка давлати олимларининг илмий-техникавий ишланмалари асосида яратилган. Бугунги кунда Африкада кенг тарқалган зотлардан ҳисобланади.

Иккинчи жаҳон уруши арафасида ғўштга бўлган талабнинг ортиши оқибатида Трансвааль ва Натальнинг яйловларидан самарали фойдалана оладиган қорамол зотини яратиш талаб этилди.

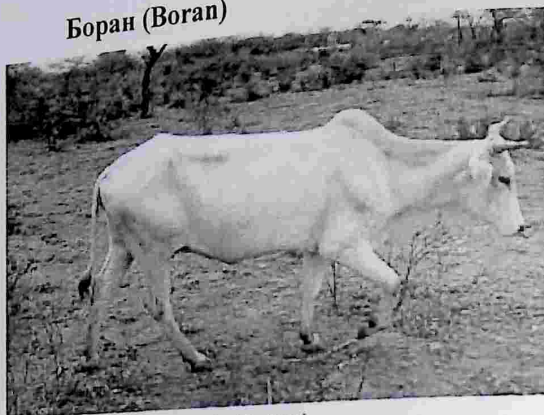
Африкандер зоти талабга жавоб бермасди, чунки ёш моллар кеч етилар эди, Европа зотлари эса асраш шароити ва касалликларга чидамас эди, ўз-ўзидан тез етилувчан ва маҳаллий шароитга мослаша оладиган қорамол зоти талаб этилар эди.

Мара ва Мессинадаги тажриба фермаларида (ЖАР) герефорд ва шортгорн зотли букалар билан африкандер зотли сигирлар частиштирилди. Қонида $\frac{5}{8}$ нисбатда африкандер зоти ва $\frac{3}{8}$ нисбатда герефорд ёки шортгорн зотининг қони бўлган дурагайлар олинди.

Биринчи натижалар ижобий бўлиб, букачалар онасидан 240 кунликда ажратилганда 195 кг тош босишган (ишлатилган зотларга нисбатан 20% га кўп). Бўзоқларнинг ўлими британия зотларига нисбатан анча камайган. 20 йиллик олиб борилган ишлардан сўнг алоҳида зот сифатида тан олинган. [5,9,15,37,47,69, 77, 103,105,126,149,167]

Туси қизил бўлиб, қорамоллар тўкол бўлади.

Боран (Boran)

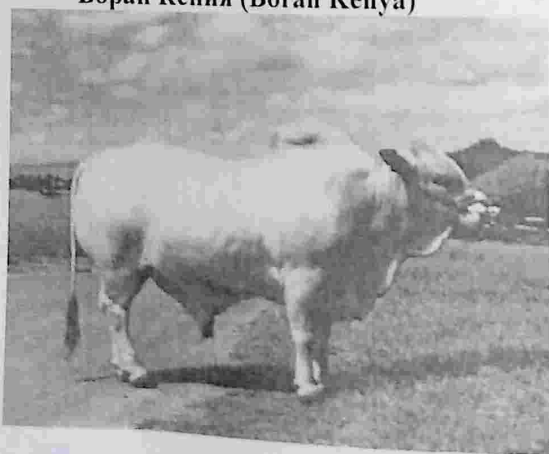
provided by Dr Alberto Zorloni

Зот
худудиди
Эфиопия
асосиди
Ушбу
қорамоллар
Эфиопия,
Кения ва
жанубий -
Сомалининг
ғарбий
худоудларида
тарқалган.

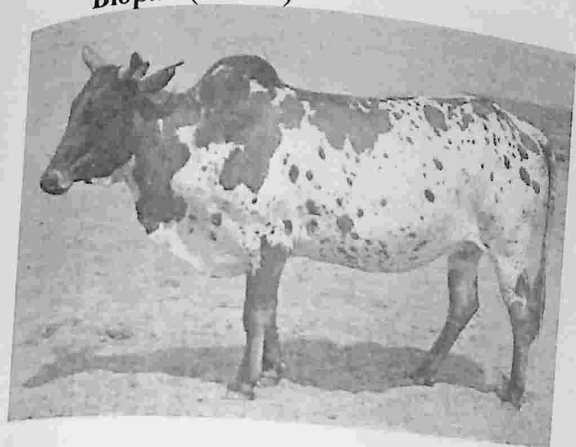
Боран зоти қалта
шоҳли зебуларнинг
шарқий африка типига мансуб бўлиб, асосан гўшт учун урчитилади.

Боран қорамоллари ўртача тана тузилишига эга бўлиб, иссиққа, каналарнинг чакишига ва кўз касалликларига чидамли бўлади. Моллар сифати паст озукани ҳам ҳазм қила олади ва сувсизликка чидайди. Сигирлари пўшtdор, эрта етилади, феъли юввош бўлади. Туси оқ ёки кўк бўлади, қизил ва чипор туслилари ҳам учраб туради. Буқаларининг танасида қора белгилари бўлади. [5,9,15,37,47,69, 77, 103,105,126,149,167]

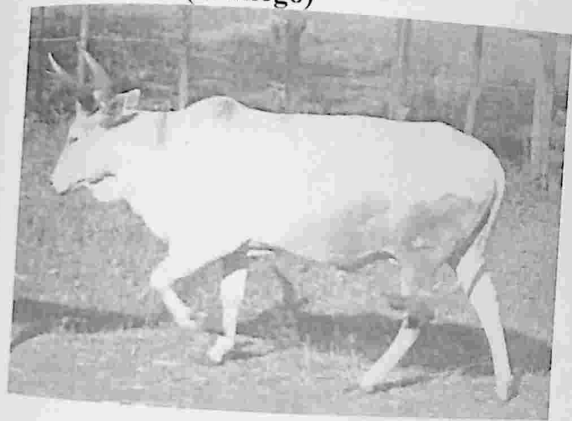
Боран Кения (Boran Kenya)

Бюрао (Burao)

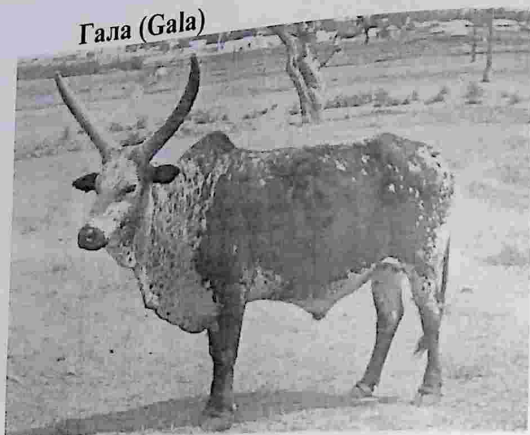
Валего (Wallego)

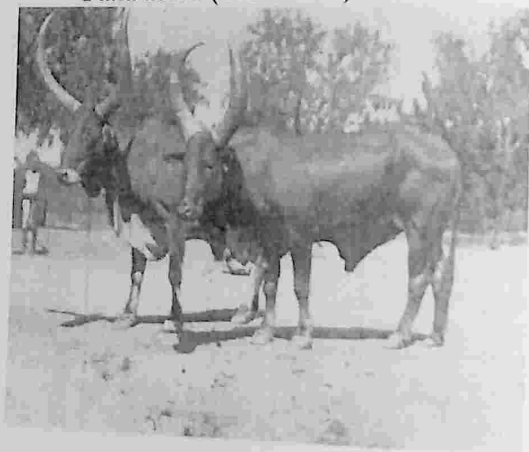
Вагуси

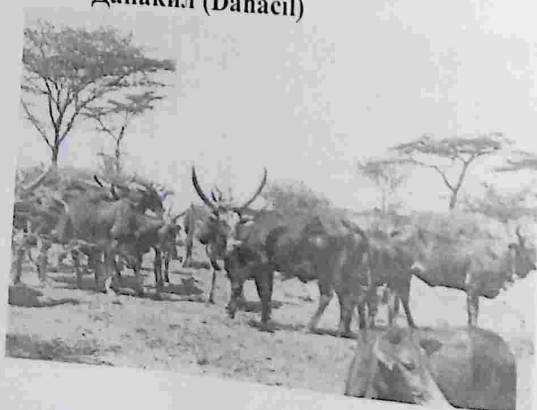
Гала (Gala)

Гала азебо (Gala azebo)

Данакил (Danakil)

Дамиетта (Damietta)

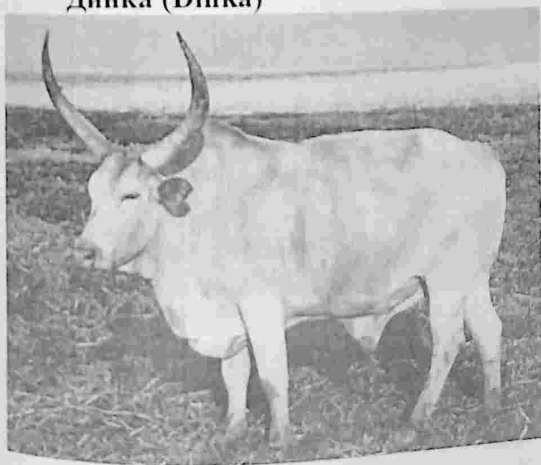
Кўйидаги ном
билан ҳам аталади:
Domietta,
Domyati,
Dumyati.

Дамиетта зоти Нил
дарёсининг шимолий-
шарқий қисми ва Ўрта ер
денгизи қирғокларига
яқин ҳудудларда
тарқалган.

Зот тана тузилиши
ва туси бўйича хилма-хил бўлиб, ҳудуд учун сут йўналишидаги
қорамоллар сифатида аҳамияти катта. [69, 77, 103, 105, 126, 149, 167]

Зот Суриядаги сими зотига ўхшаб кетади, лекин ингичка ва тик
ўсувчи шохлари билан ажралиб туради. Туси кизил бўлиб,
танасининг баъзи жойларида оқ доғлари бўлади.

Динка (Dinka)

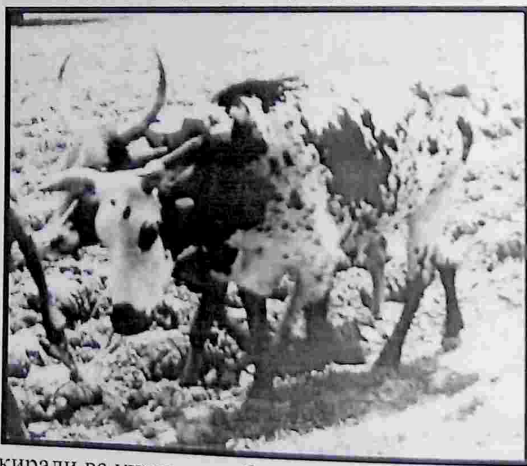

Дракенсбергер (Drakensberger)

Дракенсбергер
зоти 1947 йили
ЖАРда юйс, кемп ва
кора (Tintern Black)
зотларини
чатиштириб
яратилган.

Джали қорамоллари (Djali Cattle)

Зот Буркина -
Фасо давлатининг
шимолий - шарқий
худудидаги Нигер
дарёсининг бўйларида,
Бенин давлатининг
шимолида ва
Нигериянинг шимолий
- ғарбий худудларида
тарқалган.

Джали зоти
ғарбий африка зебу
қорамоллари типига

киради ва унинг келиб чиқиши ўрганилмаган.

Тахмин қилинишича, ғарбий африка калта шохли калта бўйли (митти) зебуларидан келиб чиққан ва у калта шохли зебу ва таурин қорамолларини чатиштириб олинган дурагайи ҳам бўлиши мумкин.

Ғарбий Африкадаги бошқа зотларга нисбатан зебунинг ирсий таъсири юқори бўлиши мумкин. [69, 77, 103, 105, 126, 149, 167]

Моллар жуссаси ўртача катталиқда, шохлари лирасимон шаклда бўлади. Туси қора-ола чипор бўлади.

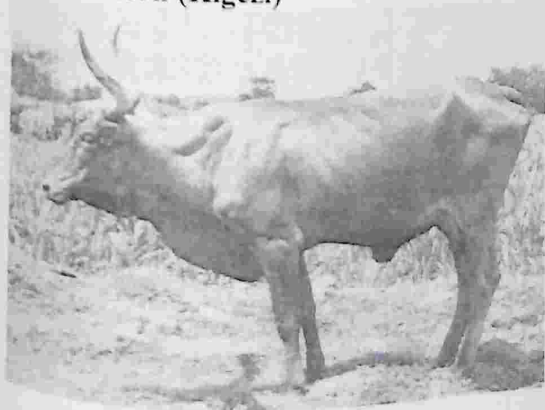
Занзибар корамоллари (Zanzibar cattle)

Карамажонг корамоллари (Karamajong cattle)

Кизегн (Kigezi)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Kouri, Baharié, Buduma, Budduma, Budumu, Boudouma, Chad, Dongolé, Kuburi, White Lake Chad.

Зот Камерун, Чад, Нигер ва Нигерия давлатларидаги Чад кўлининг бўйларидаги худудларда тарқалган.

Улкан лирасимон шаклдаги шохлар ушбу зотни ажратиб турадиган белгиси

тгли корамоллар ҳамит кабилаларининг узунлиги бўлиб чиққан ва будума ҳамда кури кабилалари тартирилган.

а корамолларни шохининг ҳолатига қараб тақсирла ёки ярим ой шаклида бўлади. Баъзан 130 смни ва диаметрида 55 смни ташкил қилади [149,167]

шохларнинг ноксимон шаклда бўлишидир. Булар ҳар хил шаклда ва ўлчамда бўлиши ҳам

Қорамоллар подаси 30 бош сигир ва 1 бош букадан иборат бўлиб, улар сут учун урчитилади. Моллар соатлаб сувда бўлишади, ўтларини териб озикланишади. Шохлари уларни чўкиб кетишдан ҳимоя қилиб деб ҳисоблашади.

Зот сувли ҳудудга мослашган бўлиб, яшаб турган жойидан қайта жойга кўчирилса асрашда қийинчиликлар келиб чиқади. Қуёш нурлари таъсирига чидамсиз бўлиб, сувда чумилиб туриши шарт. Ўтда уларни ишчи ҳайвони сифатида ишлатиш мумкин эмас.

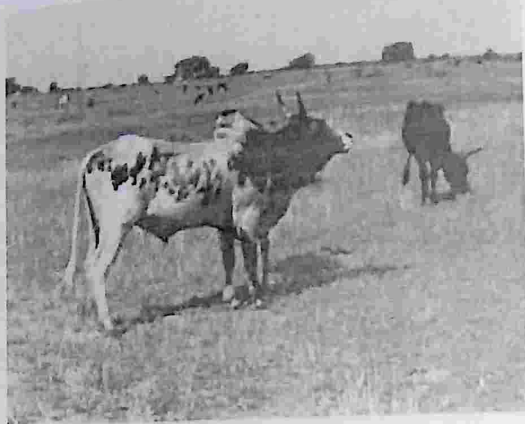
Буқаларини қулга ўргатиб, юк ташишда ишлатиш ҳолатлари кўп атилган. Лекин улар тез чарчаб қолишади. Сигирларидан қунига 4-5 ўртча сут соғиб олинади. Қорамоллар танаси ўртача катталикда бўлиб, орқаси узун, кенг. Оёқлари бақувват, узун, туёқлари катта. Қуёш нурлари таъсирига чидамсиз бўлади.

Сигирларини яғрин баландлиги 135-145 смни, буқалариники 120-180 смни, сигирларини тирик вазни 400 кг, буқалариники 475 кг, қуёш нурлари таъсирига чидамсиз бўлади. Бугунги кунда зот йўқолиш таъсирига чидамсиз бўлади.

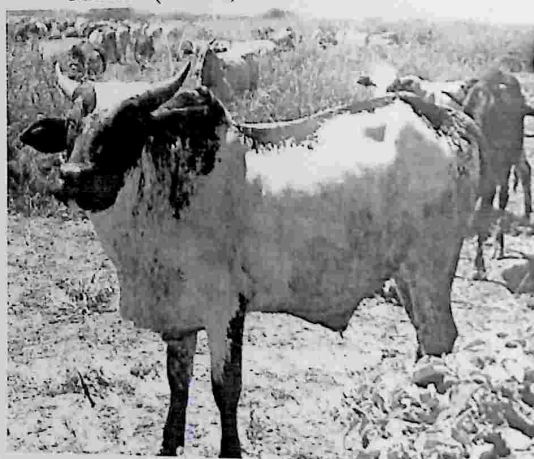
Лугвар (Lugware)

Мадагаскар (Madagascar)

Масаи (Masai)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Maasai.

Кения ва Танзанияда яшовчи масаи қабилаларининг ҳаёти тўлиқ қорамоллар атрофида қурилади.

Сигирларнинг сути уларнинг қони билан биргаликда масаи қабиласининг озуқаси

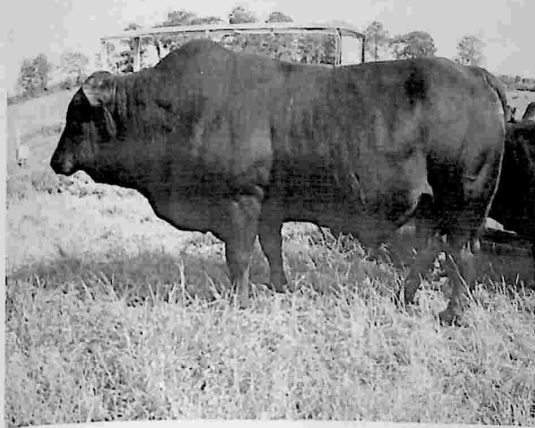
ҳисобланади, чунки улар мева ёки бошоқликларни истеъмол қилишмайди.

Бир ойда бир марта молларни қон томиридан қон олиб, уни сут билан аралаштиришади ва ичишади. [69, 77, 103, 105, 126, 149, 167]

Масаи қорамоллари бошқа зотли моллардан фарқ қилади. Улар йирик бўлиб, сигирларининг яғрин баландлиги 125 смни ва вазни 360 кгни, буқаларида тегишлича, 140 смни ва 400 кгни ташкил этади.

Қорамолларнинг боши кичкина, қўкрак ости катта, танаси чуқур ва мускулашган. Туси ҳар хил бўлади.

Машона (Mashona)

Кўйидаги ном
билан ҳам аталади:
Makalanga, Makaranga,
Ngombe dza Vakaranga,
Shona Mashuk,
Mashukulumbwe.

Зот Зимбабвениянинг
шарқий қисмидаги
абориген шона зотли
қорамолларидан келиб
чикқан. Улар шарқий
Зимбабве ва Мозамбик
давлатларининг цеце
пашшасидан холи бўлган ҳудудларида кенг тарқалган.

Машона қорамоллари зебунинг санга типига киради. 1896-1898
йиллардаги қорамол ўлатидан ва 1900-1906 йиллардаги безгак
эпидемиясидан тирик қолган барча сигирлар машона зотли букалар
билан чатиштирилди. Зот гўшт учун урчилади. Феъли юввош.

Зотнинг Наслчилик китоби 1954 йилда очилган. Қорамоллар
туси қора ёки қизил бўлиб, аксарият моллар тўқол бўлади.

Катта ёшдаги сигирлар тирик вазни 275- 350 кг бўлади.

Матабелле (Matabelle)

Мпвапва зоти
нияда 1940-1958
ода кизил
и (32%), сахивал
танзания зебу
(19%), боран
айиршир ва
орн (9%)
ини чатиштириб
ган.

Кўйидаги ном
билан ҳам аталади:
Boenca ёки Boyenca
(Гвинея - Биссау),
Fouta Jallon, Fouta
Longhorn, Fouta
Malinke, Futa,
Malinke, Mandingo
(Либерия), N'Dama
Petite (Сенегал),
Dama.

Ндама зоти
ғарбий Африкада кенг

ардан ҳисобланади.

Гвинеядаги Фута-Джаллон (Конакри) тоғи худудиди
Сўнгра Судан ва Гвинеянинг бошқа худудлариг
9, 77, 103, 105, 126, 149, 167]

ташқари, Конго, Марказий Африка, Габон, Нигери
ларининг цеце пашшаси кўп тарқалган дашт яйловлари

зотли қорамоллар жуда чидамли, ўртача каттали
ни яғрин баландлиги 100 см, букалариники 120 см б
ли ва катта, шохлари лирасимон шаклда бўлади. Т
ингичка жун билан қопланган.

си сарғиш ола, сарик кум рангидан қора ранггача б
нипор моллар ҳам учраб туради.

иғирларининг сут маҳсулдорлиги паст, лактация
40 кун) улардан 450-650 кг сут соғиб олинади.

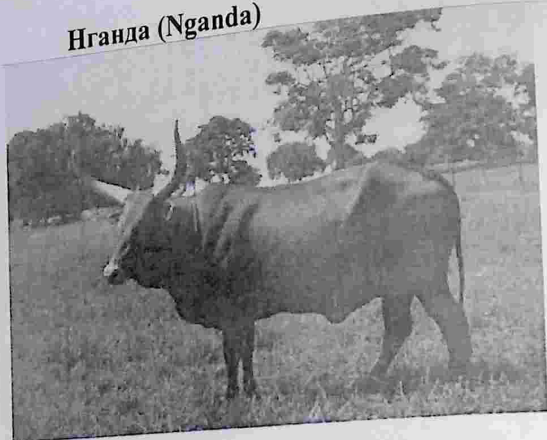
Ндама зоти гўшт учун урчитилади, сўйим чиқими 50%
ининг таъми ширин, ёғ миқдори кам бўлади.

лганда букачалар 250 - 300 кг тош босади.

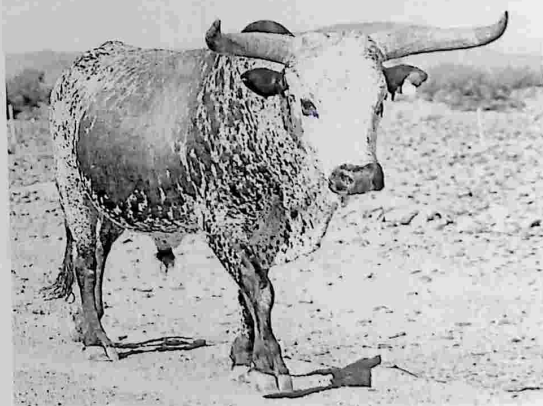
Ғарбий Африкадаги популяциясидаги қорамол
миллион бошни ташкил этади.

Кейинги 65 йил ичида ушбу зот Заир
қомиллаштирилди.

Нганда (Nganda)

Нгуни (Nguni)

Нгуни санга
типидаги Африка
корамолларига киради
ва банту кабиласининг
корамолларига ўхшаб
кетди. Олимлар
томонидан ушбу
зотнинг оксили
ўрганилганда, унинг
конида Bos Taurus ва
Bos Indicus
корамолларининг кони
борлиги аниқланди.

Физиологик жиҳатдан ушбу корамоллар мавжуд 2 типдан ҳам фарк қилади. Хулоса қилиб айтиш мумкинки, бу корамоллар минг йиллар давомида Африка китъаси шароитида табиий танлаш натижасида шаклланган.

Ушбу зот Африка марказидаги қўллар худудидан кўчиб келган хой кабиласига тегишли бўлган корамоллардан келиб чиккан.

Зот асосан нгуни кабиласида тарқалган бўлиб, Свазиленд, Зулуланд ва Мозамбик давлатлари худудида тарқалган. Нгуни зоти ишчи хайвони сифатида шаклланган.

Бугунги кунда нгуни зоти гўшт учун урчитилади. Тарқалган худуди ўзоқ давом этадиган кўрғокчилиги билан ажралиб туради.

Корамоллар ўртача катталиқда бўлиб, сигирларини тирик вазни 320-440 кгни, букалариники 500-700 кгни, бўзқлари онасидан ажратиш пайтида 175 кгни ташкил этади.

Ёш қорамоллар тез ўсади, бир кунда ўртача 700 граммга тирик вазни ортади.

Букаларида бўйин қисмида яхши ривожланган, мускулли ўрқачи бўлади. Териси қора рангда бўлиб, қора, оқ, кизил, жигар ранг, сарғиш ёки қўнғир рангли калта жун билан қопланган.

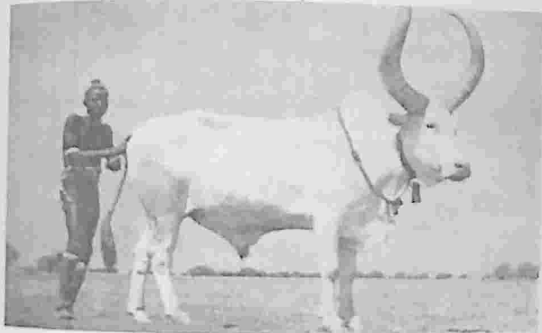
Нгуни қорамоллари ўзоқ ҳаёт кечиришади, сигирларидан ҳаёти давомида 10 тагача бўзоқ олинади.

Қорамоллар каналарга ва улар томонидан тарқатиладиган қон касалликларга чидамли. Молларда касалланиш ва ўлим ҳолатлари паст даражада. [69, 77, 103, 105, 126, 149, 167]

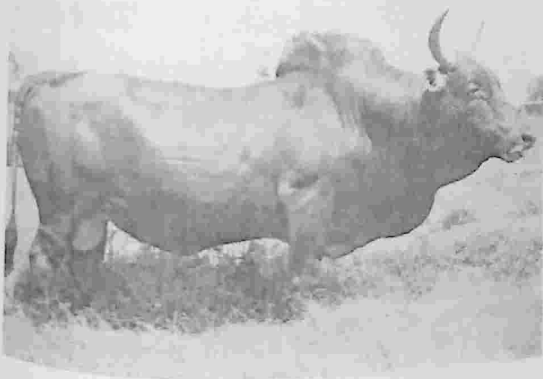
Озукаларни конверсияси юқори, қир-адирларда ва қалин бўтазорларда ўтлайди.

Бўрдокига боқилганда гўшти юпка ёғ пардаси билан қопланган бўлади. Улар яйловда ва боғлаб боқилганда яхши семиради.

Нилотик (Nilotic)

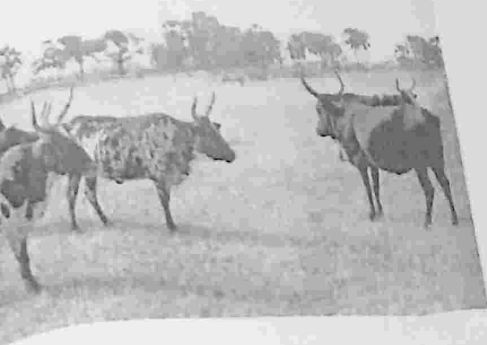

Нкеди (Nkedi)

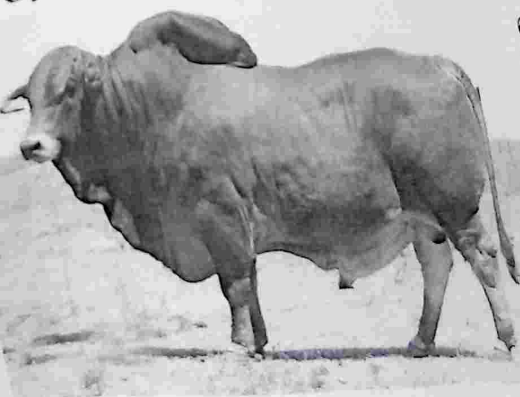

ММентал $\frac{1}{4}$ Ba

60(Ovambo)

Орма боран (Orma Boran)

Қўйидаги
билан ҳам а
Tanaland Boran
Орма -
зоти К
жанубий -
қисмида
XV асрд
зотининг
типлари
бўлиб,
Эфиопия

зоти билан чатиштирилган.

Ушбу зотли қорамоллар яхшиланган боран зоти.
бўлиб, гўшт учун урчитилади. [69, 77, 103, 105, 126, 149, 167]

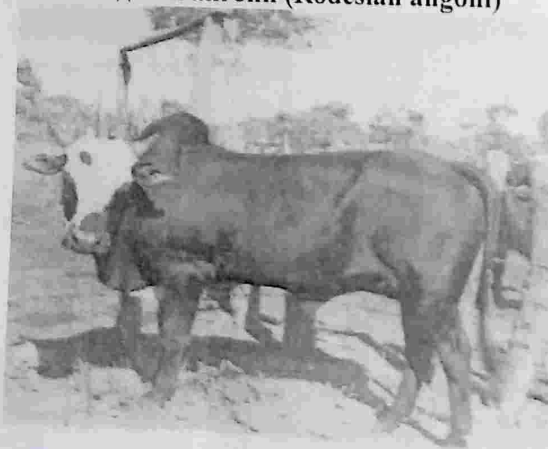
Пастликлар қорамоли (Lowland type cattle)

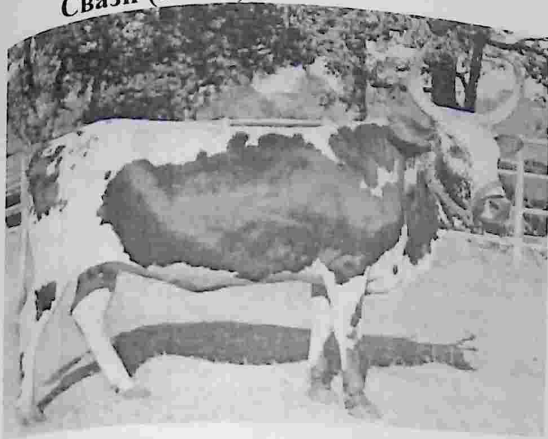
Ренитело (Renitelo)

Ренитело зоти Мадагаскарда 1962 йили лимузин (25%), африкандер (48%) ва мадагаскар зебу (27%) зотларини чатиштириб яратилган. [9]

Родезия ангони (Rodesian angoni)

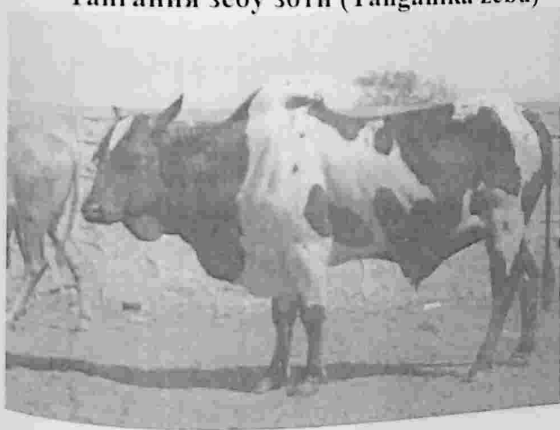
Свази (Swazi)

Тауриндикус (Taurindicus)

Тауриндикус зоти Танзанияда 1946 - 1966 йилларда Европа сут қорамолларини шарқий Африка зебу зотлари билан чатиштириб яратилган.

Тангания зебу зоти (Tanganika zebu)

Кўйидаги ном
билан ҳам аталади:
Bechuana, Sechuana,
Setswana.

Тсвана зоти,
тули ва боран зотлари
каби, африка
қорамолларининг
санга типига киради.
XIX асрда

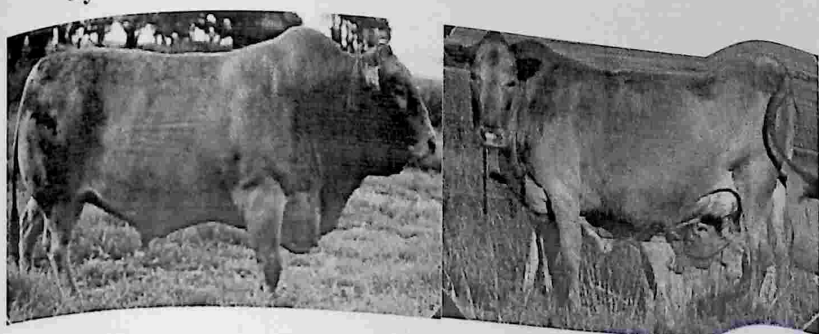
Ботсвананинг Нгами
худудида кўчиб келган

Житалари томонидан олиб келинган. Тсвана қабилаларининг

қорамоллари худуддаги бошқа қорамолларни сиқиб чиқарган ва кенг тарқалган. [69, 77, 103, 105, 126, 149, 167]

Туси қизил, қора, шохлари узун. Моллар ўртача қатталиқда бўлади, оёқлари узун. Сигирлари 360 кг, буқалари 480 кг тош босади.

Тули (Tuli)

Шарқий Африкадан кўчиб келган қабилалар ўзлари билан қорамолларини ҳам олиб келишган. Натижада Жанубий Африка худудида асраш шароитига яхши мослаша оладиган ва чидамли бўлган қорамоллар гуруҳи шаклланган.

1942 йилда олимлар ушбу қорамоллар билан ишлаш даврида уларнинг орасидан сариқ туслиларини ажратиб бошлаганлар. Уларнинг фикрича, бу қорамоллар бошқа типдагиларига нисбатан маҳаллий худуд шароитига яхши мослашган.

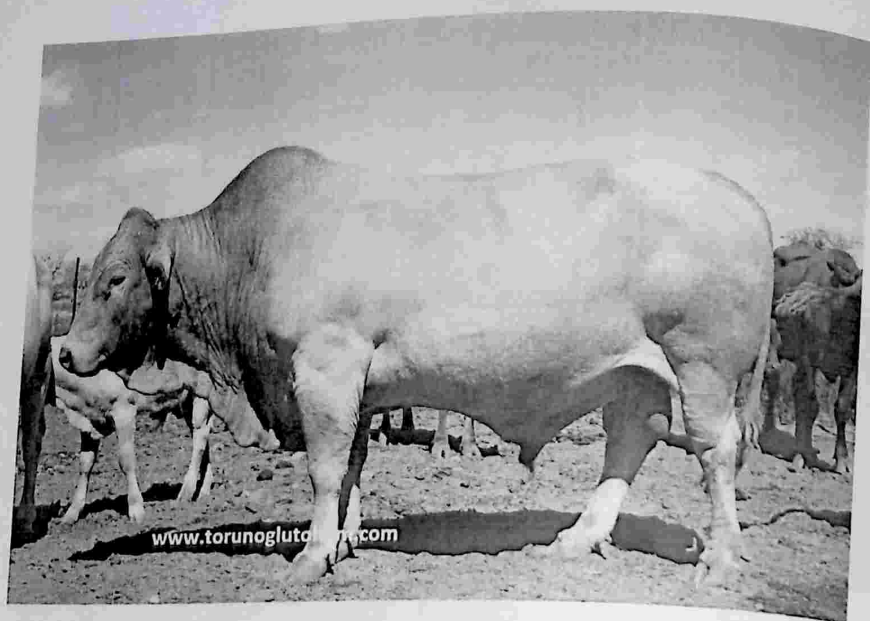
Натижада унчалик катта бўлмаган пода шакллантирилган ва наслчилик ишини олиб борадиган станция тузилган.

Зот факат маълум бир хусусиятларга эга бўлган қорамолларни танлаш ва жуфтлаш асосида соф урчитиш услубидан фойдаланган ҳолда яратилган. [69, 77, 103, 105, 126, 149, 167]

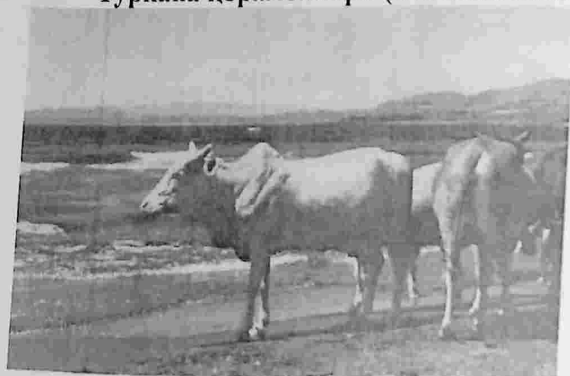
1951 йилда зот популяцияси шакллантирилган ва у алоҳида зот сифатида тан олинган. Зот Зимбабве ва Жанубий Африка давлатлари худудида тарқалган.

Сигирларининг юқори пўштдорлиги, қорамолларнинг чидамлилиги, мослашувчанлиги, гўштини сифати баланд бўлиши ва феълининг юввошлиги тули зотини чатиштириш ва соф ҳолда урчитиш дастурларида кенг ишлатилишига асос бўлди.

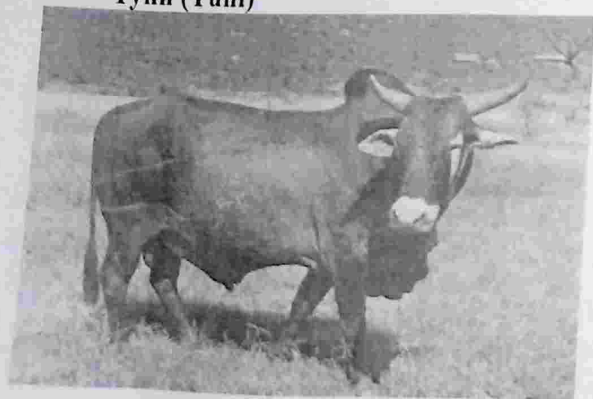
Туси - қизил, сариқ ва оқ бўлади. Қорамоллар тўқол бўлади.

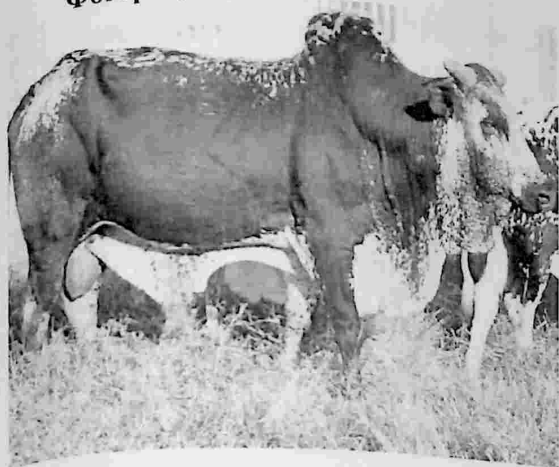
Туркана қорамоллари (Turkana cattle)

Туни (Tuni)

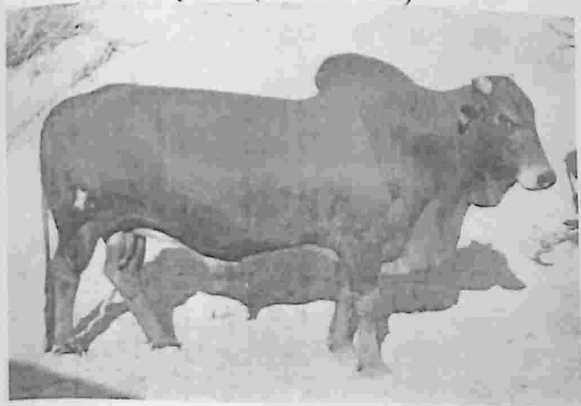
Фогера (Fogera)

Юйс (Uys)

Юйс зоти Жанубий Африкада кора фриз, африкандер ва зулу зотларини чатиштириб яратилган. [9]

Қизил бутан (Red butane)

12. Шимолий ва Жанубий Америка давлатларида урчитиладиган қорамол зотлари

Америка-дунёнинг бир қисми бўлиб, Ер шарининг ғарбий ярим шарида жойлашган, унга 2 та қитъа – Шимолий ва Жанубий Америка ҳамда яқинида жойлашган ороллар ва Греландия киради. Америка деб Атлантика океани ғарбидан Тинч океанининг қирғоқларигача бўлган ерларни қиритишади.

Умумий майдони - 44,485 млн. км². Аҳолиси 890 млн. киши бўлиб, дунё аҳолисининг 13,8%ини ташкил этади.

Барча давлатларда қишлоқ хўжалиги ривожланган, айниқса чорвачилик. Чорвачилик тармоқларидан, қорамолчилик асосийси хисобланади. Худуд давлатлари хорижга чорвачилик маҳсулотларини етказиб берувчи асосий давлатлар қаторига қиришади.

Шимолий Америкада (АҚШ, Канада) соҳада асосан ишлаб чиқаришнинг интенсив услубларидан фойдаланилса, Жанубий Америка давлатларида чорвачилик экстенсив асосда олиб борилади.

Барча давлатларнинг қорамолчилигида 150 дан ортиқ қорамол зотлари ишлатилади. Уларнинг аксарияти ушбу давлатларнинг худудида Европа зотларини Африка ва Осиёнинг таурин зотлари ёки зебу қорамоллари билан қатиштириб яратилган. Зотларнинг хилма-хиллиги худудда қорамолларнинг бош сонларини ортишига олиб келди.

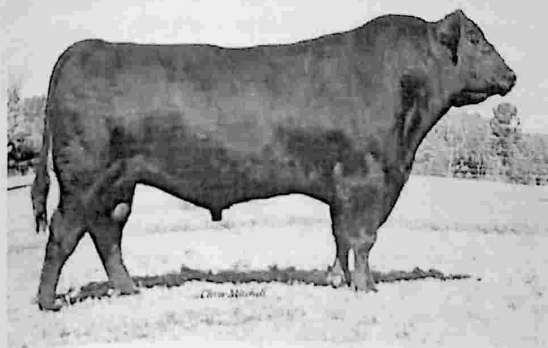
АҚШда қорамоллар сони 96 млн. бошни, Канадада 15 млн. бошни, Мексикада 32 млн. бошни, Бразилияда 210 млн. бошни, Аргентинада 51 млн. бошни, Колумбияда 27 млн. бошни, Венесуэллада 17 млн. бошни, Уругвайда 12 млн. бошни, Парагвайда 10 млн. бошни, Боливияда 7 млн. бошни ва Перуда 5,5 млн. бошни ташкил этади. [9,72,73]

Қитъа давлатлари сут ва гўшт ишлаб чиқаришда ҳам алоҳида ўрин эгаллайди. Одатда, гўшт йўналишдаги қорамол зотлари йирик подалар ҳолида асралади ва кам меҳнат талаб қиладиган, яйловлари мавжуд бўлган ва ишчи кучи етишмайдиган, тўпроқ-иклим шаронти қишлоқ хўжалигини интенсив услубда олиб боришга имкон бермайдиган худудларда кенг тарқалган.

АҚШ – дунёда энг йирик гўшт ишлаб чиқарувчи давлатлар ва бир вақтнинг ўзига уни асосий истеъмолчиси бўлган давлатлар сирасига киради: бу ерда дунёда ишлаб чиқарилган гўштни тўртдан бир қисми ишлатилади. Марказий ва Жанубий Америка давлатларига дунёда ишлаб чиқарилган гўштни 25%и тўғри келади. Британия қорамол зотларини ишлатилиши Бразилия, Аргентина ва Уругвайда кучли гўшт саноатини ривожига асос бўлди.

12.1 АҚШ қорамол зотлари

Ангус (Angus)

Зот АҚШга
1878 йилда олиб
келиниб, 1883
йилнинг 23 ноябрь
куни абердин-ангус
зотининг Америка
уюшмаси (қисқача
Америка ангус зоти
уюшмаси) тузилган.
Ушбу уюшма
дунёдаги энг йирик
уюшмалардан бири

ҳисобланади. [118,125,126,137,138,167]

Ангус зотининг туси қора бўлади. Улар иқлимнинг кескин ўзгаришларига ва иссиққа чидамли, шароитга яхши мослашади, гўшт маҳсулдорлиги юқори бўлади.

Зот чатиштириш Дастурларида, яъни бошқа зотларнинг гўшт маҳсулдорлигини яхшилашда кенг ишлатилади.

Ангус гибрид (Angus Hybrids)

Зот композит
зотлар қаторига
киради ва яқин
қариндош бўлган
америка ангус зотини
абердин-ангус зотли
қорамоллар билан
чатиштириб яратилган.
Қорамолларнинг
гўшт маҳсулдорлиги
баланд бўлиб,
сўйилганда оғир
нимталар олинади ва

гўштини мармарлиги юқори бўлади.

Зотнинг конида ангус зотиники $5/8$ нисбатда ва абердин-ангусники $3/4$ нисбатда бўлади. [118,125,126,137,138,167]

Зот сут қорамолчилигида гўшт ишлаб чиқаришни кўпайтириш мақсадида саноат чатиштиришда ишлатилади.

Африкангус (Africangus)

Зот гўшт махсулдорлик йўналишида бўлиб, АҚШда 1950 йилларда яратилган. Зот африкандер ва абердин-ангус зотларини чатиштириш йўли билан яратилган. Зотда африкандер зотининг кони 30% ва абердин-ангус зотиники 70% ни ташкил этади.

Алеут ёввой қорамоллари (Aleutian wild cattle)

Қорамолларнинг ёввой турдоши бўлиб, Алясканинг Алеут оролларида тарқалган эди. Бир неча маротаба ушбу қорамолларни асраб қолиш тадбирлари кўрилган эди, лекин 1985-1986 йилларда улар кириб ташланган.

Маълумотларга қараганда, уларнинг кичик подалари Алясканинг Умнак ва Чирикоф оролларида сақланиб қолган. [118,125,126,137,138,167]

Америка (American)

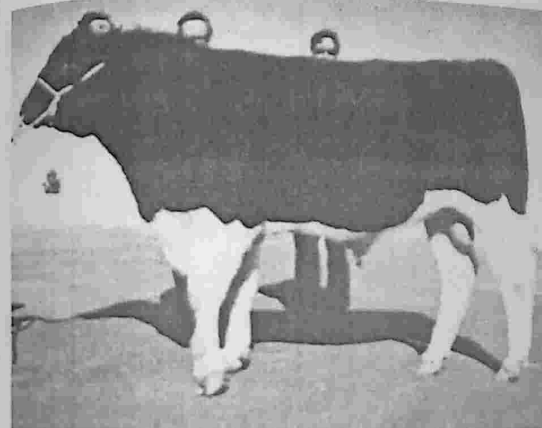
Америка зотини яратиш режаси А.Джонсон томонидан ишлаб чиқилиб, Нью-Мексикани Порталеза шаҳри яқинидаги ранчосида яратилган. АҚШнинг бу ҳудуди қорамолларни урчитишга бир неча

хусусиятлари билан тўғри келмайди: ёғингарчиликнинг бўлмаслиги, озуқа базасининг йўқлиги, тўпроқнинг шўрлиги.

Зотни яратишда браман (зебу), шароле, герефорд, шортгорн зотларидан фойдаланилган. Бундан ташқари, қорамолларнинг ёввой турдоши — бизон ҳам ишлатилган.

Зотнинг асоси бўлиб - герефорд зотли сигирлар ҳисобланади. Бошқа зотлар дурагайларнинг махсулдорлик белгиларини яхшилаш учун ишлатилган. Бугунги кунда дурагайлар конида браман зоти $1/2$ нисбатда, $1/4$ бизон, $1/8$ шароле, $1/16$ герефорд ва $1/16$ шортгорн кони бор. [118,125,126,137,138,167]

Америка фриз гўшт йўналишидаги (American Beef Freisian)

Америка қўнғир швиц (American Brown Swiss)

Швиц зотли қорамоллар Шимолий Америкада энг кўп тарқалган қорамол зотларидан ҳисобланади.

Бу зотли қорамоллар дунёнинг барча давлатларида, шу жумладан АҚШда, айниқса Висконсин, Айова ва Огайо штатларида кенг тарқалган. [118,125,126,137,138,167]

Маълум қилинишича, бу зотнинг дунёдаги популяцияси 8 млн. бошни ташкил этади.

Зотнинг конида ангус зотиники $\frac{5}{8}$ нисбатда ва абердин-ангусники $\frac{3}{4}$ нисбатда бўлади. [118,125,126,137,138,167]

Зот сут қорамолчилигида гўшт ишлаб чиқаришни кўпайтириш мақсадида саноат чатиштиришда ишлатилади.

Африкангус (Africangus)

Зот гўшт махсулдорлик йўналишида бўлиб, АҚШда 1950 йилларда яратилган. Зот африкандер ва абердин-ангус зотларини чатиштириш йўли билан яратилган. Зотда африкандер зотининг кони 30% ва абердин-ангус зотиники 70% ни ташкил этади.

Алеут ёввой қорамоллари (Aleutian wild cattle)

Қорамолларнинг ёввой турдоши бўлиб, Алясканинг Алеут оролларида тарқалган эди. Бир неча маротаба ушбу қорамолларни асраб қолиш тадбирлари кўрилган эди, лекин 1985-1986 йилларда улар кириб ташланган.

Маълумотларга қараганда, уларнинг кичик подалари Алясканинг Умнак ва Чирикоф оролларида сақланиб қолган. [118,125,126,137,138,167]

Америка (American)

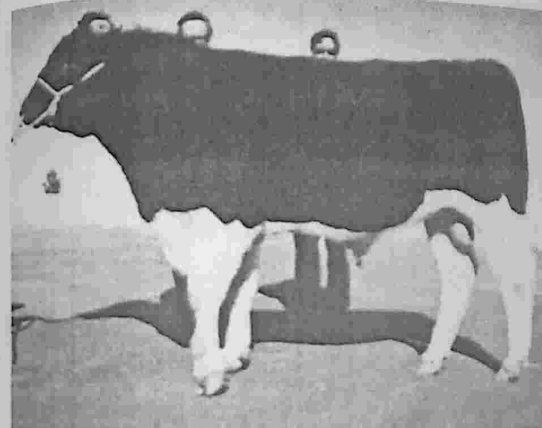
Америка зотини яратиш режаси А.Джонсон томонидан ишлаб чиқилиб, Нью-Мексикани Порталеца шаҳри яқинидаги ранчосида яратилган. АҚШнинг бу ҳудуди қорамолларни урчитишга бир неча

хусусиятлари билан тўғри келмайди: ёғингарчиликнинг бўлмаслиги, озуқа базасининг йўқлиги, тўпроқнинг шўрлиги.

Зотни яратишда браман (зебу), шароле, герефорд, шортгорн зотларидан фойдаланилган. Бундан ташқари, қорамолларнинг ёввой турдоши — бизон ҳам ишлатилган.

Зотнинг асоси бўлиб - герефорд зотли сигирлар ҳисобланади. Бошқа зотлар дурагайларнинг махсулдорлик белгиларини яхшилаш учун ишлатилган. Бугунги кунда дурагайлар конида браман зоти $\frac{1}{2}$ нисбатда, $\frac{1}{4}$ бизон, $\frac{1}{8}$ шароле, $\frac{1}{16}$ герефорд ва $\frac{1}{16}$ шортгорн кони бор. [118,125,126,137,138,167]

Америка фриз гўшт йўналишидаги (American Beef Freisian)

Америка қўнғир швиц (American Brown Swiss)

Швиц зотли қорамоллар Шимолий Америкада энг кўп тарқалган қорамол зотларидан ҳисобланади.

Бу зотли қорамоллар дунёнинг барча давлатларида, шу жумладан АҚШда, айниқса Висконсин, Айова ва Огайо штатларида кенг тарқалган. [118,125,126,137,138,167]

Маълум қилинишича, бу зотнинг дунёдаги популяцияси 8 млн. бошни ташкил этади.

Швиц зотини АҚШда урчитиш ишлари 1868-1869 йилларда Швейцариядан 25 бош сигирларни келтиришдан бошланган.

Швиц зотининг америка селекциясидаги корамоллари йирик бўлиб, сигирлари 650 кг, букалари 1200 кг тош босади.

Сигирларининг сут маҳсулдорлиги юкори, сутининг таркибидаги оксили ва ёғи баланд бўлади.

Туси кўк, окдан кўнғир ранггача бўлади.

Америка сут девон (American Milking Devon)

copyright Drev Conroy

Зотнинг тарихи ўзок XVII асрга бориб тақалади. 1623 йили

Америкага

Англиянинг

Девоншир

графлигидан ушбу зотли корамоллардан 2 бош танаси ва 1 бош буқаси олиб келинган.

Ўша даврда

корамоллар ишчи

хайвони сифатида боқилган. Моллар талабчан эмас, яйловда асраганда тез етилган. Кейинчалик зот ишчи хайвон сифатида ишлатилиб, сут ва гўшт учун ҳам урчитилган.

1868 йили девон зотининг Америка уюшмаси ташкил килинган.

Зот кўйидаги белгилари билан тавсифланади: боши ўртача катталиқда, пешонасининг ўртаси чуқур, бурун ойнаси ок-сут рангида, бурун катаклари катта ва очик, кўзлари ёркин, ёниб туради, кулоклари ингичка, осилмаган.

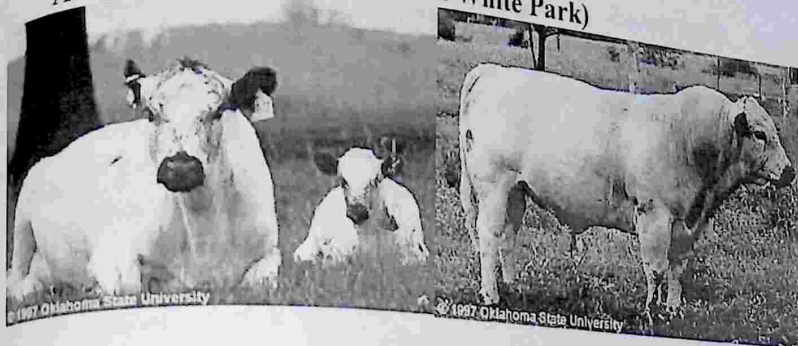
Шохлари узун, шам рангида, олдинга эгилган ва учлари тўқ рангда бўлади. Бўйини ўртача узунликда, елкалари ясси, бир оз осилган ва мушаклар билан яхши тўлишган, орқаси кенг, тўғри.

Сигирларида елини косасимон, қоринга яхши бирлашган, сўргичлари катта, йўғон, елинга ёпишиб туради.

Думи асосида йўғон, учига қараб ингичкалашиб боради, узунлиги сакраш бўғинигача етади. Туси қизил.

Сигирларининг сут маҳсулдорлиги яхши, сутининг ёғлидиги 3,6%ни ташкил этади. [118,125,126,137,138,167]

Америка оқ парк (American White Park)

Америка оқ парк қорамоллари – бу алохида зот бўлиб, уни британия оқ парк қорамолларидан фарклаш лозим.

Зотни алохида ажратиб турадиган белгиси бўлиб, унинг оқ туси хисобланади. Танаси оқ бўлиб, кулоғида, бурун ойнасида, кўзларининг атрофида қора ёки кизил доғлари бўлади.

Қорамоллар тўқол бўлиб, 5 % молларда шохи бўлади. Сигирларни тирик вазни 450 кгни, букаларники 820 кгни ташкил этади.

Қорамоллар гўшт учун урчитилади. Зотнинг уюшмаси 1975 йилда ташкил этилган. [118,125,126,137,138,167]

Америка Ж-лайнбак (American G Lineback)

Зот АҚШ хуудидида яратилган ва таъкидлашларича бу зот қора-ола қорамолларидан келиб чиккан.

Зот сут маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, зотнинг энг йирик популяцияси Висконсин ва Пенсильвания

штатларида урчитилади. [118,125,126,137,138,167]

Америка лайнбак (American Lineback)

Америка лайнбак зоти – кам учрайдиган зот бўлиб, Америка худудида XVIII-XIX асрларда яратилган.

Зот кўш махсулдорлик йўналишида бўлиб, сут ва гўшт учун урчитилган. Кейинчалик уларни урчитишга эҳтиёж камайиб борди ва

уларнинг бош сони кискариб бошлади. [118,125,126,137,138,167]

Йўқолиб кетиш хавфи бор зотларга киради.

Америка лимузин (American Limousine)

Лимузин зоти – кадимий зотлардан бўлиб, Франция жанубидаги марказий худудларда яратилган. Зот Британия зотларидан анча кейин АҚШга экспорт килинган.

Лимузин зоти олдин Канадага, сўнгра

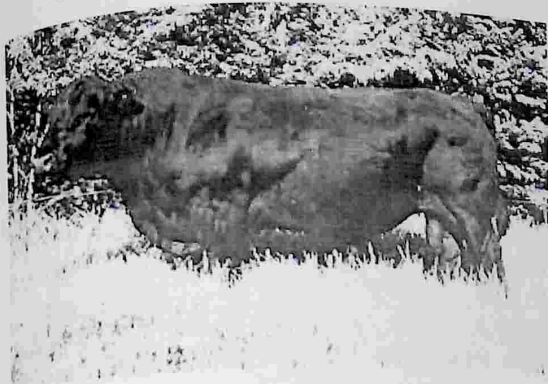
АҚШга олиб келинган. [118,125,126,137,138,167]

Биринчи корамоллар 1971 йилда келтирилган.

Зотнинг асосий хусусиятлари- бу озуқа конверсиясининг юқорилиги, тез мослашувчанлиги, гўшт сифатининг баландлиги ҳисобланади.

Гўшти юмшок, мускул тўкимасидаги толалари ингичка, гўштининг таркибида ёғ миқдори кам бўлади.

Амери́факс (Amerifax)

Амери́факс зоти
АҚШ худудида
яратилган. Зотни
яратишда ангус ва гўшт
йўналишидаги фриз
зотларидан
фойдаланилган.
Дурагайларининг
конида ангус зотининг
кони $\frac{5}{8}$ нисбатда ва
гўшт йўналишидаги

фриз зотиники $\frac{3}{8}$ нисбатда бўлади. [118,125,126,137,138,167]

Туси қизил ёки қора бўлиб, қорамоллар асосан тўқол бўлади.

Амери́факс зоти мустақил зот сифатида 1977 йилда тан олинган
ва шу йили зот уюшмаси ташкил этилган.

Зот гўшт нимталарининг юқори чиқими ва гўштининг
мармарлиги билан ажралиб туради.

Бўзоқлари туғилганда 35-38 кг, ёш моллар онасидан
ажратилганда 260 кг, букалари 800 кг бўлади. Сигирларининг сут
махсулдорлиги баланд бўлиб, бу бўзоқларини тез ўсишини
таъминлайди. Сигирларининг бўғозлик даври қисқа бўлиб, ўртача
274-280 кунни ташкил этади ёки бу бошқа зотларга қараганда 10-14
кунга қисқа бўлади. Қисқа бўғозлик даври сигирларда туғишни осон
кечишида қўл келади.

Анколе-ватуси (Ankole-Watusi)

Бу зот Африканинг санга типидagi қорамолларига қиради.
Айникса, Уганда, Руанда ва Бурунди давлатлари худудида топилган
қорамоллар эътиборга молик ҳисобланади. Угандадаги нколе
қабилаларида санга типидagi қорамоллар анколе деб аталса, Руанда
ва Бурундидаги тутси қабилалари уларни –ватуси деб аташади.

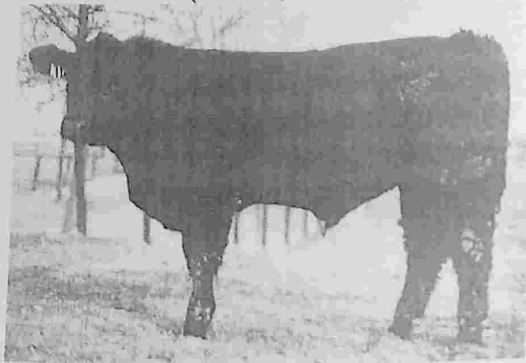
XIX аср охири ва XX аср бошларида Европа зоопарклари уларни Африкадан импорт қилишган бўлса, Америка зоопарклари уларни Европа зоопаркларидан 1920-1930 йилларда олиб қелишган.

1983 йилнинг январида Колорадо штатидаги Денвер шаҳрининг чорвадорлари Анколе зотининг халқаро уюшмасини тузишган. [118,125,126,137,138,167]

Бу зотли қорамоллар саловатли бўлиб, елкаси ва думғазаси бир чизикда ётади, текис, орқаси осилган бўлиб, ўркачи бўлади. Туси қизил ёки қора бўлиб, танаси бўйлаб ок доғлари бўлади. Шохлари узун ва симметрик бўлиб, асоси йўғон бўлади. Қорамоллар ўртача катталиқда, сигирлари 500 кг, буқалари 750 кг, бўзоқлари туғилганда 20-22 кг бўлади.

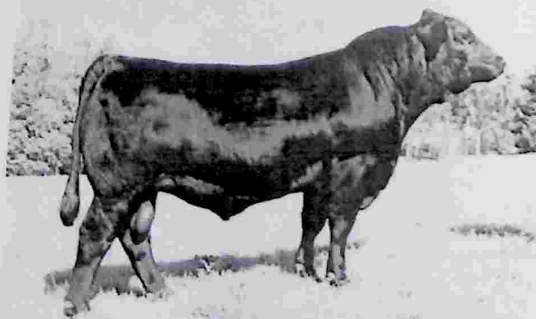
Сигирларининг сут маҳсулдорлиги паст бўлади, сутининг ёғлилиги 10% ни ташкил этади.

Анкина (Ankina)

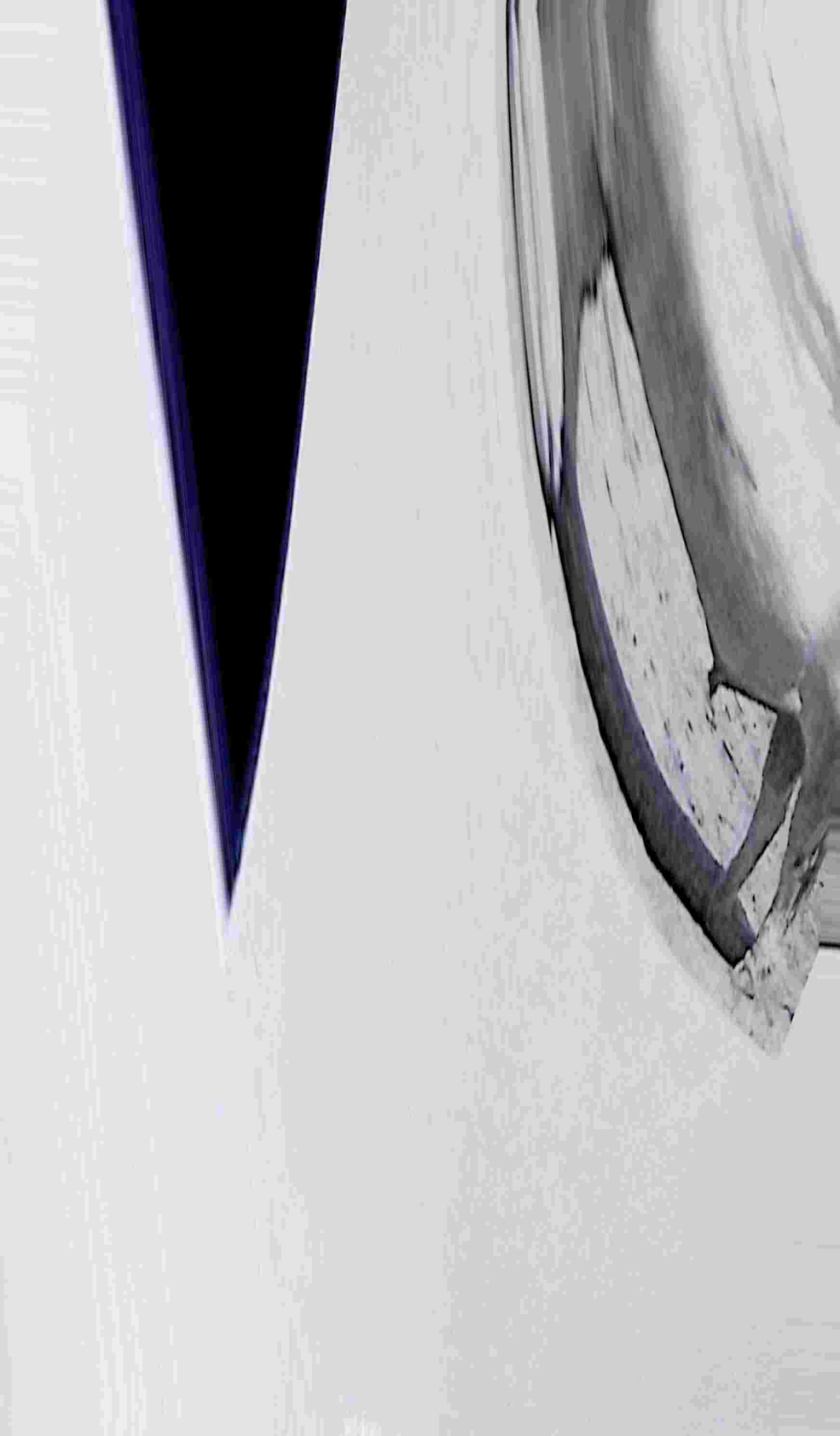
Зот АҚШ
худудида ангус зотини
кианина зоти билан
чатиштириб яратилган.

Балансир (Balancer)

Балансир зоти –
бу гибрид зот бўлиб,
гелбвиех зотини ангус
зоти билан чатиштириб
яратилган. Дурагайлар
конида гелбвиех
зотиники 50% ни ва
ангус зотиники 50%
ни ташкил этади.

Зот ўзида
гелбвиех зотининг

Бифало зоти – АҚШда гўшт йўналишдаги зотларни бизон билан гибридлаш асосида яратилган. Улар АҚШнинг жанубий штатларида урчитилади ва дунёнинг 12 та давлатида кўпайтирилади.

Зотнинг генотиби $1/2$ қисми браман зотидан, $1/4$ шароле, $1/8$ бизон, $1/16$ шортгорн ва $1/16$ герефорд зотидан иборат. Баъзи бир подаларда бифалонинг генотипидан фарқ қиладиганлари ҳам бор. Бунда фермерлар санта- гертруда, браман ўрнига брангус ва шароле ўрнига симментал зотидан фойдаланганлар.

Бифало мустаҳкам конституцияси, хаётининг ўзқлиги (хаётининг давомийлиги 20 йилдан кўпроқ, қорамолники ўртача 10-12 йилни ташкил этади), иссиққа ва совуққа чидамлилиги билан ажралиб туради.

Туси қўнғир ранг бўлиб, жун қоплами узун, териси қалин, тер ва ёғ безлари кучли ривожланган. Очик ҳавода, яъни бинодан ташқарида қишлаши мумкин.

Бифало қорамоллари озуқага талабчан эмас, клетчаткани яхши ҳазм қилади, пўшторлиги юқори бўлади. Пўшторлиги 95-99 % ни ташкил қилиб, бу британия қорамол зотларига нисбатан 10-15 % га юқоридир.

Ўرғочи таналари 2 ёшлигида туғиб бошлайди. Бўзоқлари туғилганда: букачалари 25-30 кг, урғочи таналари 20-25 кг бўлади. Бўзоқларининг тирик вазнини паст бўлиши сизирларида туғишни осонлаштиради.

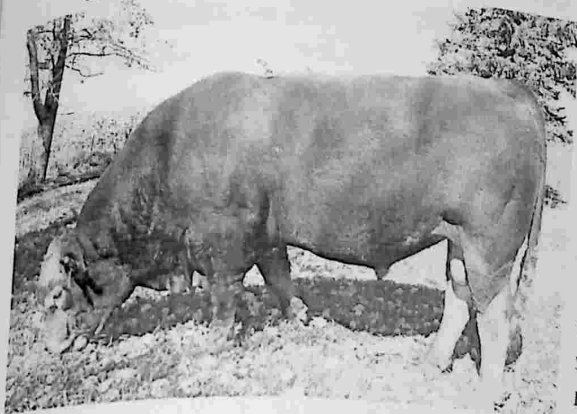
Онасидан ажратиш пайтида, яъни 8 ойлигида бўзоқларнинг тирик вазни ўртача 230 кгни (баъзи букачалари 270-280 кг бўлади) ташкил этади. Букачалар 12 ойлигида 450 кг, насли букалари 850-1150 кг, сизирлари 550-650 кг тош босади.

Букачалари интенсив бўрдоқиланганда кунлик ўсиши 1400-1500 граммни ташкил этади. 450-500 кг тирик вазни букалар сўйилганда гўшти 282-324 кг бўлиб, сўйим чикими 65 % ни ташкил этади (бошқа зотларда 58-60 %), суяқларининг гўшздаги нисбати 13,5 % дан ортмайди. Гўштида 19-20 % оксил ва факат 7 % ёғ бўлади.

Энг яхши гўшт маҳсулдорлигига қонида $3/8$ бизон, $3/8$ шароле ва $2/8$ герефорд зоти қонини сақлаган қорамоллар эга бўлишган.

Шу билан бирга генотипида $3/8$ нисбатда бизон, $2/8$ абердин-ангус, $2/8$ шортгорн ва $1/8$ герефорд қонини сақлаган молларда ҳам маҳсулдорлиги юқори бўлган. [118,125,126,137,138,147,167]

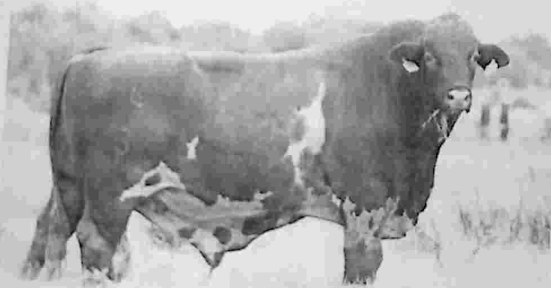
Бифмайкер (Beef maker)

килинган Дастур бўйича ўсиш тезлиги юкори бўлган, гўшт нимталари оғир, нимталарида гўштни ёғга бўлган мутаносиб бўлган, сигирларининг пўштдорлиги максимал бўлган, сут мухит шароитига мослашувчанлиги баланд бўлган зотни яратиш максад килиб қўйилган. [118,125,126,137,138,167]

Олинган 8 - авлоддан сўнг зотда герефорд зотининг кони 75% ни ва симментал зотиники 25% ни ташкил этди. Қорамоллар озукани юкори конверсия даражаси, сўйим чикими ва махсулот бирлиги таннархининг пастлиги билан ажралиб туради.

Бифмастер (Beef master)

Бифмастер зоти
АҚШнинг Техас
штатида браман зотли
букаларни герефорд ва
шортгорн зотли
сигирлар билан
чатиштириб
яратилган. Зебу зотли
корамоллардан гир,
нелоре ва гузерат
зотининг булакари
хам ишлатилган.

Зотни ажратиб турадиган белгиси - бу кўзининг атрофидаги кизил доиралар ҳисобланади. [118,125,126,137,138,167]

Сўнгра «браман х герефорд» ва «браман х шортгорн» дурагайлари бир-бири билан чатиштирилган.

Зотни шакллантиришда қўйидаги хусусиятларга катта эътибор берилган: тирик вазни, гўшт нимталарини оғирлиги, сигирларнинг сут махсулдорлиги, уларнинг пўшtdорлиги, чидамлилиги ва бўрдоқиланиш хусусияти.

Брафорд (Braford)

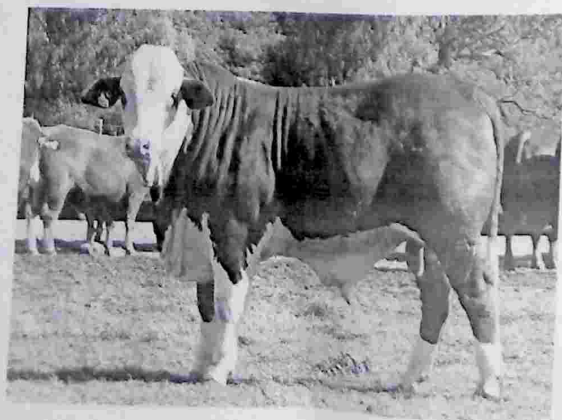

Брафорд зоти гўшт йўналишидаги зот ҳисобланади. Зот герефорд зотини браман зебулари билан чатиштириб яратилган. Зотда иккала зотнинг барча хусусиятлари мужассам бўлган. Зотни яратиш ишлари 1947 йилда Флоридада бошланган.

Олинган дурагайлар «ўз ичида» урчитилиб, каттик танлаш ва жуфтлаш тадбирлари ўтказилган. Бунда сигирларда туғишни осон кечиши, бўзoқларни онасидан ажратганда ва бир ёшга етгандаги вазнини юкори бўлишига асосий эътибор берилган. Зот қонида браман зотининг қони $\frac{3}{8}$ нисбатда ва герефорд зотиники $\frac{5}{8}$ нисбатда бўлади. [118,125,126,137,138,167]

Ўтказилган тадбирларнинг якунида гўшт махсулдорлик кўрсаткичлари юкори бўлган зот яратилди.

Австралияда бу зотнинг алоҳида тизими яратилган. Австралия брафорд зоти Квинсленд штатида 1946 - 1952 йиллар оралигида яратилган. Бугунги кунда бу зот қонида герефорд зотининг қони 50%

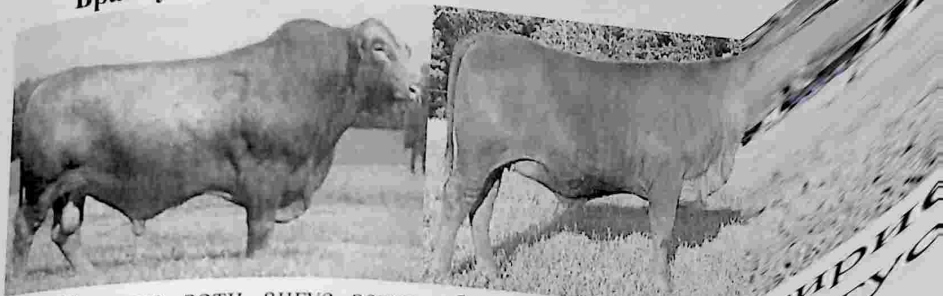
ни ва браман зотининг қони 50% ни ташкил этади.

Туси қизил бўлиб, қорнининг пастки қисми, боши ва оёқлари оқ бўлади. Сигирларининг оналик хусусияти баланд, ёш қорамоллар эрта етилади, пўшtdорлиги

юкори, туғиши осон кечади, ўзок йиллар давомида махсулдс
йўқотмайди.

Зот АҚШ ва Австралияда кенг тарқалган, шу ж
Малайзия, Янги Гвинея, Янги Зеландия, Ғарбий Самоа, Ҳ
Америка қитъасига, Жанубий Африка ва Хитойга экспорт ки

Брангус (Brangus)

Брангус зоти ангус зотини браман зоти билан чатиш
яратилган. Зотда браман зотининг кони $\frac{3}{8}$ нисбатда ва
зотиники $\frac{5}{8}$ нисбатда бўлади. [118,125,126,137,138,167]

Икки зотни чатиштириш натижасида касалли
чидамлилиги ва сигирларида оналик хусусиятлари юкори бўлган зот
яратилган. Бундан ташқари, сигирларининг пўшторлиги ва сут
махсулдорлиги баланд.

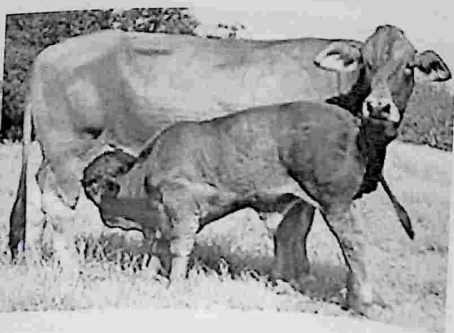
Брангус зоти 1949 йилда тасдиқланган ва ўша йили брангус
зотининг Америка уюшмаси тузилган.

Туси кизил ёки қора бўлиб, қорамоллар тўқол бўлади.
Қулоклари ўртача ва катта ўлчамда бўлади, териси бўш, бўйин
қисмида бурмали бўлади. Танасининг орқа қисми гўштга яхши
тўлишган бўлади. Буқаларида унчалик катта бўлмаган ўркачи бўлади.
Қорамоллар феъли юввош.

Сигирларини тирик вазни 500-520 кг, буқалариники 820-910 кг
бўлади.

Буқалари жинсий вояга 2 ёшга тўлганда етади ва 18 ойлигидан
бошлаб урчитишда ишлатилиши мумкин. Ургочи таналарини 14
ойлигида урчитишда фойдаланиш мумкин ва уларни биринчи туғиш
ёши 24 ойни ташкил этади. Қорамоллар 14 ёшгача махсулдорлигини
йўқотмайди.

Зот АҚШ, Канада, Мексика, Аргентина, Австралия ва Жанубий
Родезия давлатларида кенг тарқалган.

лар охирида Дэрил Виггинс
тида яратилган. Зотни яратишда
гли букалар билан чатиштирилган.
урчитилган ва наслчилик ишлари
борилган. Зотда лимузин зотининг
3/8 нисбатда бўлади.

а браман зотларининг энг яхши
илинган. Айникса, пўшторлиги,
лиги, маҳаллий шароитларга
3,167]

оёклари, кўзлари ва бурун
и кисми очрок рангда бўлади.

сига ўхшаш. Қорамоллар йирик
а ривожланган мушакларига эга.
рга чидамли бўлишади, яйлов
ишади. Зот асосан АҚШ ва

ларда Р. Буйлинг раҳбарлигида
ан хусусиятларига эга бўлган
Турухда шортгорн зотининг
туккандан кейин, уларнинг

оти
Юз
ка
ва
аби

ман

ой-

да

па

иб

os

сам

ри

им

дуд

ни

гетик

бу

ни

гача

туси

пасти

куёш

бу

ўз

бўлади,

ли бўлиб,

га ёрдам

лигидир.

суюклик

танади.

лиги 180

ики 900-

тиб, кейин

Қорамолларнинг феъли юввош бўлиб, улар жуда чидамли ва кенг спектрдаги озука ва иклим стрессларига мослашувчан бўлади. Сигирларининг сут маҳсулдорлиги ва оналик хусусияти юқори бўлади.

Брашвиц (Braswiss)

АҚШда зебунинг браман зотини кўнгир швиц зоти билан чатиштириб яратилган. [118,125,126,137,138,167]

Брахорн (Brahorn)

АҚШда зебунинг браман зотини шортгорн зоти билан чатиштириб яратилган. [118,125,126,137,138,167]

Бралерс (Bralers)

АҚШда зебунинг браман зотини салерс зоти билан чатиштириб яратилган. [118,125,126,137,138,167]

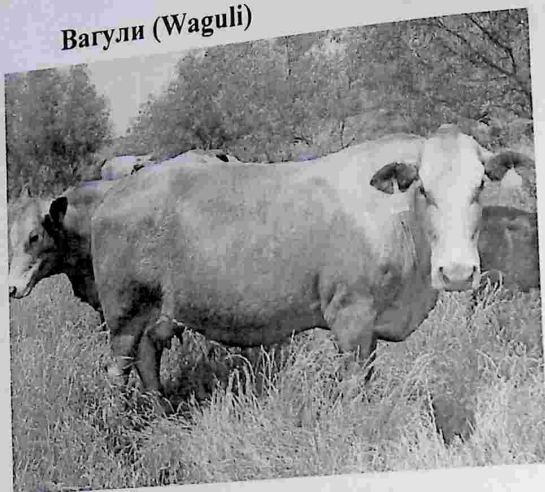
Бравон (Bravon)

АҚШда зебунинг браман зотини девон зоти билан чатиштириб яратилган. [118,125,126,137,138,167]

Виктория (Victoria)

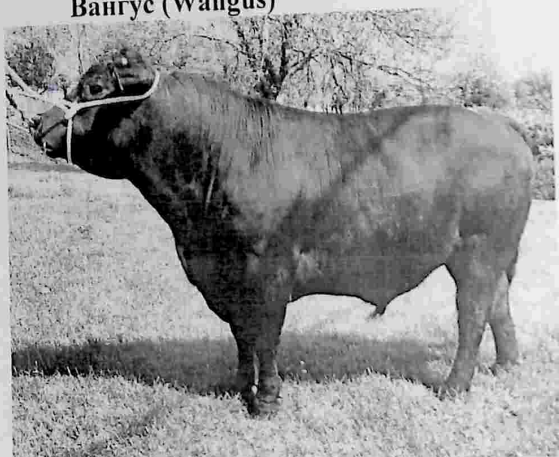
АҚШда зебунинг браман зотини герефорд зоти билан чатиштириб яратилган. [118,125,126,137,138,167]

Вагули (Waguli)

зебунинг
зотини вагу зоти
билан чатиштириб
яратилган. АҚШда
браман зоти

Вангус (Wangus)

АҚШда ангус
зотини вагу зоти
билан чатиштириб
яратилган.

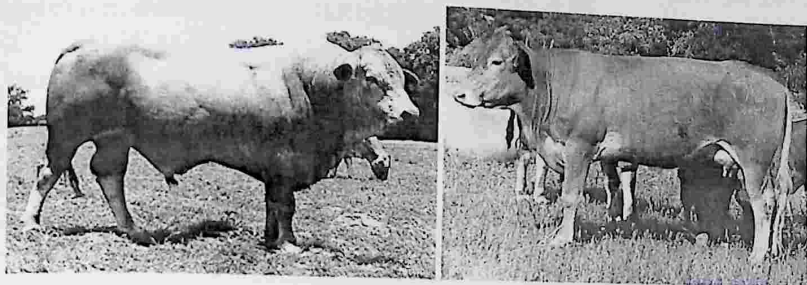
Гибрид мастер (Hybrid master)

Гибрид мастер зоти АҚШни Оклахома штатида 1975 йилда Джо Гроз томонидан яратилган. Зотни яратишда 4 та белги ва хусусият эътиборга олинган: сут маҳсулдорлиги, пўшtdорлик, ўзok хаёт кўриши ва ўсиш суръатининг юкорилиги.

Зот генотипида қўйидаги зотларнинг кони бор: 50% ангус, 25% кўнгир швиц, 6,25% браман, 6,25% симментал, 6,25% гаур ва 6,25% бизон. [118,125,126,137,138,147,167]

Қорамолларнинг гўшт маҳсулдорлиги юкори, сўйим чиқими баланд, сўйилгандаги нимталари оғир бўлади. Ёш моллар тез ўсади, озука конверсияси юкори бўлади, яйловларда боқилганда тез семиради. Зот асосан АҚШ худудида урчилади.

Гелбрай (Gelbray)

Зот АҚШни Луизиана университети базасида Ж.Д. Роуссел бошчилигида яратилган. [118,125,126,137,138,167]

Зотни яратишда гелбвих зоти кизил ангус ва браман зотлари билан чатиштирилган. Бу зотларни чатиштирилиши натижасида юкори гўшт маҳсулдорлигига эга бўлган янги зот яратилди.

Алоҳида ажратиб турадиган хусусияти - бу сигирларининг юкори пўшторлиги ҳисобланади. Бундан ташқари, бўзоқларни туғилгандаги вазни ҳам муҳим аҳамият касб этади. Чунки, бўзоқ вазни қанча катта бўлса, сигирларни туғиш жараёни шунча оғир кечади ва келгусида сигирлар подадан чиқариб ташланиши мумкин. Бу эса хўжаликка катта зарар келтиради.

Олимлар томонидан ўрганиб тасдиқланганки, браман зотли сигирларда бўзоғининг вазни сигир вазнининг 6,5% ини ташкил этади, *Bos Taurus* туридаги, яъни гелбвих зотли сигирларда бу кўрсаткич 8% гача этади.

Сигирларнинг оналик хусусияти ва туғишларининг осон кечиши ишлаб чиқарувчилар учун муҳим жиҳат ҳисобланади.

Ёзнинг жазирамасига, ҳашаротларга ва бошқа зараркунандаларга чидамлилиқ хусусиятлари зотни танлашда муҳимдир.

Шу билан бирга, гелбрай зотида гетерозис эффекти яққол намоён бўлади.

Шда Техас
зотини
зоти билан
иб яратилган.

штин зоти
энг кўп
сут
махсулдорлик
йўналишидаги
зотларидан
ади.

соф урчитиш
ан яратилган.
к китоби XIX
бошлаб
б бошланган.

нинг ватани
Голландия
бўлган.

асосан кора-

раги чуқур ва
кенг бўлади.
и ваннасимон
и ва айланаси

азни 670-700

38-43 кгни

ларини яғрин

ягирларининг

кўкрак чуқурлиги 80-86 смни, кенглиги 55-65 смни, орқасининг маклоклардаги кенглиги 63 смни ташкил этади.

Ёш моллар тез етилади, ургочи таналарни тирик вазни 360 кг етганда 13-14 ойлигида биринчи марта қочириш мумкин, уларни биринчи туғиш ёши 23 - 26 ойни ташкил этади. Сигирларидан ўртача 4 та бўзоқ олинади.

Голштин зотининг сут ва гўшт маҳсулдорлик кўрсаткичлари алоҳида олинган ҳар бир давлатда ҳар хил ва у ўша ердаги иқлим ва озуқа шароитларига боғлиқ бўлади.

АҚШда Наслчилик китобига киритилган сигирларнинг сут маҳсулдорлиги 11305 кгни, сутининг ёғлилиги 3,6-3,9 % ни, оксили 3,6% ни ташкил этган.

Зотнинг гўшт маҳсулдорлиги қониқарли бўлиб, сўйим чикими 50-55 % бўлади.

АҚШда бу зотли қорамоллар жами қорамолларнинг 20% ни ташкил этади.

Гузепат (Guzerat)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: *Guzera, Gujera, Gujrati, Gusera, Guzerath.*

Гузепат зоти АҚШда Ҳиндистоннинг канкреж зоти асосида 1875- 1964 йиллар оралигида яратилган.

1986 йилда Джеймс О. Сандерс «История и развитие крупного рогатого скота зебу в Соединенных Штатах» (J. Anim. Sci. 50: 1188-1200) номли китобида зебу қорамолларининг тарихи ва ўрни тўғрисида батафсил хикоя қилган.

Гузерат зоти нелоре ва бир зотлари каби АҚШ қорамолчилигини ривожига катта таъсир ўтказган.

Гузерат зоти – бу Ҳиндистоннинг кўк тусли қорамоллари бўлиб, узун лирасимон шохларига эга. Бу зот Ҳиндистондаги энг йирик зотларга киради ва бақувват ишчи хайвони сифатида қадрланади. Бундан ташқари, улардан етарли даражада сут ҳам олинади.

Қорамолларнинг боши калта, пешонаси кенг, кулоклари узун, пастга осилган ва олдинга қараган бўлади. Туси оч кўкдан қора ранггача бўлади. Буқаларида туси тўқроқ бўлади.

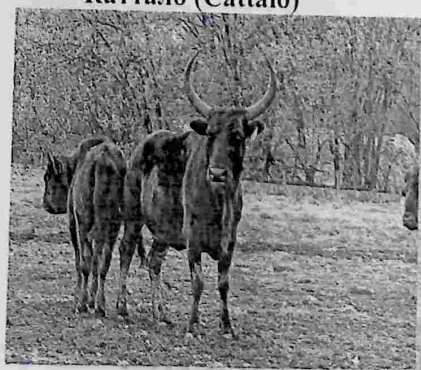
Гузерат зоти Ҳиндистон ва Бразилияда, АҚШнинг баъзи штатларида соф ҳолда урчитилади. Гузерат зоти АҚШнинг браман зотини шаклланишида муҳим роль ўйнаган.

Зотни яна бир муҳим хусусияти, бу тер безларининг кўплигидир. Қорамоллар кўп терлайди ва ёғ безларидан ёғсимон ҳидли суюқлик ишлаб чиқаради ҳамда шу йўл билан ҳашаротлардан ҳимояланади.

Қорамоллар йирик бўлиб, буқаларини яғрин баландлиги 170 смни, сигирларини тирик вазни 600-650 кгни, буқалариники 900-950 кгни ташкил этади. Бўзоқлари туғилганда 25-27 кг бўлиб, кейин жуда тез ўсишади.

Қорамолларнинг феъли юввош бўлиб, улар жуда чидамли ва кенг спектрдаги озука ва иқлим стрессларига мослашувчан бўлади. Сигирларининг сут маҳсулдорлиги ва оналик хусусияти юқори бўлади. [118,125,126,137,138,167]

Каттало (Cattalo)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Beefalo, American hybrid. Ушбу зот қорамолларни (*Bos taurus*) америка бизони (*Bison bison*) билан гибридлаш натижасида олинган серпўшт дурагайлари бўлиб ҳисобланади. Зот гўшт маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, генотипида 37,5% бизон қонини сақлайди.

Дурагай қорамоллар тана тузилиши ва туси бўйича хилма-хил бўлиб, гибридлаш жараёнида қайси зот ишлатилганлигига боғлиқ бўлади. Мисол учун, шароле ёки герефорд, голштин, браман зотининг дурагайларининг шохлари узун бўлиб, орқаси осилган бўлади. Баъзи қорамолларда ўркачи бўлади.

Қорамолларнинг туси ҳар хил бўлади. Дурагайлар орасида тўқол моллар ҳам учраб туради.

Гибридлашнинг асосий мақсади - гўшт маҳсулдорлиги юқори бўлган, гўштида оксил кўп бўлган ва ёғ ҳамда холестерин миқдори кам бўлган қорамол зотини яратиш бўлган.

Гибридлаш натижасида олинган қорамоллар прерияларнинг оғир шароити, ҳар хил кенгликлардаги иқлимнинг кескин ўзгаришларига мослашган бўлади. [118,125,126,137,138,147,167]

Киангус (Chiangus)

1972 йилнинг январь ойида АҚШни Калифорния штатидаги Кинг Сити шаҳри яқинидаги Танехилл ранчосида кианина зотини ангус зоти билан чатиштириб олинган биринчи бўзқ туғилган.

1976 йилда киангус зотининг Америка уюшмаси тузилган.

Зот генотибида кианина зотининг қони 25% ни ва ангус зотининг қони 75% ни ташкил этади.

Туси қора, моллар тўқол бўлади.

Зотнинг мослашувчанлик хусусияти юқори бўлиб, жазирама иссиқ, юқори намлик ва қаттиқ совуқда ҳам маҳсулдорлигини пасайтирмайди.

етилади, букалари 1200 кг вазнга 3 ёшида етади.
 пўшторлиги баланд.
 тар йирик, суяклари мустахкам, гўшт маҳсулдорлиги
 туради. Моллар ҳар қандай асраш шароитига тез
 [125,126,137,138,154,167]

и ўзоқ муддат фойдаланишга мойил.

а яна учта чатиштириш вариантлари ишлатилган ва бу
 кианина х герефорд), кизил киангус (кианина х кизил
 (кианина х майн анжу) зотлари яратилган.

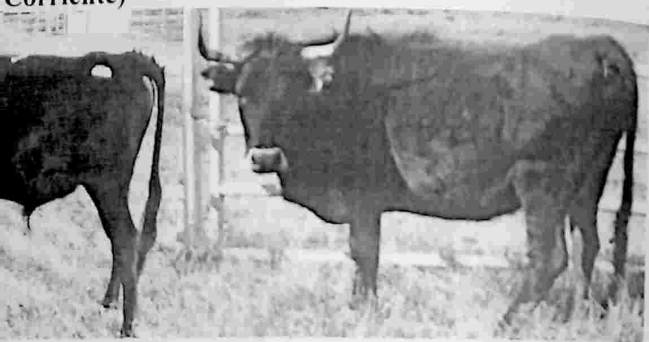
Chiford)

ed February 5, 2012

1986
 АҚШда
 зотини герефорд зоти
 билан
 чатиштириб
 яратилган.

(Corriente)

гини Америка китъасига испанлар томонидан 1493
 ан биринчи қорамоллар қаторига киритиш мумкин.
 дамли бўлиб, ўзоқ муддат давомида кемаларда
 ўтишга мослашган эди. Улар олдин Вест-Индияга,
 убига, ҳамда Марказий ва Жанубий Америкага
 [125,126,137,138,159,167]

о давомида бу қорамоллар сут, гўшт учун
 а ҳайвони сифатида фойдаланилган.

Табиий танлаш натижасида улар ҳар хил шароитларга мослашиб борган. Натижада уларнинг авлодлари АҚШнинг жанубида ва Калифорнияни қирғоқларида кенг тарқалди. XIX аср бошларида китъага Европадан қорамол зотлари келтириб бошланди. Натижада корриент зотининг ўрни пасайиб борди.

Бугунги кунда испан қорамолларининг соф зотлилари йўқолиб кетган, лекин баъзи популяциялари Марказий ва Жанубий Американинг ўзок ҳудудларида ва АҚШнинг жанубий ҳудудларида қисман сақланиб қолган.

Марказий ва Жанубий Америкада корриент зотини криолло қорамоллари деб аташади. Корриент термини билан родеода ишлатиладиган қорамоллар тушунилади.

Қорамоллар танаси ясси бўлиб, суяклари ингичка, бўйини, олдинги ва орқа оёқлари мутаносиб жойлашган. Шохлари узун ва кенг жойлашган, ёнига қараб йўналган. Туси ҳар хил бўлиб, қора туслилари ҳам учраб туради.

Териси қалин, калта жун билан қопланган, қулоқлари ички томондан жун билан қопланган, думининг учи кенг.

Сигирларининг вазни 360 кгни, букалариники 500 кгни ташкил этади.

Ушбу зотли қорамоллар родеода, спорт мусобақаларида фойдаланилади ва чидамлилиги, кучи бўйича баҳоланади.

АҚШ, Испания, Жанубий Америкада кенг тарқалган.

Композит (Composite)

Зот гўшт йўналишидаги зотларни ичида соф зотли урчитиш услубидан фойдаланиб яратилган. [118,125,126,137,138,158,167]

Британия ва континентал зотларини комбинациялашган тизимларини урчитишда ишлатиш асос қилиб олинган. Бунга мисол қилиб, қўйидаги янги линияларни келтириш мумкин: Leachman Stabilizer, Leachman Rangemaker ва Noble Line. Композитларнинг

ирсий қимматлилиги уларни яратишда қўйилган мақсадларига боғлиқ бўлади.

Урчитиш режаси ҳар хил кўрсаткичларни ўз ичига олиши мумкин:

- зотнинг иктисодий самарадорлиги;
- гўштининг сифати;
- адаптацион хусусиятлари;
- конституциясининг хусусиятлари;
- туси;
- пўштдорлик кўрсаткичлари.

Композицион урчитиш ротацион чатиштиришга нисбатан афзалликлари кўпроқ. Булардан бири, бу авлодларда гетерозис эффектини олишга қаратилган.

Куприм гибрид (Cuprem Hybrid)

Зот АҚШда 1960-1970 йилларда қўйидаги зотларни чатиштириш йўли билан яратилган: кизил ангус (50%), санта – гертруда (25%) ва лимузин (25%) зотли сигирлар ва шортгорн (50%), шароле (25%), кианина (25%) зотли буқалар.

Макавели (Makaweli)

Makaweli
bull
USA

XIX асрда Гавай оролларида шортгорн зотини девон зоти билан чатиштириб яратилган.

Майин жунли қорамоллар (Plush cattle)

Бу қорамолларни урчитиш яқинда удумга кирган бўлиб, улар мавжуд жун қоплами яхши ривожланган қорамоллар орасидан танланиб ўстирилади. Бунақа қорамолларга мен-анжу, герефорд, қора тусли қорамол зотлари қиради. Соҳани чуқур билмаган инсон учун бу худди бир алоҳида зот бўлиб кўринади.

Бу қорамоллар уларнинг эгалари томонидан яхши ювилиб, таралиб кўргазма учун чиқарилади, яъни кўргазмага тайёрланган итлар каби, холос.

Митти жерсей (Miniature Jersey)

Митти қорамоллар бу алоҳида зот эмас, лекин улар танлаш ва жуфтлаш асосида яратилган бўлади. Бу қорамоллар жерсей зотининг авлоди бўлиб, улар АҚШга Джерси ва Британь оролларида келтирилган.

Яғрин баландлиги 90-100 см бўлиб, моллар тўқол бўлади.

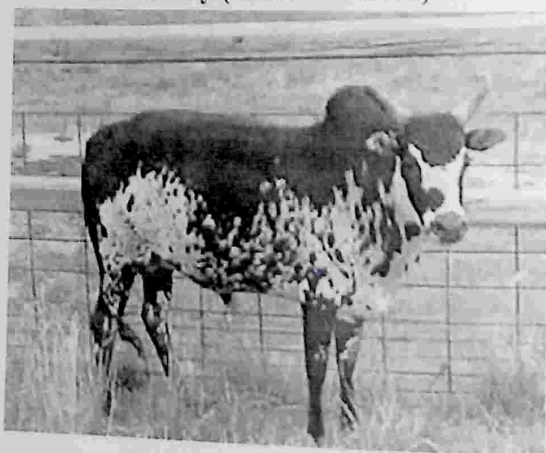
Митти тегас лонгхорн (Miniature Texas Longhorn)

Митти тегас лонгхорн зоти соф зотли бўлиб, тегас лонгхорн зотли корамоллар орасидан паст бўйли молларни танлаш йўли билан яратилган.

Барча хусусиятлари билан тегас лонгхорн зотига ўхшаш бўлади.

Митти зебу (Miniature Zebu)

Митти зебу зоти паст бўйли молларни танлаш йўли билан яратилган.

Улар ўзларида зебу корамолларининг кеч етилиш,

касалликларга чалинмаслик ва чидамлилиқ каби хусусиятларини сақлаб қолишган.

Сигирларининг

вазни 130-150 кг, буқалариники 230-250 кг бўлади.

Митти герефорд (Miniature Hereford)

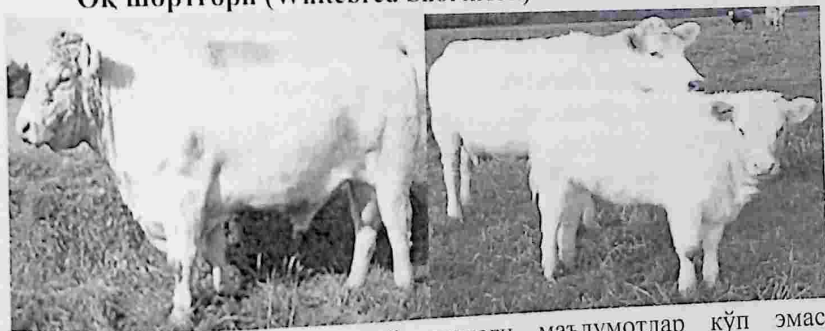

Митти герефорд зоти кейинги 30 йил давомида герефорд зотининг подалари орасида паст бўйли корамолларни танлаш орқали яратилган.

Биринчи ушбу зотли корамоллар 1991 йилда намоиш этилган. Зотнинг асосий хусусияти корамоллар геномида паст бўйлилик генининг йўқлигидир. Корамолларнинг яғрин баландлиги 107 смни ва тирик вазни 450 кгни ташкил этади.

Митти герефорд зоти АҚШ, Канада ва Австралияда урчитилади. [118,125,126,137,138,167]

Ок шортгорн (Whitebred Shorthorn)

Ок шортгорн зоти тўғрисидаги маълумотлар кўп эмас. Маълумки, бу зот Англиянинг шимолий-ғарбий ва Шотландиянинг жанубий-ғарбий қисмида яратилган бўлиб, бирламчи номи Камберленд ок зоти деб номланган. [118,125,126,137,138,167]

Зот асосчилари бўлиб Ларристон шахрида яшовчи Дэвид Холл ва Стельшоудаги Эндрю Парк ҳисобланишади. XIX-аср охирида улар Ньюкаслтонда ўтказилган бозорда ок тусли бўзқларни сотиб олишади. Ушбу моллардан кейинчалик ок шортгорн зоти яратилади. Бу зотли моллар АҚШга XX асрда олиб келинади. Ок шортгорн зоти

Рандал (Randall)

Рандал зоти – кам учрайдиган зот бўлиб, XX аср бошларида АҚШни Вермонт штатининг Сандерленд худудида яратилган.

2001 йили зотнинг уюшмаси тузилган. Зот сут маҳсулдорлиги йўналишида бўлиб,

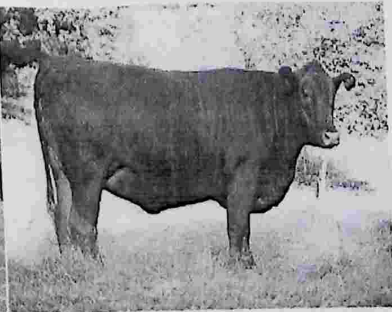
гўшт маҳсулдорлиги ҳам талаб даражасида бўлади. Қорамоллар ишчи хайвони сифатида фойдаланилади.

Популяцияси катта эмас, подада жами 250 бош сигирлари колган, холос. [118,125,126,137,138,167]

Рейнджер (Ranger)

Рейнджер зоти – бу гибрид зот бўлиб, 1970 йилда АҚШда қўйидаги зотларни комбинациясидан фойдаланган ҳолда яратилган: симментал, хешкросс, бифмастер, герефорд, браман, хайланд, шортгорн, америка қўнғир швиц, кизил ангус, кизил-ола голштин.

PX-3 (RX-3)

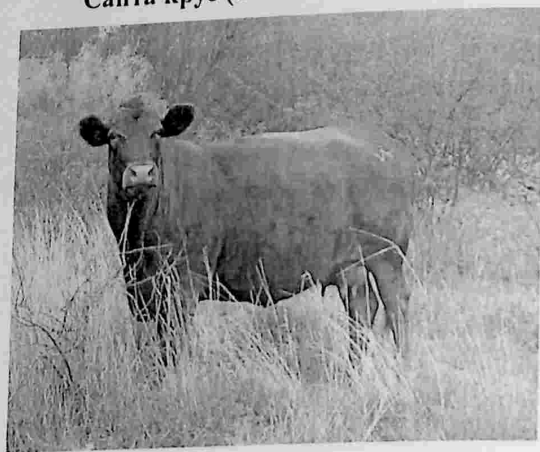
РХ-3 зоти 1970 йилларда генетик дастур талаблари бўзилмасдан яратилган биринчи композит зотлардан ҳисобланади.

РХ-3 зоти янги рекомбинация ҳосил қилиш мақсадида 3 та қизил зотлардан фойдаланган ҳолда яратилган. Бунда герефорд, қизил-ола голштин ва қизил ангус зотлари ишлатилган.

Биринчи бўлиб герефорд зотини қизил-ола голштин зоти билан, кейин уларни дурагайлари қизил ангус зоти билан чатиштирилган.

Кейинчалик маҳсулдорлиги бўйича каттик селекция ишлари олиб борилган. [118,125,126,137,138,167]

Санта круз (Santa Cruz cattle)

1987 йилда ака-ука Тио ва Скотт Клеберглар ўзларининг Техасдаги Кинг-ранчо номли фермасида санта-круз зотини яратишган. Зотни яратиш ишлари 10 йил давом этган.

Бошланғич даврда санта гертруда зотли сигирлар қизил ангус ва гелбвих зотли

буқалар билан чатиштирилган. [126,136,137,138,167]

Сўнгра қонида $1/2$ нисбатда санта гертруда ва $1/2$ нисбатда қизил ангус, ҳамда $1/2$ нисбатда санта гертруда ва $1/2$ нисбатда гелбвих бўлган дурагайлар бир-бири билан чатиштирилган ва бунда генотида $1/2$ санта гертруда, $1/4$ қизил ангус ва $1/4$ гелбвих дурагайлари олишга эришилган.

Гелбвих зоти пўшторлиги, бўйининг баландлиги, эрта етилиши, бўғозлик даврининг нисбатан қискалиги, яхши сут маҳсулдорлиги учун ишлатилган.

Қизил ангус зоти эса пўшторлиги, сигирларида туғишнинг осон кечиши, гўшт нимталарининг сифати, озукани самарали ишлатиши ва тўқоллиги учун ишлатилган.

Қорамоллар туси оч қизилдан гилос рангдаги қизилгача бўлади. Қорамоллар шохли ёки тўқол бўлиши мумкин.

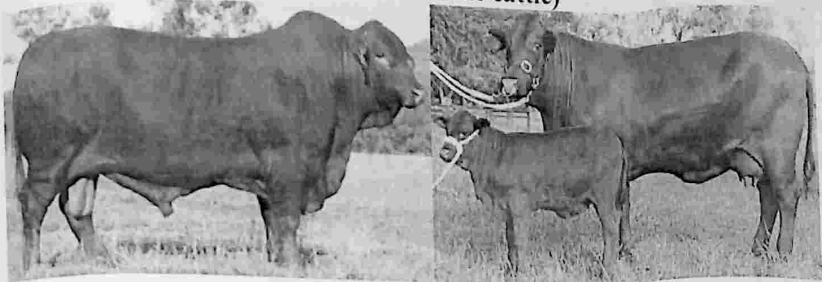
Буқалар 800-900 кг, катта ёшдаги сигирлар 500-550 кг тош босади.

Санта-круз зоти сўйилгандаги нимталарининг сифати, пўшторлиги ва сигирларининг оналик хусусиятини юқорилиги билан ажралиб туради.

Қорамоллар Жанубий Техаснинг сўронли иқлимига чидамли бўлади.

Зот уюшмаси ташкил қилиниб, Санта гертруда зотининг ташкил этилган Халқаро уюшмасига аъзо қилиб киритилган.

Санта гертруда (Santa Gertrudis cattle)

Санта гертруда зоти АҚШни Техас штатида яратилган. Зотни яратиш ишлари 1910 йилда бошланган ва бунда шортгорн ва герефорд зотлари браман зоти билан чапиштирилган. Зот генотипида браман зотининг қони $\frac{3}{8}$ ва шортгорн зотиники $\frac{5}{8}$ нисбатда бўлади.

1940 йилда зот алоҳида зот сифатида тан олинган.

Туси қизил бўлиб, зотда *Bos indicus* ва *Bos Taurus* туридаги қорамолларнинг барча хусусиятлари мужассам бўлган. Териси қалта, тўғри жун билан қопланган, териси бўш, ҳаракатчан, қизил пигментли. Қорамоллар танаси йирик, бақувват ва мусқулли.

Қорамоллар шохли бўлиб, тўқол моллар ҳам учраб туради.

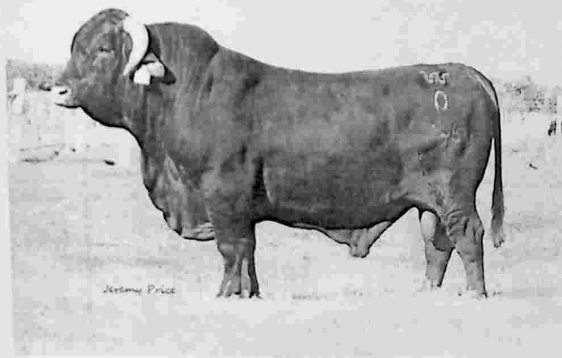
Қатта ёшдаги букалар вазни 900 кгдан кўпроқ, сигирлари 750 кггача бўлади.

Ёш моллар бўрдоқиланганда

қунига 1500 граммгача ўсади.

Улар тез етилади, урғочи таналарини

мумкин ва уларнинг

12-14- ойлигида биринчи марта қочириш биринчи туғиш ёши 22-24 ойни ташкил этади.

юқори ва натижада
зотларникига караганда
муддат маҳсулдорлигини
одада асралади. Уларнинг
совук ҳавосига бардош
паразитлардан ҳам ҳимоя
иб, сув ва озук кидириб
37,138,167]

зоти билан чатиштириб
кони $1/8$ ва суссекс

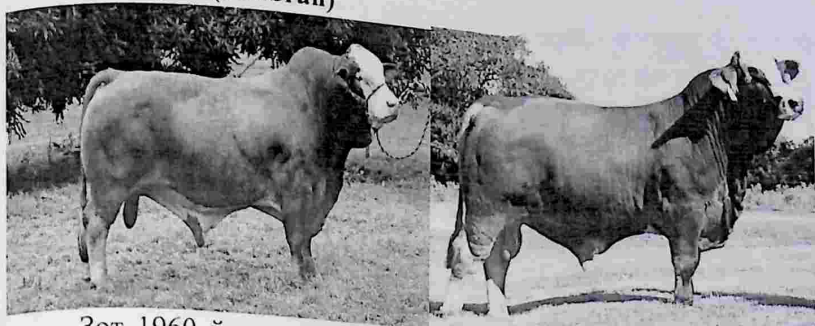
Салорн зоти ХХ
аср охирида салерс
зотини техас лонгхорн
зоти билан
чатиштириб
яратилган. Зот
генотипида салерс
зотининг кони $5/8$ ва
техас лонгхорн
зотиники $3/8$ нисбатда
бўлади. Техас

бий худудларига энг яхши
5,126,137,138,167]

ри-бу мослашувчанлиги,
и, сигирларида туғишни
рилиги.

нишида техас лонгхорн
и билан чатиштирилган,
х $1/2$ техас лонгхорн) $3/4$
р билан $5/8$ салерс ва $3/8$
батларини олингунча
бу кўрсаткич $5/8$ салерс
шига эришилган.

Симбрах (Simbrah)

Зот 1960 йилларнинг охирида симментал зотини браман зоти билан чатиштириб яратилган.

Зот Мексика кўрфази бўйида, АҚШнинг шимолий-ғарбий ва шимолий-шарқий худудларида тарқалган.

Зотда браман зотининг кўйидаги хусусиятлари сақлаб қолинган: хашаротларга бардошлиги, чидамлилиги, яйловда боқилганда тез етилиши, ўзоқ умр кўриши, сигирларида туғишнинг осон кечиши.

Симментал зотидан эса ёш молларни эрта етилиши, пўшторлиги, сигирларининг сўт махсулдорлигини юқори бўлиши, гўшт сифатининг юқори бўлиши.

Қорамоллар ўртача катталиқда бўлиб, туси қизил, бошида унчалик катта бўлмаган ок доғлари бўлади. Қорамолларда бўйин устида ўркачи бўлади, кулоклари Европа зотлариникига нисбатан катта бўлади. [118,125,126,137,138,167]

Симфорд (Simford)

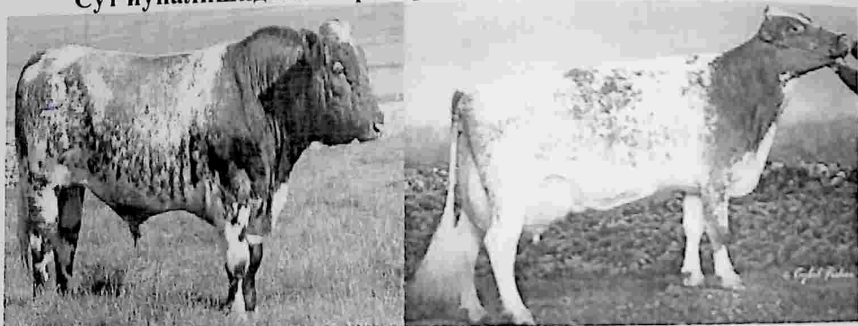
АҚШда симментал зотини герефорд зоти билан чатиштириб яратилган.

Симмало (Simmalo)

АҚШда симментал зотини корамолнинг ёввойи аждоди бўлган бизон (*Bison bison*) билан чатиштириб яратилган.

Сут йўналишидаги шортгорн (Milking shorthorn)

Шортгорн зоти дунёда тан олинган энг қадимий зотлардан ҳисобланади.

Шортгорн зоти Англиянинг шимолий-шарқий қисмида Тис дарёсининг бўйларида яратилган.

Зотни шакллантириш бўйича бирламчи ишлар Нортумберленд, Дурхем ва Йорк графликларида олиб борилган.

АҚШга шортгорн зоти 1783 йилда олиб келинган.

Туси кизил, кизил-ола, оқ ёки пўшти ранг бўлиб, пўшти рангли моллар бошқа зотларда умуман учрамайди.

Зот шортгорн зоти ичида сут йўналишидаги молларни танлаш йўли билан яратилган.

Зот универсал зот бўлиб, сигирларининг сут маҳсулдорлиги юкори ва улар ўзоқ йиллар давомида маҳсулдорлигини пасайтирмайди.

Бундан ташқари, сигирларининг туғиши осон кечади, уларни асраш иктисодий самарали ҳисобланади, юкори озуқа конверсиясига эга бўлишади. [118,125,126,137,138,167]

Наслчилик китоби 1846 йилда юритилиб бошланган ва 1882 йилда шортгорн зотини Америка уюшмаси ташкил этилган.

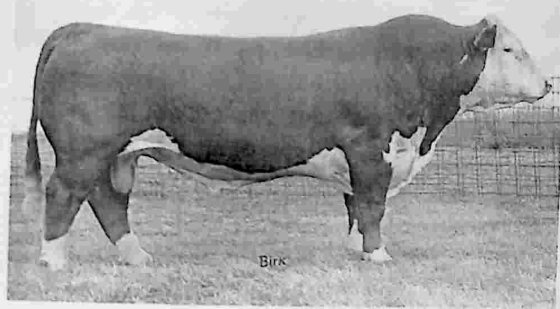
Сут йўналишидаги шортгорн зотининг уюшмаси 1948 йилда ташкил этилган.

Қорамоллар йирик бўлади, сигирларининг яғрин баландлиги 142 смни, тирик вазни эса 635 кгни, буқалариники тегишлича 145 смни ва 990 кгни ташкил этади. Бўзоқлари туғилганда 30-33 кг бўлади.

Сигирларининг сут маҳсулдорлиги яхши, сутининг таркибида ёғ ва оксил нисбати мутаносиб бўлади.

Сигирлардан лактация даврида 6000 кггача сут соғиб олинади.

Тўкол герефорд (Polled Hereford)

Тўкол герефорд зоти анча вақтгача тан олинмасдан келинган эди. Зотнинг асосий хусусияти - бу қорамоллар йирик тана тузилишига эга бўлиши, қизил

тусли, бошини, кўкрак остини, танасини пастки қисмини ва оёқларини ок бўлишидир.

Зот герефорд зотини орасидан тўкол молларни танлаш йўли билан яратилган. Герефорд зоти АҚШ худудига 1817 йилда олиб келинган.

1901 йилда етарли даражада тўкол моллар подалари ташкил килингандан сўнг Америка тўкол герефорд зоти уюшмаси ташкил этилди. [118,125,126,137,138,167]

Ушбу зотли қорамоллар яхши мослашувчанлик хусусиятига эга, улар совуқ иқлим шароитига ва озука танқислигига чидамли бўлади. Ушбу хусусияти учун дунёнинг кўп давлатларида кенг тарқалиб кетди.

Молларнинг феъли юввош бўлиб, гўшт маҳсулдорлиги юкори, гўшти мармарли, сўйим чиқими ва нимталарида гўшт чиқими юкори бўлади.

Тўкол герефорд зоти асосида қўйидаги зотлар яратилган: кора балди (герефорд х ангус), супербалди (герефорд х брангус) ва тарғил тусли қорамоллар (герефорд х браман).

инг абориген
ик тарихга эга
мослашиш
ти инсоннинг

инг жанубий-
н. Небраска,
н. 1900 йилга
нг ўзига хос

лган карори
нмоқда. 1964
ий ресурслар

он зоти
хорн зотини
оти билан
б яратилган.

штиришнинг
иккала

зотларнинг
ва

рини ўзида
этган ҳамда

ладиган янги

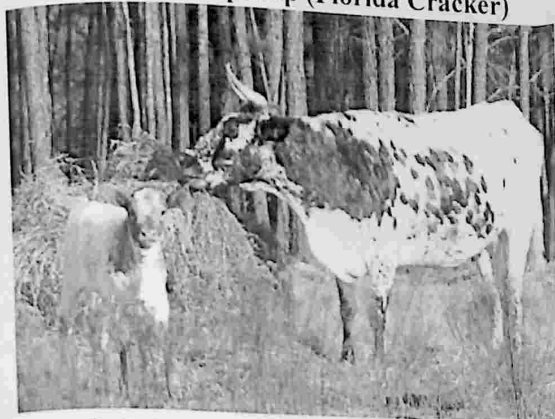
фойдаланиш,
нмаган ёғ

и саклайди.

Бундан ташқари, пўшторлик, туғишни осон кечиши, асраш шароитларига мослашувчанлик, ўзоқ умр кўриш каби хусусиятлар ҳам ўтган. Техас лонгхорн зотидан касалликлар ва паразитларга бардошлиги ўтган. Туси қизил, моллар тўқол бўлади, териси калта, силлик жун билан қопланган. Қорамоллар танаси ўртача катталиқда бўлиб, сигирлари 550 кг, буқалари 900 кг тош босади.

Зотни шакллантириш ишлари 1989 йилда бошланиб, 1991 йилда тугатилган. [118,125,126,137,138,167]

Флорида крекер (Florida Cracker)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: флорида скраб (Florida scrub).

Флорида крекер зоти белгилари ва хўжаликка фойдали хусусиятлари бўйича техас лонгхорн зотига жуда яқин.

Бу ва XV-XVI асрларда Марказий ва

Жанубий Америка худудига олиб келинган қорамоллар умумий ном-криол қорамоллари номи билан аталган.

Флорида крекер номи кейинги йилларда ишлатилиб бошланди. Анча олдин ушбу зот: пайневооде, флорида скраб, флорида қорамоли номи билан аталган. [118,125,126,137,138,167]

Қорамоллар танаси унча катта эмас, шоҳлари узун, олдинга ва сўнг тепага қайрилган. Туси ҳар хил, асосан чипор моллар кўпроқ учрайди.

Сигирларининг тирик вазни 330 кг, буқалариники 410 кг бўлади. Ёш моллар тез етилади, таналарни 14-16 ойлигида биринчи марта қочириш мумкин. Сигирларининг пўшторлиги ва оналик хусусияти юқори бўлади. Улар иссиқга, намликка ва ҳашаротларга ўта чидамли бўлади.

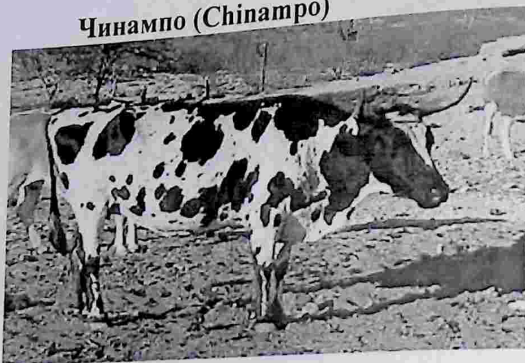
Ушбу зот йўқолиб кетиш арафасида турибди, чунки 1950 йилларда умуман йўқолган деб эътироф этиларди.

Бунинг асосий сабаби - браман, герефорд ва ангус зотлари билан чатиштириш ҳисобланади.

Унча катта бўлмаган популяцияси Флорида, Миссисипи, Алабама ва Джорджия штатларида сақланиб қолган.

1989 йилда Флоридада зот уюшмаси ташкил этилган ва уюшма таркибидаги подаларда 400 бошга яқин сигирлари асралмоқда.

Чинампо (Chinampo)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: криол қорамоллари. Биринчи марта бу зотли қорамоллар Калифорнияга 1697 йилда Мексикадан олиб келинган ва бугунги кунда уларнинг популяцияси

30 минг бошни ташкил этади. [118,125,126,137,138,167]

Қорамоллар унчалик катта эмас, сигирларининг тирик вазни 255 кгни, буқалариники 345 кгни, сигирларининг яғрин баландлиги 129 смни, буқалариники 139 смни ташкил этади.

Туси ҳар хил бўлиб, уч хил рангли чипор моллар кўп учрайди. Асосий туси-оқ бўлиб, қора доғлари бўлади.

Хас кросс (Hash Cross)

АҚШда шароле зотини қизил линкольн зоти билан чатиштириб яратилган.

Қора мен-анжу (Black Maine-Anjou)

Мен-анжу зоти энг самарали ва максадли зотлардан ҳисобланади ва АҚШ гўшт саноатида ундан фойдаланилмаган эди.

Йирик танали, тез бўрдокиладиган бу зот урчитишда кўп ишлатилади.

Зот Францияда яратилган бўлиб, ватанида факат сут ва

гўшт учун урчитилади. [118,125,126,137,138,167]

Қорамоллар танаси йирик бўлиб, гўшт билан яхши тўлишган. АҚШга бу зот Канададан 1969 йилда олиб келинган. 1969 йилда Небраска штатида Мен-анжу зотининг жамияти тузилган

бўлиб, унга АҚШ ва Канада чорвадорлари аъзо килиб олинган. Америка уюшмаси эса 1976 йилда ташкил этилган.

Мен-анжу зоти – озукани самарали конверсияси, гўштининг сифати ва мраммлиги билан ажралиб туради.

Сигирларини туғишида муаммолар бўлиши мумкин ва ушбу муаммолар туғри озиклантириш, туғиши енгил кечадиган сигирларни танлаш ва жуфтлаш тадбирларини олиб бориш орқали ечиш мумкин.

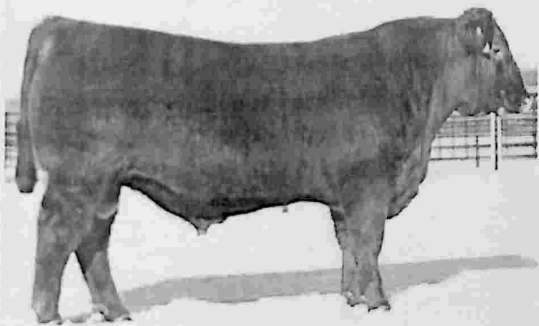
Қизил ангус (Red angus)

Қизил ангус зоти абердин ангус зотидан келиб чиққан.

Америка китъасига абердин ангус зоти XIX аср охирларида келтириб бошланган. Чорвадорлар зот ичида қизил тусли молларни бўлишини инкор қилганлар. Секин-аста қизил тусли абердин - ангус моллари кўпайиб борди ва уларнинг илк подалари шакллана бошлади. [118,125,126,137,138,167]

1954 йилда Наслчилик китоби юритилди ва қизил абердин - ангус зотининг уюшмаси ташкил этилди. Қизил ангус зоти абердин ангус зотига жуда ўхшаш бўлиб, қорамоллар ўртача тана тузилишига эга ва гавдаси гўштга тўлган бўлади.

Туси қизил, териси қора рангда, моллар тўкол бўлади. Ёш моллар тез етилади, сигирлари пўштор, ўзок яшаши билан ажралиб туради. Сигирларининг сут маҳсулдорлиги ва оналик хусусияти юкори бўлади. Гўшт

маҳсулдорлиги баланд, гўшти мраммли бўлади.

Зот нафақат АҚШда, балким Жанубий Африка, Австралия ва Жанубий Америкада ҳам кенг тарқалган.

12.2 Канада корамол зотлари

Бюрваш (Burwash)

Бюрваш (Burwash) зоти Канадада 1957 йилда яратилган, бунда қўйидаги зотлардан фойдаланилган: шароле, геррефорд ва бошка зотлар. Вариантларнинг бири: шароле $\frac{1}{2}$, геррефорд $\frac{1}{4}$ ва шортгорн $\frac{1}{4}$.

Бушвакер (Bushwhaker)

Зот асосан спорт уйинларида, яъни родеода ишлатилади. АҚШ ва Канадада кенг фойдаланилади. Маҳаллий криол корамолларидан келиб чиққан.

Гўшт синтетик (Beef Syntetic)

Beef
Syntetic
Canadian
Canada

зотлар (3%).

Гўшт синтетик зоти Канадада қўйидаги зотлардан фойдаланиб яратилган: абердин-ангус (37%), шароле (34%), галловей (21%), америка қўнғир швиц (5%) ва бошка

Канада чипор парк корамоллари (Canadian Speckle Park)

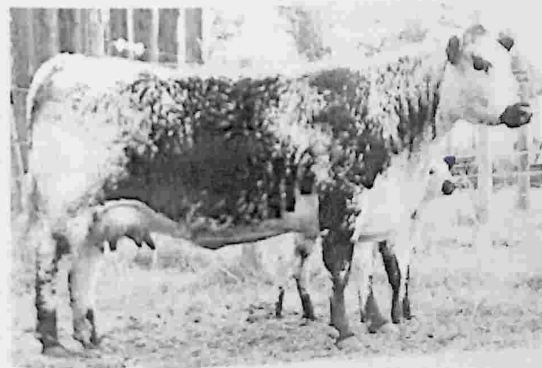
Аниқланишича чипор парк корамоллари тейсуотер шортгорни ва Британия оқ парк корамолларидан келиб чиққан. Бу иккита қадимий зотлар XVI асрда келиб чиққан бўлиб, кучли, бақувват бўлиб, сут маҳсулдорлиги ҳам яхши бўлган.

Чипор туси ушбу зотни шакллантиришда асосий белги сифатида танланган. [119, 125, 126, 167]

1959 йилда зотни урчитиш асослари белгиланган ва сўнгра улар ангус зоти билан частиштирилган.

Дурагай авлодлар ҳар хил тусда бўлиши мумкин, оқ тусли қора доғлари билан, баъзилари қоплонсимон тусда (доғлари танасининг ён томонларида), айримлари қора тусли бўлиб, оқ доғлари оёқларида, танаси ва қорин қисмининг пасти бўйлаб оқ тасмали бўлади.

1985 йилда зот уюшмаси ташкил этилган. Канада Қишлоқ хўжалик вазирлиги 1993 йилнинг 4 июнида ушбу корамолларни алоҳида зот сифатида тан олган.

2006 йилнинг 6 июлида эса Канаданинг Саскачеван штати ҳудудида яратилганлиги тўғрисида сертификат берилган.

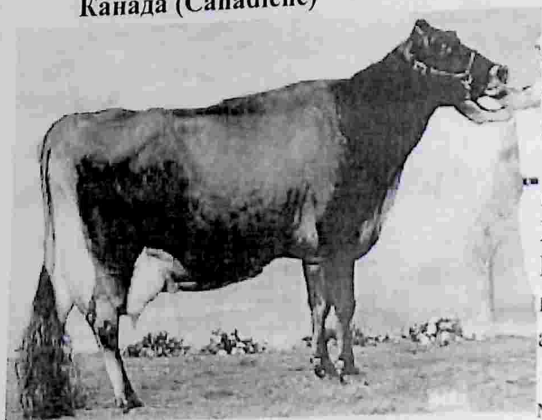
Зот кўйидаги белгиларга ва хусусиятларга эга:

сигирларида туғишни осон кечиши, бўзқоқларининг туғилгандаги вазнини пастлиги, пўшторлиги, сут маҳсулдорлигини талаб даражасида бўлиши, корамолларни тўқол бўлиши, феълининг

юввошлиги, гўштининг мармарлиги, гўшт сифатининг юкори бўлиши, терисини қора пигмент билан қопланганлиги.

Бугунги кунда уюшмага 70 та фермер хўжалиги аъзо бўлиб, уларда 3000 бош руйхатга олинган сигирлар урчитилмоқда. Зот асосан Канадада тарқалган.

Канада (Canadiene)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: афроканада, канада, канада - француз.

Канада қорамоллари Канадада XVI – XVII асрларда Нормандия ва Бретандан келтирилган қорамоллар асосида яратилган.

Канадага биринчи марта Франциянинг

Нормандия вилоятидан қорамолларни олиб келиш 1608-1610 йилларда амалга оширилган бўлиб, сўнгра Бретань ва Гаскондан келтирилган. Қорамоллар чекланган ҳудудда урчитилиб келинган ва натижада улар канада қорамоллари деб номланган.

XIX аср бошларида фермерлар бу қорамолларни Европадан келтирилган бошқа зотлар билан чатиштириб бошладилар. Зотни сақлаб қолиш мақсадида 1895 йилда кичик гуруҳдаги чорвадорлар бирлашиб зот уюшмасини ташкил қилдилар.

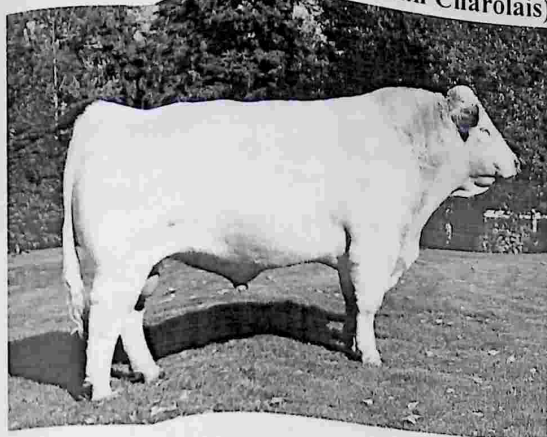
Канада қорамоллари маҳаллий иқлим шароитига жуда мослашган бўлиб, асраш шароитларига талабчан эмас.

Қорамоллар жуссаси ўртача катталиқда бўлиб, сигирларини тирик вазни 500 кгни, буқалариники эса 800 кгни ташкил этади. Сигирларининг сут маҳсулдорлиги юкори бўлиб, сутдорлик коэффиценти баланд бўлади. Сигирлари ўзок муддат маҳсулдорлигини пасайтирмайди. Буқачалар интенсив шароитда бўрдоқиланганда гўшти юмшоқ ва чикими баланд бўлади.

Туси бўзоқлариники ок бўлиб, ёши каттариши билан қора ёки тўқ-жигар ранг бўлади. Бурун ойнаси, танасининг ёнлари, елини ва буқаларининг ёргоғи оч рангда бўлади. [119, 125, 126, 167]

Зот йўқолиб кетиш арафасида турибди.

Канада шароле (Canadian Charolais)

тўғрисида»ги Конунига асосан ушбу уюшмага конуний ваколатлари берилган.

Зот хилма-хил ландшафт ва экстремал хаво хароратларига ҳамда ёғингарчиликка мослаша олади. Шунинг учун хар бир худуддаги қорамоллар гуруҳи ўзига хос махсулдорлик кўрсаткичларига эга бўлишади.

Қорамоллар асосан яйловларда бокилади, шунинг учун оёқлари мустаҳкам бўлади. Бу хусусияти Канада шароле зотини ушбу зотнинг бошқа типларидан фарқ қилишга имкон беради. [119, 125, 126, 167]

Канада гелбвиех (Canadian Gelbvieh)

Ушбу зотли қорамоллар илк марта Канадага 1972 йилда олиб келинган ва ўша йилда зотнинг Канада уюшмаси ташкил қилинган.

Ушбу зотли қорамоллар пўшtdор, сигирларининг сут махсулдорлиги баланд, қорамоллар жуссаси ўртача, феъли юввош

бўлади. [119, 125, 126, 167]

Ёш қорамоллар тез ўсади ва гўшт махсулдорлиги юқори бўлади.

Канада голштин (Canadian Holstein)

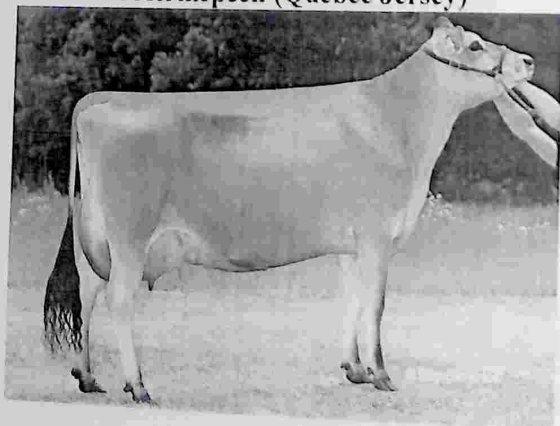
Кукнинг фермер хўжалигига олиб келинган.

Сигирларнинг сут маҳсулдорлиги нихоятда юкори бўлиб, ўртача 10527 кг/ни, сутининг ёғлилиги 3,9% ни ва оксили 3,2% ни, ташкил этади. [119, 125, 126, 167]

Қорамоллар йирик бўлиб, сигирлари 700 кг, букалари 1200 кг тош босади. Туси қора-ола ёки қизил –ола бўлади.

Голштин зоти
Нидерландияда
яратилган. Биринчи
голштин-фриз зотли
сигир Шимолий
Америкага
Голландиядан 1881
йилда олиб келинган.
Ўша йили бу
зотли қорамоллар
Канадани Онтарио
штатидаги
Оултсвиллдаги Майкл

Квебек жерсей (Quebec Jersey)

Ушбу зотли
қорамоллар Шимолий
Америкага 1817-1818
йилларда Олдерни
қорамоллари номи
билан импорт
қилинган. Жерсей зоти
деб номланиши 1879
йилда қабул қилинган.
Канададаги
Монреаль шаҳрига
улар 1868 йилда олиб

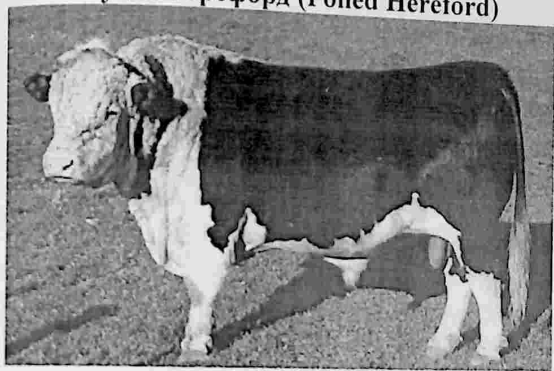
келинган. Жерсей зоти сут ишлаб чиқаришда кенг ишлатилади. Канаданинг иқлим, озиклантириш ва бошқа шароитларига жуда яхши мослашган. [119, 125, 126, 167]

Сигирларнинг сут маҳсулдорлиги юкори бўлиб, сутининг таркибидаги оксили ва ёғ даражаси баланд бўлади. Қорамолларнинг танаси унчалик катта эмас, мутаносиб, конституцияси мустаҳкам бўлади. Моллар иссикга чидамли бўлиб, киш мавсумида биноларда асралади.

Сут синтетик (Dairy Syntetic)

Сут синтетик зоти (Dairy Syntetic)- Канадада қўйидаги зотлар асосида яратилган: голштин (30%), америка қўнғир швиц (30%), симментал (6%) ва гўшт махсулдорлик йўналишидаги зотлар (34%).

Тўкол герефорд (Polled Hereford)

Герефорд зотли қорамоллар Канадага XIX асрда олиб келинган. Зотнинг асосий хусусияти- молларнинг феъли юввош бўлиб, яйловдан самарали фойдаланади.

Бугунги кунда популяцияси бўйича

Канадада иккинчи ўринда туради. [119, 125, 126, 167]

Маълумки, қорамолларнинг феъли уларнинг гўшт махсулдорлигига таъсир қилади.

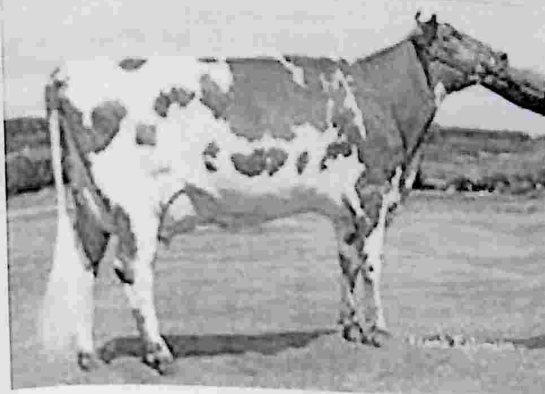
Бундан ташқари, герефорд зотли қорамоллар бошқа зотларга нисбатан бир оз кам озуқа истеъмол қилади. Ўрганишлар шуни кўрсатдики, ушбу зотли қорамоллар 6,0% га кам озуқа талаб қилади.

Мустаҳкам конституцияси, терисини калин, жун қопламини тигиз бўлиши ўзок муддат совуқ кунлар давом этадиган ҳудудларда герефорд зотини мақсадли зот эканлигини исботлайди.

1890 йилда зотнинг Канада уюшмаси ташкил қилинган, Канаданинг «Насллий чорвачилик тўғрисида»ги Қонунига асосан ушбу уюшма қонуний равишда 1902 йилда руйхатга олинган.

Зот жуда кенг тарқалган бўлиб, тирик моллар, уруғи ва эмбрионлари АҚШ, Россия, Козогистон, Австралия, Янги Зеландия, Буюк Британия, Ирландия, Германия, Япония, Хитой, Венгрия, Чили, Польша, Бразилия, Аргентина, Уругвай давлатларига экспорт қилинган.

Шимолий америка қизил (North American Red)

Зот Европанинг
қизил тусли сут
йўналишидаги
қорамолларини
мураккаб

комбинацияси, яъни
швеция қизил-оқ,
дания қизил, қизил
норвегия, британия
айиршир, немис қизил-
ола, Австралия қизил
ва иллаварра

зотларидан фойдаланиб яратилган. Бундан ташқари, чатиштириш
дастурида Америка айиршир, Канада айиршир ва қизил-ола
голштин зотлари ҳам ишлатилган. [119, 125, 126, 167]

Зот қўидаги хусусиятларга эга: сутининг таркибидаги ёғ ва
оксилнинг мутаносиб нисбати, сутининг таркибида ёғ ва оксил
миқдорининг юқорилиги, юқори сут маҳсулдорлиги, бўзоклар
ўлимининг пастлиги, туғишнинг осон кечиши, мастит билан
касалланмаслиги, касалликларга бардошлиги.

Зот Канадада кенг тарқалган.

Қизил ангус (Red Angus)

Зот абердин
ангус зотидан келиб
чиккан.

1954 йилда
Наслчилик китобига
сигирларни киритиш
бошланган ва зот
уюшмаси тузилган.

Қорамоллар
танаси ўртача
катталиқда бўлиб,
гўшт билан яхши
тўлишган. Туси қизил

бўлиб, қорамоллар тўкол бўлади. Сигирларининг сут маҳсулдорлиги
яхши, пўшtdор, сигирлари маҳсулдорлигини ўзok муддат
йўқотишмайди, оналик хусусияти юқори бўлади.

Зот Канадада кенг тарқалган. [119, 125, 126, 167]

12.3 Жанубий Америка давлатларида урчитиладиган қорамол зотлари

Аргентина криоло (Argentine Criollo)

Аргентина криоло зоти Шимолий ва Жанубий Америка криоло қорамолларининг бир типи ҳисобланади. Зотни келиб чиқиши Колумб томонидан 1493 йилда Америка қитъасига олиб келинган биринчи қорамолларга бориб тақалади. Қорамоллар Америка қитъаси бўйлаб тез тарқалиб, ҳар хил иқлим шароитларига мослашиб кетди.

Қорамоллар ўртача катталиқда бўлиб, сигирларини тирик вазни 400-440 кгни, букалариники 600-800 кгни ташкил этади.

Сигирларини сут маҳсулдорлиги баланд эмас, улардан лактация даврида 1500 кг сут соғиб олинади.

Қорамоллардан асосан ишчи ҳайвони сифатида

фойдаланилади. Туси ҳар хил бўлиб, оқдан қора ранггача бўлади. Чипор моллар ҳам учраб туради. [54, 64,93,126, 167]

Асосий хусусиятлари — бу сигирларида туғишнинг осон кечиши, ҳар хил асраш шароитларига тез мослашувчанлиги, сут маҳсулдорлигини талаб даражасида бўлиши. Улардан юқори сифатли ва таъмли гўшт ҳам олинади.

1990 йилда Наслчилик китоби юритилиб бошланган.

Аргентина фриз (Argentina Friesian)

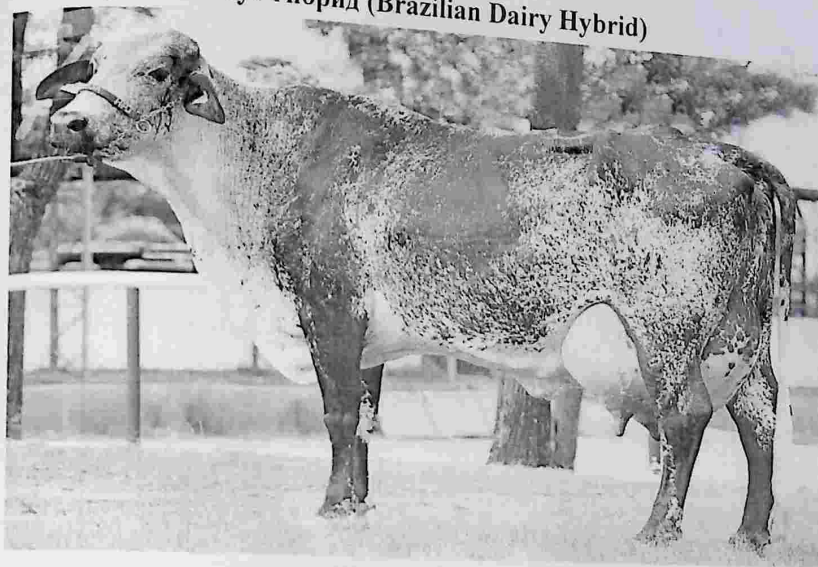
Argentine
Friesian
herd
Argentina

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: аргентина голштин, аргентина голланд, холландо аргентино, холандо фрезано аргентино. Зот Аргентинанинг асосий сут маҳсулдорлик йўналишидаги қорамол

зотларидан ҳисобланади. [54, 64,93,126, 167]

Туси кизил-ола бўлиб, баъзан қора-ола туслилари ҳам учраб туради.

Бразилия сут гибрид (Brazilian Dairy Hybrid)

1977 йилда биринчи марта Бразилияда «Қорамолларни авлодининг сифатига қараб баҳолаш» Дастури жорий этилган эди.

Қорамолларни кўп мақсадли баҳолаш тизимини жорий этишга асос бўлиб, давлат ҳудудида тарқалган иккита қорамоллар типини кўпайганлиги бўлди.

Қорамолларнинг *Bos Taurus* ва *Bos indicus* типлари Бразилиянинг тропик ҳудудларида тарқалган сут маҳсулдорлик йўналишидаги зотларнинг асоси ҳисобланади.

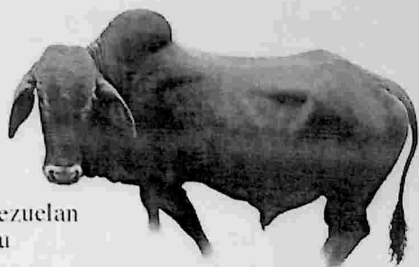
Гир зоти энг кўп тарқалган (78% фермаларда урчилади) бўлиб, шунингдек голштинофриз зоти ҳам кенг тарқалган (91% фермаларда асралади).

Бразилия сут гибрид зоти - зебу қорамолларини, асосан гузейра ва гир зотларини, қизил дания ёки голштин зоти, шунингдек кўнғир швейцария ва қарачу зотлари билан чатиштириб яратилган.

Бразилия сут гибрид зоти ҳар бир зотнинг қони бўйича хилма-хил вариацияларига эга.

Бразилия сут гибрид зоти сут маҳсулдорлик йўналишидаги зот ҳисобланади. [54, 64, 65, 93, 126, 167]

Венесуэла зебу (Venezuelan Zebu)

Venezuelan
Zebu
bull
Venezuela

Венесуэла зебу
(Cebú venezolano, испан
тилида) зоти гир, нелоре
ва индо-бразил
зотларини чатиштириб
яратилган.

Гир зотини
урчитадиған
заводчиклар унинг
уюшмасини ташкил
этиб, унинг номини

Венесуэла зебу уюшмаси деб аташган. [54, 64, 93, 126, 167]

Зотда нелоре ва индо-бразил зотининг аралашуви бўлсада,
венесуэла зебу зоти ирсий томондан гир зотига якинрок. Туси кизил
бўлиб, танаси бўйлаб оқ доғлари учрайди.

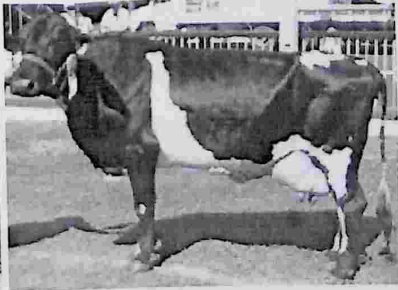
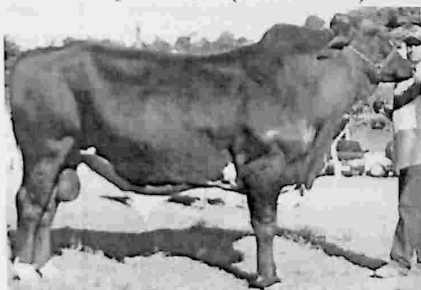
Гаити криоло (Haitian Criollo)

Haitian
Criollo
bull
Haiti

Гаити криоло
(Créole, француз
тилида) зоти Гаитига
1493 йилда олиб
келинган испан криол
қорамолларидан келиб
чиккан.

Гироландо (Girolando)

Бразилияда гир зотини сут махсулдорлик йўналишидаги
голланд зоти билан чатиштириб яратилган. [53, 71]

Гир мочо (Gir mocho)

Қўйидаги ном
билан ҳам аталади:
тўкол гир.

Бу зот
Бразилиядаги гир
зотининг тўкол
моллари гуруҳи
хисобланади.

1890 йилда
Бразилияга олиб
келинган гир зотли
зебулардан танлаш
йўли билан яратилган.

Гватемала криоло (Guatemalan Criollo)

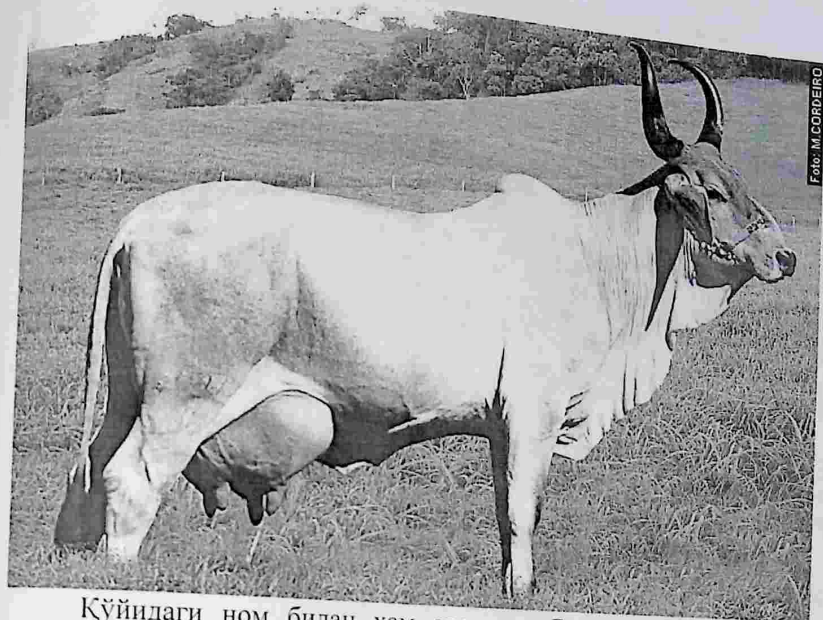
Guatemalan
Criollo
header
Guatemala

Гватемала криоло
зоти (Créole, француз
тилида) Гватемалага
1493 йилда олиб
келинган испан криол
қорамолларидан келиб
чиккан.

Гузерандо (Guzerando)

Бразилияда гузейро зотини голштнофриз зотининг турино
типи билан чатиштириб яратилган.

Гузера (Guzera)

Кўйидаги ном билан ҳам аталади: *Guzera, Gujera, Gujrati, Gusera, Guzerath, Гузерат* (АҚШ).

Бразилияда 1936 йилда юритилиб бошланган Наслчилик китобига киритилган биринчи зебу қорамолларининг зоти ҳисобланади. Зот индо-бразил зотини яратишда ишлатилган.

Гузерат зоти – бу Ҳиндистоннинг кўк тусли қорамоллари бўлиб, узун лирасимон шохларига эга. Бу зот Ҳиндистондаги энг йирик зотларга киради ва бақувват ишчи хайвони сифатида қадрланади. Бундан ташқари, улардан етарли даражада сут ҳам олинади.

Қорамолларнинг боши калта, пешонаси кенг, кулоклари узун, пастга осилган ва олдинга қараган бўлади. Туси оч кўкдан қоранггача бўлади. Букаларида туси тўқроқ бўлади.

Зотни яна бир муҳим хусусияти, бу тер безларининг кўплигидир. Қорамоллар кўп терлайди ва ёғ безларидан ёғсимон ҳидли суюқлик ишлаб чиқаради ҳамда шу йўл билан ҳашаротлардан ҳимояланади.

Қорамоллар йирик бўлиб, букаларини яғрин баландлиги 170 смни, сигирларини тирик вазни 600-650 кгни, букалариники 900-950 кгни ташкил этади. Бўзоқлари туғилганда 25-27 кг бўлиб, кейин жуда тез ўсишади. Қорамолларнинг феъли юввош бўлиб, улар жуда чидамли ва кенг спектрдаги озуқа ва иқлим стрессларига мослашувчан бўлади. Сигирларининг сут маҳсулдорлиги ва оналик хусусияти юқори бўлади. [54, 64, 93, 126, 167]

Голландо аргентино (Hollando Argentino)

provided by SENASA

Голландо аргентино зоти
Аргентинага 1880 йилда олиб келинган голланд зотли қорамоллар асосида яратилган. Бошланғич даврда қорамоллар сут ва гўшт учун урчитилган. Бугунги кунда факат сут учун асралади.

Ушбу зотли қорамоллар Аргентинанинг юкори унумдор тўпрокли худудларида урчитилади. Сут ишлаб чиқариш асосан дарёларнинг бўйларида, Буэнос-Айрес, Санта-Фе, Кордова, Энтре-Риос провинцияларининг сернам пампасларида жойлашган.

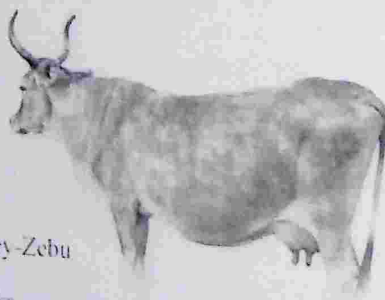
Сигирлар рациона 60-70% га дағал озуқалардан иборат бўлиб, донли озуқалар 30- 40% ни ташкил этади. Қорамолларда озуқа конверсияси нихоятда юкори. [54, 64,93,126, 167]

Қорамоллар ўртача катталикидаги тана тузилишига эга бўлиб, сигирларини яғрин баландлиги 140 - 150 смни ташкил этади. Қорамолларда тананинг орқа қисми кучли ривожланган бўлиб, кўп миқдорда озуқа истеъмол қилишга имкон беради.

Сигирларни тирик вазни 600- 650 кгни, букалариники 900-1000 кгни ташкил этади. Териси юпка, суяклари яеси, бўйини ингичка, бурун катаклари катта, бўғинлари мустаҳкам, кўкраги кенг, елини яхши ривожланган.

Сигирлари ҳаётининг давомийлиги ўртача 5 лактацияни ташкил этади. 1944 йилда зот уюшмаси ташкил этилган ва наслии сигирларни кўрсаткичлари қайд этиб борилади.

Жерсей зебу (Jersey Zebu)

Jersey-Zebu
from
Jamaica

Бразилияда гузейро зотини жерсей зоти билан чатиштириб яратилган.

Индо-бразилия (Indo Brazillian)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Indubrasil (португал тилида), Induberaba.

Индо-бразил зотини яратиш ишлари Бразилияда 1910 йилда бошланиб 1930 йилда тугатилган.

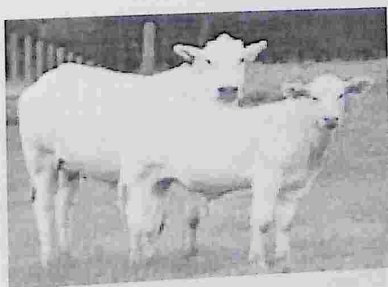
Зот гир ва канкреж зотларини қорамолларнинг бошқа зотлари билан, шу жумладан онголе зоти билан чатиштириб яратилган.

1946 йилда индо-бразил зоти АҚШга экспорт килинган ва браман зотини шакллантиришда ишлатилган.

Туси оқдан тўқ кўкгача бўлади. Индо-бразил қорамоллари браман зотига нисбатан бўйи баланд ва танаси енгил бўлади.

Ажралиб турадиган белгиси- бу молларда қулоқларини ўлчами катта бўлиб, осилиб туради. Алоҳида таъкидлаш керакки, бошқа қорамол зотлари орасида ушбу зотли қорамолларнинг қулоқлари энг катта бўлади. [54, 64,93,126, 167]

Канчим (Canchim)

Канчим зотини яратиш ишлари Бразилияда 1922 йилда гўшт қорамолчилигини такомиллаштириш мақсадида бошланган.

Ўтган асрда Бразилияда зебу қорамоллари (*Bos Indicus*) кенг тарқалган бўлиб, улар асосан маҳаллий қорамолларни чатиштиришда ишлатилган. [54, 64, 93, 126, 167]

Лекин ўтказилган тадбирлар кўрсатдики, зебу қорамолларининг гўшт маҳсулдорлиги Европа зотлариникига нисбатан паст бўлган ва улар кеч етилган. Шундан сўнг, бутун давлат миқёсида қорамолларни чатиштириш орқали яхшилаш тадбирларини ўтказишга қарор килинди.

Европа зотлари маҳаллий қорамоллар билан Бразилиянинг иқлим ва озуқа шароитларига мослашувчанлиги, касалликлар ва паразитларга бардош бериши бўйича рақобат қила олмадилар.

Европанинг асосий зоти сифатида шароле зоти танланди. Бу танлов асосида шароле зотини Марказий Бразилиянинг иқлим ва озуқа шароитларига мослашганлиги ва юқори гўшт маҳсулдорлиги ётарди.

Шароле зотли қорамоллар индо-бразил зоти билан чатиштирилди, бунда гузера ва нелоре зотларидан ҳам фойдаланилди. Антонио Тейшейра Виана томонидан 1940 йилда бошланган солиштирма чатиштиришларнинг асосий мақсади F1 гибридларининг генотипида $5/8$ нисбатда шароле ва $3/8$ нисбатда зебу ва F2 гибридларида $3/8$ нисбатда шароле х $5/8$ нисбатда зебу қони бўлишини таъминлаш эди.

Ўша даврларда тўпланган маълумотларни тахлили ҳар хил типдаги чатиштиришларнинг натижалари нўғрисида хулоса қилишга имкон берди. Якуний хулосалар бўйича, генотипида $5/8$ шароле ва $3/8$ зебу бўлган дурагайлар мақсадли деб топилди ҳамда улар тез етилиши, гўштининг сифати, жазирама иссиқга ва паразитларга бардошли бўлиши билан ажралиб турар эди.

Туси одатда, ок ёки оч-сарик бўлади. Териси қалта силлик жун билан қопланган.

Қорамоллар танаси гўшт билан яхши тўлишган, шароле зотли молларга ўхшаб кетишади, лекин ўркачи билан фарқланишади.

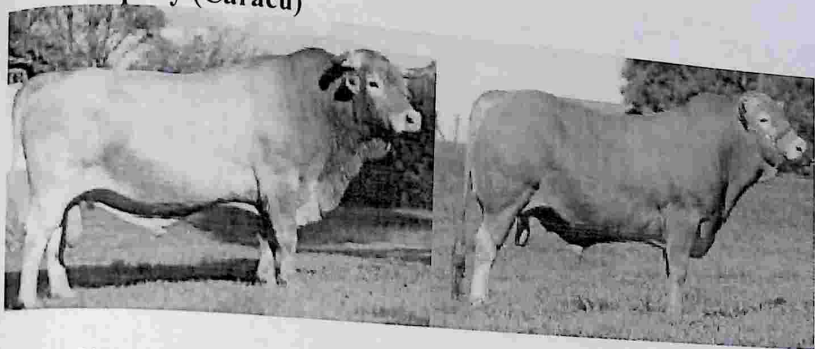
Сигирларини пўшторлиги юқори, ёш моллар гўштининг сифати баланд, сўйим чиқими юқори, моллар тез етилади, жазирама иссиқга ва паразитларга бардошли бўлади.

Зот 1953 йилда тасдиқланган ва унга қанчим деб ном берилган. Зотга яратилган ҳудудда кенг тарқалган дарахт номи берилган.

1971 йилда зотнинг Бразилия уюшмаси ташкил этилган ва 1972 йилнинг 11 ноябидан бошлаб Наслчилик китобига маълумотларни киритиш бошланган.

1983 йилнинг 18-майида Бразилия Қишлоқ хўжалик вазирлиги ушбу зотни алоҳида зот сифатида тан олди.

Карачу (Caracu)

Карачу зоти, Бразилияга португалияликлар томонидан китъага Европа қорамолларини келтиргандан, яъни XVII асрдан буён урчитилади. 400 йилдан кўпроқ давр мобайнида Бразилиянинг тропик иқлимига мослашган қорамоллар зоти шаклланган.

Уни шаклланишига кўплаб зотлар ўз таъсирини ўтказган. Жумладан, испания ва африка зотлари, айниқса *Ibericus batavicus*.

Қорамоллар орасида сариқ тусли моллар гуруҳи мавжуд.

1980 йилдан бошлаб карачу зотини такомиллаштиришнинг янги даври бошланди ва бунда селекция ва ирсий такомиллаштиришнинг замонавий услубларидан фойдаланилди.

Қорамолларнинг териси калта жун билан қопланган, туси оч жигар рангдан оч сариқ ранггача бўлади. Қулоқлари кичкина, шоҳлари унчалик катта эмас, оёқлари кучли.

Қорамоллар танаси ўртача катталиқда бўлиб, мускуллашган, букаларини тирик вазни 1000-1200 кг, сигирлариники 550-750 кг бўлади. [54, 64, 93, 126, 167]

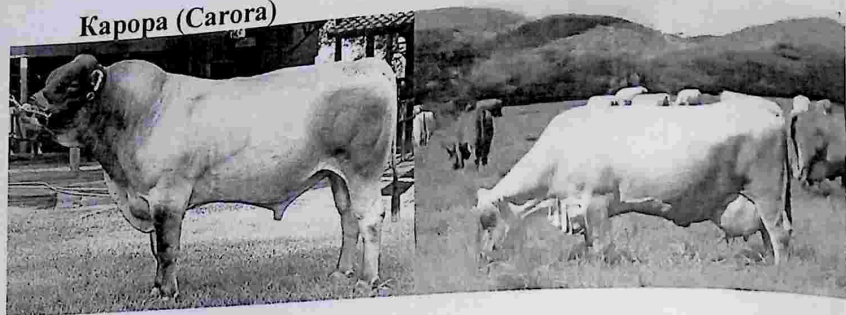
Ургочи таналарини 14- 15 ойлигида биринчи марта қочириш мумкин, сигирлари ҳаёти давомида 14-15 та бўзоқ беради ва 23 ёшгача яшайди.

Сигирларининг сут маҳсулдорлиги юкори, улардан лактация даврида 2100 килограммгача сут соғиб олинади ва сутининг таркибидаги ёғи 5% ни ва оксили 3,8% ни ташкил этади.

Сигирларини туғиши осон кечади, феъли юввош, дағал хашакларни яхши хазм қилади, иссиқ иқлимга чидамли ва касалликлар ҳамда паразитларга бардошли бўлади.

Зот Жанубий Америка давлатларида кенг тарқалган.

Карора (Carora)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: Tipo Carora, Caroreña (испан тилида).

Зот криол қорамоллари типига мансуб бўлиб, маҳаллий криол қорамолларини АҚШдан олиб келинган америка браунвиех ва Европа кўнгир швейцария зоти билан чатиштириб яратилган.

Зот сут маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, маҳсулдорлик кўрсаткичлари яхши. [54, 64,93,126, 167]

Костено кон куернос (Costeno con Cuernos)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: андалуз, СССР, Корнигеро-дела-Коста, синуано де куернос.

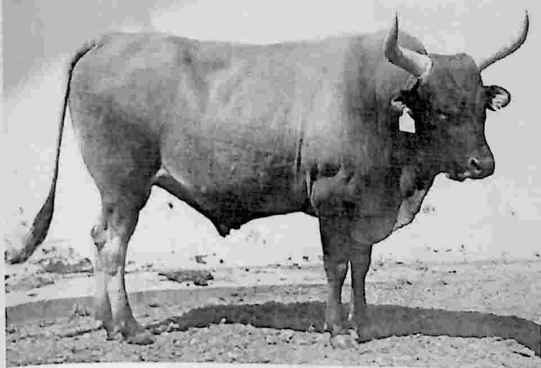
Зот криол қорамоллари типига мансуб бўлиб, сут учун урчитилади ва ишчи хайвони сифатида фойдаланилади.

Туси одатда, кизил ёки сарғиш бўлиб, баъзан каштан ранглилари ҳам учрайди, шохлари лирасимон бўлади.

Зот кенг тарқалган, улардан етарли даражада, таркибида ёғлилиги ва оксили баланд бўлган сут соғиб олинади. Сигирларини тирик вазни 500 кгни, буқалариники 700- 750 кгни ташкил этади.

Зот шимолий Колумбияда Romosinuano зотини яратишда ишлатилган. [54, 64,93,126, 167]

Куралейро (Curaleiro)

Кўйидаги ном билан ҳам аталади: Hard Hoof Criollo, Corral Criollo, Crioulo nordestino, Goias, Pé duro ва Sertanejo (португал тилида).

Зот криол қорамоллари типига мансуб бўлиб, ажралиб турадиган белгиси —бу йирик ва бақувват

шохларини бўлишидир. [54, 64,93,126, 167]

Туси сарик, буқаларида оёқлари, думининг учи, боши, қўкрак ости тўқ рангда бўлади. Қорамолларнинг оёқлари кучли ва бақувват, туёқлари каттик ва мустаҳкам.

Қорамоллар танаси ўртача катталиқда бўлиб, улар асосан гўшт, сут учун урчитилади ва ишчи хайвон сифатида ишлатилади.

Лианеро (Lianero)

Кўйидаги ном билан ҳам аталади: Лланос Криолло, Казанареньо, Казанарено.

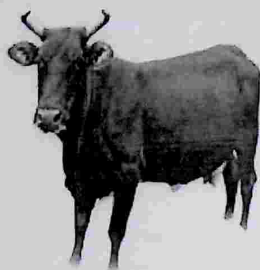
Лианеро зоти криол қорамоллари типига мансуб бўлиб, туси қизил бўлади.

Қорамоллар ўртача катталиқда бўлиб, шохлари катта,

ёнга ва тепага қараган. [54, 64,93,126, 167]

Зот гўшт маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, яйловдан самарали фойдаланади.

Местизо голштин (Mestizo Holstein)

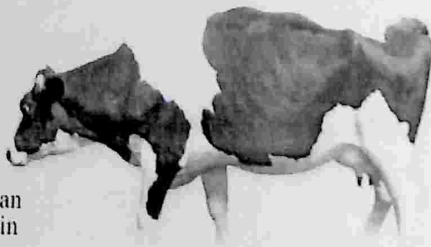
Mestizo-
Holstein
cow
Bolivia

Местизо голштин зоти — бу криол типигаги қорамолларнинг Боливия гуруҳи бўлиб, генотипида голштин ва бир зотларининг қони бор.

Ушбу зотли қорамоллар Боливия

сут қорамолларининг асосини ташкил этади.

Мексика голштин (Mexican Holstein)

Mexican
Holstein
cow
Mexico

Зот маҳаллий криол қорамолларини АҚШдан олиб келинган голштин зоти билан чатиштириб яратилган.

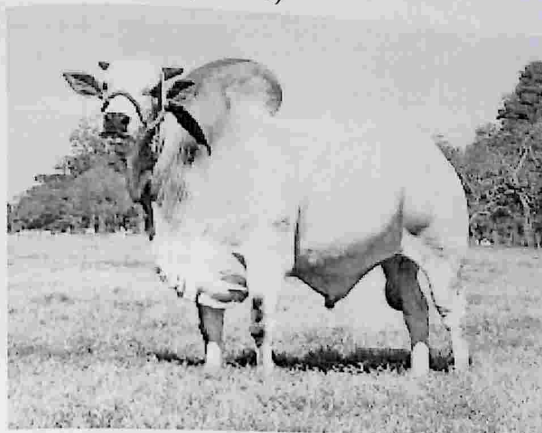
Криол қорамоллари иберия қорамолларидан келиб чиққан. Бу қорамоллар Колумб томонидан

Санто-Домингога (бугунги кунда Доминикан Республикасининг пойтахти ҳисобланади) 1493 йилда олиб келинган. [54, 64, 93, 126, 167]

Жуда кўплаб қорамоллар испан кемаларида олиб келиниб, улар Кариб денгизининг оролларида кенг тарқалиб кетди ва кейинчалик криол қорамоллари номи билан аталиб бошланди.

Мексикага ушбу қорамоллар 1521 йилда келтирилган, сўнгра улар Мексикадан Америка қитъасига тарқалиб кетган.

Нелоре (Nelore)

Нелоре зоти зебунинг *Bos Indicus* типига мансуб бўлиб, қорамолларнинг бошқа зотларидан кескин фарқ қилади.

Асосий белгиси-бу бўйини ортида ўрқачининг бўлишидир. Зот Бразилияга XX асрнинг бошларида келтирилган.

Бразилия нелоре зоти кенг ҳудудда тарқалган ва Аргентина, Парагвай, Венесуэла, Марказий Америка давлатлари, Мексика, АҚШга экспорт қилинди.

1938 йилда зотнинг Наслчилик китоби юритилиб бошланди ва зотнинг стандартлари ишлаб чиқилди. 1962 йилда Ҳиндистондан 84 бош онголе зотли қорамоллар келтирилди ва улар қўйидаги янги селекцион тизимларни яратишга асос бўлди: Годхавари, Кардави ва Тадж-Махал.

Бу эса охириги 30 йил ичида зотни кенг тарқалишига сабаб бўлди ва уларнинг бош сони 1965 йилда 56 млн. бошдан 1995 йилда 100 млн. бошга етказилди.

Зот юкори адаптацион хусусиятларига эга, айникса иклим шароитларига. Бўзоқлар туғилгандан кейин бир неча соат ичида оёққа туришади, ҳаракатчан бўлишади ва онасидан қолишмайди.

Қорамоллар сезиларли даражада бақувват бўлиб, оғир иклим шароитларида ҳам асрашга мослашувчан бўлишади. Улар паразитлар ва касалликларга нисбатан бардошли бўлишади. Териси бўш, Европа қорамол зотларига нисбатан 2 баробар тер безлари кўп бўлади.

Териси қора рангда бўлиб, оқ ёки оч-кўк рангли жун билан қопланган.

Қорамоллар паст сифатли дағал озукаларни ҳазм қила олади, уни махсулотга айлантиради ва ўзок муддат сувсизликка чидайди. Гўштида ёғи етарли даражада бўлади. Нелоре зотли сигирлар ўзок муддатда махсулдорлигини асрайди, оналик хусусияти кучли намоён бўлади, туғиши осон кечади.

Бугунги кунда руйхатга олинган сигирлар сони 5 млн. бошни ташкил этади. [54, 64, 93, 126, 167]

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: норманд қорамоллари.

Норманзу зоти - сут маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, Франциянинг шимолий - ғарбий ҳудудидаги Нормандия вилоятидан келтирилган.

Зот асосан сут учун урчитилади, сути фақат

га йўналтирилади. Бундан ташқари, юқори бўлган гўшт олинади.

Жанубий Америкага 1877 йилда зотнинг энг йирик популяцияси бўлиб, уни ташкил этади.

Импорт қилинган бўлиб, ушбу зотни йўналиб норманзу зоти яратилган.

Били, мустаҳкам тана тузилишига эга, бири 144 смни, букалариники 155 смни бири вазни 700-800 кг, букалариники

ор бўлиб, қора-ола моллар ҳам учраб атрофида қора «кўзойнак» шаклида рангда бўлиб, бурун ойнаси тўқрок

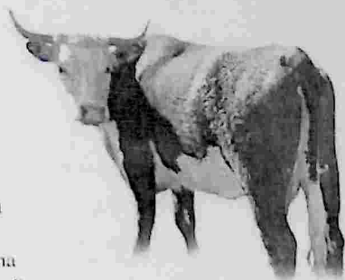
шайди, туғишлари осон кечади. Яйлов аланади, ҳар хил шароитларга тез ада ва ҳаво ҳароратини кўтарилишига олари машинада соғишга ярокли

налишида бўлиб, йиллик соғими 6595 ги 4,4% ни ва оксили 3,6% ни ташкил айёрлашда ишлатилади.

аъми юқори бўлиши билан ажралиб

рга экспорт қилинган.

Пампа (Pampa)

Pampa

cow

Argentina

Uruguay Paraguay

Пампа зоти
герефорд зоти ва
Жанубий Америка
криол қорамоллари
хусусиятларига эга ва
уларга ўхшаш бўлади.
Криол қорамоллари
иберия қорамолларидан
келиб чиққан. Бу
қорамоллар Колумб

томонидан Санто-Домингога (бугунги кунда Доминикан
Республикасининг пойтахти ҳисобланади) 1493 йилда олиб келинган.

Жуда кўплаб қорамоллар испан кемаларида олиб келиниб, улар
Кариб денгизининг оролларида кенг тарқалиб кетди ва кейинчалик
криол қорамоллари номи билан аталиб бошланди.

Мексикага ушбу қорамоллар 1521 йилда келтирилган, сўнгра
улар Мексикадан Америка қитъасига тарқалиб кетган.

Перу сепра криоло (Peruvian Sierra Criollo)

Peruvian

Sierra

Criollo

ox

Peru

Кўйидаги ном
билан ҳам аталади:
криолло альтиплено,
чуско (испан тилида),
серрано
(Аргентинада).

Ушбу зот сут,
гўшт учун урчитилади
ва ишчи ҳайвон
сифатида

фойдаланилади.

Зот криол қорамоллари типига киради.

antaneiro cattle)

Кўйидаги ном
билан ҳам аталади:
tucuga, cuabano.
Олимлар ўртасида
пантанейро зотини
келиб чиқиши
тўғрисида ҳар хил
фикрлар бўлиб,
баъзилари уни
португал
корамолларининг
авлоди деб ҳисобласа,
баъзилари уни криол
карамасдан, ушбу зот португал
rava Cattle зотларига ўхшаш

моллари Пантанал худудининг
ши мослашган ва XX аср
идаги асосий корамол зоти деб
т ва саноатни чарм билан
ки кичик катталиқда бўлиб,

б, атрофи оқ халқали бўлади.
тепага ва олдинга қараган.
анган.

ача бўлиб, танасининг айрим
ри бўлади. Тарғил моллар ҳам

ослашмаган, феъли агрессив

00 кг тош босади.

та эмас, 1000 бош сигирни
ос.

Ромосинуано (Romosinuano)

Кўйидаги ном билан ҳам аталади: киргок бўйи тўқол, моруно-синуано.

Зот Колумбиянинг шимолий худудларида яратилган бўлиб, криол қорамоллари типига киради.

Туси кизил жигар ранг, моллар тўқол

бўлади. Зотнинг номи «тўқол сину» маъносини англатади. Зот костено кон куерно зотидан келиб чиққан ва тўқол молларни танлаш ҳамда саралаш йўли билан яратилган.

Қорамоллар танаси ўртача катталиқда бўлиб, сигирларини тирик вазни 400 кгн, букалариники 500 кгн ташкил этади.

Зот гўшт маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, гўштининг сифати юкори бўлади. [54, 64,93,126, 167]

Рупунуни криоло (Rupununi Criollo)

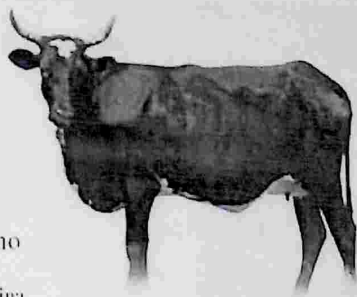
Rupununi
Criollo

breeder
Guyana

Рупунуни зоти қўш маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, улар гўшт учун урчитилади ва ишчи хайвон сифатида фойдаланилади.

Зот криол қорамоллари типига киради.

Серрано (Serrano)

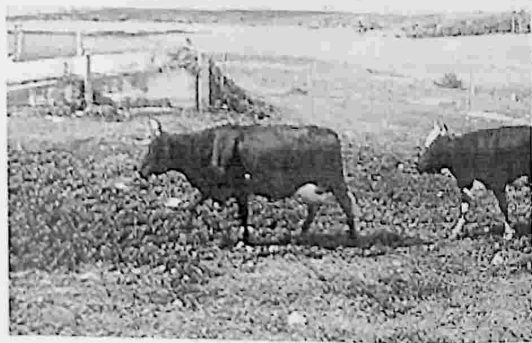
Serrano
cow
Argentina

Серрано зоти Сальтанинг жанубий-ғарбий (Аргентина) худудида тарқалган ва криол қорамоллар типига киради.

Туси қора бўлиб, танасининг қорин қисмида, бошида, оёқларида оқ доғлари

бўлади. Зот сут ва гўшт учун урчитилади. Қорамоллар танаси ўртача катталиқда бўлиб, конституцияси мустаҳкам, тана тузилиши мутаносиб бўлади. [54, 64,93,126, 167]

Сибоней (Siboney)

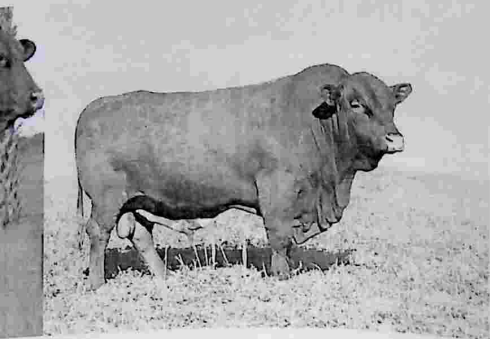
Сибоней зоти 1960 йилда Куба худудида яратилган. Зотни яратишда голштин зоти Куба зебу қорамоллари билан чатиштирилган. Зот генотибида голштин зоти 5/8 ва Куба зебуларининг қони 3/8 нисбатда бўлади.

Туси қора бўлиб, танасининг қорин

қисмида, бошида, оёқларида оқ доғлари бўлади. Зот сут ва гўшт учун урчитилади. Қорамоллар танаси ўртача катталиқда бўлиб, конституцияси мустаҳкам, тана тузилиши мутаносиб бўлади.

Сенепол (Senepol)

XIX асрда ғарбий Африкадаги Сенегал давлатидан ндама зотли қорамоллар Кариб денгизидagi Сент-Круа оролига олиб келинган. 1889 йилда Генри К. Нельтропп ндама зотининг энг йирик заводчиги бўлиб, унинг подасида 250 бош ушбу зотли сигирлари бўлган. 1918 йилда сигирларнинг сут маҳсулдорлигини, пўштдорлигини такомиллаштириш ва тўқол молларни кўпайтириш мақсадида ндама зотли сигирлар қизил тўқол зотли букалар билан чатиштирилган.

рида дурагай корамолларнинг йирик
улар ўзига хос хусусиятларига эга
, сигирларининг оналик хусусиятлари
аш ва озиклантириш шароитларига
67]

илик китобига корамолларнинг
ари бошланган.

изилдан оч кизилгача бўлади. Териси
кўзи ва териси яхши пигментланган.
га ўргатилади, ёш моллар *Bos indicus*
ди, сигирларини туғиши осон кечади,

кг, сигирлари 550 - 650 кг, букалари

рамомоллар АҚШга экспорт килинган.

zebu of Uberaba)

Қўйидаги ном
билан ҳам аталади:
Zebu leiteiro de Uberaba
(португал тилида).

Зот сут
махсулдорлик
йўналишида бўлиб,
Бразилияда яратилган.

Зот 1948 йилда
Минас - Жерайс
штатида давлатга

фермасида яратилган.

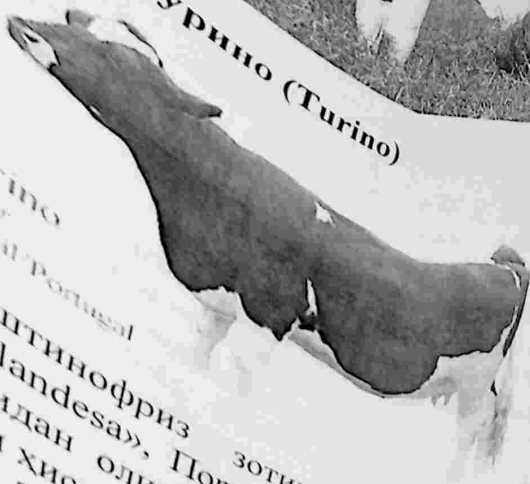

Габануа (Tabapuа)

«Тўқол
маънони
Ушбу
Бразилия
Паулу

мун.
худудида яр

Турино (Turino)

Turino
Brazil Portugal

Кўйидаги
билан ҳам аталад
Bovina Frisia,
Frisia, Holandesa,
Holandesa (пор
тилада),
корамоллари.
1969 й
Португалия

Голштинофриз зотини кўйидагича номлашган: Бразилия
«Holandesa», Португалияда эса «Frisia». «Лузо» сўзи «Лузитания»
номидан олинган бўлиб, Португалия давлатининг лотинча расми
Зот сут маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, голштин зотини
барча хусусиятларини ўзида мужассам этган.

Тропик корамоллари (The Tropical cattle)

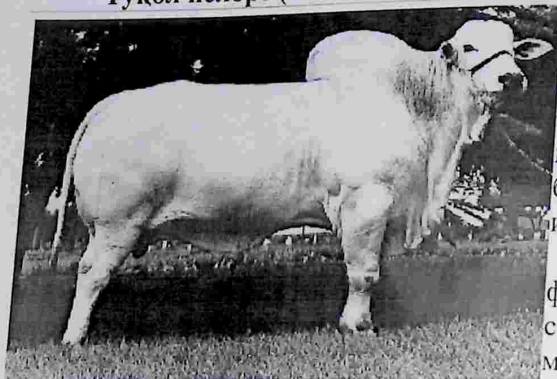

Tropical
bull
Argentina

Ушбу зотли
корамоллар гузера
зотли зебуларни
Аргентина фриз зоти
билан чатиштириб
яратилган.
Зот сут
маҳсулдорлик
йўналишида бўлиб,
Аргентинада тарқалган

корамол зотларидан ҳисобланади.

Тўқол нелоре (Polled Nelore)

Бугунги кунда дунёда қорамолларнинг шохидан воз кечиш ва тўқол молларни қўпайтириш давр талаби бўлиб, бунда наслчилик иши ва селекция ютуқларидан фойдаланиш яхши самара бермокда. Тўқол молларни пайдо бўлиши ўтган асрнинг 60

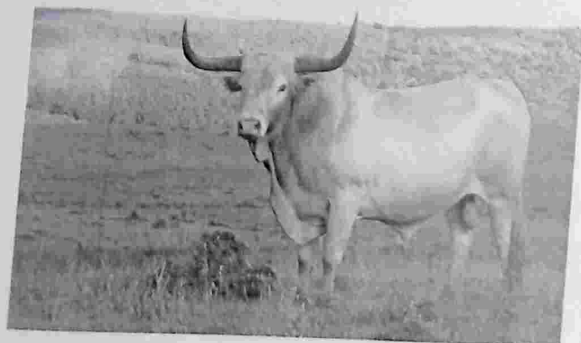
йилларида бошланди. [54, 64, 93, 126, 167]

Маълумки, тўқоллик белгиси шох бўлишига нисбатан доминантлик қилади ва тўқол қорамоллар урчитилганда авлодларида 85-90% генетик жиҳатдан тўқол моллар туғилади.

Нелоре зотини чатиштириш схемаларида ишлатилиши авлодларида гетерозис эффектини беради.

Бу эса бўзоқларни онасидан ажратганда тирик вазнини баланд бўлиши, сигирларида сут маҳсулдорлигини ортиши, бўзоқларнинг яшовчанлигини ортиши, касалликларга бардошлигини юқори бўлиши билан кўринади.

Франгуйейро (Franqueiro)

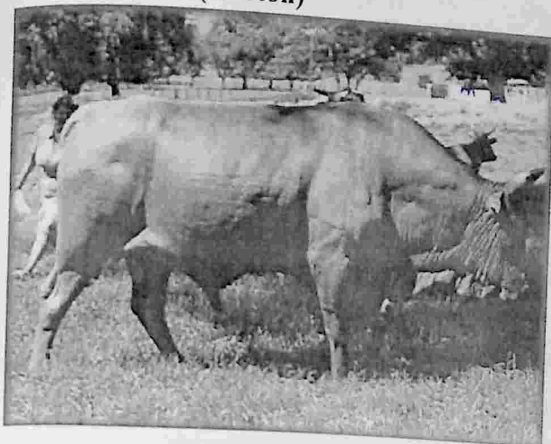
Франгуйейро зоти XIX аср охирида яратилган.

Олимларнинг фикрича, ушбу зотни шаклланишида барроза зотини иштироки муҳим роль уйнаган.

Зот сут маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, криол қорамоллари

типига киради. [63]

Хартон (Harton)

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: хартон – дель - валье, валекаукана, валье – де - каука.

Хартон зоти криол корамоллари типига киради. Хартон зоти Испаниялик боскинчилар томонидан 1539 йилда Колумбиянинг Каука дарёси қирғокларига

келтирилган криол корамолларидан келиб чиққан.

Валье-дель-Каука худудининг шароити қўйидагича бўлиб, денгиз сатҳидан баландлиги 950 м.ни, йиллик ўртача ҳарорат $+ 24^{\circ}\text{С}$ ни, йиллик ёғингарчилик микдори 1536 ммни ташкил этади.

1976 йилда зотнинг Миллий уюшмаси ташкил қилинган.

Зот қўш маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, сут ва гўшт учун урчитилади. [54, 64, 93, 126, 167]

Зотнинг асосий хусусиятлари - тропик иқлим шароитига мослашувчанлиги, жазирама иссиқга ва касалликларга чидамлилиги, ўзоқ умр кўриши, бўзоқлари орасида ўлимнинг камлиги, пўштдорлиги, сут ва гўшт ишлаб чиқаришнинг иқтисодий самарадорлиги ҳисобланади.

Туғишлар оралиғи 360-390 кунни, бўғозлик даври 287,4 кунни, жинсий етилиш даври 12 ойни, биринчи туғиш даври 32-33 ойни ташкил этади.

Бўзоқлари туғилганда 30-35 кг, сигирлари 400-450 кг, буқалари 750-980 кг тош босади.

Сигирларини сут маҳсулдорлиги ўртача бўлиб, улардан лактация даврида 1500-2000 кг сут олинади, сутининг ёғлилик даражаси 4-5% ни, оксили 3,6% ни ва курук моддаси 12,5% ни ташкил этади.

Эсмерелда (Esmerelda)

Esmerelda
cow and calf
Ecuador

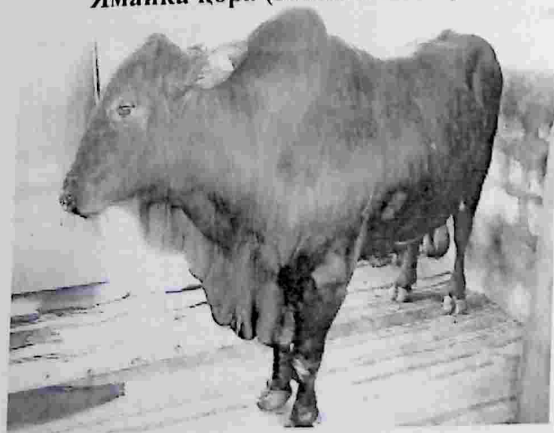
ўзлаштиради.

Эсмерелда зоти
Эквадорда тарқалган
криол қорамоллар
типига киради.

Зот экзотик
зотларга киради, гўшт
учун урчитилади.

Эквадорнинг
тропик иқлимига жуда
яхши мослашган,
иссикга чидамли, яйлов
озукаларини яхши

Ямайка қора (Jamaica Black)

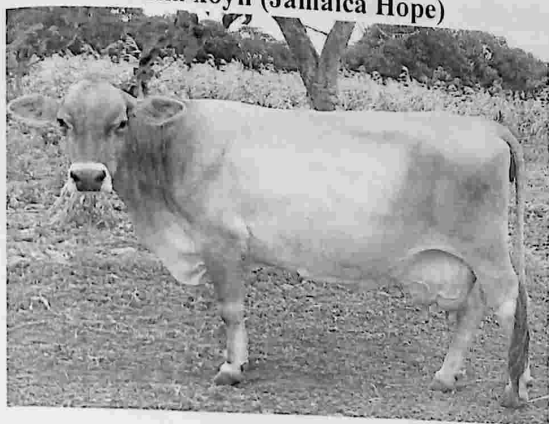

XX аср бошида
ангус зотли қорамоллар
Ямайка оролига
келтирилган.

Ангус зоти
ямайка қора зотини
яратишда ишлатилган.
Зот ангус зотини зебу
қорамоллари билан
чатиштириб яратилган
бўлиб, генотипида 3/8
нисбатда зебу қонини
саклайди.

Барча қорамоллар тўқол бўлиб, бўйинида унчалик катта
бўлмаган ўрқачи бўлиб, кўкраги чуқур бўлади. Зот гўшт
маҳсулдорлик йўналишида бўлади. [78,126, 167]

Ямайка хоуп (Jamaica Hope)

Қўйидаги ном билан
хам аталади: жерсей
зебу, монтгомери-
жерсей.

Ямайка оролининг
иқлим шароитига
мослашган сут
маҳсулдорлик

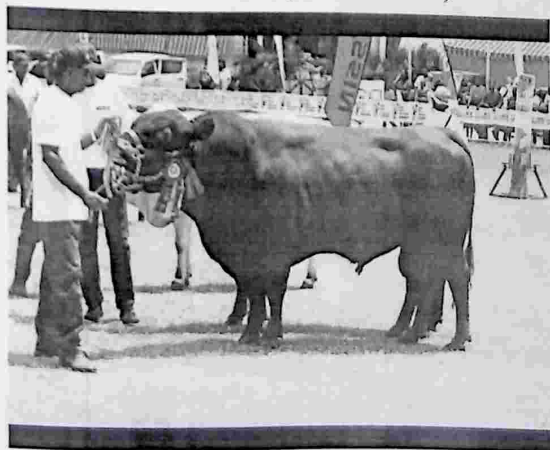
йўналишидаги янги
зоти шакллантириш
ишлари 1910 йилда
бошланиб, уни

яратишда қорамолларнинг 12 та зоти ишлатилди. Лекин, бугунги
кунда зот генотипида 80% жерсей зотининг қони, 15% зебу
қорамолларининг (асосан саҳивал зоти) ва 5% голштин зотининг
қони бор, ҳолос.

Оролдаги қорамоллар популяциясининг 80% ни ямайка хоуп
зоти ташкил қилади. Сигирларнинг тирик вазни 500 кгни,
буқалариники 700-800 кгни ташкил қилади.

Сигирларидан лактация даврида ўртача 2500 кг сут соғиб
олинади. [78,126, 167]

Ямайка қизил (Jamaica Red)

Қўйидаги ном
билан ҳам аталади:
қизил, гуд - хоп
ямайка.

Ямайка қизил
зоти қизил тўқол
зотини зебу
қорамоллари билан
чатиштириб яратилган.

Қизил тўқол зоти
Англиядан XIX аср
охирида келтирилган
ва маҳаллий
қорамолларнинг сут

маҳсулдорлигини такомиллаштириш учун ишлатилган. Бундан

ташқари, девон зоти ҳам ишлатилган. Худди шу подаларда зебу қорамоллари ҳам ишлатилган.

Зот қўш маҳсулдорлик йўналишида бўлиб, сут ва гўшт учун урчитилади. Сигирларни тирик вазни 600 кгни, буқалариники эса 1000 кгни ташкил қилади.

Зот уюшмаси 1952 йилда ташкил этилган. Унчалик кўп бўлмаган сондаги қорамоллар Марказий ва Жанубий Америка давлатларига экспорт қилинган. [78,126, 167]

Якумено (Yacumeno)

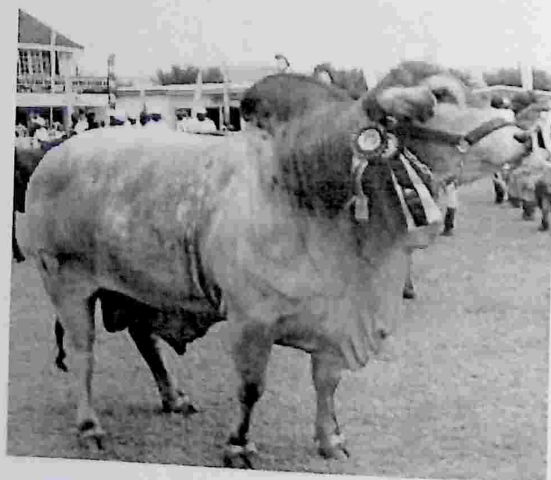
Yacumeno
сони
Bolivia

Қўйидаги ном билан ҳам аталади: бени криолло.

Якумено зоти Венесуэла ва Колумбиянинг криол қорамолларига ўхшаш бўлади.

Сут ва гўшт учун урчитилади.

Ямайка браман (Jamaica Brahman)

Ямайка браман зоти ҳар хил зебу қорамоллари зотларини орасидан танлаб яратилган: браман, канкреж, гир, гиссар.

Ушбу зотлар Ямайка оролига 1922 йилгача бўлган даврда келтирилган.

1948 йилдан бошлаб ушбу зотларни такомиллаштириш мақсадида браман

зотли буқалар ишлатилади. [78,126, 167]

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Аюбов Б.М. Молочная продуктивность, качество и некоторые технологические свойства молока коров разводимых в Таджикистане. Диссертация на соискание ученой степени кандидата сельскохозяйственных наук, Душанбе, 2015 год
2. Банников А.Г., Флинт В.Е. Отряд Парнокопытные (Artiodactyla) // Жизнь животных. Том 7. Млекопитающие/ под ред. В. Е. Соколова. 2-е изд. М.: Просвещение, 1989. Стр. 515—516. — 558 с.
3. Богданов Е.А. Происхождение домашних животных. Москва, 1937 год
4. Большая советская энциклопедия. Москва, 1974 год
5. Герре В. Происхождение домашних животных и их domestикация. Москва, 1963 год
6. Генетические ресурсы сельскохозяйственных животных в России и сопредельных странах. Эрнст Л.К., Дмитриев Н.Г., Паронян И.А., ВНИИГРЖ, СПб, 1994 год
7. Герчиков Н.П. Крупный рогатый скот. Москва, 1958 год
8. Даминова К.Х. Биотехнологические приемы повышения молочной продуктивности таджикского типа черно-пестрой породы скота. Диссертация на соискание ученой степени кандидата сельскохозяйственных наук, Душанбе, 2016 год
9. Данкверт С.А., Холманов А.М., Осадчая О.Ю. Скотоводство стран мира. Москва, 2007 год
10. Дмитриев Н.Г. Породы скота по странам мира. Ленинград «Колос», 1978 год
11. И.М.Дунин, С.Н.Харитонов, А.Н.Ермилов, А.Т.Сперанский, А.А.Кондрашев Бурый скот России. Издательство ВНИИплем, Москва, 1998 год
12. Еще раз о происхождении саха через аборигенные скот и лошадь. Sakha Life (sakhalive.ru), 30/01/2017
13. Завертяев Б.П., Волгин В.И. Справочник зоотехника-селекционера по молочному скотоводству. Москва Колос, 1984 год
14. Икромов Т.Х. Қорамолчилик ва сутчилик асослари. Тошкент, Ўқитувчи, 1989 йил
15. Искандеров Э.М. Породы зебу и пути их использования. Баку, 1960 год
16. Использование мирового генофонда сельскохозяйственных животных. Асанбаев Т.Ш., Омашев К.Б., Уахитов Ж.Ж.,

- Усенова Л.М. Казахстан, Павлодар, Учебное пособие, 2014 год.
17. Локальные породы крупного рогатого скота в Европе. Разработка политики и стратегии разведения локальных пород. Под редакцией: Sipke Joost Hiemstra, Yvette de Haas, Asko Maki-Tanila, Gustavo Gandini. 2010 год
 18. Учебно-методический комплекс по дисциплине Мировой генофонд животных и его использование. Смоленская государственная сельскохозяйственная академия, Смоленск 2014
 19. Моисеева И.Г. и др. Генофонды сельскохозяйственных животных Материалы сайта <http://boldventure.info>
 20. Паронян И.А., Прохоренко П.Н. Генофонд домашних животных России: Учебное пособие. СПб. Издательство «Лань», 2008 год
 21. Паронян И.А., Прохоренко П.Н., Истомин А.А. и др. Методические рекомендации по сохранению генофонда малочисленных пород сельскохозяйственных животных. М. Россельхозакадемия, 1998 год
 22. Первый доклад о состоянии генетических ресурсов сельскохозяйственных животных в Республике Узбекистан. Ю.Ибрагимов и другие. Ташкент, 2002 год
 23. Первый доклад о состоянии генетических ресурсов сельскохозяйственных животных в Туркменистане Ашгабат, 2004
 24. Поголовье скота в мире. Составитель Д.В.Зайцев. По данным ФАО, 2005 год
 25. Породы крупного рогатого скота. Ружевский А.Б., Рубан Ю.Д., Бердник П.П. Москва, «Колос», 1980 год
 26. Породы сельскохозяйственных и домашних животных разводимых в Узбекистане. Ибрагимов Ю., Усубжанов С., Хюфлер Ф., Шакиров Н. Ташкент, 2002 год
 27. Полная иллюстрированная энциклопедия. «Млекопитающие» Кн. 2 The New Encyclopedia of Mammals / под ред. Д. Макдональда. М.:Омега, 2007. 504 с.
 28. Разведение сельскохозяйственных животных с основами частной зоотехнии и промышленного животноводства. Дмитриев Н.Г., Жигачев А.И., Вилль А.В. и другие. Москва, Агропромиздат, 1989 год
 29. Разведение сельскохозяйственных животных. Красота В.Ф. и другие. Москва, «Колос», 1983 год
 30. Селекция молочного скота и промышленные технологии. Сборник научных трудов. Москва, Агропромиздат, 1990 год

31. Сельскохозяйственный энциклопедический словарь. Москва. Советская энциклопедия. 1989 год
32. Скотоводство России в 2016 году. Обзорная статья, Экспертно-аналитический центр агробизнеса «АБ-Центр» www.ab-centre.ru на основе данных Росстата.
33. Скотоводство. Под редакцией Эрнста Л.К., Бегучева А.П., Левантина Д.Л. Москва «Колос», 1977 год
34. Теоретические основы селекции. Методические рекомендации для выполнения курсовой работы для магистров по специальности «Зоотехния» Кинель, РИЦ СГСХА, 2014
35. Харитонов С.Н. Мировой рынок крупного рогатого скота. Специальное сообщение. Москва, 2006 год
36. Эргашев Д., Иргашев Т. Каталог видов и пород животных Таджикистана. Таджикский НИИ животноводства, Душанбе, 2001 год
37. Ajmone-Marsan P., Garcia JF., Lenstra JA. On the origin of cattle: How aurochs became cattle and colonized the world. *Evol Anthropol Issues, News, Reviews*. 2010, 19:148–157.
38. Alves D., Paulino F., Backes A., Valadares Filho C., Rennó N. Características de Carcaça de Bovinos Zebu e Cruzados Holandês-Zebu (F1) nas Fases de Recria e Terminação, *Revista Brasileira de Zootecnia* 2004, 33, n.5, p.1274-1284
39. Andersson L., Georges M. Domestic-animal genomics: Deciphering the genetics of complex traits. *Nat Rev Genet*. 2004, 5:202–212.
40. Ashwell M., Heyen D., Sonstegard T., Van Tassell C., Da Y., Van Raden P., Ron M., Weller J., Lewin H. Detection of quantitative trait loci affecting milk production, health, and reproductive traits in Holstein cattle. *J Dairy Sci*. 2004, 87:468–475.
41. Babar M.E., Tanveer Hussain., Asif Nadeem., Rahila Jabeen and Maryam Javed, "Genetic Characterization of Azakheli Buffalo Breed of Pakistan Using Microsatellites DNA Markers," *Pakistan J. Zool*. 2009, Ser., No.9, pp. 361-366
42. Balieiro Neto G., Ferreira J J. and De Paz C. C. P. Efeito do grupo genético de bovinos mestiços da raça Holandesa versus Gir sobre o ganho de peso de fêmeas em diferentes idades, *Boletim de Indústria Animal* 2007, 64:97-105
43. Barbosa P. F. Sistemas mistos de produção de leite e carne bovina In *Anais do Simpósio sobre Manejo, Nutrição e Sanidade de Gado Leiteiro São Carlos, SP* p. 211-232
44. Beijing, "Report on Domestic Animal Genetic Resources in

64. Bianchini, Maria Clorinda Soares Fioravanti, 2014 Dairy cattle breeding in tropical South America. Lucia Pearson de Vaccaro, 1974 ГОД
65. Dairy cattle breeding programme in Brazil development of the Brazilian milking hybrid (MLB) F.E. Madalena Department of Animal Science, School of Veterinary Sciences, Federal University of Minas Gerais, Brazil, 2011
66. Decker J.E., McKay S., Rolf M., Kim J., Alcalá A., Sonstegard T., Hanotte O., Götherström A., Seabury C., Praharani L. et al. Worldwide patterns of ancestry, divergence, and admixture in domesticated cattle. PLoS Genet. 2014
67. Dickerson G. E. Experimental approaches to utilizing breed resources, Animal Breeding 1969, Abstracts 37:191-202
68. EPAMIG -2010 Vacas F1 Holandês x Zebu: produção eficiente de leite, Informe Agropecuário, Belo Horizonte, v. 31 (358), 112 pp.
69. Epstein H, Mason IL. Origin of the Domestic Animals of Africa. Holmes & Meier; NY, USA: 1971.
70. Estado de Minas, newspaper Jul 11 2011 PIG completa uma ano com balanço positivo, In: Caderno Agropecuário, p. 4-5
71. Facó O., Lobo R., Martins Filho R. and Moura A. Análise do desempenho produtivo de diversos grupos genéticos Holandês x Gir no Brasil, Revista Brasileira de Zootecnia, 2002, 31:1944-1952
72. FAO Yearbook Production-2015. FAO. Roma. Italy
73. FAOSTAT 2011. Yearbook
74. Farajev A.F. and Bashirov E.B., "The Development of Buffalo Breeding in Azerbaijan," Buffalo Newsletter, 17(2002): 316-317.
75. Faria F.J.C., Vercesi Filho A. E., Madalena F. E. and Josahkian L. A. Pedigree analysis in the Brazilian Zebu breeds, Journal of Animal Breeding and Genetics, 2009, 126:148-153
76. Foundation bulls of the beefalo breed (Part I) By Jon Nichols
All pictures courtesy of the Butler Collection or Jon Nichols and shall not be copied or reproduced. Copyright 2011
77. Genus Bos: Cattle Breeds of the World, 1985, MSO-AGVET (Merck & Co., Inc.), Rahway N.J.
78. Geneticist Calls For Improved Cattle Industry razera «The Cleaner» Published: Saturday, August 6, 2011 <http://jamaica-gleaner.com/gleaner/20110806/news/news18.html-jamaica-brahman>
79. Hansen P.J. Physiological and cellular adaptations of zebu cattle to thermal stress. Anim Reprod Sci. 2004;82:349-360.

80. ILRI. Safeguarding livestock diversity: The time is now. Annual Report 2006. International Livestock Research Institute; Nairobi, Kenya: 2006.
81. Yak breeds. Present situation of research and production of yak husbandry in Tibet. Bhu Chong. Forage and Livestock, Supplement: 38-40. (1998).
82. Yak, Animal genetics training resources version II: Breed Information. Adopted from: Bonnemaire, J. «Yak». In: Mason, Ian L. (ed). (1984). Evolution of Domesticated Animals. London: Longman, pp. 39-45
83. Junqueira F. S., Madalena F. E., Freitas L. S., Valente B. D., Calonge D. and Silva B. O. Effects of introducing New Zealand Friesian genes into a Holstein/Gir dairy herd, Proceedings of the 9th Congress on Genetics Applied to Livestock Production, WCGALP, Leipzig, 2010
84. Kemp S., Mamo Y., Asrat B., Dessie T., editors. DAGRIS. Domestic Animal Genetic Resources Information System (DAGRIS) International Livestock Research Institute; Addis Ababa, Ethiopia: 2007.
85. Khan M., Rahim I., Rueff H., Jalali S., Saleem M., Maselli D., Muhammad S. and Wiesmann U., "Morphological characterization of the Azikheli buffalo in Pakistan" Animal Genetic Resources, 2013, 52, 65-70.
86. Khan M.S., Nazir A. and Muqarrab Ali Khan, "Genetic resources and diversity in dairy buffaloes of Pakistan" Pakistan Vet. J., 2007, 27(4): 201-207.
87. Khan, M. S., Azi-Kheli buffalo – an important genetic resource. Buffalo Newsl., 2003, 18: 3.
88. Livestock breed identification cattle. CEV Multimedia, Ltd.
89. Lemos A. M, Teodoro R. L., Barbosa R. T., Freitas A. F. F. and Madalena F. E. Comparative performance of six Holstein-Friesian x Guzera grades in Brazil. 1. Gestation length and birth weight, Animal Production, 1984, 38:157 - 164
90. Madalena F. E. Bos indicus breeds and Bos indicus x Bos taurus crosses In: Encyclopedia of Dairy Sciences. 1st ed. : Academic Press., 2002, p. 576-585.
91. Madalena F. E., Lemos A. M., Teodoro R. L., Monteiro J. B. N. and Barbosa R. Causes terminating lactation records in Holstein-Friesian x Guzera crosses, Revista Brasileira de Genética 1989, 12:161- 167
92. Manafiazar G., Mohsenourazary A., Afsharihamidi B., Mahmoodi B., "Comparison carcass traits of Azeri buffalo, native and crossbred (native*Holstein) male calves in west

Azerbaijan-Iran," Ital.J.Anim.Sci. 2007, vol. 6, (Suppl. 2), 1167-1170.

93. Mason I.L. A World Dictionary of Livestock Breeds, Types and Varieties. Fourth Edition. C.A.B International. 273 pp. 1996.
94. Musa L.M.A., Ahmed M.A., Peters K.J., Zumbach B., Gubartalla K.E.A. The reproductive and milk performance merit of Butana cattle in Sudan. Arch Tierz. 2005;48:445-459.
95. Na-Chiangmai A., Khadee S. and Onwan, "The Environmental Effects on Growth Traits of Swamp Buffaloes" Buffalo Newsletter, 10(1998): 10-17.
96. On the History of Cattle Genetic Resources. Marleen F., Marie-Louise Beerling, David S. Buchanan, Bert Theunissen, Peter A. Koolmees and Johannes A. Lenstra Received: 5 September 2014; in revised form: 23 October 2014 / Accepted: 27 October 2014 / Published: 12 November 2014
97. Okeyo Mwai, Olivier Hanotte, Young-Jun Kwon . Африканский аборигенный скот: уникальные генетические ресурсы в быстро меняющемся мире. 2014 год
98. Pantaneiro cattle. Raquel Soares Juliano, Marcelo Corrêa da Silva Eliandra Bianchini
99. Porter V. "Mason's World Dictionary of Livestock Breeds, Types and Varieties", 5th ed. CABI Publishing. 2006
100. Porter V., et al., "Mason's World Encyclopedia of Livestock Breeds and Breeding", CABI, p. 966.2016
101. Rege J.E.O., Tawah C.L. The state of African cattle genetic resources II. Geographical distribution, characteristics and uses of present-day breeds and strains. Anim Genet Res Inf. 1999;26:1-25
102. Rege J.E.O. The state of African cattle genetic resources I. Classification framework and identification of threatened and extinct breeds. Anim Genet Res Inf. 1999;25:1-25.
103. Reist-Marti S.B., Simianer H., Gibson J., Hanotte O., Rege J.E.O. Weitzman's approach and conservation of breed diversity: An application to African cattle breeds. Conserv Biol. 2003;17:1299-1311.
104. Sarkar, M. et al. (1999). «Fetal haemoglobin in pregnant yaks (*Poephagus grunniens* L.)». Veterinary Journal 158 (1): 68-70.
105. Stock F., Gifford-Gonzalez D.. Genetics and African cattle domestication. Afr Archaeol Rev. 2013;30:51-72.
106. The indigenous livestock of eastern and southern Africa. I. L. Mason Agricultural Research Council Unit of Animal Genetics,

- and J.P.Maule Commonwealth Bureau of Animal Breeding and Genetics, Edinburgh Commonwealth Agricultural Bureaux, 1960.
107. The Icelandic breed of cattle. Source: Iceland Road Atlas (2007)
 108. The indigenous livestock of eastern and southern Africa/PDF I. L. Mason Agricultural Research Council Unit of Animal Genetics, and J. P. Maule Commonwealth Bureau of Animal Breeding and Genetics, Edinburgh, 1996
 109. Thomas A.S. The vegetation of the Karamoja district, Uganda: An illustration of biological factors in tropical ecology. *J Ecol.* 1943;31:149–177.
 110. Trend in Beef Cattle Performance Record Collection and Genetic Evaluation Systems in the USA. Bob Weaver, University of Missouri, Materials of 37th ICAR Session Riga, Latvia, 2010
 111. Tudok J. and Lajium P.D., “The Potential of Buffalo as a Beef Animal in Sabah,” Excerpted from ‘Proceedings of the Seminar on Livestock Production & Marketing in the 90's’ Department of Veterinary Services & Animal Industry, Sabah. 1991, pp 21-24.
 112. Verdiev Z.K. and Turabov T.M., “Buffaloes,” excerpted from “Animal Genetic Resources of the USSR” edited by Dmitriev N.G. and Ernst L.K., published by FAO Animal Production and Health, 1989, Paper, 65.
 113. Wiener, Gerald; Jianlin, Han; Ruijun, Long. 4. The Yak in Relation to Its Environment. The Yak, Second Edition (англ.). Regional Office for Asia and the Pacific Food and Agriculture Organization of the United Nations (2003).
 114. Wild yak photo, *Bos mutus*, G13952. ARKive. Retrieved on 2012-12-19.
 115. <https://www.agroxxi.ru/wiki-animal/krupnyi-rogi-skot/mjaso-molochnye-porody-korov/sychevskaja-poroda-korov.html>
 116. <http://14.139.252.116/agris/breed.aspx>
 117. <http://allpaedia.com/livestock/breeds/cattle-breeds/index.15.html>
 118. <http://cattleinternationalseries.weebly.com/international-breeds-list.html>
 119. <http://dairycattleregistry.com/north-american-red/>
 120. <http://dairyknowledge.in/section/animal-breeding>
 121. http://en.zar.at/Cattle_breeding_in_Austria/Cattle_breeds/Additonal_Breeds/Carinthian_Blondvieh.html
 122. <http://eng.agraria.org/cattle/modicana.html>
 123. <http://sohrabgothgaimandiphotosgallery.blogspot.com/>
 124. <http://www.agroparistech.fr/svs/genere/especes/bovins/bordelai.html>
 125. <http://www.americancowboychronicles.com/2015/07/cattle->

- breed-beefalo.html
126. <http://www.ansi.okstate.edu/breeds/cattle/amerifax/index.html>
127. <http://www.vbarcattle.com/amerifax.html>
128. <http://www.dustyprairieranch.com/aboutus.html>
129. http://www.beefmasters.org/pdf/what_is_a_beefmaster.pdf
130. <http://www.buffalopedia.cirb.res.in/index.php.html>
131. <http://www.charaka.co.in/photogallery.html>
132. <http://www.cnpgl.embrapa.br/panorama/conjuntura19.html>
133. <http://www.cqrl.org/>
134. <http://www.dpi.nsw.gov.au/animals-and-livestock/beef-cattle/breeding/beef-cattle-breeds/chiangus>
135. <http://www.king-ranch.com/index.html>
136. <http://www.santagertrudis.com/>
137. <http://www.theCattlesite.com/breeds/beef/87/santa-ruz/overview>
138. <http://www.livestockoftheworld.com/cattle/Breeds.asp?BreedLookup>
139. [http://www.nbagr.res.in/bulletin.html#National Bureau of Animal Genetic Resources\(NBAGR\) India](http://www.nbagr.res.in/bulletin.html#National_Bureau_of_Animal_Genetic_Resources(NBAGR)_India)
140. <http://www.omafra.gov.on.ca/english/livestock/beef/facts/01-051.htm#other>
141. <http://www.pakdairyinfo.com/cholistani.html>
142. <http://www.roysfarm.com/cattle-breeds/>
143. <http://www.sdau.edu.in/Research/Live-Stock-Research-Station/Gallery.php>
144. <http://www.tehelka.com/2013/01/the-desi-cow-almost-extinct/7/>
145. <http://www.texassteaksonline.com/texas-steaks-cattle-breeds-from-united-states.shtml>
146. <http://www.thecattlesite.com/breeds/beef/80/composite/>
147. <http://www.thefreedictionary.com/cattalo>
148. <https://agrihunt.com/articles/livestock-industry/buffalo-breeds-in-pakistan/>
149. <https://geographyoofrussia.com/afrika-selskoe-xozyajstvo>
150. <https://livestockconservancy.org/index.php/heritage/internal/conservation-priority>
151. <https://www.milkingdevons.org/piccow.html>
152. <https://www.revolvy.com/main/index.php?s=List%20of%20cattle%20breeds>
153. mdpi.com/1424-2818/6/4/705/html
154. [www. redangus.org](http://www.redangus.org)
155. www.abccaracu.com.br
156. www.britishfriesian.co.uk
157. www.lismulligan-friesians.co.uk
158. www.compositebeef.com.au

Дунё қорамол зотлари

**Кахаров Абдусаттор Кахарович, Ибрагимов Юсуп Юлдашевич,
Абдурайимов Дилшод Мўминович**

Корректор: Х.Махманова

Бичими 90x80 А4 формат Адади 300 нусха
Лазер принтерида чоп этилди.

